ИВАН ВАЗОВ

СЪБРАНИ СЪЧИНЕНИЯ
В ДВАДЕСЕТ И ДВА ТОМА

Ред акционна колегия

ПЕТЪР ДИНЕКОВ, ПАНТЕЛЕЙ ЗАРЕВ,
ГЕОРГИ ЦАНЕВ, МИЛЕНА ЦАНЕВА

БЪЛГАРСКИ ПИСАТЕЛ

ИВАН ВАЗОВ

СЪБРАНИ СЪЧИНЕНИЯ

том шестнадесети

ДРАМИ

Под редакцията
на ЕЛКА КОНСТАНТИНОВА
и МЕТОДИ ЛИЛОВ

СОФИЯ • 1978

ИВАН ВАЗОВ

16

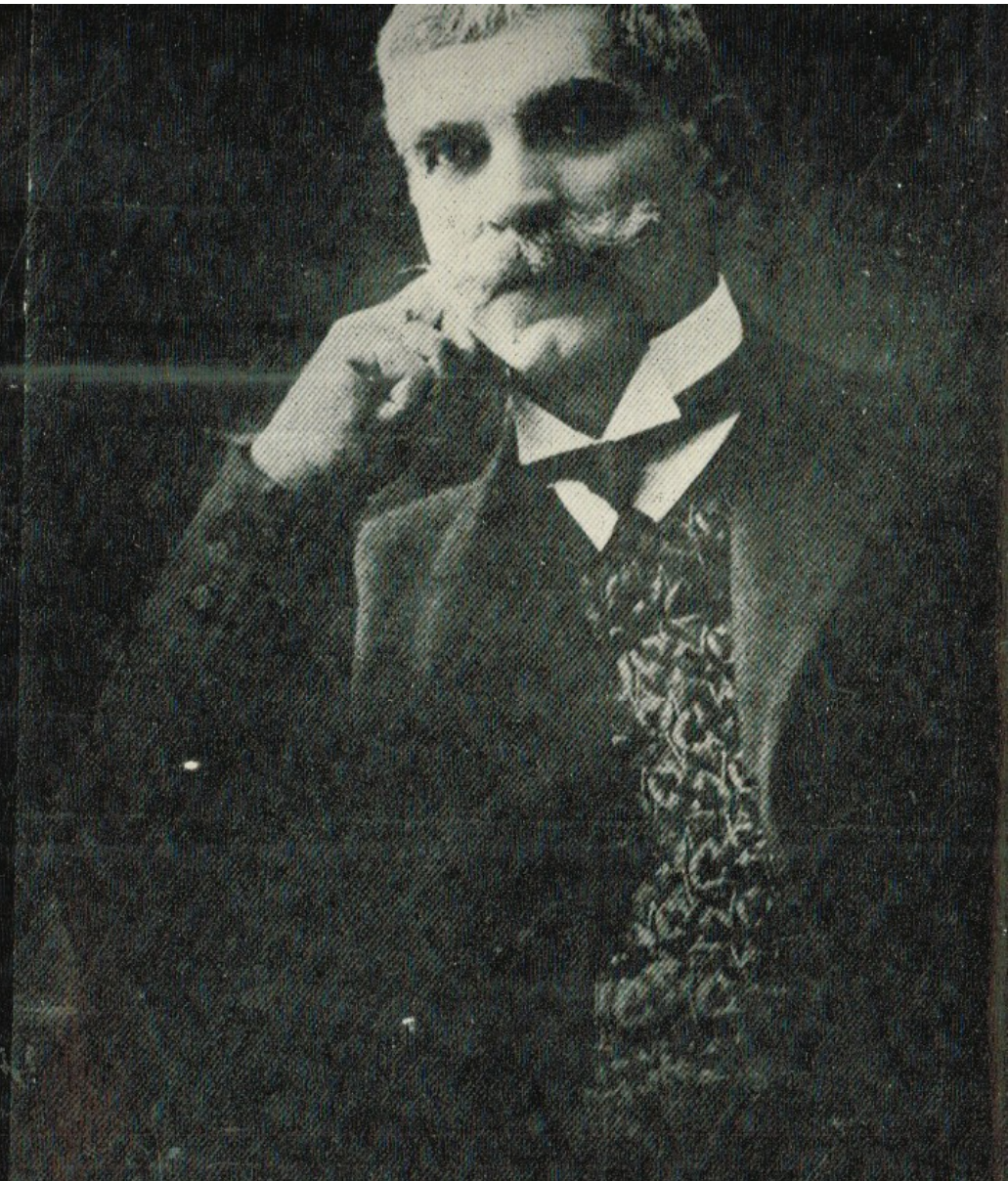

ИВАН ВАЗОВ

СЪБРАНИ СЪЧИНЕНИЯ

БЪЛГАРСКИ ПИСАТЕЛ

16

ИВАН ВАЗОВ

СЪБРАНИ СЪЧИНЕНИЯ

16

ИВАН ВАЗОВ

16

I

ХЪШОВЕ

ДРАМА В ПЕТ ДЕЙСТВИЯ
И ЕДНА ЖИВА КАРТИНА

ДВЕ ДУМИ КЪМ ЧИТАТЕЛЯ

Преди пет години, когато печаташе първото издание на Хъшове, авторът бе турил на края следната бележка:

«Авторът се счита длъжен да каже две пояснителни думи за тая книга. С нея той е искал да даде не една драма, в широкото ѝ и истинско значение, а по-скромно нещо: нагледна илюстрация от живота на едновремешните наши скитници-поборници в Румъния — хъшовете. С тая цел той е скопчил, повече или по-малко яко, и турил в драматична форма ред картини и епизоди — взети из повестта «Немили-недраги» — за да могат да бъдат представени на нашата сцена.

По-друго притезание не се е имало.»

Хъшове бяха представени многократно в София от драматическата трупа «Сълза и смях» през няколко театрални сезона. Столичното общество ги прие с горещо съчувствие, те имаха успех. Предметът беше нов и симпатичен, и на това главно, както и на усилията на артистите, се дължеше добрият прием, въпреки разните несъвършенства в развитието на действието и в техниката.

Авторът беше пръв да съзнае това. Той видя нагледно, при представленията на Хъшове, онова, което им липсваше, за да бъдат действително достойни за благосклонното отношение на публиката, което го насърчи, без да го замае; той се убеди, че такъв симпатичен и благодарен сюжет заслужава повече усилие и дарба и че една сериозна преработка на пиесата би дала на нашия народен театър и книжнина, вместо драматически сцени, една истинска драма, която би съединявала, при исторически интерес и дълбока поучителност, условията на едно завършено драматическо произведение.

И той се нае да направи такива Хъшове, доколкото му идеше отръки — и доколкото това беше възможно. Казвам «доколкото беше възможно», защото свободата му и вдъхновението

му значително се свързваха от основните факти в двете горепоменати негови книги (Немили-недраги и първото издание на Хъшове). Той не можеше, без да изневери на истината и да оскърби чувството на читателя, нито да измени характерите, нито да поведе из нов път действието на драмата. Нему беше оставена възможност само, като изгладе техническите недостатъци, да развие по-добре характерите и да прокара по-яка съединителна нишка през действието, за да се постигне единство и художествена истина на драмата.

Настоящето издание на Хъшове е плод на това съзнание и на тия усилия. Читателят ще види, че зданието на драмата, отвън повидимому слабо накърнено, е силно разбутано и изменено във вътрешните си части. Това е станало особено във II, IV и V действие, а III действие — по-напред чисто епизодично — е съвсем ново. Благодарение на тия промени, по-видните характери са добили по-пълна обрисовка; любовната интрига между Владикова и Евгени добива интензивен характер още във II действие и се намесва в събитията; светлия образ на Странджата продължава да се вестява до края на IV действие, което се свършва със смъртта му; сбутаността в явленията на V действие, заедно с проточеността на някои диалози, се замещат с просто и армонично развитие на фактите, без да се ослаби напрегнатия интерес и ефектността, които характеризуват това действие; и пр.

Авторът счита за длъжност да спомене с благодарност за помощта, която му дадоха в тоя случай някои обективни критики за Хъшове, с някои прави забележки, потвърдени от неговото лично наблюдение.

Друг е въпроса постигната ли е напълно задачата. Авторът изповяда, че и с това издание излазя пред обществото с много неувереност в душата. Ободрява го съзнанието, че ако умение и дарба не са му постигнали да създаде съвършено творение с тая драма, то поне е хвърлил вярно и ярко озарение върху емигрантската епоха; върху тая героическа епоха, на която е бил съвременник, близък зрител и няколко време — другар — на тия дрипави и величествени скитници, средата на които е калила или създала епическите образи, като Раковски, Хаджи Димитър, Филип Тотя, Караджата, Ботева! . . .

София, 3-й август 1889 година

И. В.

ДЕЙСТВУВАЩИ ЛИЦА

МИХАИЛ ВЛАДИКОВ. Български учител в Браила, 28-годишен момък, бледолик, модно облечен, с цилиндър.

СТРАНДЖАТА. Локантаджия, 40-годишен човек с мършаво и сухо лице, обрасло с черна брада и с две зарасли рани по бузата, облечен във вехти дрехи и с къс кожух.

МАКЕДОНСКИ. 35-годишен човек, груб, говорлив, самохвалец и шегобиец. С висока влашка гугла, препасан с червен пояс под късото сетре, в чизми.

ПОПЧЕТО, ХАДЖИЯТ, МРАВКАТА, ДЕРИБЕЯТ — момци в дрипави френски дрехи.

ВЛАДИМИР БРЪЧКОВ. Поет, 20-годишен момък с жива симпатична физиономия, с едвам поболи мустаци; в първото действие прилично облечен и с фес на глава.

СТАРИЯ БРЪЧКОВ. Баща на горния. Човек на 55—60 години, преден търговец; облечен в дълго пардесю и с фес. Говор и движения сериозни.

ДОБРЕВИЧ. Предан българин в Браила, на 55 години; с брада. Добродушен характер.

Г-ЖА ДОБРЕВИЧ. Жена на горния. Кокетлива, полуповлашена българка. Изящно облечена.

ЕВГЕНИ. Дъщеря им. Жив характер, умна, малко романтична.

КАТИНКА. Слугиня в къщата на Добревича.

ХРИСТОВИЧ. Богат български търговец; побелял; шкембест; носи цилиндър.

КРЕЦУЛЕСКО. Повлашен българин, богато и модно облечен, човек млад и пълен, с бакенбарди. С цилиндър.

ГОВЕДАРОВ. Млад букурещки търговец.

1-й РУСКИ ДОБРОВОЛЕЦ } облечени в сиви кители.
2-й РУСКИ ДОБРОВОЛЕЦ }
ГРОБЕВ. Букурещки чорбаджия.
МАВРОДИ. Гостилничар.
ДВАМА РУМЪНСКИ СТРАЖАРИ

Българи, румъни, руси, евреи, маджари[1].

Епохата: 1871—1876 година. Първите четири действия произхождат в Браила; петото — в Букурещ.

[1] При раздаването ролите да се обърне внимание на няколкото указания в края на книгата.

ДЕЙСТВИЕ ПЪРВО

ЯВЛЕНИЕ 1

Кръчма в земята. На една страна оджак; до него полички с разни съдове. В един кът нечисто легло; вехти столове и маси; по стените накачени револвери и картини от българските въстания; надписи: «Да живей Странджата, храбрият знаменосец», «Да пукне Мидхат паша!»

Странджата, Хаджият, Попчето, Мравката, Дерибеев. Странджата, прислан с престилка, готви при оджака. Хаджият и Мравката излегнати на леглото, до една маса; Попчето и Дерибеев играят на книги.

Хаджият *(удря по масата)*. Аз пак ти казвам, че ти много грешиш, Мравка: няма оттогава три години, и всичко се е разбъркало в ума ти. Младо момче си още, пък паметта ти отслабнала, като на 80-годишен старец.

Попчето *(на Дерибеева)*. Хей, хей, байно! С какво прибираш книгите?! Това не е фанти, ами поп! Дяволо недни!

Дерибеев. Погрешка бе, брате. . . На Странджата книгите не можеш да ги разпознаеш, така се изтъркали и оцапали, като неговът кожух.

Странджата *(изверъща се с лъжица в ръка)*. Ти не лай, Дерибей, на кожуха на Странджата, че да не е тоя кожух да ти готви и те храни, ще гладуваш като куче по браилските улици. *(Към Мравката.)* Ама и аз казвам, че имаш грешка, Мравка: не при Караисен отрязахме главата на черкезина и вземахме коня му, а при Върбовка. При Караисен, помня, никой курбан не

направихме. . . Там нали излезе, та ни посрещна със славою и честию беят и ни нагости, като едни паши?

М р а в к а т а. Нека бъде при Върбовка. Та тогава, ви казвам, и Александър Василев се нарани с револвера си: не знайше да го управлява. Момчето дотогази оръжие не бе пипнало. Аз добре му виках, като тръгнахме оттука: «А бе, чоджум, не си за нея работа стой си, слаб си, малък си; стига бачо ти, че иде с нас.» Не щя!

Х а д ж и я т. А бе то тогава само него ли бе хванала лудост? И аз бях болен, трескав. . . Колко ми думаше доктор Чобанов: «Хаджи, ще останеш на пътя нейде, на огън ще те печат черкезите.» Не! Тръгнах. Стои ли се тогава? Вземах си аз от господаря заплатата — шест наполеона, купих си една славна винчестерка и сулфато, па хайде през Дунава с Тотя войвода. . . Думата беше за Александра: такова народно момче не бях видял. . .

С т р а н д ж а т а *(с лъжица в ръка извръща се към говорещите)*. Истина, разпалено момче беше този Александър. И брат му Стойно беше още по-голям юнак. Бог да го прости, видях го, като падаше и извика: «Отидох си, майчице!» Аз тогава, тамам битката беше в разгарът си, огън отвсякъде, хиляди черкези с пушките: пáта, пáта, пáта. . . Ние зад скалите. Само байракът се развява. . . Удряйте, момчета! — викам. . . Ама гледам: хá, хá, хá — ще ни загащят. Войводата и той реве като лев. . . Тогава излязох на открито — не ме сдържá. Напред бре, момчета! Напред!. . . Па всички с ножовете като луди се спущаме. . . Тогава един куршум ме закачи по бузата. Ето, от Върбовка нося тая рана.

М р а в к а т а. Хаджи, дай една цигара тютюн!

Х а д ж и я т *(бърка в джоба си)*. Нá, само малко прах е останало, и то от махорка. . . Па си купувай веке: Стефáн тютюнджията не ми дава веке на вяра. «Превземете, каже, Русчук — дордето сте живи, все бохчатютюн ще пушите.» Сюрмашия до шия.

П о п ч е т о. Настали са седемте гладни години за нас. Изпродадохме на евреите и ризите си. Аз вчера се простих и с последнето си възпоминание, което ми беше най-скъпо: револвера си. Когато го отнесе евреина, доде ми да заплача. Такова кучешко тегло не се търпи! *(Хвърля книгите.)*

Д е р и б е е в *(става)*. Господине, защо престаяш?

Играта е моя! Плати тука един франк! Бъди честен европеец!

П о п ч е т о. Един франк? Че аз да имам един франк, ще се оженя бе, глупец!

Х а д ж и я т. Ето защо аз предлагам, господа, да прегърнем комуната. Да станем комунисти! Няма богати, ни сиромаси, всичко ще делим на равно. Приемате ли?

Д е р и б е е в. Ние приимаме, но да видим приимат ли и ония, с които ще делим — богатите?

П о п ч е т о *(гневно)*. Ако не приимат, ще ги вземе дявол! Утре ще ида при Христовича, дебелокорместият богаташ, и ще му кажа: «Господине, имаш пълна каса с хиляди златни наполеони; дай тука барем няколко, да не мрат гладни народните хора, че ако те стисна за гръкляна, ще ти изкарам пулестите очи из конската глава навън!» Давам ви честно слово.

Д е р и б е е в *(сипва си ракия)*. Дявол да ви вземе вас: народни хора!. . . Скамбилджии и пунгаши. . .

П о п ч е т о *(гневно)*. Ти си чорбаджийско мекере!

Д е р и б е е в *(гледа го разярен)*. Кому казваш мекере, господине? Аз съм се бил!

С т р а н д ж а т а. Я не се карайте, ами се наредете да обядваме, че фасулът уврял. Дерибей, помогни, дай лъжиците; Хаджи, я бръсни малко масата, че е заприличала на купище от твоите вонещи цигари. . . Яжте, песоглавци недни! Додето е жив Странджата, може да гладувате, ама няма да умрете отглади; който иска да си е сит и нагоен, да си е останал в бащиния си дюкян или да продава народността си и съвестта си като Петреска. . . Ние сме хъшове, нашата храна е идеята, народната идея. . . Хай сядайте, сърбайте. Дерибей, стори ми сега и мен място, да седна и да те разделя от Попчето, че и двама сте кокички, само гледате да се сдавчите. . . *(Сядат всички и ядат.)*

С т р а н д ж а т а. Де остана Македонски?

Х а д ж и я т. Той отиде тая заран в затвора да занесе на Крумова малко тютюн. Крумов пак е влязъл в дранголника за един скандал. . . А сега Македонски кой го знай де се е заплеснал на комар.

С т р а н д ж а т а. Кой му е крив: петима Петка не чакат.

Х а д ж и я т. Странджа, колко франка съм ти длъжен?

С т р а н д ж а т а. Дяволът знай: хъш търговски тефтер държи ли? Та и защо? Хвани босия, та му вземи цървулите.

Х а д ж и я т. Странджа, докачаш ме на честолюбието.

С т р а н д ж а т а. Когато умра, чети ми баре молитва на гроба. Това умееш, бил си поп.

Х а д ж и я т. Кажи по-добре сега да ти чета, да живееш, че ако хвърлиш петалата, ще изпукаме отгладе.

П о п ч е т о *(вдига чашата)*. Наздраве! Да пукне Мидхат паша! Долу чорбаджиите!

Д е р и б е е в. Дай боже. . . Попчето кълне като бабичка. *(Смее се.)*

П о п ч е т о. Дерибей, ти мълчи там, ти си чорбаджийско мекере. На Маргулеска шест месеци беше лакей на колата.

Д е р и б е е в *(грабва стола си, за да го удари)*.

С т р а н д ж а т а *(разтърва ги)*. Хей, какво правите! Чувайте! Ако продължавате да правите скандали в избата ми, ще ви изпъдя и двама ви на улицата. . . Заклевам се в Мидхатпашовите бесила!

Х а д ж и я т *(пие)*. Их, тоя лояв шкембест търбух ако го не продупча някой ден, да ме не викат вече Хаджият. . . Не дава нито счупен бан. Свила му се змия в кесията. . . Комуна, комуна!. . .

П о п ч е т о *(пие)*. Тия чорбаджии се хранят със сиромашки пот. . . Аз казвам, че преди да изтрепем турците, трябва да изколим тях. Няма друго спасение.

С т р а н д ж а т а. Ти, Дерибей, си сбирай устата. Не забраняй чорбаджиите в Странджовата кръчма. Чорбаджиите са свини безчувствени.

Х а д ж и я т. Долу народните изедници!

М р а в к а т а. Да живеят сиромасите!. . . Да живей комуната! *(Обръща се към Странджата.)* Ето кому аз целувам ръцете и краката, нему се покланям. . . Той е благороден и светец, защото има милост за бедния народ. . . Каквото има, дели с гладните и голите. Странджа, тебе паметник трябва да се въздигне!

С т р а н д ж а т а *(присипва му чорба)*. Не философствувай много, ами сърбай. *(Присипва и на другите.)*

ЯВЛЕНИЕ 2

Горните, М а к е д о н с к и и Б р ъ ч к о в (влизат)

М а к е д о н с к и. Бре, песоглавци, бре, гладници недни! Защо ме не чакахте, ами ще изплюскате всичкия фасул?! *(Грабва една лъжица и сяда)*.

Х а д ж и я т. Македонски, какви са политическите новини из България?

М а к е д о н с к и. Известията, които получихме из България, казват, че вие като едни каталани сте седнали да плюскате, без да чакате Македонски. Аристократи кастави!

С т р а н д ж а т а *(към Бръчкова)*. Какво желаете, господине? Ваша милост от България ли идете? *(Всичките обръщат очи към Бръчкова.)*

М а к е д о н с к и *(става)*. Ах, пустата ми куфалница! Забравих да ви рекомандиша господина Бръчкова. . . *(Към Бръчкова.)* Господин Бръчков, заповядайте, тия са нашите другари, български поборници и герои. Господа, Бръчков иде тозчас от Свищов, на скелята се намерихме и запознахме. Позабавихме се в едно кафене в приятелски разговор за нашето драго отечество и поиграхме на книги. . . да се мине времето — до обед. Той е побягнал от бащината си къща и от тиранската Туркия, защото понеже неговото благородно сърце не може да търпи вече варварството. Ето на́, той пожела и аз го доведох при нас, та с нас наедно да дели залъкът, или по-добре — гладът и теглилата. Той направи като нас. Той е наш брат и достоен син на майка България. И тъй, братя мили, аз пия за най-младия ни другар! Вива! Да живей България!

В с и ч к и. Да живей! *(Чукат се с Бръчкова.)*

П о п ч е т о. Да живей българската младеж!

Х а д ж и я т *(към Бръчкова)*. Какво ново-вехто има по вас?

Б р ъ ч к о в. Новото е вечно едно и същото: страдания и тежки неволи за народа. Турците грабят, убиват, мъчат беззащитните наши братя. . . Страхота, не може да се диша вече в България. . . Народът слухти, очаква помощ. . . Готов е за борба. . . Ножът е опрял до кока-

ла. . . Надеждата му е от емигрантите да се даде знак за началото. . . И той като един човек ще стане.

Странджата. Юначе, дай да те целуна! *(Целува го бързо по челото.)* Братя, очите ми се наливат със сладки сълзи, а душата ми с благодат господня. Ето народният дух какво нещо е: побягнал от рахатлъка, от богатството на баща си и дошъл тука в чужбина да страда и да се готви за народна свобода. . . Ех, не са били напразни нашите усилия, свободният дух се посея в сърцата на българите. . . Всички чакат само да им се каже: ставайте! Юначе, жив да си! Ние пак скоро ще поздравим балканските върхове.

Македонски *(на Бръчкова)*. Негова милост, дето ти говори, е прочутият Странджа, славният знаменосец. . .

Хаджият. Странджа! Да живейш за тия златни думи!

Странджата. Да, момчета, моите дни са прочетени; но аз няма да умра, не искам да умра, докогато не развея пак в Стара планина левският пряпорец.

Всичките *(чукат се с него)*. Да живей знаменосецът!

Странджата *(покъртен)*. Благодаря ви, братя мили, за честта. Няма по-голяма радост за мене, стар хъш, отколкото да се намирам между вас, мои братя по кръв и по страданията. . . Нашите славни битки в отечество България ги помни народът. Те разбудиха народа и му вляха в сърцето желание за свобода и за правда. Но ще кажете: днес кой ни зачита и ни признава тука? Мирувайте. Ние сме човеци, ние сме българи, ние изпълнихме нашата света длъжност към отечеството. Нищо повече. Какво ни трябва друго? Пари ли? Пари не щем, за пари не сме проливали кръвта си, защото тя е по-скъпа от всичките милиони на влашките богаташи. Ние нямаме потреба от имане, ние се принесохме жертва на България и ако найдем отплата, то тя ще бъде: освобождението на България. Ни повече, ни по-малко. . . Наистина, мъчно е за вас да гладувате и да се скитате немили-недраги по чуждите земи, мъчно е и за мене с уморените кокали и болните гърди да шътам и да върша тия работи, аз, дето едно време носех левското знаме из

планините, аз, храбрият Странджа — тая ръка сега държи лъжицата. Станахме баби. Ах, братя мили!

Всичките *(с наведени глави пазят дълбоко мълчание)*.

Странджата. Ама, братя, няма що да жалим. Ако ние сме скитници и голаци, в България нашите бедни братя са хилядо пъти по-зле. Не трябва да се отчайваме. Додето имаме ръце и крака, и кръв в жилите си, и огън в сърцата си, отечеството все има нужда от нас. Ако не днес, то утре ще удари пак часът. Ние трябва пак да сме готови, аз със старите си кости пак ще взема байрака, баре още един път да го издигна в битката и да викна: свобода или смърт! па тогава да ми вземе господ душата.

Няколко души. Да живей България!

Други. Да живей храбрий знаменосец!

Македонски. Да го дигнем! *(Спущат се и дигат Странджата.)*

Странджата. Благодаря, благодаря, братя!

Бръчков *(развълнуван)*. Господа, не е имало по-щастлив ден за мене от днешният. Пръв път душата мисе пълни с велики и нови чувства — от това, което виждам и което чувам. . . Сега се намирам аз в един друг свят. Тия велики думи: свобода, борба, отечество, съм ги произнасял в България с трепет и крадешком, като че правех едно престъпление. . . Тука — друго. Сега съм между свободни юнаци. Сега дишам свободно и ми се плаче. Аз се преродих между вази. Не, България не е изгубена с такива синове. Гордея се, братя, че съм между вас. Само смърт ще ни раздели.

Всичките. Да живей славната българска младеж!

Македонски. Дигайте Бръчкова! *(Всички дигат с викове Бръчкова.)*

Хаджият. Слушайте! «Тръба ечи!» да запеем!

Всички. «Тръба ечи!», «Тръба ечи!». Захващайте!

Македонски. Хайде, всички, яката, да се чуй до Балкана, да потрепери султана! *(Запяват гръмогласно. Македонски придружава пеенето си със силни ръкомахания.)*

Тръба ечи, Балкан стене:
сам юнак със коня.
На бой зове свойте братя:
всички на оръжие!

Дойде време, ставайте,
от сън се събуждайте!
Доста робство и тиранство:
всички на оръжие!

Който носи мъжко сърце
и българско име,
да препаше тънка сабя,
знаме да развие!. . .

ЯВЛЕНИЕ 3

Горните и един стражар.

Полицеинът. *(влиза)*. Стойте! *(Млъкват.)*

Македонски. С какво желайте да ви послужим, господине?

Полицеинът *(строго)*. Желая да мълчите и да не събирате народа на улицата.

Македонски. Господине, извини, ние не чиним нищо на народа. . . Ние сме хора. . .

Полицеинът *(пресича го)*. Пияни, виждам, и правите скандали.

Странджата. Опрощавайте, господине, лъжете се. Скандали не правим, а спомняме за отечеството си.

Полицеинът. А какви са тия песни, дето ги ревете?

Бръчков. Тия песни са песни за свободата, господине, и ако да разбирахте български, щяхте да свалите шапката си пред тая песен.

Хаджият. Румъния е свободна земя и ние се радваме на свободата тук.

Македонски. Са траяска Ромънйя!

Полицеинът. Хай пръснете се.

Македонски *(подава му чаша)*. Заповядайте, ако обичате.

Полицеинът *(отказва)*. Казвам ви да се пръснете; ако пак дигате врява, ще ви заведа на полицията. Имате вече няколко ваши другари в дупката. Дето стане скандал в града — все от българи е. Скитници и нехранимайковци!

Странджата *(тихо)*. Иска ми се на тая полицейска гъска да ѝ ударя един юмрук в джонгата.

Македонски. Това, дето си позволихте, е голямо докачение за чувствителни хора. . . Ако да си спомнеше какво ни е принудило да напуснем отечеството си, да оставим къща и майки, и бащи, и братя, и сестри и да дойдем да се скитаме тук немили-недраги, нямаше да кажеш такива горчиви думи.

Полицеинът. Казвам ви ги и ги пак повтарям.

Хъшовете роптаят и негодуват.

Странджата *(към тях)*. Момчета, мирувайте, да не правите глупост. . . *(Към полицеинът.)* Вие трябва да си оттеглите думите. . . Инак ще дам оплакване на самия министър, на господин Братиано!

Дерибеев и Хаджият *(твърде раздразнени и със застрашителни погледи към полицеина)*. Протестуваме! Вземете си думите назад или!. . .

Македонски *(към хъшовете, полека)*. Чакайте, оставете на мене да го докарам на вяра този грубиян, но по благороден начин.

Странджата. Тоз обесник отрови ми днес радостта.

Македонски *(към полицеина)*. Почтений господине! Аз съм Македонски — Македонски ме викат мене — и Македонски има чест да ви каже, че българите не са скитници и нищожни човеци, а храбри борци за свободата; всеки от нас е държал меч и е участвувал в битките с турските паши и носи по някоя рана на снагата си. *(Възпретнува ръкава си.)* Гледай тая дълбока рязка, а тука тая зарасла дупка: то е от турските куршуми. . . Затова уважавайте! Второ. Аз имам чест да ти кажа, господине мой почтений, че българите са достойни да ги обичате и почитате още и като съседи и роднини... Защото ние, българите, и вие, румъните, сме роднини от стари векове, господине. Недей мисли, че Македонски,

като е така например, одърпан и проста работа, че не знай политиката на историята и целия възточен въпрос. А отде сме роднина, ще попиташ? Да ти кажа. *(Към другарите си.)* Налейте ми една чаша вино, че ми пресъхна гърлото. *(Към полицеина)*. . . В старо време българи и румъни са били едно царство, един закон и една политика. Империя румъно-българска. Империул румънобулгарилор! Разбираш? Цар Симеон, цар Асен, Михай-Витяз, цар Крум, Щефáн Чермаре, Братиано. . . Крали Марко, Куза, българи, румъни, черкова, език, все едно било това! Разбираш? И например кой ви е дал вярата? Ние. Кой ви е дал писмото? Ние. Вашият език е една мешàва от български и молдовански думи. . . Или не вярваш какво ти казва Македонски? У вас: бодапрости, у нас: бог да прости; у вас сфънту дух, у нас — свети дух; у вас: майка пренчиста, у нас — майка пречиста; драголица мила — драголице мила. . . Ами: веселещи, четещи, пазещи, въртещи, милуещи, любещи? Виж колко се е смесила кръвта ни. Та затова, благородний господине, бъди така учтив да почиташ българското име и да изпиеш тая чаша в знак на братска любов *(подава му чашата си)*, в знак на нашия съюз против турците, тия безбожници проклети. . . Приимаш ли, господине? Дай ръка, така, съюз нападателен и отбранителен против султана. . . Са траяска Румъния, свободна и гостолюбива земя! Вива!

Полицеинът *(усмихнат пинва от чашата и тупа го по гърба)*. Добре, добре, байно. Но тихо вече, без скандал! *(Тръгва да излезе.)*

Македонски. Да живей вечний съюз между България и Румъния! *(Прегръща полицеина и го целува.)*

Полицеинът. Без скандал! *(Излиза.)*

Попчето. Този комисар много уважава Владикова. Сявга му сваля шапка.

Македонски. А бе де Владикова?

Хаджият. Той по-рядко забикаля сега. Той е сега от високата клечка: нали е домашен учител на Добревича.

Македонски. Добревич има една лъскава дъщеря, нали? *(Усмихва се лукаво.)*

Хаджият *(лукаво)*. И едно лъскаво слугинче — Катинка.

Попчето *(разсърден)*. Господа, не позволявам да подмятате Добревичевото семейство. Не прилича на почтени хора.

Бръчков *(към Попчето)*. Кой е този Владиков? Аз съм чувал често това име.

Македонски. Владиков ли? Да ти кажа: храбър като мене, патриот като мене, неустрашим като мене и по-умен от мене. Но на скамбил го бия. Владиков е нашият главатар. Нему му викат още: адютант на Раковски. В Белградската легия му е бил адютант. Когато се превзимала турската там крепост, Владиков, хлапе тогава, един от първите се качил на стените по стълба. Неустрашим ти казвам, но го бия на скамбил, та го поразявам.

Бръчков *(усмихнато)*. Аз лично изпитах днес силата на вашето изкуство.

ЯВЛЕНИЕ 4

Горните (без полицеинът) и Владиков

Владиков *(влиза)*. Добра ви веселба, момци! *(Слага цилиндъра на масата и един пакет.)* И тоя път шапката ми не ще излезе безнаказано из твоята кръчма, Странджа. *(Турга си цилиндъра)*. Е, как си? Коткаш ли момчетата?

Странджата. Нема́ те тука, да чуйш ораторствуването на Македонски — ти знайш, когато се натряска, той ораторствува. Ти трябва да вземеш урок от Македонски по историята. . . Чирак те изкара той тебе. . .

Владиков. Я тури тая закуска на полицата. Какво дирèше един полицеин тука? Пак някакъв скандáлец, нали?

Македонски. Напротив, Владиков: с много важна и политическа мисия той влезна тук.

Владиков. Какво, да ти не е донесъл покана да завземеш вакантния пост на министър на финансите?

Македонски. Още по-висока мисия той извър-

ши тука. Сключихме с тоя почтен брат съюз между България и Румъния.

Владиков. Браво!

Македонски. Да, съюз отбранителен и нападателен против султана и неговия харем. . . И тоя свещен съюз подписахме с вино и запечатихме с целувка.

Владиков. Ти пак си се нарязал, Македонски! A propos, знаете ли, момчета, защо ида?

Хаджият. За да пиеш едно вино. Заповядай. *(Поднася му чаша с вино.)*

Владиков. Хай наздраве! *(Пие и бърчи лицето си.)* Ба, киселко — ама веселко. . . Но аз за друго ида, господа, за една работа, необикновена, велика. . .

Всички *(напрягат внимание)*. Казвай.

Владиков. Ето какво е: трябва да дадем до друга неделя театрално представление.

Македонски. Владиков, аз те съжалявам: такива ли са твоите велики работи?

Владиков. Слушай бе, хлапацало. Кой ти казва, че самото представление е велико? Велика е целта му, разбираш ли?

Македонски. Да чуем.

Владиков *(тържествено)*. Целта на това представление е велика, мога да кажа, съдбоносна — за целият Балкански полуостров. И аз вярвам, че всички ще прегърнат с възторг моите думи. Но само пълен секрет.

Странджата. Македонски, дявол те взел, ако шукнеш! Мравка, я погледни из вратата, да няма някой.

Хаджият. Като влезе в сърцето ми едно нещо, по-лесно можеш да изтеглиш тарторът из дъното на пъкъла, а не тайната оттам. Аз. . . например. . .

Странджата *(запушва му устата)*. Магаре не ставай, Хаджи!

Владиков *(озърта се предпазливо; съглежда първи път Бръчкова)*. Кой е негова милост?

Македонски. Ах, Владиков, аз забравих да ви запозная: господин Бръчков, наш верен другар.

Владиков. Бръчков?

Македонски. Бръчков. Таз заран е пристигнал от Турция и макар да не иде от балканските усои, както ние, а от магазията на баща си, той е славен хъш.

Той е вече като приятел на всички ни и много невинен. . . Имай пълно доверие.

Владиков *(подава ръка Бръчкову)*. Добре дошли, господине. . . Как, ти да не си поетът Бръчков от Свищов? Аз съм чел вашите поеми «Горска среща» и «Песни на окований лев». Нали са ваши?

Бръчков *(смутено)*. Мои. . . а, нищо не са. . .

Владиков. Как, прекрасни работи. . . Пълни с огън. Ние всички се възхищаваме. Моите искрени комплименти — у вас има поетически талант. Драго ми е, драго ми е, че идете при нас, такава сила ний ценим. Слово и дело — благородно нещо. Вие после ще ми разкажете новините. А сега на думата си. . .

Македонски *(на себе си)*. Дявол и чорт ме взел мене! Майки! Поет бил, а аз не знаех, ами тая заран го оскубах на играта, взех му всичките десет наполеона, които имаше. Хай дявол те взел, Македонски, проклето животно си. . . Трябва да му повърна от парите му барем. . . барем един франк. . . Все едно, няма да го оставим. . .

Странджата *(хвърля феса на Бръчков и му туря на главата една капела)*.

Владиков. Момчета, повтарям: пълна тайна.

Всички. Разбираме, разбираме.

Владиков. Представлението е необходимо, за да сдобием от него най-малко хилядо франка. Хилядо франка са необходими. Тия пари ще служат за разноски на човека — един бащин и майчин беломорски грък — името не обаждам, — който ще тръгне за Цариград с мисията *(понижава гласа си)* да убие султана.

Всичките. А-а-а-а!

Владиков *(озърта се наоколо и продължава около една минута да им шушне нещо, което не може да се чуе на сцената)*.

Всичките. Прието, всички ще играем.

Странджата *(хвърля си шапката)*. Велико, велико, велико, дявол го взел!

Македонски. Аз взимам роля, но ако играя царя. Аз в «Крум страшний» бях цар. . . Царлъкът ми е подаденѐ.

Мравката. Аз ще играя войводата пък — нали има и войвода в представлението?

Владиков. Хаплювци, замахахте краката, още

неседнали на магарето. Няма ни цар, ни войвода в драмата, която ще играем.

Македонски. А какъв дявол има, когато няма тях?

Владиков. Драмата е: «Изгубена Станка».

Македонски. Повраща ти изгубената Станка и пропадналата Лалка! Аз в такива бабешки игри участие не взимам.

Владиков. Не кряскай, ти ще играеш Желя, хайдутина.

Македонски. А, има ли хайдутин?

Владиков. Има и кръвопролитие, боеве, гърмежи. . .

Македонски. Това ми се допада. Приимам хайдутин, да си напомня барем, когато ходех с дружината из македонските планини. Приимам, Владиков.

Владиков. Ти, Хаджи, ще играеш татарчето.

Хаджият. Нека бъде. Аз в «Стоян войвода» бях арапин, сега ще съм татарин: печеля пак.

Владиков. А ти, Мравка, тебе да ти дадем. . . кое искаш ти?

Мравката. На мене дайте нещо пък, като команда да бъда.

Владиков. Тебе ще те направим бабичка, па и гласът ти прилича на женски. . . Не ме гледай така сърдито — ролята на баба Стояница е от най-първите. Ние ти правим чест. Аз ще играя пък стареца — дядо Стоян.

Странджата. Ами Станка кой ще бъде?

Владиков. Добре кажеш: Станка, момата.

Македонски. Как, има ли и госпожица?

Владиков. Има зер, която ти ще отърваваш от татарите. . . Срам и позор, че не си чел още «Изгубена Станка». Конска глава.

Македонски. Аз ти казах, че бабешки театри мразя. Питай ме за царските театри — всичките съм ги чел.

Хаджият. А бе Станка да играе Катинка. Да я повикаме. *(Гледа ухилен на Попчето.)*

Попчето *(сърдит)*. Ти не дрънкай, Хаджи!

Странджата. Коя е тая Катинка?

Дерибеев. Слугиня у Добревича, влахкинче.

Запознали се с Попчето, когато живял в бащината й къща с кирия.

Владиков *(дава знак да мълчат)*. Станка някой мъж да играе, някой по-млад и приличен. *(Озърта се.)* Господин Бръчков, зимуваш ли Станка? За нея жена не би се намерила да играе.

Бръчков *(усмихнато)*. Приимам с благодарение, макар че не съм мома. . .

Владиков. Нищо. Като те накичим и попременим, няма да те познае никой. Ще позамажем с малко белило черните косъмца под носът ти и работата е свършена.

Македонски. Ба, може и тъй, какви мустаци има? Мъх. Няма нищо от толкова. Лани помниш? Гицата наш стана Райна княгиня с мустаци като на пъдар, но пак мина за Райна. Тия работи се не гледат в театрото.

Попчето. Пък аз да ви кажа, че с малки мустачета още по-хубаво е. Аз имам голям вкус към жена с мустачета. . . Знайш, стои едно такова е. . . иска ти се да й лапнеш кадифявата горня джучка.

Владиков. Попче, ти си цял разбойник! Ти кое искаш да играеш? И тебе татарин да те направим. . . Чакай другите роли да раздадем.

Македонски. Владиков, само моят Желю хайдутина да не пипаш, че отрязвам ръце. *(Посяга и взима от поличката салама и се отдалечава в дъното на сцената.)*

Странджата *(към Владиков)*. А нази забрави ли?

Владиков. Кого?

Странджата. Мене? Аз няма ли да взема някоя главна роля? Като има хайдушка дружина, трябва да има и байрактар.

Владиков. В драмата не се предвижда байрактар. Па аз, да ти направа угодата, бих се съгласил да си байрактар; но това ще излезе несъобразно и много неуместно. . .

Странджата. Това е право, на двама души хайдути какъв байрактарин ще бъда? Аз даже не приимам. . . Та аз без назначение ли ще остана? Това не може да бъде!

Владиков. Тогава твоето назначение е на буфе-

та. Ти си опитен за тая работа. . . Не се въси, братко. Касае се главно за полза на светото дело. . . Приимаш ли?

Странджата. Приимам. Аз съм навикнал да се жертвувам за младите *(Македонски се подава от другата страна и лапа мълчаливо едри резневе от саламата.)*

Владиков. Само и тебе трябва по-чист костюм. С тоя омазан кожух селашки не бива. . . Па тия две големи резки на бузата ще причинят припадък на някои нервически госпожи. . . Ах, моя бедний Странджа, по бих желал да те видя всред Стара планина, тамо е твоята сцена.

Странджата. И то ще бъде, ако е рекъл господ. Ще поискам от Добревича някое вехто сетре, поприлично.

Бръчков *(усмихнато)*. Знаете ли? Наистина грандиозна е целта на това представление. И ако се сполучи всичко докрай, историята донякога праведно ще може да каже, че изгубена Станка е убила султан Азиза. Не е ли тъй?

Владиков. Та отде знаеш? Може и да го каже това историята. Тя толкова чудесни работи ни разказва, щото нищо няма за невярване. Големите работи често са ставали от малки причини и тая изба може да разтрепери цяла империя и да тласне към крайното му решение възточния въпрос. Най-малкото, което може да причини убиването на султан Абдул Азиза, е династическата революция в самий Цариград, а запали ли се Цариград, пламва и цяла Турция. А нам трябват такива мътни времена.

Македонски *(като продължава да лапа)*. Смърт на Абдул Азиза!

Владиков. А бре, лапнико! Ти ми унищожи провизията.

Македонски. Да живее комуната! Право да ти кажа: бях гладен като вълк, а кога дойдох, тия лакоми мулета изпукали всичко. . . Имам ли право, или нямам?

Владиков. Имаш право за обесване. *(Туря си цилиндъра.)* И така, момци, довечера елате на училището. Сбогом! *(Излиза.)*

Попчето *(на Македонски)*. Македонски, я дай и нам от саламата, че ни потекоха лигите. *(Посяга.)*

Македонски. Че какво е? На девет вълка пачи крак! *(Лапва всичкото. Към Странджата.)* Странджа, я напълни една голяма чаша, да залея саламата.

Странджата. Няма ни капка. Всичко изцукахте!

Македонски. Да ви вземе дявол, сега без вино какво ще правим? Без вино и без свобода няма живот на тоя свят. *(Към Бръчков.)* Поете, ти остана гладен. Хай да те водя да си похапнем другаде, ама тъй, както не сме яли на бащиното си кръщенè.

Хаджият. Македонски, отде си забогатял?

Македонски. Не от лихварството като Христовича, а с потът на челото си. . . *(Поглежда ухилено към Бръчкова.)* Бръчков, кураж: мое и твое тука няма. . . Комуна!. . . Хайде!

ЯВЛЕНИЕ 5

Горните и Мавроди

Мавроди *(влиза)*. Кого викат тука Попов?

Странджата. Няма тука такъв человек. Защо ти е?

Македонски. Попов? Аз, откак съм человек на тоя свят, не съм чул такова имè: Попов. *(Попчето се крие.)*

Мавроди. Този Попов от две недели живее в една стая на хотела ми, дето е прибрал и другиго едного, като него такъв одърпан и гол. И досега не са си платили. Две нощи ги няма хич тия пунгаши българи.

Македонски *(сърди се)*. Безобразни празноглавецо, вземи си думите назад!

Мавроди. Кой си ти? Какво искаш?

Македонски. Пунгаши, аз като българин не приимам това докачение.

Мавроди. Аз искам да си получа парите. Много хорати не ми трябват. Дайте ми 62 франка; инак ще викам полицията; тя ще ви застави да кажете де са вашите другари.

Странджата. Вземи си парите от тях. . . Продай им вещите.

Мавроди. Какви вещи? Оставили един вехтък куфар, продънен и празен. *(Съглежда Хаджият.)* Ах, ето другаря му. *(Спуща се и го хваща за рамото.)* Господине, не мисли, че ще се отървеш от ръцете ми. Брой ми тука веднага или ще те предам в ръцете на полицията.

Странджата. Ти трябва да имаш грешка.

Мавроди. Как грешка? Този е! Вагабонти! Знам ви!

Бръчков. Господине, млъкни!

Македонски и другите *(застрашително)*. Вземи си думите назад! *(Македонски шепне настрана нещо на Мравката, който излиза.)*

Странджата *(тихо)*. Ще стане пак скандал у мене. Полицията ще затвори кръчмата. . . Но остави това, ами ще се побърка представлението, ако затворят някой. *(Високо.)* Хей, господине, аз ставам поръчител за негова милост. Остави го сега спокоен.

Мавроди. С какво поръчителствуваш? С олупените си грънци ли и дървени лъжици и оплюти картини? Или с песни ще ми отплащате, както одеве се бяхте разревали?

Македонски. То не е твоя работа. Ето, той ако ти не плати, аз ще ти платя с чисто злато. *(Вади наполеони.)*

Мавроди. Добре, заплати!

Македонски. Направи разписка.

Мавроди *(пише)*. Готова. Брой сега парите.

Македонски *(чете)*. Не, такава разписка неща.

Мавроди. А че каква искаш?

Македонски. Ето как да пишеш: «Долуподписаний получих от двамата достоуважаеми и благородни българи и герои, господа Хаджиев и Попов, 62 франка, задето направиха чест на хотела ми да престоят в него четирнайсет дена.»

Мавроди. Чудни работи. *(Пише.)*

Македонски. Още едно условие имам.

Мавроди. Какво условие още? Разписка ти направих.

Македонски. Оттегли си думите, с които одеве опозори българите!

Мавроди. Та какво сега има от две-три празни думи? Аз ги казах в ядът си. . .

Македонски. Ето парите. Но пак ти казвам, оттегли си назад думите, защото ние всичко сме изгубили на тоя свят и само една чест ни е останала. Мен куршуми ми са издупчили тялото, но ни най-малкото петно не е закачило честта ми. . . Ти, ако си почтен християнин и искаш веднага да си вземеш парите, изпълни желанието ми, па си иди сбогом.

Мавроди *(с ирониче ска усмивка)*. Чудни човеци имало на тоя свят. Ай добре, като искаш, на: отричам се от думите си и дай ми парите!

Хъшовете *(ръкоплещят)*. Браво!

Хаджият. Македонски, до живот няма да забравя тая добрина.

Македонски *(поглежда към вратата; към Мавроди)*. Е, приятелю, аз ти благодаря много, виждам, че си добре отхранен човек.

Мавроди. Стига, стига, дръжте си комплиментите и само парите ми дайте, че бързам.

Македонски *(поглежда към вратата)*. Къде дявол се бави Мравката! *(Високо.)* Господине, изпълни ми още едно горещо желание, то е най-лесно нещо на света и няма да ти костува нищо.

Мавроди. Може сега да искаш да ти поиграя?

Македонски. Извини, господине!

Мавроди *(нетърпеливо)*. Кажи и дай ми парите.

Македонски. Кажи си тука пред всинца ни, че си един голям хапльо.

Странджата. Македонски, прекаляваш.

Македонски. Кажи, че си хапльо, господине. Де се е чуло и видяло Македонски да плаща чужди дълг! Той своят не приима да плаща. . . Това е против убежденията му и съвестта му.

Мавроди. А, за подигравка ли било? Чакай! *(Тръгва към вратата. . .)* Полиция! Вагабонти! Разбойници българи! Негова милост *(сочи към Хаджият)* още тая нощ ще спи в затвора! Жив господ и за оня — другаря му. Такива сте всички: обирници!

Бръчков *(хваща го за гушата)*. Животно, сега ще ти изтръгна гръкляна мръсни! *(Удря го; едни се спущат да отнимат Мавроди, други да го бият.)*

Мравката *(влиза запъхтян)*. Пожар! Пожар!

Странджата. Пожар? Къде?

Мравката. Пожар! Хотелът насреща гори!

Мавроди. Моят хотел! *(Изкопчва се из ръцете на хъшовете и изхвръква из вратата.)* Вода! Вода!

Мравката. Пожар! Пожар!

Македонски. Не се майте, хайде да офейкаме. Тоя глупец ще дойде пак с полицията, щом види, че няма никакъв пожар в хотела! *(Излизат, като викат: Пожар! Пожар!)*

Завеса

ДЕЙСТВИЕ ВТОРО

Богато мобилирана стая в Добревичевата къща. Две врати

ЯВЛЕНИЕ 1

Владиков

Владиков *(сам)*. Няма Димитракя, да му предам урок. Де ще е той? По историята особено отива добре, по българската история. Възпáлен патриот ще бъде. . . *(Чуват се звукове от роял.)* Ах, Евгени е тука. . . Ето ме пак, че се смущавам. . . Неволно губя бодрост и самообладание в присъствие на това момиче. Напада ме някаква глупава свенливост. И да кажеш, че съм още неопитно хлапе! Не, минал съм през вода и огън, на всичките браилски хъшове съм оракул, слова съм държал пред голяма публика, а пред една нежна девица съм малодушен, като чорт знай що. . . Избягвам я, а по цели часове стоим да приказваме, не мога да се откъсна. . . Какво е това? Глупост ли, увлечение ли, любов ли? Да, любов. Аз я вече любя, що да се лъжа! Дявол ме взел. *(Мисли.)* Но онова, което ме смущава и ме плаши дори, то е, че и тя също. . . и не може да скрие чувствата си. Завчера например. . . Не, тая работа се заплете дяволската.

ЯВЛЕНИЕ 2

Владиков и Евгени

Евгени *(влиза)*. Владиков, добър вечер. Вие се готвите да бягате?

Владиков. Не, чакам Димитракя, после ще ида на репетиция.

Евгени. Ще бъдете ли скоро готови? Седнете!

Владиков *(сяда)*. В неделя ще дадем представлението. . . Вече се готвим две недели. Разумява се, вие, госпожице. . .

Евгени *(усмихва се)*. Няма госпожице. . . Аз ви казах, че съм Евгени. О, без друго, как? Тука за нас са така редки такива благородни развлечения! Щом е българско представление, как! Трябва да поддържаме духа у емиграцията.

Владиков. Евгени, аз и други път не съм можел да се удържа да ви не направя комплимент за подобни чувства.

Евгени. Ха, няма място за комплимент тука, Владиков. Аз съм просто българка и затова български мисля. Мама ме съди, че съм била оригинална и дива. Пък истина е, че много малко вкус имам към модните удоволствия и нрави на тукашното дамско общество. . . Не ща да кажа, че мразя балове, визити и увеселения подобни, но мога да мина без тях, без да чувствувам голяма загуба. . . Една добра книжка в ръцете, да, друго. . . Мама ми казва още, че съм политикана. . . *(Смее се.)* Това показва още, че съм останала много назад от века си. . . Кой е този авторът на поемата «Песни на окован лев»? Аз я чета сега и се възхищавам. Колко пламенни стихове!

Владиков. Владимир Бръчков, свищовче. Той е дошъл от десетина дена насам. Трябва да кажа подобре: «побягнал от баща си» и дошъл тука нарочно, за да стане хъш. Сега е пенсионерин и той на Странджата.

Евгени. Любопитно; но това няма да учуди онова, който е чел съчинението му... Такъв разпален дух може да диша само в свободата. . . *(Покланя се леко някому през прозореца.)* Господин Крецулеско минува.

Владиков. А!

Евгени. Владиков, какво е вашето мнение за Крецулеска?

Владиков. Крецулеско? Един порумънчен, високомерен, ограничен господин, надут телом и по характер. . .

Евгени. Антипатичен!

Владиков. Да. За мене лично е той ненавистен и за това, че глътна завещаните за България шейсет хиляди франка от покойний Чакалов. . .

Евгени *(ниско)*. Да, антипатичен. Ако моето сърце забие за някого, то ще бъде за човек, чието сърце бие за България. . .

ЯВЛЕНИЕ 3

Горните; Добревич, после г-жа Добревич

Добревич *(влиза)*. Добър вечер, Владиков! Димитраки готви ли се добре? *(Към Евгени.)* Ти, Евгени, изгуби. В градината свят беше чудо, военната музика свиреше. . . Та то и денят е не може по-хубав. Сядайте, сядайте!. . . Какво ново-вехто, Владиков?

Владиков. Нищо особено, господин Добревич.

Евгени. Тате, Владиков ни кани на представлението, в неделя. Да идем, тате!

Добревич. В неделя ли? Невъзможно. Ние ще бъдем на операта.

Владиков. Господин Добревич, ако се откажете, голямо обезсърчение ще докарате на младежите.

Добревич. Харно бе, защо не ни предизвестихте по-отрано? Ето жена ми е поканила и господин Крецулеска в нашата ложа. Тогава как? Ще бъде дебелащина от нашата страна. *(Към Евгени.)* Ето майка ти, да видим какво ще каже. Ако иска да се черви, тя нека се черви.

Г-жа Добревич. *(влиза)*. Какво е? Ах, Владиков! *(Ръкува се с Владикова.)*

Владиков. Госпожо, на вас правя голяма молба и от вас зависи да решите въпроса.

Г-жа Добревич. Кажете какво е!

В л а д и к о в. Аз ви моля и госпожица Евгени ви моли: елате в неделя на българското представление.

Г-ж а Д о б р е в и ч. На вашето представление? *(Към мъжа си.)* Може ли? Ами ние сме вече поканили Крецулеска.

Е в г е н и. Можем да му пратим още отсега извинение. . . Той няма да бъде в претенция.

Г-ж а Д о б р е в и ч. Недейте, недейте, не може.

Д о б р е в и ч. Освен да поканим и него на българското?. . .

Е в г е н и. Защо? Не! Той само ще се отегчава.

Д о б р е в и ч. Коя беше тая, дето ще я представлявате?

В л а д и к о в. Драмата «Изгубената Станка».

Д о б р е в и ч. Какво има в нея, каква история разправя?

Г-ж а Д о б р е в и ч. Ух, чула съм... Много просташки работи. Татари, селяни, хайдути, битки и гърмежи. .. То е срам да поканиш Крецулеска на такова цървулянско нещо.

Д о б р е в и ч. Джанъм, пак тези хайдути, боеве, пушканета, гърмежи — да ти се пръсне главата. . . Ние, българите, не можеме ли да представим нещо. . . по-деликатно?

Г-ж а Д о б р е в и ч. Например, както румъните, нещо по-префинено, тъй, да се любят например благородни кавалери и дами, да говорят елагантно и да въздишат вечер в градината и по месечина. С една дума, европейско нещо и от нашето време? Ná, в неделя има «Ромео и Юлиета» и затова исках да ида.

В л а д и к о в. Такива нежни работи не можем да представим още на български, защото ги няма в нашите нрави. Само свободните народи, каквито са румъните, имат време да се либят и въздишат и да си говорят грациозни думи. А ние българите сме роби и в нашия живот виждаме само турци, черно тегло, сиромашия и невежество. . . Засега нашите «благородни кавалери» са ония, които вземат сабята и режат турски глави. И в «Изгубена Станка» такива български кавалери ще видите — и други не ни трябват.

Е в г е н и. Тате, изтънчените и деликатни сцени из европейския живот ние, когато искаме, можем да ги

гледаме във влашките театри. А който отива в български театър — той отива с желание да присъствува на изображението на тегловния живот на нашия народ. Колкото и да са грозни тия изображения, на един българин са мили и скъпи. . .

Г-ж а Д о б р е в и ч *(строго)*. Ти разправяш, Евгени, като някой дървен философ. . . А мене ми е по-мило и приятно онова, което е елегантно. . . Ти колкото щеш нагледвай се на цървулани и селяци, то си е твой вкус. Ти на простотия все биеш във всичко. Другите девойки, гледаш, живеят, както всичкия свят: и в театри, и на балове, и на градини, и шик у тях. . . А ти с книги и с вестници. . . Политикана. . . Извини, Владиков, че пред тебе се разправяме. . . Философка, патриотка, революционерка, кой знай каква иска да стане нашата Евгени!. . . Ná, и днес някаква книга е уловила и не щя да дойде с нас на градината. . . Кой знай какви страшни работи има там. И аз чета, но не бягам от света. . . И аз си купувам нови книги и по цели часове стоя с тях в ръка. Та Евгени и не похваща моите книги. . .

Е в г е н и. Твоите книги са Пол де Кокови романи.

Г-ж а Д о б р е в и ч. Та лоши ли са? Най-модни книги.

Е в г е н и *(гали се)*. Мамо, съгласи се, моля те. Нали ще идем на българското представление?

Д о б р е в и ч *(към Владикова)*. Добре, добре, Владиков, вие пратете ни четири билета.

В л а д и к о в. Разпоредено е. *(Става.)* Сбогом. Отивам при Димитракя. *(Кланя се и излиза)*.

Г-ж а Д о б р е в и ч. Заприказвахме се и забравих да ида да премеря новата дреха, що ми донесе модистрата.

Д о б р е в и ч. Трябва още отсега да явя на Крецулеска, че изменяваме намерението, и да му се извиня. . . Евгени, прати му известие. *(Евгени излиза.)*

Г-ж а Д о б р е в и ч. Поведохме се по ума на нашата Евгени.

Д о б р е в и ч. Не, тука тя имаше право: българско нещо. И на Владикова щеше да е криво.

Г-ж а Д о б р е в и ч. А Крецулеско?. . . Не, да стане хатъра на тях! Аз за този Владиков. . . Казвах ти и по-напред. . .

Добревич. Ех, казваш глупост. . . Остави се. Аз знам какъв човек приимам в домът си. . . Ти сега намери време, та приказвай с Евгени за онова. . .

Г-жа Добревич. Ще я викам. *(Излиза.)*

ЯВЛЕНИЕ 4

Добревич, Катинка и стария Бръчков

Катинка *(влиза, към Добревича)*. Един човек от Свищов е дошъл.

Добревич. Кой е той? Нека влезе. *(Влиза старият Бръчков.)*

Добревич. О, бай Бръчков. Добре дошли! *(Става и стиска сърдечно ръцете на госта.)* Седнете. Е, кога допаднахте? Аз приех вашето писмо.

Стария Бръчков *(сяда)*. Добре заварил. . . Писах ти, приятелю, че имах много работа; но ми се стегна душата много, зарязах всичко; и ето ме в Браила. Владимира наш видя ли?

Добревич. Не съм го видял още. . . Съжалявам много, Бръчков, че ти се е случила тая грижа. Глупави деца, пощуреят и не знаят какво правят. . . Не грижи се ти, на Владимира ще му сберем ума. Още по-добре, че дойдохте самички.

Стария Бръчков. Какво знаете за него? Къде се дява? Какво върши тука Владимир?

Добревич. Доколкото разбрах от Владикова, той решил да става. . . поборник, гарибалдювец. . . Сега се водел и другарувал с. . . емигрантите. Виж глава луда. Да остави родители, кариера и бъдъщност и да дойде да се скита из Влашко! Аз мисля, че като е погладувал, ще му е стигнал умът вече.

Стария Бръчков. Да знайш, брате, каква грижа ми донесе това момче, какво огорчение на мене и на майка му! Помисли си: скришом побягва от Свищов, нито хабер дава, нито пари взима със себе си! Какъв дявол го наду, брате, не зная. . . Ами аз сигур мислех, че си го видял вече и че ще ми разкажеш по-натънко за него.

Добревич. Аз забравих одеве да питам Владикова. . . Него бях помолил да го доведе.

Стария Бръчков. Кой е тоз Владиков?

Добревич. Учител в тукашното българско училище и временно мой домашен учител — за Димитракя. Той се е запознал с Владимира.

Стария Бръчков *(като става)*. Къде живее този Владиков?

Добревич. В самото училище. Къде ставаш?

Стария Бръчков. Да ида да го намеря, та да ме заведе при Владимира. Не ме свърта никъде и няма да видя рахат нито една минута, додето не видя с очите си тоя чапкънин.

Добревич. Напразно сега. Няма да намериш Владикова. Постой, Бръчков. *(Към Катинка)*. Катинке, донеси сладко и тури кафе! Е, как разбираш ти тая работа? Трябва да е влезнал някой под кожата на Владимира.

Стария Бръчков. А бе знам ли, брате, кой му е даскалът? Не знам и аз кого да бедя и кого да осъждам. . . Пò мога да кажа, че причината е естеството му проклето. . . времето, то му е даскала. Търговец е баща му, пръв търговец между търговците, той търговия не обича, търговец не иска да стане. Все книги му са в ръцете, от тия, от бунтовническите: и Раковски, и Каравеловите вестници, и различни брошурки с революционно съдържание и песни, дето едно да уловят турците, ще ни прикачат на въжето.

Добревич. Чудно! *(Катинка служи.)*

Стария Бръчков. До едно време беше все това четене, па удари на писане! Взе да ги измислюва: от чирак стана майстор! И какви не глупости намирах в книжата му, та и на корите дору на тефтерите ми! И «ставайте, балкански храбри юнаци!», и «оковани левове», и «петстотингодишно робство», и сума други такива думи, които са пашпорт за Диарбекир или за бесилото. Туря го в писалището си на работа, той нàдвенàтри надращи кореспонденцията, па пак извади да пише своите «левове», «балкански юнаци» и «турски тиранства». Аз го карам на чаира, а то бяга по баира. . . Доколкото подуших, тоя халосник още дору е бил в Свищов, дал да се напечатат в Букурещ негови стихове

и турил на корицата: В. Б., сиреч моето име: Бръчков, разбираш? Помисли каква пакост може да ми донесе магарето!. . . Ти не си чувал за това нещо?

Добревич. Дявол ги взел революционерските им книги. Нито ги чета, нито ги диря. Наша Евгени, тя може да знае, тя всичко чете.

ЯВЛЕНИЕ 5

Горните и Странджата

Катинка *(гледа из вратата)*. Господарю, иде Странджата.

Стария Бръчков. Кой е този Странджа?

Добревич. Знаменосецът. Прочутия Странджа. Бях му обещал едни вехти дрехи, за театрото. Катинке, дай му ги; не, покани го да влезе. Да те запозная барем с тоя гарибалдювец.

Странджата *(влиза облечен в стари, закърпени дрехи)*. Добър ден, извинявайте! *(Ръкува се с Добревича, който го запознава със стария Бръчков.)*

Добревич. Странджа, аз вази ви уважавам. Седнете. Как сте?

Странджата *(сяда)*. Не ни бива, господин Добревич. *(Кашли.)* Само господ да ме поживи до пролет. Като ще се мре, да се мре баре там.

Добревич. Няма ти нищо, Странджа, ще мине всичко. Е, представлението? Че ти защо не вземá роля по-юнашка, да биеш татарите?

Странджата. Тъй, туриха ме на буфета; нали ви казах. . . Па то ми е и занаят. Нека младите да се поерчат — а аз съм ги бил чалмите живи, а не на сцената. *(Към стария Бръчков.)* Турчата беснували в България, господине, нали? Скоро има да станат чудесии по вас. Помнете ми думата.

Стария Бръчков. Каквито чудесии и да станат, нашите глави ще си изпатят, синко. То и сега е черно тегло.

Странджата. Без жертви не може, приятелю! *(Към Добревича.)* Господин Добревич, ваша милост си

приятел с руския консул. . . Какво си подушил? Казват, че Русия ще отвори война?

Добревич. А бе слуша се такова нещо, но кой знае.

Странджата. Кажи му, че ако отваря, нека отваря, че ние напролет вече ще речем много здраве на Стара планина.

Добревич. А бе, Странджа, я вие чакайте Русията!. . . Без нея нищо.

Странджата. Русията — Русия, а ние, господин Добревич, трябва да се надяваме на собствените си сили. Помогни си и бог ще ти помогне.

Стария Бръчков *(към Странджата)*. Ти слушай господин Добревича, господине: дядо Иван — той да е жив.

Странджата. Турската империя е една гнила държава, а ако българския народ въстане цял, тя взедаде!. . . Но да си ида. *(Става.)*

Добревич. Чакай. Вземи по-напред сладко! *(Катинка носи сладко и ракия.)*

Странджата *(прав с чашката в ръка)*. Господин Добревич, аз пия за нашата мила България! Бог да даде да развеем пак знамето, пак да извикаме: свобода или смърт! Па тогава нека ме изяде турски куршум.

Добревич. Дай боже, Странджа; но само ти да не умираш. Потребни сте такива хора.

Странджата. Благодаря ви за тия думи. Но аз да вървя. Има гладни стомахи, дето чакат Странджата.

Добревич. Добре, добре. *(Бърка в джеба и му увира в ръката десет франка.)* Нá! Да се почерпят момчетата. Катинке, дай на Странджата дрехите, дето ти заръчах.

Странджата. Благодарим, от моя страна и от страна на момчетата, благодарим, господин Добревич. *(Ръкува се и излиза.)*

Добревич *(на стария Бръчков)*. Много го почитам. В Балкана е дигал знамето, а сега е препасал престилка и готви за емигрантите. Жално, че болнав горкият.

Стария Бръчков. Нá, такива глави са разбъркали ума на Владимира.

ЯВЛЕНИЕ 6

Добревич, стария Бръчков и Христович

Христович *(влиза)*. Буна сяра, г-н Добревич.

Добревич. Буна сяра, буна сяра! *(Сочи му Бръчкова.)* Господин Бръчков, от Свищов. *(Притегля му стола.)* Седнете, молим.

Христович *(ръкува се)*. Минувах покрай вас, па се сетих да дойда да ти обадя за онова момче, дето ти го бях рекомандувал за писар в кантората. Сега събрах известия за него и ида да си оттегля рекомандацията. . .

Добревич. Че какво научи за него?

Христович. Негова милост бил хъш над хъшовете — в Крайово. Хубава услуга щях да ти сторя, да ти го туря близо до касата. Пардон ти искам, голяма глупост щяхме да направим.

Стария Бръчков. Моля ви, господине, аз чувам там в Свищов от няколко време тая дума хъш. Пардон, вие какво разбирате всъщност под думата хъш? Революционерин, нали? Или какво?

Христович *(смее се)*. Ха, ха, ха!. . . Хъш ли питате, господин Бръчков? Тия се наричат сами революционери, патриоти, народни човеци, а пък честните хора ги наричат вагабонти, нехранимайковци, пунгаши, крадци. Хъш — това е. Иди се поразходи из браилските кръчми и прости кафенета — ще видиш въшкави и дрипави господиновци, които играят на комар, псуват Митхад паша, богатите и бога, разправят политика и сто пъти на ден решават възточний въпрос и освобождават България. Но аз те съветвам, господине мой, като ги приближиш, да си стискаш добре кесията и да си пазиш джебовете. Ваша милост сега сте пристигнали от Турско, пазете се, моля ви, добре, да ви не подушат, че сте състоятелен. . . Ще в награчат и ще искат пари, един да си купи пушка, че ще тръгва с чета, други му трябват за народна гордост, трети пък, ако му откажеш, ще те заплаши, че ще съобщи на турците, че си член от революционния комитет. . . Пази боже от тая сган, дето гъмжи сега във Влашко. На мене не хвърлиха ли ми писмо в кантората, намацано с кръв, дето ме заплашваха, че ще ме убият, ако им не пратя триста наполеона?

По-право, не да убият, ами да ми разпорят «дебелото шкембе» — тъй бяха писали. . . Какво им трябват тям хорските шкембета? Разумява се, мене ми не мигна окото, ами предадох заплашителното им писмо на полицията. Сега троица души подозрени са в затвора от два месеца насам, под изпит се намират. Единият е вестникар.

Стария Бръчков *(към Добревича)*. Боже господи!

Христович *(към Добревича)*. Приказвахме и с господина Крецулеска за тая паплач. Той не може да разбере как правителството ги търпи и им дава гостолюбие. Той е депутат, както знайш. Сега срам те е да се кажеш, че си българин.

Стария Бръчков *(към Добревича, поразен)*. И Владимир е с такива хора!

ЯВЛЕНИЕ 7

Горните, г-жа Добревич и Евгени (влизат)

Добревич *(на жена си и дъщеря си)*. Господин Бръчков! Наш стар приятел. *(Г-жа Добревич и Евгени ръкуват се с гостите.)*

Христович. Как сте, госпожо?

Г-жа Добревич. Благодаря. Какво правят домашните?

Христович. На разходка бяхме и ние днес. В неделя ще бъдем ли на операта, госпожо? Няма съмнение, нали?

Г-жа Добревич *(разгръща ръце с огорчен вид)*. Щяхме да бъдем, но сега няма да бъдем.

Добревич. Ще идем на «Изгубена Станка».

Христович. Коя е тая изгубена Станка?

Г-жа Добревич. Българско представление, от хъшовете! *(Към мъжа си.)* Аз нали казвах? Срам е челяка и да обади, че отива на такова представление. «Изгубена Станка»! *(Смее се.)* Претръшка се Евгени и за нея отиваме.

Христович. Вие правите зло. Пазете си само часовниците. *(Приближава се до г-жа Добревич и приказва тихо с нея.)*

ЯВЛЕНИЕ 8

Горните и Попчето

Попчето *(влиза под мишница с книги)*. Добър вечер, господин Добревич. Много ви здраве от театралния комитет. Ида да ви поканя фамилиарно да заповядате на представлението в неделя вечерта. То се дава за общеполезна работа. *(Подава му четири билета.)*

Добревич *(поема билетите)*. Добро. *(Дава му парите.)*

Попчето. Благодаря. *(Вади една от книгите.)* Господин Добревич, купете си една книжка нова, с много хубаво съдържание.

Добревич. Каква е тая книга?

Попчето. Стихотворения: «Песните на окован лев».

Стария Бръчков. Пак левове. Все левове навсякъде.

Евгени *(към стария Бръчков)*. Господин Бръчков, вашия син е поет. Аз четох с възхищение творението му.

Стария Бръчков *(към Евгени)*. Е какво хасъл разправя тоя лев?

Евгени. Това е алегорично. Под лева се разбира поробена България, която със стенания изразява старата си слава, своите тегла и жажди за борба и за свобода.

Христович *(прекъсва разговора си с г-жа Добревич и се обръща към Попчето)*. «Песните на окован лев» — за един франк, нали? Там е всичката работа... Този приятел пък с по-благороден начин си иска данъка.

Попчето *(към Христовича)*. Господине, аз ваша милост не ви каня да си купите книга! После, трябва да знайте, че тая книга не съм я написал аз и не за моя полза я продавам.

Христович. А-а, извинявай. Аз мислех, че си ти поетът.

Попчето. Не, поетът е други и е в крайна бедност. Аз събирам помощ, за да има залък хляб да яде...

Христович. И на мене един друг ми днес увира една от тия книги в ръката! Благородни просяци...

Попчето. Той ви е предлагал, защото не ви е познавал!

Добревич *(строго)*. Момче, ти по-малко приказвай! *(Христович пак се приближава до г-жа Добревич и се разговарят тихо.)*

Стария Бръчков *(на Попчето)*. Господине, я подай една книжка.

Попчето. Заповядайте.

Стария Бръчков *(дава му пари)*. Вземи, за книжката.

Попчето. За жалост, нямам да ви повърна четири франга.

Стария Бръчков. Не, задръжте всичките.

Попчето. Благодаря, родолюбивий господине!

Стария Бръчков. Кажете ми, моля ви, де се намира сега Владимир Бръчков? Много желая още тая вечер да се намеря с него.

Попчето *(ниско)*. Тоя мяза да е бащата... Приличат си... А! Не бива да обаждам нищо, доде не се видя със синът. *(Високо.)* Право да ви каже, на тоя час, господине, не знам къде може да се намери...

Добревич. Момче, ти недей кри, ами заведи господство му сега при Бръчкова.

Попчето *(гледа внимателно стария Бръчков)*. Господине, вие не сте ли му баща?

Стария Бръчков. Баща му съм, синко. Ти го знаеш де е... От мене имаш един наполеон още: заведи ме по-скоро при Владимира наш.

Попчето *(ниско)*. Какво да сторя? Наполеонът е потребен сега, но по такъв начин?... То прилича на един вид предателство към другаря ни. Не. *(Високо.)* Господин Бръчков, много ми е мъчно за вас, но невъзможно ми е сега да изпълня молбата ви. Разнасям билети... Утре ще срещна господин Владимира и ще му обадя да дойде на хотела ви. Де сте?

Стария Бръчков. В хотел «Унион». Вземи, вземи тоя наполеон. *(Попчето се колебае.)* Ти ако не щеш, дай го на Владимира. Поздрави го от мене и му кажи още утре рано да ме намери в хотела... Кажи му, че само съм дошъл да го видя... *(Обърсва с кърпа очите си.)*

Попчето. Сбогом!

Добревич. Сбогом.

Стария Бръчков *(става и последва го)*. Господине, пак ви моля: не забравяйте каквото обещахте. . . Мислете, че съм баща! *(Попчето излиза.)*

Христович *(оставя разговора си с г-жа Добревич.)* Ето, господин Бръчков, мостра от хъшовете. Този господин е хъш. *(Взира се към вратата.)* Ах, още един иде!

ЯВЛЕНИЕ 9

Горните (без Попчето) и Македонски

Македонски *(влиза, сваля шапка и се покланя, па изглежда учудено всичките)*.

Г-н Добревич. Какво дирите, господине?

Македонски. Търся г-н Владиков, молим извинение.

Г-н Добревич. Вий от кои сте?

Македонски. Народен поборник. *(Изглежда всичките ухилено.)* Да се запознаем! *(Отива и ръкува се с г-на Добревич.)* Македонски!

Г-н Добревич. А, вие ли сте прочутий Македонски?

Македонски. Да, ний сме! *(Ръкува се с г-жа Добревич.)* Македонски! *(С Бръчкова.)* Македонски! *(С Евгени.)* Ти ме знайш, госпожице. Благородна българка! *(С Катинка.)* Македонски! *(Подава най-после ръка на Христовича.)*

Христович. Да е просто! *(Не си подава ръката.)*

Македонски. Жално ми е, че живейте между европейските народи! *(Към стария Бръчков.)* Ъх! Ваша милост идете от Туркията; знам, че сте любопитен господин: купете си нова книжка! *(Изважда изпод дрехата си няколко книжки и подава една на Бръчкова.)* «Песните на окован лев».

Стария Бръчков. Пак «Песните на окован лева»!

Македонски. Страшни работи! Всяка дума е като топ. Четете да се разпалите. Написал я един наш

другар, поет. *(Сочи Христовича.)* Господин Христович да мисли хилядо години, на чироз да стане от мислене — пак не може написа нито един ред!. . . А още — ръка не подава.

Стария Бръчков. Взехме си. Можеш ли да ме заведеш сега, господине, при този поет? Аз искам повече да го насърча. *(Дава му в ръката нещо.)*

Македонски. На този час не знам къде е. Вий сте разпален българин и с голяма народна признателност и не приличате на господин Христовича; сиреч не сте търбух, ами човек!

Г-жа Добревич *(недоволно)*. Ей го и тоя. . . приказва ли се тъй!

Добревич. Много бъбрите! Дайте и мене, на́. *(Подава му франк.)*

Македонски. Сбогом! *(Ръкува се с всичките с изключение на Христовича. Към Евгени, когато дохожда до вратата.)* Госпожице, па елате на «Изгубена Станка» — да видите Македонски в харамийската униформа — страшинè. От друга страна — да спомогнете за една работа, от която ще потрепери Балкански полуостров!

Евгени. Ще да бъда, господин Македонски. *(Македонски излиза.)*

Христович *(към стария Бръчков)*. И негова милост беше от тях. Сега видя каква са пасмина.

Стария Бръчков. Че ако ги гледам, аз не мога да река, че са дотам. . . както ваша милост ми ги описа.

Добревич. И аз мисля, че Христович попрекали. . .

Евгени. И аз съм съгласна с тати, господин Христович: вие сте твърде строги. У тия младежи има много симпатични черти. Само че са бедни. . .

Христович. Ваша работа. А аз ви казвам, че тия пари, дето ги взе сега, ще ги пропие. . . А дето разправя за някой друг, беден поет уж, това е вятър и шарлатански лъжи. . .

Стария Бръчков. Не! Тука не лъже. Не чухте ли сегичка ей? Книгата е напечатана от сина ми. *(Подава му книгата.)*

Христович. Вярно! Вашият син?. . . А какво

дири тука с хъшовете? За него ли казваше оня, че нямал залък хляб да яде? Вярвай бога, нищо не разбирам.

Добревич. Истина, Христович: одеве не дойде ред да ти обадим: голяма грижа е дошла на господина Бръчкова: син му забягнал от Свищов и сега другарува с тукашните емигранти.

Христович. Вашият син не е ли един млад момък, черноок, с тънки вежди, мустаци едвам поболи?

Стария Бръчков. Такъв е. Що, виждал ли си го?

Христович. Днес един такъв ме приближи, с книги под мишница, и ми каза: — Господине, не желайте ли да си купите нова книжка: «Песните». . . как беше?

Стария Бръчков. «Песните на окован лев».

Христович. Такова нещо. . . Както и да е. . . Значи, вие сте дошли за сина си? А! Жално, жално, жално, господине Бръчков. Ето какви са плодовете на тая пропаганда! Изкарват от ум младежите, па после правят от тях непотребни хора. А! Криво ми е, господине. Сбогом! *(Ръкува се със стария Бръчков и с другите; към г-жа Добревич ниско, усмихнато.)* Е, на добър час.

Г-жа Добревич *(усмихнато)*. Радваме се, радваме се всички.

Стария Бръчков. И ние да си бягаме. *(Ръкува се и излиза след Христович.)*

Добревич *(от вратата)*. Сбогом, утре заповядайте пак, да се разговорим. Владимира ще го извикаме. *(Стария Бръчков излиза.)*

Г-жа Добревич *(на мъжа си, като отиват към вратата)*. Христович сега ми говорй пак. Както знаеш, Крецулеско ще дойде днес да направи визита.

Добревич. Всичко това ме радва. Ти поприказвай с Евгеница. Тя е честита.

Г-жа Добревич. Не успях одеве. . . Да. Трябва и да се облече. Трябва да посрещнем хубаво Крецулеска. Такава чест. . .

ЯВЛЕНИЕ 10

Катинка, после Попчето

Катинка *(влиза и треби)*. Да разтребя. Ще дойде господин Крецулеско. . . Аз разбрах, разбрах! Тъкмят Крецулеско за Евгени: коконата кани Крецулеска в операта, в тяхната ложа. А Евгени? Нито иска да мисли за Крецулеска, с многото пари и с големия корем. . . Какво ли ще рече коконата, ако ѝ кажа, че Евгени всеки ден по това време поглежда кога ще дойде Владиков и че когато закъснява, тя се щура като болна из къщи? Ух, любов, любов, сладка душица, сладко нещо. . . Одеве и аз видях Василакя, ама само ми климна, бързаше. . . Ох, любов!

Попчето *(влиза. на себе си)*. Пратиха ме да викам Владикова на репетицията. Той се забави тука. *(Съглежда Катинка.)* Ах, добър ден, драголице! Какво правиш ти? А! Каква си се разхубавила!

Катинка. Ах, не, не, защото сега тичах, затова. . . *(Поправя се.)*

Попчето *(ръкуват се продължително)*. Катинче, ще шъташ още малко, па няма да шъташ веке, ще господаруваш.

Катинка. Лъжеш ме. Тежкò ми и горкò!

Попчето. Вярвай, заклевам ти се.

Катинка. Е, ще ли да стане скоро?

Попчето. Подир шест месеца, най-много — десет. . .

Катинка. Нека бъде година. И ти тогава ще станеш?

Попчето. Големец.

Катинка. Като домну Крецулеско?

Попчето. По-висок от него: префект, сирeч паша, в Русчук. Това място ми е определено.

Катинка. По-скоро го превзимайте. . . *(Скача.)* У-у-ух! И аз ще бъда?

Попчето. Ти ще бъдеш префекторка, недей става глупава!

Катинка. Па тогава да се промениш хубаво, в много лъскави дрехи. Че сега какъвто си дрипав, хич не може повярва човек, че ще станеш префект.

Попчето. Разумява се: фрак, цилиндър, бели ръкавици, па и голям корем ще добия, щото и за владика да бъда после достоен.

Катинка. Не, владика не ща. . . Не обичам аз брадата му.

Попчето. А тебе ще облека в свила, в кадифе, в сърма и в диамайти — колкото искаш. . .

Катинка. Аз искам тогава да ми направиш рокля от атлаз с големи сини пера, като павунени, с бухнали фалбала и скъпа гарнитура, както на кококата. . . А засега купи ми едни ботинки, ама с лустрев нос и с високи тесни столове. Не са много скъпи: пет франка.

Попчето. Като те обичам, па не знам де да те дяна, гълъбче. Пет франка тъкмо нямам. Имам половина франк. На, вземи го да си купиш някакво украшение, много хубаво, много красно, много лъскаво, та като те видя пак, още повече да те обикна, до лудост. . . Ще дойдеш ли на театрото с господарите си в неделя вечер? Като дойдеш, ще ме видиш как съм се пременил, няма да ме познаеш.

Катинка. Ами какъв ще бъдеш?

Попчето. Татарин, ама много страшен: чер като дявол, грозен като хайдутин, с рунтава шапка и с такива ей мустаци. . . *(Иска да я прегърне.)* Ах, Владиков иде!

ЯВЛЕНИЕ 11

Горните, Владиков и после Евгени

Владиков *(към Попчето)*. За мене ли, Попче? Добре, ида сега. *(Попчето и Катинка излизат.)* Какво беше тъй сериозна Евгени! Приказваха в другата стая нещо с майка си. . . Майка ѝ се сърдеше, а Евгени сякаш плачеше. . . Зачух името Крецулеско. . . Аз вече хванах да имам лоши предчувствия, като че се боя за някакво щастие, което може да ми отнемат. Ето я иде. Ще питам.

Евгени *(влиза с необикновено възбуждение по лицето)*.

Владиков. Вие сте разтревожени нещо, Евгени!

Евгени *(хваща му ръцете)*. Ох, Владиков, добре, че си тук, имах нужда да си изкажа душата.

Владиков *(ниско)*. Евгени, говорете!

Евгени *(решително)*. Знаете ли какво ми обади мама?

Владиков. Какво?

Евгени *(с въздишка)*. Крецулеско ме искал!

Владиков. Как?

Евгени. Да! Днес иде на визита, на оглед. . .

Владиков *(с гняв)*. И майка ви съветва да приемете, защото има богатство?

Евгени. Да, и тате бил склонен. *(Улавя пак Владикова за ръцете.)* Михаиле, няма да дам ръката си против съвестта си. . . и сърцето си!

Владиков. Само това и можеше да се очаква от една благородна девица. Евгени. . . Никой не може да те насили!

Евгени. Михаиле, искам да бъда по-откровена. . . Ах, боже мой! *(Отпуща му ръцете и си затуля очите.)*

Владиков *(глухо)*. Мила Евгени. . .

Евгени *(пак му подава ръцете и с прималял вид)*. Владиков, ти четеш в сърцето ми. . . *(нежно)* ти четеш!

Владиков *(коленичи; целува ѝ ръцете)*. Евгени, аз те обожавам. Ти си идеално същество.

Евгени *(не отдръпва ръцете си)*. Боже мой! Боже мой, Михаиле!

Владиков *(глухо)*. Обожавам те, обичам те, ти отдавна знаеш, ангел прелестни!

Евгени *(измъква си ръцете)*. Михаиле! Аз само твоя ще бъда! На тоя свят само твоя съм. *(Избягва.)*

Владиков *(ходи няколко време смаян)*. От тая минута аз ставам най-честит човек. . . От тая минута нямам право да влизам в тая къща. . . Аз ще бъда подлец пред себе си. *(Крачи пак развълнуван.)* В главата ми пламти пожара на любовта. Аз съм в полуда. . . Какво сторих? Какво ще стане? Пред мене се мярка призрака на личното щастие. . . А съвестта ми вече ме гризе с острите си зъби, като че ще правя престъпление. . . против кого? Против тоя добър Добревич? Не, против оногова, комуто принадлежи живота ми, мислите ми.

идеалите ми: против отечеството!. . . Един глас ми дума вече: «Хъш! Революционер! Ти подклаждаш революция, ти гласиш убийство на султана, а свърши с богата женитба! Хубавец!» Не, мислите ми са много разбъркани. Аз не мога ясно да погледна на новото си положение. . . Пиян съм, щастлив съм, луд съм, мътно ми е пред очите. Едното нещо, което съзнавам добре сега, което ми е ясно, то е, че аз нямам право да стъпя в тая къща като Димитракев учител. Нас, хъшовете, ни наричат вагабонти; но между вагабонти и безчестни разликата е още голяма. *(Ослушва се към вратата.)* Кой ще е?

ЯВЛЕНИЕ 12

Владиков и Крецулеско

Владиков. Entrez.

Крецулеско *(влиза, богато и изящно облечен, във фрак и ръкавици, изглежда надменно, презрително Владикова, без да го поздрави. Походва малко, сваля на стола цилиндъра си и сяда, без да гледа Владикова).*

Владиков *(изглежда мълчаливо и гневно Крецулеска, без да го поздрави, туря си цилиндъра и с ръце отзад бавно излиза).*

Завеса

ДЕЙСТВИЕ ТРЕТО

Владиковата стая в училището. Писмен стол, книги, вестници, картини патриотически. Две врати.

ЯВЛЕНИЕ 1

Странджата, после Владиков, Македонски, Бръчков, Хаджият, Мравката, Попчето

Странджата *(влиза, облечен в чер редингот).* Султан Азиз е пропаднал човек: билетите всичките се разправиха и залата беше пълна. *(Ходи малко време замислен, като си прави вятър с кърпата.)* Яд ме е само на Владикова, че можеше да даде на мене по-благородна роля; па аз после, като мислех по-дълбоко, убедих се, че можеше да се тури байрактар в битката. Ефект поголям щеше да има — да се развей оня ти левски пряпорец — нали е да се разпалят младежите —, па и аз нямаше да бъда онеправдан. А то продавай коняк и бира, когато сърцето ми притреперваше от жажда да изгърмя барем веднаж револвера, макар въз лъжливи чалми. Барутец не бях помирисал от толкова време. Както и да е,ази съм научен да се самопожертвувам за по-младите — нека моето славолюбие да се покори пред по-високите народни интереси. Главното е, че султан Абдул Азиз ще бъде убит! В Цариград революция! Такава мешава, ей!

Владиков *(влиза в дрехи на старец селянин, като се мъчи да развърже брадата си; към Странджата).* А, Странджа! А бе какво направи? Ти заряза буфета и завика от вратата: «Дръж се, Македонски!

Кураж! Удряй! Пли! Пли! Пли!. . .» Смути цялата публика! *(Хвърля си брадата.)*

Странджата. Запалих се бе, братко.

Влизат: Македонски в арнаутска ризница; Хаджият и Попчето в татарски дрехи, с чалми и почернени лица; Дерибеев в обикновените си дрехи.

Владиков *(към Македонски)*. Македонски, моите комплименти, ти произведе най-силно впечатление и обра лаврите. Но позволи ми да ти кажа, че си едно клепоухо магаре.

Македонски. Защо?

Владиков. Ти беше пощръклял! Ти гърмеше като луд! Сто патрона изпушка, напълни залата с дим и я направи ад!

Македонски. Магаре? Ти я благодари на Македонски. Без тая славна битка Изгубена Станка беше изгубена. Колко ръкоплеска публиката на твоята козя брада?

Владиков. Па ти си запали и ризницата. Пожарната команда щеше да дойде с помпите да я гаси.

Македонски. В битка се случват тия работи.

Странджата. Аз пък ми идеше да те целуна, Македонски. . . Като гледах, оживяха ми на сърцето юнашките битки в Балкана. Ти добре водиш сражението; само пусията ти не беше стратегически избрана. Тъй както ти по едно време гърмеше, беше изложен на татарските куршуми. Трябваше да им дойдеш от страната, да ги бийш във фланг. . . Сбърка там.

Македонски *(поразсърден)*. Странджа, ти не учи баща си как се правят деца.

Владиков *(на Странджата, ухилено)*. Какво конте си сега! Ти обърна вниманието на дамите. Само тия две резки на лицето. . . Казах ти, намажи ги с нещо.

Странджата *(намусва се)*. Комуто правят лошо впечатление, той да ме не гледа. Но аз, напротив, мисля, че те ми са слава и гордост и са моите ордени, спечелени в честен бой!

Владиков. Ти го взе на сериозно, Странджа! Ех, ти мене ли ще кажеш това? Тия ти резки са твоята гордост, а ти сам си гордост на емигрантите. *(Към Хаджият.)* Хаджи, поздравлявам те за магарешкия рев! Ти добре замести магарето!

Хаджият *(кланя се иронически)*. Благодарим!

Владиков *(смее се)*. Видяхте ли как госпожа Добревич си затуляше ушите?

Влиза Бръчков, облечен като селска мома.

Владиков. Живей, Бръчков, моите искрени комплименти. Ти произведе силна сензация, особено между красния пол, в ролята на Станка. . . И слава богу, ти само хвърляше една деликатна нота в тая грубичка и, право да си кажем, просташка драма. . . Но нямаше какво, за другите — историческите — нямахме костюмите тука. А бе знайш ли, че баща ти беше тука?

Бръчков. Ах, наистина?

Попчето. Довел го беше Добревич.

Владиков. Горкият ти баща. Аз влазям в положението му и много скърбя за него. Твоята постъпка, от една страна, е запечатана с героизъм, но, от друга страна, е жестока. . . Помисли си сам. Ти все трябва да видиш баща си.

Бръчков. Ние вчера се видяхме!

Владиков. Много добре.

Бръчков. Той тръгва утре.

Македонски. Тогава, парички трябва да имаш? Луспици!

Бръчков. Не, аз отказах!

Македонски. Безумнико!

Странджата. Браво! Тъй, горд бъди! И ти не склони да се върнеш?

Бръчков. По никой начин. Аз му казах, че мой баща и майка сега са отечеството.

Странджата. Харесваш ми. Упоритост, воля, пожертвуване! Ти си моят човек. Който прегърне кръста Христов за отечеството, за него не съществува вече: тате й мале!

Бръчков. Впрочем, аз днес забогатях.

Македонски. Ах! Да те целуна!

Странджата. Че отде забогатя тъй?

Бръчков. Продадоха ми се сто и трийсет книжки от Песните — колкото оставаха.

Владиков. Невъзможно!

Попчето. Купи ги едно лице само!

Странджата. А бе и аз го видях, като излазяше от тебе човека! *(Изкикотва се високо.)* Ха! ха! ха! Той беше гостилничаря от хотел «Унион». . . Ха! ха! ха! Баща ти го е пратил да му ги купи. . . На огъня ще ги гори, като еретици!. . . Ха, ха! *(Закашля се.)*

Бръчков *(също се смее)*. Тъй ще е. . . Видите, у мене има за черпене! Но аз да се преоблека. *(Влиза в другата стая.)*

Хаджията. Добре, че се случиха театъра и училището едно до друго — да ни бъде тука гардероба. *(Последва Бръчкова.)*

Владиков. Странджа, в буфета всичко продадено ли е?

Странджата. Останаха двайсетина бутилки пиво и коняк и половината закуски — те трябва да се повърнат на Николеска — с такова условие сме ги взимали.

Македонски. Ти такива подлости, Странджа, не прави.

Странджата. Невъзможно! Трябва да се повърне непродаденото. *(Ропот.)*

Владиков. Странджа, видиш ли, че мирише на революция, ако се върнат бутилките и закуските?

Странджата. Като решава болшинството. . . да му е наздраве!

Владиков. Това е спечелено право.

Македонски. Владиков е благороден човек! *(Навирва едно стъкло коняк и го отнася в другата стая.)*

Владиков *(към Дерибеева)*. Дерибеев, ти си касиер: представи сметка.

Дерибеев. Готова е. От билети са получени 508 франка.

Владиков. Как? Аз смятах най-малко 1700 франка! Залата беше пълна, грешка имаш.

Дерибеев. Разпратени са наистина 700 билета, но повечето на кредит.

Попчето. Какво да сторим? Всеки казва: — Ела утре, други ден — да ти платя. *(Владиков прави гневни движения; също и Странджата.)*

Дерибеев. Като извадим от 508 франка разно-

ските за буфета, за осветление, за печатане билети и афиши, за музика, за наем на зала, костюми, оръжия, за барут, за гримировки, за бенгалски огън, остая ни чиста печалба. . . Ето я! *(Показва хартията със сметката.)*

Владиков. Трийсет и осем франка! А нам трябват най-малко шейсет наполеона! Огромен резултат! Скандал над скандалите! Какво значи това?

Странджата *(горчиво)*. Това значи, че султан Абдул Азиз е спасен! *(Тупа с крак.)* Проклетия! *(Владиков излиза.)*

Попчето. Не е спасен още!

Странджата. Какво искаш да кажеш?

Дерибеев. Попче, бутилките са още пълни, как тъй рано?. . .

Попчето. До три дена ще ги имам парите.

Странджата. Да знам, че говориш сериозно, да те целуна по татарската мутра.

Попчето. Парите, които Изгубена Станка не ни даде, Попчето ще ги даде! *(Излиза.)*

Македонски *(влиза из другата стая)*. Господа, сега има един много важен въпрос, по-важен от източния въпрос.

Странджата. Какъв по-важен въпрос от източния?

Македонски. Дайте да изпием бутилките и да изядем закуските: огладнял съм като вълк. . .

Странджата. Почакайте да се върне Владиков: той влезе да се преоблече и ще отиде на участъка да освободи Мравката.

Дерибеев. Клетникът, грабна го полицията от театъра, както си беше, в театралния костюм! Чак сега го напипаха, дето беше извикал на лъжа: «пожар!» в твойта кръчма. Добре, че го взеха, когато го заклаха татарите.

Бръчков *(влиза в обикновените си дрехи)*. Аз предлагам да си вървим и да спим. Па аз трябва да напиша възванието.

Македонски. Как, без да повечеряме?

Бръчков. Добре, да вечеряме. Но тука ли? Македонски обича врявата. . . По-добре у Странджата.

Влизат Попчето и Хаджията в обикновените си дрехи.

Македонски. Ура, приемам! У Странджата.

Странджата *(като гледа Попчето)*. Чухте ли какво обеща Попчето? Това е важно! Попче! Искам да се закълнеш, че говориш сериозно — за да мога да спя.

Попчето му прави знак да мълчи.

Македонски. У Странджата!

Всички. У Странджата, у Странджата! Да погуляем!

Странджата. Само скандали да няма!

Бръчков. Македонски, ти с ризницата?

Македонски. С нея тая нощ съм. Тя мирише на барут, сега да пийне винце.

Всички. Хайде! *(Заграбват провизията и излизат. На пътя се чува песента «Тръба ечи, Балкан стене». На сцената тишина няколко време.)*

ЯВЛЕНИЕ 2

Евгени, Катинка, после Владиков

Евгени *(забулена с шал, влиза с Катинка. Озъртат се)*. Няма тука никой, а е имало хора. Инак и не можехме да влезем.

Катинка. Да се върнем, Евгени!

Евгени. Добре, по-скоро да излезем — опасно е. *(Евгени вади писмо и иска да го остави на масата.)*

Катинка *(слуша)*. Чува се, че иде някой.

Евгени. Тогава из тая врата. Мисля, че излазя на пътя. *(Повръща се към другата врата и пак се ослушва.)* Владиков иде, познах го по стъпките.

Катинка. Да, той самси е.

Владиков. *(влиза)*. Ах! Евгени! *(Отива към нея твърде учуден.)* Тука! По това време? *(Подава ѝ ръка.)*

Евгени. С две думи ще ти обадя всичко. *(Към Катинка.)* Катинко, почакай в коридора малко и погледай. *(Катинка излиза.)* С две думи ще ти обясня моето необикновено посещение. *(Дава му бузата си.)*

Владиков. Мил ангел!

Евгени *(подава му писмо)*. Вземи по-напред това писмо. Слушай сега: това писмо е от русчушкия комитет, донесе го извънреден куриер.

Владиков *(учуден)*. Вам?

Евгени. Да. Като се върнах у дома от театъра, дохожда запъхтян куриерът Янко, дава ми това писмо и казва: «По-скоро, моля, пратете го с верен човек Владикову, нито миг да се не губи! Извънредно важно и бързо!. . . А аз веднага отивам за Галац!» и излезе. Преди малко дошъл от Русчук, тропал на училището, нямало никой; у Странджата тропал — никой. Погледнах печата на ламбата: от русчушкия комитет! Тогава тръгнах с Катинка — тато и мама се бяха отбили с Христовича у една сладкарница.

Владиков. Благодаря ти!

Евгени. Не смеех никому да поръчам да ти го донесе, да не попадне писмото в други ръце или се забави. Ето ме защо съм тука. Нали съм безумна?

Владиков *(целува ѝ ръката)*. Божествена. Благодаря дълбоко. *(Разпечатва бързо писмото.)*

Евгени. Извърших щастливо мисията си. А сега няма време за нищо друго да приказваме. Сбогом!

Владиков. Още минутка. Никой вече няма да дойде. Ти не осъждаш постъпката ми? Писмото ми до баща ти?

Евгени. Това го много удиви. И причината на отказването ти да идеш у нас той я намери странна. Това ти решение ме силно огорчи, то е жестоко.

Владиков. Нямаше как да ти пиша, да ти обясня.

Евгени. Кажи ми!

Владиков. Аз не можех вече да дохождам у вас, подир оная случка, луда. . .

Евгени. И щастлива. . .

Владиков. Бих изглеждал на злоупотребител с доверието и гостоприемството на баща ти, един благороден човек. . .

Евгени. И аз тъй си обяснявах само решението ти. . . то е диктувано от деликатно чувство.

Владиков. Аз направих жертва жестока за мен.

Евгени. И за мен. . . Но нищо. . . Помните ли какво е рекъл поета Болинтинеано? «Разстоянията от един полюс до другий не могат раздели. . .»

Владиков. «Две влюбени сърца».

Евгени *(туря пръста си на устата усмихната)*. По-надълго утре, там. . . Ще бъдеш точен.

Владиков. Как, да!

Евгени. Сбогом!

Владиков. Един миг още. А онова?

Евгени. Крецулеско? Спокойна съм.

Владиков. Да?

Евгени. По причина, види се, на чичовия траур, от приличие, той не прави по-нататъшни постъпки. Душата ми се сега разслаби.

Владиков. Прекрасно. Като печелим време, всичко печелим.

Евгени. Сбогом, Михаиле! *(Целуват се бързо.)* Не ме придружавай.

Владиков. Не през двора — из тая врата. . . *(Вика от другата врата.)* Катинке! *(Катинка влиза.)*

Евгени. Сбогом. *(Излизат с Катинка.)*

ЯВЛЕНИЕ 3

Владиков *(сам)*. Благородна душа! *(Чете писмото.)* Важно! Непременно сега трябва някой да тръгне за Русчук. *(Изскоква и вика отвън.)* Иване! Иване! По-скоро у Странджата, всички да дойдат веднага! *(На себе.)* Велика услуга ни прави Евгени. Как да се не люби лудо такава прелестна, такава огнена душа! *(Чуват се шумни гласове и стъпки навън и гласът на слугата, който вика: «Господин Владиков, ето ги, идат!»)*

ЯВЛЕНИЕ 4

Владиков, Странджата, Бръчков, Македонски, Попчето, Хаджият и Дерибеев (влизат шумно); после Мравката (като бабичка)

Странджата. Връщаме се, Владиков. *(Гледа по земята.)*

Владиков. Какво търсиш?

Странджата. Изпуснал съм тука ключа на кръчмата. Ето го! *(Вдига го.)*

Македонски. Ура! Хайде у Странджата!

Мравката *(влиза, облечен като прегърбена бабичка)*. Благодаря, Владиков: щях да зъзна в магарешкия рай тая нощ.

Македонски. Бонсоар, мадама! Ура! Да те прегърна сега! *(Мравката се брани и отива в другата стая.)*

Владиков. Господа! Изтрезнейте! Имам важна работа да ви съобщя.

Странджата. Слушайте!

Владиков *(затваря добре вратата. С тържествен вид)*. Господа, преди малко приех това писмо, по извънреден куриер, от русчушкия комитет. Да ви кажа с две думи съдържанието. Първо: имало необикновено важни работи да ни се съобщят по въстанието, което ще избухне тая пролет. И това е нужно безотлагателно.

Македонски *(ниско)*. Това го знай вече бачо ти Македонски.

Владиков. Второ: да се занесат на Левски пашапортите, които бе забравил тука. Те му били необходими, за да може да напусне Русчук, дето го дирят. Само до 24 февруарий можел да остане в Русчук, т. е. до утре заран, и ако тръгне без тях — а той бил принуден да бяга от Русчук, — може да иде на въжето. Вий знаете живота на апостола колко е драгоценен и за нас, и за въстанието. Прочее, трябва някой да тръгне веднага, още тая нощ, за да завари Левски и се срещне с другарите ни там. Има само три часа до трена.

Странджата. Тогава. . . по-скоро. *(Ослушва се.)* Фъртуната свири. *(Влиза Мравката в обикновени дрехи.)*

Владиков. Това е работата, момчета. Левски, както знаете, се крие у баба Тонка. Трябва да пратим човек безстрашлив и съобразителен за тия две важни мисии. Оттука по железницата — за Букурещ и оттам — за Гюргево. За Дунава лодка не трябва, той сега е замръзнал и пеше може да се мине — главното е човекът сега. . .

Странджата. Ах, де ми здравицето, де ми здравицето!

Хаджият. Трябва да се спаси апостола!

Странджата. За неговата глава десет наши могат да идат! Трябва да се спаси!

Владиков *(след кратко мълчаливо очакване)*. Сега да ви кажа и другото: това предприятие е твърде опасно. Трябва да знаете, че на всеки сто разкрача на дунавския бряг пазят турски караули — големи предпазителни мерки са вземали турците. В самия Русчук пъплят шпиони. Който се реши, трябва да си тури главата в торба. . . дето го казват. Но за такива свети работи кой от нас ще пожали живота си? И тоя път нека покажем, че брайлските юнаци не се боят от опасност, когато се касае за освобождението на България. *(Възцарява се отново мълчание. Взима един вестник от стола и се зачита. Глухо шушукане и пак тишина.)* Господа! Кой се решава? *(Мълчанието продължава.)*

Владиков *(става прав)*. Господа! Аз отивам.

Настава оживлено шушукане.

Владиков *(на себе си)*. Трябва веднага да напиша на Евгени, че утре срещата е невъзможна. *(Високо.)* Приемате ли ме, момчета? Намирате ли ме достоен за такава висока чест?

Странджата. Не, не! Всички са достойни да умрат за отечеството. *(Шум.)*

Гласове. Всички, всички!

Странджата. Жребий!

Всичките. Жребий, жребий!

Бръчков *(става развълнуван)*. Господа, ако на хъш бе позволено да пролива сълзи от умиление, аз бих пролял сега моите: всички сме готови да се принесем в жертва за свободата на България. Тя може още да се гордее с храбри чеда. Никой няма да посрами славното име хъш!

Хаджият *(гръмогласно)*. Никой!

Бръчков. Истина е, че който се наеме да иде сега в Русчук, то се вика, че отива в устата на ламята, вика се, че си търси смъртта.

Странджата. Истина е, и ний се не боим от нея!

Бръчков. Но според мене не е въпроса тук само кой да умре мъченик, но кой ще извърши с най-голяма

сполука мисията си. Например, ако не знае Русчук добре, ако там няма никакви верни познайници, които да му помогнат в случай на нужда, ако не знае де е къщата на геройската баба Тонка и тя го не знае — как ще сполучи да се срещне с Левски, без да го не хванат турците? Това одеве разбираше и Владиков.

Хаджият. Доколкото знам, от нас само Македонски и Странджата са били там. . . и кой още?. . .

Странджата *(кашли)*. Ах, де ми здравицето!

Бръчков. Видите ли, според мене жребият е несгоден тука. Да размислим по-добре братски кой е фамилиарен с Русчук. Нему ще се падне честта да тръгне с посланието. И тъй, да улесня работата, господа, аз предлагам мене си като вещ в Русчук. *(Ново шумене, знакове на удивление.)*

Македонски *(силно развълнуван)*. Не, аз ще да ида! *(Сърдито.)* Бръчков не може, Бръчков не познава добре Русчук, Бръчков прави песни, Бръчков ще го усетят и обесят!. . . А Македонски е живял шест месеца в Русчук, ял е и пил е сто пъти със синовете на баба Тонка, нощувал толкоз пъти у баба Тонка, знае отде се влазя у баба Тонка: и от уличката, и от пътя, и откъде брега, през стобора, и е по-стар петнайсет години и няма да се вдаде мърша да го обесят!. . . Да! запрещавам на Бръчкова! Аз ще отида!

Няколко гласа. Македонски, Македонски да иде!

Странджата. Бръчков да отстъпи.

Дерибеев. Бръчков да отстъпи.

Хаджият. Подкрепям.

Бръчков. Не ме щете? Отстъпвам.

Владиков *(тържествено)*. Събранието избра Македонски за опасната и славна мисия да ходи при Левски! *(Към Македонски.)* Вземи тоя плик с тескеретата. И тъй, Македонски, тази нощ, след два часа, тръгвай за Букурещ. Хай готви се, времето бърза — както казва моят учител Раковски: «Време иде, време бежи!»

Странджата. За разноски сега да видим.

Македонски. Не се грижете, имам.

Владиков. Отде, дявол?. . . Сега, господа, да

похапнем и да пийнем за сполуката на Македонски. *(Ядат и пият на крака.)*

Македонски. Господа, да останат за мене две бутилки с коняк. Ще ми потрябват на замръзналия Дунав. *(Гужда ги настрана.)*

Бръчков. Кажи много здраве отдалеко на Балкана.

Македонски *(чука се с него)*. И на русчушките бесилки.

Попчето. Пази се, Македонски, да се не запознаваш с тях отблизо.

Македонски. Още конопа не е израсъл, от който ще се уплете въжето за Македонски. . . Но куршума може да е излян!. . . Да живей България!

Странджата *(чука се пак. Към Владикова)*. Аз хем пия, хем ме е яд за загубата тая нощ.

Владиков. Каква загуба?

Странджата. За първия план. Въстанието благородно — а онова велико беше: султанът убит, в Цариград революция и междуособие, настава страшна боркотия. . . Сърбия отваря война, България въстава. . . разтреперва се целия Балкански полуостров. Е, такъв миш-маш. Жално.

Попчето. Аз ви казах, че хилядо франка ще дам!

Странджата *(сърдито)*. Въшки!. . . Пий, па мълчи! *(Навън фучи вятър.)*

Хаджият. Фъртуната се усилва. Македонски, вземи си топла дреха.

Македонски *(сочи двете стъкла)*. Ето я!

Странджата *(смее се)*. Знайте ли одеве Македонски защо веднага не предложи себе си за Русчук? Аз отгадах: мило му беше за закуските и бутилките — не за главата! *(Смее се яката.)*

Владиков. Вярно. Аз бих му дал кожуха си, но нямам други, обраха ме по-преди.

Хаджият. Нали когато нощува Македонски у тебе?

Владиков. Да, всичките нови дрехи.

Македонски. Тая кьопава влашка полиция, чорт да я вземе.

Владиков. Само шубата със соболевата кожа струваше сто и петдесет франка!

Македонски *(на себе си)*. Евреите дадоха за нея само осемдесет франка. Разбойници!

Владиков. Какво кажеш?

Македонски. Думам си, че осемдесет франка ми стигат за пътуването. . . Сега да ида да се преоблека и да тръгвам за път. Недейте дохождà всички да ме изпращате! Па ще се кача в третий клас, не се оскърбявайте! *(Ръкуват се.)*

Владиков. Добър път!

Странджата. Върни се жив и здрав.

Македонски. Отрязвам тая, ако ви я не върна здрава и читава.

Странджата. Чакай да те благословя! *(Прекръстя го по лицето и го благославя.)*

Всички. Сбогом! Сбогом! *(Целуват се. Македонски от вратата им прави въздушни целувки и излиза с двете бутилки коняк в ръце.)*

ЯВЛЕНИЕ 5

Горните без Македонски

Бръчков. Завиждам му, право ви казвам. Той отива в България. Аз бих влязъл в нея само по тоя начин, или пък с оръжие в ръка. . .

Странджата. Юначе, браво! *(Намръщва се болезнено и сяда.)*

Бръчков. Какво ви е? Прилоша ли ви?

Странджата. Малко нещо.

Владиков. От уморяване, без друго.

Странджата. И от вълнение. . . Яжте и веселете се, мене не гледайте. *(Хваща се за гърдите.)*

Владиков. Пий едно успокоително. *(Отваря долапа и му поднася в чашка питие.)*

Странджата. Благодаря. *(Пие и ляга. Другите го окръжават с участие.)*

Бръчков *(към Странджата)*. Добре е да се прибереше, уморен си. . . Господа, аз си отивам, тая нощ ще допиша прокламацията.

Странджата *(болезнено)*. Напиши я огнена!

Владиков. Добре. Утре до обяд трябва да се напечати: госпожа Цанчова ще занесе възванията в Мелник.

Бръчков. У моя домакин няма да тропам, че е късно. В някой хотел ще ида да работя.

Странджата *(постава малко)*. Бръчков, я прочети каквото си написал.

Владиков и Хаджията. Да, прочети!

Бръчков. Мога. Само началото. *(Разгръща една хартия. Чете.)* «Възвание към българския народ!»

Странджата. Тури: «Към храбрий български народ!»

Бръчков *(чете)*. «Братя! Петстотин години почти ние гнием в черно робство! Петстотин години пъшкаме под жестокото и нетърпимо иго на азиатските султани!». . .

Странджата *(постава още повече и добива седящо положение)*. По-силно тури: «Краставите султани!». . .

Бръчков. Поправките после. *(Чете.)* «Един млад и жизнен народ, народ със славна история, който брои за свои прадеди Крумовци, Симеоновци, Самуиловци, Асеневци, е достоен за по-човешки живот.»

Странджата *(ръкопляска с въодушевление)*. Браво! Да, такъв народ заслужва свобода! И тая свобода ще я спечели с борба и с кръв! *(Става.)* Храбрите български синове не се боят от жертви. Ще потрепери скоро балкана от ревът на Симеоновия лев! Кръв тиранска ще залее свещената българска земя!. . .

Владиков. Странджа, успокой се!

Странджата. Свобода! Свобода! Без свобода не може вече да се живее!. . . И ние ще се принесем жертва за нея, братя, за сладката свобода!. . . Нека България да възкръсне, та ние да умрем. . . Аз и в гроба ще живея и ще се радвам!. . . Които са свободни, са безсмъртни. И когато аз пак развея левското знаме. . . *(От вълнение полита изнемощял. Неколцина го подхващат и го полагат на канапето.)*

Владиков. Бръчков, престани, Странджата се вълнува. Прекрасно захващаш. Иди допиши възванието.

Странджата. Огнено! Огнено!

Владиков. Странджа, ти се много вълнуваш.

Имаш нужда от успокоение. Почини си, па да си идеш с кола.

Странджата *(подир малко мълчание)*. Ох, тежко. . . Чини ми се, че ще оздравея, щом дъхна балкански хладец и ми замирише на здравец. Ние нямаме готово знаме. . .

Бръчков *(като отива към вратата)*. Знаме ще се намери, щом има знаменосец.

Владиков *(ниско на Странджата)*. Евгени Добревич шие. . . Това поверително ти казвам.

Странджата. Да е жива!. . . Там да се мре, брате, тука ми е страшно. . .

Хаджията. Иде някой.

ЯВЛЕНИЕ 6

Горните и Македонски

Македонски *(влиза запъхтян в пътнишко облекло и с една бутилка в ръка)*. Ето ме, пак се върнах! *(Всички учудени.)*

Хаджията. Македонски!

Владиков. Какво има? Много скоро се видяхме?

Македонски. Една поразия стана!

Владиков. Какво?

Македонски. А бе с тоя проклет Христович. *(Озърта се към вратата.)*

Владиков. Каква работа имà с Христовича?

Македонски. Давйх го!

Владиков. Ти, безумнико!

Македонски. Не викай: твоята чест браних! Влизам у Гиковата аптека, да си купя малко сулфато. . . Аз всякога, когато ще пътувам по такъв начин, правя тия предпазливости. Имам тая привичка още от Панайотовата чета. У Гика — Христович и Гробев. Додето чакам сулфатото, те приказват. Аз ги слушам. За тебе приказваха. . . Я ми кажи, ти добре ли си с Добревича? *(Полага стъклото на стола.)*

Владиков. В най-добри отношения. Той е благороден човек и ми симпатизира.

Македонски. Христович казваше на Гробева,

че Добревич те изгонил позорно из къщата си. . . Знаеш ли за каква причина?

Владиков (*смутен на себе си*). Дали е пръсната някоя история за Евгени?

Македонски. Изпъдил те бил Добревич из къщата си. . . за кражба.

Владиков (*скоква от мястото си*). Подлец! (*Откачва от стената револвера.*)

Странджата (*спуща се*). Владиков!

Владиков (*на Македонски*). Кажи ми де е той сега? (*Иска да изскокне.*)

Македонски. Оставих го в прахът.

Хаджият (*задържа го*). Презри, Владиков! (*Владиков хвърля револвера и сяда запъхтян.*)

Македонски. Виж, и как искаш от мене да се не сърдя! За мене да беше казал тия клевети, пак щях да изскокна из кожата си, а колко повече за тебе. . . Обадих се тогава, казах му, че ще му счупя джонгата, ако не млъкне. . . Отвори ония уста въз мене, дигна бастуня. . . Тогава аз не помня какво стана. . . Четворица души едвам можаха да измъкнат пръстите ми от гушата му. . . Да го вземе дяволът! Отде се взе, в най-сериозното ми време!

Странджата (*сърдито*). Е, ти я оплеска сега! Ще те арестуват! Твоята мисия в Русчук пропадна!

Попчето. Какво стана после?

Македонски. Спогна ме полицията — какво ще стане? Троица души ме спогнаха. . . Аз ударих из една тъмна улица. Загубих се от очите им. У Странджата отивам — заключено. Ето ме тука!

Владиков. Без друго и тук ще дойдат. С револвер ще браня входа на жилището си. Но ти пропусна трена.

Странджата. Да те вземе дяволът! Сега пътуването пропадна. И Левски загина! И Бръчкова не знаем де е да го викаме. . . Само аз, ти и той знайме Русчук. (*Тръшка се на канапето.*)

Владиков (*гледа часовника на стената*). Па и време няма: един час има до букурещкия трен.

Македонски. Нà, тръгвам за гарата! (*Отива да отвори вратата.*)

ЯВЛЕНИЕ 7

Горните и един стражар

Македонски (*заключва вратата*). Идат някои тука.

Владиков. Това е полицията. (*Чукат отвън.*)

Странджата. Отиде всичко нахалост. (*Скубе си косата.*)

Владиков (*към вратата*). Кой тропа там? (*Отвън се чува глас: «В името на закона отворете!»*)

Македонски (*взема стъклото и се спуща към другата врата към улицата, но се повръща уплашен*). И тука пазят! (*Тропането се повтаря.*)

Странджата. Отвори, Владиков. На закона не можем да се противим.

Владиков (*отваря*). Заповядайте!

Влиза стражарят и изглежда всичките.

Македонски (*на себе си*). Този не е от тях.

Стражарят. Г-не, вие ли сте учителя Владиков?

Владиков. Аз съм. Какво желаете?

Стражарят. Тука преди малко предполага се да се е скрило едно лице, което преследва властта. Кой тука е Македонски?

Македонски (*в пълно хладнокръвие*). Тук няма никой Македонски. Тук са почтени хора.

Стражарят (*към Странджата, подозрително*). Вие, господине, не се крийте в сянката. (*Ниско.*) Този има подозрителна физиономия. . . Кажете истината, господа. С укриване няма да си помогнете.

Македонски. Казахме я. Тук са почтени хора.

Стражарят. Това не подлежи на моето оценение, господине. Тука диря един злодеец; понеже не го обаждате, моля ви всички елате в полицейския участък. Там ще ви освободят, ако сте невинни.

Странджата (*на Македонски*). Защо не казахте правото, господине?

Македонски (*на себе си*). Проклети дъртако! Издаде ме.

Странджата *(към стражарина)*. Човекът, когото дирите, наистина е пред вас. Не е добре да страдат няколко души за едного. Аз съм! Аз давих Христовича!

Македонски. Странджа!

Стражарят. Благодаря ви, че ме избавихте от неприятност да влача в участъка тия почтени хора. Извинете, господа. *(Покланя се на Македонски и на останалите.)*

Странджата. Тая нощ съм в кьторника. Все ми е едно — в избата или там. Прощавайте! Лека нощ! *(Изкарват го; останалите стоят вкаменени.)*

Завеса

ДЕЙСТВИЕ ЧЕТВЪРТО

Сиромашка гола стая. Стени олупени. Два нечисти кревата от дъски, зле подпрени на дървета; проста печка, незапалена. Прозорец един, залепен наполовина с хартия. На един стол свещ в устата на шише. Нощ, тъмно.

ЯВЛЕНИЕ 1

Македонски *(тропа извън на вратата)*. Отворете бре, хора! Измрели ли сте, та не чуйте! *(Чука пак.)* Македонски съм аз, сам Македонски, от главата до краката, а не съм някой пунгаш да ви окрам богатия салон. Напротив, нося ви дръвца да се огрейте, скотове безчувствени! *(Чука.)* Отворете бе, че ще замръзна, от Турско чак ида, от столицата на Митхад паша, и много здраве ви нося от него и от харема му. Чака ви с отворени обятия и с дигнати бесила! Не отговаряте? Потайте се? Има някоя лъскава при вас! Раз! Два! Три! *(Рита силно вратата, тя се отваря с пукот. Македонски влиза в една стиска дърва под мишницата, облечен в дебел кожух (полушубка) и рунтава гугла. Гледа учуден в тъмната стая.)* Ха! Тука гаче няма никой! А мене се чуха човешки гласове. Каква е тая дяволия? *(Драска кибрит и запаля свещта на стола, гледа навсякъде, и под леглата.)* Няма никой. И тук студ, като и вън. Б-р-р-р. . . студ, та се пука. *(Търка си ръцете и скача.)* Ай, ай, ай, ай! А аз си мислех, че ще намеря топличко. У циганин кисело мляко и у хъш топло зимъска! *(Плюе на стаята.)*

ЯВЛЕНИЕ 2

Македонски и Хаджият

Хаджият *(влиза)*. Македонски! Ти ли си бе? Оживя ли? *(Прегръщат се и се целуват в устата.)* Добре дошъл! Добре дошъл! Кога стигна? Ами що дириш тука? Две недели те няма! Ние те мислехме, че си на бесилото или в дъното на Дунава.

Македонски. И бесило щях да видя, и на дъното на Дунава щях да бъда. То после ще го разправя, а сега я чакай да напълня устата на тая ламя, дето зей като чорт, и да видим как ще хване да реве. *(Наднича в собата и бърка с щипците.)*

Хаджият. Добре, че носиш и дръвца. Попчето и Мравката огън никога не палят, за да се не изгали и приучи собата им на разкошен живот. *(Тика му дърватата към собата.)*

Македонски *(клекнал пред собата, реже трески)*. Да не мислиш, че ги нося от Русчук, за да стопля Попчето и Мравката? Нося ги от училището — там отидох най-напред да диря Владикова. Нямаше го, заключил стаята си, предателят! Дадох на слугата му писмото, па си взех от школските дърва — и те народни, и аз народен — и дойдох да нощувам в колибата на Попчето и Мравката. . . Я виж тия бербанти необразовани как причакват гостите! И живеят в деветнайсетий век! Срам и позор! *(Разбърква пак пепелта, за да накладе огъня. Отстъпя настрана.)* Хаджи! ламята държи в устата си змия? Ти такова нещо виждал ли си?

Хаджият *(наднича боязливо)*. Как?

Македонски. Една змия в собата, свила се на търкало в пепелта!

Хаджият. Враг, чорт и бяс! В тоя мраз? Тя е мъртва.

Македонски *(бърка пак с предпазване)*. Наистина, вдървила се е като моите крака на Дунава. . . Я чакай да я изтегля. . . Вай, тежко, като че е пълно с куршум! Ах, това не ще да е змия, това е нещо като зелен мешин, я чакай!

Хаджият *(дръпва се)*. Предпазвай се назад, може да е змия.

Македонски *(издърпва тежкия предмет и той тупва на земята, като издава металически звук; няколко жълтици се потъркалват)*. Кемер!

Хаджият *(спуща се)*. Злато!

Македонски *(грабва кемера с една ръка, в другата хваща Хаджият за гушата)*. Не приближавай, че ти изкарвам душата!

Хаджият *(яростно)*. Да делим! Да делим!

Македонски *(държи надалеч от Хаджият кемера)*. Чакай, по-напред да разберем каква е работата! А бре! Това да не е магия?

Хаджият. Не е магия!

Македонски. Чакай да преброим! *(Изсипва кемера.)* Не простирай ръката, че ще те ударя да те пресуша. Стой нататък.

Хаджият *(отстъпва, но внимателно следи в броенето)*.

Македонски. Сто и десет наполеона! Нà, вземи ти тоя куп, а пък аз да туря тия търкалца в пазвата, да ги не изядат мишките. *(Тъпче си в пазвата пари.)* Бе, стоплих се, изпотих се, без да палим огън. Златото сгрявало. . . Ама не ставай будала, Хаджи: измисли кой зевзек е искал да ми направи такава подигравка на връщането ми от Русчук! Ама смешници хора имало а!

Хаджият *(удря се по челото)*. У-у-у! Колко съм гарга! Сетих каква ще е работата. *(Озърта се, по-ниско.)* Вчера вечерта в митрополийската градина е обран и давен мачинският турчин търговец, Хаджи Ибрахим, знайш, шпионинът оня. Едвам са го свестили.

Македонски. Ах, този звяр: нали той издаде в Тулча Инджето!

Хаджият. Главата си отрязвам, че Мравката и Попчето са заварйли тая попара. Кой освен тях ще дойде да крие кемера в собата им? Отворено ли беше, когато ти дойде?

Македонски. Аз счупих вратата.

Хаджият *(стреснато)*. Ах! Забравих да ти кажа да не шумим. В другата стая лежи Странджата болен. Зле е болен. Преди девет дена го пренесохме тук: изпъдиха го от гостилницата му.

Македонски. Чакай да го видя. Ах, той ме избави тогава и се самопожертвува.

Х а д ж и я т *(взема свещта)*. Два деня стоя в затвора и оттам излезе по-болен. Отърва го Владиков: ходи при самия министър. *(Влизат в другата стая. След малко излизат.)*

Х а д ж и я т. Заспал е, да не правим шум.

М а к е д о н с к и. Добре казваш. А кой го наглежда?

Х а д ж и я т. Бръчков повече стои при него. Другите се не свъртат.

М а к е д о н с к и *(подир малко мълчание)*. Ами сега ние тука ли ще седим като гугумани, доде дойдат да ни сварят? Хай да идем да повечеряме на топло, па да погуляйм, като почтени хора.

Х а д ж и я т. Грабна ми думата из устата. Но накъде?

М а к е д о н с к и. На някой хубав ресторан, дето има благородни маджарски вина и лъскави Смарайдуци. . . разбираш? В «Петербург»! *(Смига му.)*

Х а д ж и я т. Ама с пайтон!

М а к е д о н с к и. Да. Хайде в «Петербург»! А пък тия дърва да останат на Попчето и Мравката. Когато дойдат, нека познаят приятелството на Македонски. *(Излизат и притварят вратата тихо. Няколко секунди тишина на сцената; чува се само сухо изкашлюване на Странджата.)*

ЯВЛЕНИЕ 3

В л а д и к о в и Д е р и б е е в (влизат)

В л а д и к о в. Няма никой.

Д е р и б е е в. И свещта запалена. *(Поглежда в другата стая.)* Странджата спи.

В л а д и к о в. Да приказваме полека. Каква е тая гатанка? Македонски казал у мене, че ще дойде да нощува тука. Дохождал ли е, не е ли — не е известно. А аз искам да го видя. *(Разтрива си ръцете.)* Ама студ! Бе то тука имало дръвца малко, я дай, Дерибеев, да накладеме огнец. И нещастният Странджа ще замръзне. . . Тия господа, където и да са, тука ще дойдат. *(И двамата клякат да кладат огън.)* Тая нощ необходимо е

да направим събрание в училището: известията от Русчук са много важни. . . А! Собата се запали. . . Де ще са сега Бръчков и Хаджият?

Д е р и б е е в. Дето винаги: на кафене «Галац».

В л а д и к о в *(грее се)*. Слушай, гълъбче, я се затечи да ги извикаш. Там трябва да са и другите. Но оттук до «Галац» има много път, вземи кола. Нà ти два франка. *(Дерибеев излиза.)*

ЯВЛЕНИЕ 4

В л а д и к о в (сам)

В л а д и к о в. Постоплих се малко. Писмата от Русчук много важни. Работата оттатък Дунава била много напреднала. Искат ни да бъде готова четата до петнайсет дена! Тя ще чака сигнала на въстанието, приготвено вече, та да премине Дунава и подаде братска ръка на въстаниците. . . Нашият идеал приближава да се осъществи. Пак ще бъдем честити да развием левското знаме под българското небе. И слава богу. И момчетата ще се възродят. А то всички са се обърнали на вагабонти от бездействие. А аз? И аз се изовчих. Залибихме се с Евгени. . . За нея мисля все. И защо тая любов? Дявол знай как стана тая любов! Завчерашното ѝ писмо бе пълно с огън и страст. . . От страна на Крецулеско тя се е поуспокоила: той се умълча. . . За по-богата се блазни. . . Сега чувствувам, че една дума да ѝ кажа, тя е готова да побегне с мене накрай света; а пък аз съм способен за нея да ритна всичко — и революция, и отечество, и идеали, за които толкоз години страдам. Не! Тая връзка ме плаши. По-добре, че се яви случай да минем в България, о, по-скоро!. . . Сега чета трябва да устроим. Пари? Пари трябват, най-малко шестстотин наполеона за оръжието и за другото. . . Няма ги! *(Мисли.)* Важен въпрос. *(Разхожда се развълнувано.)* Само един изход има. Други няма. Да, въпроса за мене е решен, по начало. Като нямаме пари, да ги вземем от ония, които имат. Който прави революция, няма право да се двоуми пред избора на средства. Най-достъпното е най-доброто. Една велика цел освещава всичките средства. Глав-

ното е да се сполучи. Светът, и сам господ, е партизанин днес на успеха... Добре, че имаме Македонски — той е безценна сила... Трябва да повикаме още сега Шандор-Новицки, комуниста: той обладава разковничето, което отваря богаташки каси.

Спира пайтон при вратата.

Кой ли ще да е? Дерибеев? Не може за толкова късо време да иде и да се върне: няма пет минути. *(Отваря вратата и се взира в улицата.)* Кой си ти?

Г л а с о т в ъ н. Возач. Ваша милост ли викат Владиков?

В л а д и к о в. Мене. Кого докара?

Г л а с ъ т. Сам ли си тука?

В л а д и к о в. Сам съм. Кой е в колата?

Г л а с ъ т. Една млада госпожа. *(Евгени влиза, наметната със скъп кожух.)*

ЯВЛЕНИЕ 5

Владиков и Евгени

В л а д и к о в *(слисан)*. Евгени! Как? *(Прегръщат се бързо.)*

Е в г е н и. Владиков, една минута само искам да ти говоря. Ах, боже мой, ах, боже мой!... Пак нощя!...

В л а д и к о в. Евгени, това място е невъзможно за тебе.

Е в г е н и. Зная, дирих те у вас.

В л а д и к о в. Какво има?

Е в г е н и. Важно нещо... за мене.

В л а д и к о в. Евгени, на един миг, пардон! *(Излиза навън. Чува се гласът му.)* Ня ти пет франка възнаграждение. Който и да дойде и поиска да влезе тука, кажи му, че господин полицейский комисар е вътре. Като си излезе тая госпожа, ще получиш от мене още пет франка. Разумя ли?

Г л а с о т в ъ н. Господ и пречиста майка божия да те поживят, боерино.

В л а д и к о в *(влиза)*. Елате до огъня! *(Потегля й единственото сламено столче. Снишава гласа си.)* Какво е?

Е в г е н и. Михаиле, ти ще ме вземеш за най-лекомислена мома. Това, дето правя, е цяло безумие...

В л а д и к о в. Евгени, не говори тъй, ти знаеш моите чувства... Казвай по-скоро! Евгени, ти си за мене идеално същество. Но кажи ми...

Е в г е н и. Пак за Крецулеска! Крецулеско прави други ден, в неделя, официално предложение!

В л а д и к о в. Не може да бъде! Нали беше напуснал тая мисъл?

Е в г е н и. Това и мене учудва.

В л а д и к о в. Просто откажи!

Е в г е н и. Но аз ще огорча баща си. Той гради големи надежди върху тая богата сватовщина. Ти знаеш, че го обожавам. И той, и мама са хлъцнали от радост.

В л а д и к о в. Какво решаваш?

Е в г е н и. Затова дойдох при тебе да ми дадеш съвет. Аз съм замаяна! Как да се отстрани това потресение в нашия дом?

В л а д и к о в. Евгени, ще ти разкрия с две думи моето положение и това ще ти обясни защо още тая минута не грабам такъв пленителен ангел и да бягам накрай света с него... Евгени, ние се готвим отдавна да минем в България със знамето. Случай се скоро представя: организуваме чета и аз съм се цял посветил на това дело... Върна ли се жив от похода — нищо не може ни раздели през живота и ще делим заедно грижи, радости и идеали... Дай ръка...

Е в г е н и. Милий мой! Герою мой!

В л а д и к о в. Сега за средството. Аз намерих средство!

Е в г е н и. Кажи, Михаиле!

В л а д и к о в *(натъртено)*. Ето какво: след два дена, нито след двайсет, нито след два месеца, Крецулеско няма да направи предложението си. Ако стори това, баща ти, без да ти обади даже, ще му откаже.

Е в г е н и *(зачудено)*. Това е много загадочно. Ах! Да не би в горещината си да прибегнеш до безразсъдности или заплашвания, или насилие над когото и да било?

Владиков. Бъди спокойна от тая страна. *(На себе си.)* Шандор-Новицки ми трябва още тая нощ.

Евгени. Дълбоко ти благодаря! Сега аз да вървя! Нашите са на операта без мене. Аз се отскубнах от дома и дойдох да те подиря на училището — там слугата казал на возача, че си тука... Утре не можех да имам тоя таен разговор. А времето не търпи. *(Тръгва.)*

Владиков. Прощавай, гълъбо! *(Прегръщат се леко.)*

Евгени. Прощавай! Моята вечна признателност и вечна любов.

Владиков *(туря си шапката)*. Аз ще те придружа до дома ти... *(Излизат. На сцената няколко секунди тишина, през което време-чува се гърмеж от кола, които се отдалечават.)*

ЯВЛЕНИЕ 6

Бръчков и Дерибеев

Бръчков *(влиза с Дерибеева)*. Свещта гори, Владикова няма.

Дерибеев. Ето бастуня му.

Бръчков. Възможно е да се върне, па и другите ще ни намерят. Да почакаме. *(Греят се на огъня.)* Но де е отишъл Владиков?... Казваш, че Македонски донесъл от България важни известия?

Дерибеев. Крайно важни. *(В съседната стая се кашли.)*

Бръчков. Ниско, да не обезпокоим знаменосеца. Той гние мизерно тука, безпомощен. Богаташи имаме — тоя герой мре без лекар, без средства, без пригледвачи. Откак съм тука, аз хванах да оправдавам началата на комунизма. От една страна, разкош, от друга — мизерия! Не, тоя строй е безнравствен, невъзможен. Трябва да се разруши гнилото здание и да възтържествува всемирната правда. И колко жертви ней ще да се принесат! В бащината си кантора аз виждах само България поробена; тука съм в свободна земя и виждам, че робството се простира на человечеството. Тираните не са само ония, които носят чалми. Тирани се крият и под цилиндъра,

и под расото, и в душата на всеки по-силен, който е такъв, защото тъпче по-слабият. Трябва труд, труд ужасен! Въз развалините на това общество да се съгради царството на равенството и на правдата!

Дерибеев *(стреснато)*. Наполеон! *(Взима от пода жълтица.)*

Бръчков *(гледа жълтицата)*. Наистина, наполеон. Отде са забогатели толкова Мравката и Попчето, та ръсят наполеони!

Дерибеев. Може би от Владикова да е паднал.

Бръчков. Ще го питаме... Занесе ли уводния ми член в печатницата?

Дерибеев. Занесох още по обяд. Печатаря ми каза утре да му занесем осемдесет франка, инак няма да излезе тоя брой от Свободен дух.

Бръчков. Ще видим. Кажи му да не би да ми спре вестника, че ще го вземат чортовете. Аз ще му платя два броя изведнаж... Дека се бавят?... Аз искам да се видим, па да ида у дома да се захвана за работа. Има три дописки да напиша: от Плевен, Пловдив и Видин. Само плевенската съм захванал. Ти не можеш ли ми помогна? Напиши една дописка от Видин!

Дерибеев. Какви новини да туря там?

Бръчков. Тури, че еди-кого си заклали, че едикому си обезчестили турци дъщерята, че еди в кое село заптиетата подпалили две къщи и изгорили живи осем души българи — туряй и имена... Всичко каквото можеш страшно тури... То все вярно ще излезе за Турция.

Дерибеев. Аз имам едно нещичко вече. Дали ще има място в тоя брой?

Бръчков. Какво имаш?

Дерибеев *(срамежливо)*. Написал съм една поезия против Петреска, защото завчера ходих да искам абонамента за Свободен дух, а той ме изпъди.

Бръчков. На такива повлашени животни се отговаря не с поезия, ами с юмрук в муцуната. Ти как-как гледай утре да събереш няколко абонамента да платим барем половината на печатаря и да променим счупеното стъкло на прозореца, че страшно духа студ, пък соба не палим, та не мога да държа перото.

Дерибеев. Ако евреите додат пак за нещо вехто, да им продам ли?

Бръчков. Та какво имаме? Всичко сме продали — и вехто, и ново.

Дерибеев. И от вересиите на Изгубена Станка нищо не можем да приберем... Защо не пишеш на баща си да ти прати пари? Все така ли ще гладуваш?

Бръчков. Не искам да му се моля.

Дерибеев. Защо? Син му си.

Бръчков. Срам ме е. По-добре умирам отглади, но безхарактерност не направям.

Дерибеев. Но какво ще правим най-после?

Бръчков. Тая пролет без друго ще има чета. Аз ще вляза в нея и ще мина в България.

Дерибеев. Дай боже, и аз... *(Разгръща хартия.)* Бръчков, да ти прочета поезията.

Бръчков. Какво си писал? Ти си бил поет, а?

Дерибеев *(свенливо)*. Дал ми господ талантец; но съм много срамлив естествено, та не смея да изляза пред публиката.

Бръчков. Хубаво правиш. Талантът винаги върви заедно със скромността.

Дерибеев, Аз само не обръщам внимание там в погрешките на изречението в стиховете... на поезията, а в ритмите и стъпките като вода отива. То е една сатира, разбираш? *(Чете.)* «На господина Димитро Петреско, български изверг и лояв толум!» Как ти се струва заглавието?

Бръчков. Твърде рязко. Остави само: «На г-на Петреска, браилски нотабил». Тая титла му стига.

Дерибеев *(чете)*:

А бре, байно ле Петреско,
а бре, пиле ромънеско!
Мозък няма в твойта тиква!
Гарга ли си или чавка,
та продаде твойта рода
зарад топла мамалига?

Бръчков *(ослушва се)*. Идат!

Дерибеев. Бръчков, не им казвай нищо за наполеона, че тия гладни зверове ще искат да го разделят на всички. *(Скрива ръкописа.)*

ЯВЛЕНИЕ 7

Горните, Македонски и Хаджият (влизат)

Македонски *(спуща се към Бръчкова)*. Владиков!... О, той бил поетът! Здраствувай, Бръчков! Много ти здраве от Митхад паша! *(Прегръща го, целуват се в устата.)*

Бръчков. Добре дошъл! Чакахме те!

Македонски. Ами дека Владикова? Като минувахме край кафене «Галац», обадиха ни, че тука ни чака и за да го направим да не ни чака, взехме пайтон. Разорихме се за него, а го няма.

Бръчков. И мене викали, дойдох, няма го. Огънят запален, свещта свети, няма никой!

Хаджият *(към Македонски)*. Аз нали ти казвах? Той ще е бил в оня пайтон, дето го срещнахме в улица Боеряска!

Македонски. С лъскавата ли влахинка? Не ставай будала. За кого взимаш ти Владикова? Вика ни на важно събрание, ида от Русчук, а той с лъскави ще се разхожда! Да беше той, щеше да ми се обади — нали го извиках?

Бръчков. Македонски, сега право от Русчук ли идеш?

Македонски. От Русчук, минах през «Петербург» и оттам тука.

Бръчков. Та и да ми не кажеш това, аз щях да позная, че идеш от някоя гостолюбива станция: очите ти светят като брилянти...

Македонски. Да, в «Петербург», гълъбче, вечеряхме. И пийнахме малко шампанско.

Хаджият *(тупа го по гърба)*. Македонски, магаре не ставай, не лъжи! У тебе пари за шампанско — краставици. *(Влиза в другата стая.)*

Македонски. Бръчков, ти помниш ли едно време, че ми зае десет наполеона?

Бръчков. Кога съм ти заемал?

Македонски. Припомни си, когато играхме на книги на скелята и аз те обрах?

Бръчков. Ти ме надигра просто.

Македонски. Аз те обрах просто: ти не знаеше,

че играеш с първия комарджия. Най-изнапред ти дадох да спечелиш, за да засладиш. . . както хвърлят на рибата въдица със стръв, па после в пет минути ти се издължих и взех и твойте десет наполеона. И до днес ме бори съвестта за тая моя магария. Нà ти ги, че ми тегнат. Ти имаш нужда.

Бръчков. Ами и тебе трябват?

Македонски. Аз имам много: няма да правя от тях калдъръм, я?

Бръчков. Хай да си жив и здрав, тамам ми трябваха за вестника.

Кашля се в съседната стая.

Македонски. Да идем да го видим.

Хаджият *(излиза из Странджовата стая)*. Недей, той кашли нàсъне.

Бръчков. От представлението насам се разболя сериозно. Простуди се оная нощ.

Македонски. И лекарства не взима! И в това студено място лежи! Нашите крастави богаташи. . . *(Към Дерибеева.)* Нà ти пет наполеона бре и утре Странджата да бъде пренесен в един добър топъл хотел, па викай най-прочутия доктор, пари аз ще дам.

Дерибеев. Добре. *(Изважда ръкопис.)* Бръчков, слушай, ще ти прочета сатирата за Петреска, та ако я одобриш за тоя брой.

Македонски. За Петреска ли? Дето се влашей? Това магаре трябва да го вкараме в правия път; я чети, чети!

Дерибеев *(чете отначало)*.

А бре, байно ле Петреско,
а бре, пиле румънеско!
Мозък няма в твойта тиква;
гарга ли си или чавка,
та продаде твойта рода
зарад топла мамалига?

Македонски. Не, не, тука не е добре: «та продаде твоята народност. . .» как беше другия стих? *(Дерибеев чете.)*

Мозък няма в твойта тиква.
Гарга ли си или чавка?

Македонски. То чух един път. То и така, и така — яде се. . .

Хаджият. Според мене или гаргата е артък, или чавката.

Македонски. То когато е в поезия, не само гарга или чавка могат да се турят, но и чучулиги, за да уйдише стихът. Ти на краставичар краставици не продавай.

Дерибеев *(следва)*.

Та продаде твойта рода
зарад топла мамалига!

Македонски. Тия ги не бива; де е рода, де е мамалига?

Хаджият. Ба, хубаво е, хубаво е, как да не иде? Рода-а. . . Мамалига-а-а-а — видиш, все на «а» свършва. Карай, Дерибей!

Дерибеев *(чете)*.

Твойто шкембе а бре, ското,
със сюрмашки гоиш пото.
Бре, Петреско. . .

Македонски *(пресича го)*. Тссс!. . . Ти, брайно, си учил поезията на решето. Да прощаваш, ама Генку Лажуняка, дето свири на цигулка в Барбовата механа, по-хубаво ги гласи от тебе. Бръчков, ти като майстор, кажи му, че не е поет, ами пуяк.

Бръчков. Туй да оставиме за друг път, а сега да се занимаем със скъпия си гост. *(Към Македонски.)* Е, казвай сега ново-вехто? Мисията благополучно ли се изпълни?

Македонски. Всичко, всичко ще ви разправя. Чудеса! Кога се сберем всичките: не ща да повтарям всякому отделно страшните си митарства на отиване и на връщане!. . .

Бръчков. Как, налитà ли на някои опасности?

Македонски *(смее се)*. Ха, ха, ха! Опасности. Отде намери тая благичка думица?. . . Иди отвори на Владикова дебелия лексикон и дири някоя дума по-голяма, по-страшна, по-удивителна, с хилядо многоточия и за-

петаи! Опасност? Опасност не видя бай ти Македонски, ами смърт, бездна, ад, ужас и прочие, и прочие — нареди ги ти осталите — понеже си поет. . . Когато на заседанието тука мислеха кого да изберат и пратят в Русчук, до тамошния комитет, ти помниш? Плачеше тебе да упълномощят. *(Изблещюва се комически.)* «Аз предлагам услугите си!. . . Моля мен удостоете!» Аз право ти викнах тогава да си налягаш парцалите и да си пишеш песните, а не да се месиш в работи, които само за Македонски са дадени. . . А бе, че ти само да се беше намерил на замръзналия Дунав, посреднощ, и да видиш, че се отворила пред краката ти оная черна бездна и бучи, а пък ти трябва да я минеш, тебе щеше да се пукне злъчката, ако не би замръзнал по-рано от студ. Оня дунавски вятър така брулеше, та пукаше и камъните. Една ока студ би изстудила пъкъла! Е, спирам се насред Дунава. Пред мене се чернее дълга, додето ти гледат очите, реката, която оставили помежду си ледовете на Дунава. . . Не широка много, но да се прескочи невъзможно. Бучи като ламя. Спирам се, мисля. Ти какво би сторил, поете, а? Върнал се би да спиш в някой топъл гюргевски хотел. С невъзможността бори ли се човек? И никой не може да те укори, защото на глупава смърт никой не отива. Македонски мислѝ, мислѝ, па се повръща назад към брега.

Х а д ж и я т. Разбира се, какво ще прави? Животът е мил, и да умре човек, ама барем да знай. . .

М а к е д о н с к и *(пресича го сърдито)*. Мълчи бе, хапльо. . . Хъ, повръщам се назад, по леда пак, излазям на брега и мисля какво да предприема.

Х а д ж и я т. И намисли да идеш в Гюргево да спиш в хотела на дебелата Маргиолица. . .

М а к е д о н с к и. Ще ти счупя устата, пунгаш! Когато се приказва за високи и дълбоки работи, недей меси в тях Маргиолиците. . . Бъди сериозен човек и дай си тука клепоухото внимание.

С т р а н д ж а т а *(вика извътре)*. Удряйте, юнаци!. . . На месо! Удряйте!. . . Убиха султана! *(Всички се ослушват.)*

Б р ъ ч к о в. Странджата бълнува. Да го не бутаме.

М а к е д о н с к и. *(по-ниско, па полека-лека неусетно повишава гласа си)*. Да, мисля какво да пред-

приема, за да мога тая нощ аз да бъда на оня бряг, додето е още тъмно, за да ме не зърнат турските караули. Гледам, пред мене се чернее колиба. Гледам по-харно — дъсчена колиба, и покривът — дъски. Изведнъж ми хрумва наума. . . Бре, чакай да видим тая работа. . . Отивам, слушам: няма никой. . . Хващам една дъска от стряхата и я откъртям — пущината изпраска и измяка като една котка, кога я настъпиш на опашката. Хоп, отваря се вратата, излиза един по-едър от мене влах. «Домнуле, какво взимаш оттука?» И грабва ми дъската из ръцете. . . «Домнуле, казвам му, нà ти два франга, остави ми тая дъска. . .» Разбирате, искам по благороден начин да се споразумеем. . . Кучето недно не ще пари, и дъската не дава. Гледам аз, тоя глупец ще ми попречи. . . Задърпах дъската насила да я взема. . . Хъ-ъ: не пуща. . . като закована стои в ръцете му. Завика: «На помощ! На помощ! Разбойници!. . .» Тука вече видях, че работата става опасна, тласна го, поваля го на земята, стъпна му с един крак на гърдите и измъкнах лесно дъската. . . Той все вика, като заклан. Па като дигна дъската, като я стоваря по главата му с всичката си сила. . . Той примря. Не пошукна вече.

Х а д ж и я т. Що уби човека за една дъска? И що ти беше?

М а к е д о н с к и. Отваряй си хубаво ушите: влахът не умря, а примря, а пък дъската ми трябваше за мост.

Б р ъ ч к о в. А-а-а! Браво! Каква идея! Гений!

М а к е д о н с к и. Пресуши ми се гърлото, тука няма ни отрова; да бяхме у Владикова, в долапа все има по някое шише с вино или коняк. . . *(Хваща машинално шишето със свещта и го поглежда.)* Тогава се връщам пак на Дунава, на реката. . . Полека простирам дъската, а-а-а, стигнà! Ама повече няма. Едвам се крепи на оня край и на тоя. . . Отдолу — бездната!

Б р ъ ч к о в. Аз просто треперя при самата мисъл за тоя риск. Е, мина?

М а к е д о н с к и. Прекръстих се — аз пръв път ее прекръстих в живота си — и с божия воля минах.

Б р ъ ч к о в. Ти си герой, Македонски! И вече слава богу?

М а к е д о н с к и. Чакай. . . Пък на връщане пре-

скочих бездната. Зад мене пищяха крушуми. . . Но да карам с ред. Когато излизам на русчушкия бряг — тъмно, пусто. Наблизко се черней един човек и ходи с пушка на рамо. Войникът от караула! Веднага се сгуших и свивам на земята, в една трапчинка. Той, проклетникът, чул стъпките ми. Приближава с пушката и пита: «Ким-дър ò?» — кой е там?

Бръчков. Ей богу, приятно положение, не ще дума.

Македонски. «Ким-дър ò?» — пита втори път.

ЯВЛЕНИЕ 8

Горните. Попчето, Мравката (влизат)

Попчето *(пули се към огнището с уплашен поглед)*.

Мравката *(спира се като истукан, па плясва над глава ръцете си отчаяно)*.

Македонски *(към тях ухилен)*. Добър вечер! Много ви здраве от баба Тонка! *(Подава ръка на Попчето.)*

Попчето *(не приима ръката му, а изглежда всичките зверски)*. Кой запали огъня?

Мравката *(в изстъпление)*. Кой счупи вратати и влезе тука? *(И двамата се спущат и ровят със злоба пепелта в собата.)*

Бръчков *(учуден)*. Каква е тази комедия?

Македонски. Нищо не разумявам.

Хаджият. Цяла комедия.

Попчето *(опулено ги гледа)*. Македонски, ти ли влезе тука най-напред?

Македонски. Аз преди половина час дойдох тук и заварих Бръчкова и Дерибеят.

Бръчков. Да, така е. Македонски, я следвай историята!

Дерибеев. Ние заедно дойдохме с Владикова и намерихме вратата отключена, свещта гореше. . . Чакахме вас, мислехме, че сте излезли за кратко време някъде.

Македонски *(посочва с очи Мравката и Попчето на Бръчкова и прави знак с ръка, който изобразява поднасяне чаша към устата)*.

Хаджият *(смига лукаво)*. Да, да, яко нарезаше ся. . .

Мравката и Попчето. Ами кой запали собата?

Дерибеев. Ние с Владикова.

Попчето. И като туряхте дървата, нищо ли не видяхте в огнището?

Дерибеев. Нищо. Пепел.

Попчето и Мравката *(бият се по главата с две ръце и въздишат)*.

Дерибеев *(ниско)*. Всичкото това пъшкане и отчаяние и примиране за един калпав наполеон. . . Да им го хвърля, та да ги не гледам как се кривят като луди хора. *(Високо.)* Нà, нà! Вземете си жълтицата, па да престане тая история. . . *(Хвърля наполеона на земята.)* Аз мислех, че от Владикова е паднал.

Македонски. Та за една жълтица ли била всичката работа? А бе защо ми не казахте, та да ви дам пет, та само да не смущавате важния разговор! Сребролюбци недни!

Попчето *(грабва жълтицата)*. Една жълтица само? Отде я взе?

Дерибеев. При собата.

Попчето. Само тоя наполеон? *(Спуща се и го хваща за гушата.)* Кемерът! Кемерът! Целия кемер!

Мравката *(и той се хвърля въз Дерибеева)*. Кемерът!

Македонски. Какво е това? Луди ли сте? Пияни вагабонти недни! *(Спуща се с Хаджият да отърват Дерибеева.)*

Бръчков *(спуща се към купа)*. Господа! Господа! Безобразие! Назад! Какъв кемер сънувате? *(Отървават Дерибеева.)* Аз сам видях, че една жълтица намери, мислехме, че е от Владикова. Щяхте да го удушите. *(Към Дерибеева.)* Повредиха ли ти нещо гушата? Я виж какво посиня от пръстите им.

Дерибеев. На гушата ми няма нищо, ами ми разкъсаха с краката си сатирата, пък копие нямам от нея.

Бръчков *(към Попчето и Мравката)*. Па ка-

къв е тоя кемер? А бре!. . . Завчера някои са обрали и давили в митрополийската градина един турчин! Да не сте вие? Тогава всички сме компрометирани!

Х а д ж и я т. А!. . . Полицията е ходила днес да търси някого в Странджовата кръчма. За тях ще е!

М а к е д о н с к и (*смутено*). Вие ще ми изгорите душицата! Покрай вас и на мойта чест ще падне петно. (*Попчето и Мравката си приказват ниско и живо.*)

П о п ч е т о. Няма никакъв кемер, ние се шегувахме. (*Излиза с Мравката.*)

Д е р и б е е в. Проклетници, щяхте да ми изтръгнете гръкляна и ми разкъсахте поезията. (*Търси ги с поглед.*) Ах, бегàха!

Х а д ж и я т. Тропа някой! (*Отваря вратата и приказва с някого.*) Училищния слуга. Владиков пратил да ни викат по-скоро. Ще имаме събрание там.

М а к е д о н с к и. Знам защо е. Хайде по-скоро.

Б р ъ ч к о в. Ами де се запиляха Мравката и Попчето?

Х а д ж и я т. Казали на слугата, че там отиват!. . . У Владикова бил и русинът, Шàндор-Новицки.

М а к е д о н с к и (*на себе си*). А, комуниста? Обичам го този брат аз. Няма от него по-изкусен хирург да прави операции на железни каси. Протомайстор по занаята: само като погледа касата, тя се отваря. Наша милост цървулите не може да му върже. Метани му чиня до земята. . . Сечивата и инструментите му, да ги видиш, да се смаеш. . . Защо го е викал? А, ще има нужда от операция. Да спи куче под камъче. . . (*Тръгват всички.*)

Б р ъ ч к о в. Вървете, аз ще остана при Странджата, доде дойде Крумов — не можем да оставим болният. Аз ще и поработя на тая маса — за уводния член.

М а к е д о н с к и. Тогава сбогом, да вървим (*Излизат.*)

ЯВЛЕНИЕ 9

Бръчков и Странджата

Б р ъ ч к о в (*сяда на масата. Чува се пак кашлица*). Странджата спи безпокойно. И когато не кашли, той бълнува. И все Стара планина и байраци види. Жизненият огън напуща тялото му, само идеала поддържа живота и изнурените му гърди и туря блясък в погледа му. (*Става и ходи.*)

С т р а н д ж а т а (*подава се изсъхнал и бледен*). Кои бяха тука?

Б р ъ ч к о в. Момчетата, отидоха у Владикова. Там има събрание. Как си сега?

С т р а н д ж а т а (*сяда тежко на кревата*). Бръчков, аз отивам.

Б р ъ ч к о в (*приближава го*). Отиваш, няма никъде да отиваш: всички ще отидем в България, и скоро, с воля божия. . . Стегни се.

С т р а н д ж а т а (*в безсилие*). Право ти казвам: пътник съм, чувствувам.

Б р ъ ч к о в. Детинщини приказваш.

С т р а н д ж а т а. Юначе, благодаря ти, че се намери при мене. Тежко се умира на чужда земя. Не ме оставяте само вие, голите и нещастните като мен. . . А България още не е освободена. Какво носи Македонски? (*От безсилие обляга се на възглавницата, но пак отваря очи и се поизправя.*)

Б р ъ ч к о в (*тихо*). Не се вълнувай. Бъди спокоен, моля ти се.

С т р а н д ж а т а. Благодаря ти, благодаря, братко мой. Аз скоро ще престана да се вълнувам, няма да ме има вече.

Б р ъ ч к о в. Това ще бъде с всинца ни, по-рано или по-късно. Само че твоето име ще остане славно. Ти си един герой!

С т р а н д ж а т а. Ах, Бръчков!

Б р ъ ч к о в. Ти си честит поне, че ще умреш — когато умреш — с тия славни резки на лицето и с тия хубави възпоминания в сърцето.

С т р а н д ж а т а (*брише си очите с ръка, после хваща ръката на Бръчкова*). Виж, Бръчков. . . как да

ти се отплатя за твоята милост и добрина. Ти ме не остави толкова дене става, като син ме гледаш. Аз нямам нищо освен няколко паници, те не струват нищо. Нямам нищо какво да ти оставя за спомен.

Бръчков *(покъртен)*. Оставяш ми твоя пример.

Странджата. Да, имам една връзка там в дъното на ковчега. Една връзка от дълго време турена. Там съм скрил две много скъпи неща. Нека бъдат и за тебе скъпи, Бръчков. . . А де са моите другари? Де Владиков? Де Македонски? Де Попчето? Искам да ги видя сега!. . . Юначе, иди извади ги, да ги видя, преди да умра. . . Ах, сладка е смъртта за отечеството!

Бръчков *(полека отива до ковчега, отваря го и изважда една връзка. Той предпазливо развързва кърпата и измъква една овехтяла хартия и една дрипа.)*

Странджата. Това са. Познаваш ли какви са тия работи, Бръчков? Хартията е най-първия мемоар на Букурещкия таен революционен комитет. Той беше пратен на султана. Тоя мемоар потресе цяла България, помниш? След мемоара и ний влязохме в България, с Панайота. Ох, де са ония времена!

Бръчков. Това е един скъпоценен спомен.

Странджата. А дрипата, дето я държиш, то е къс от знамето, което развявахме в Балкана. Прочети там словата какво пише.

Бръчков *(внимателно гледа)*. «Свобода или смърт». Това е една светиня, Странджа!

Странджата. Дай, Бръчков! *(Поима двете неща от него и ги целува просълзен.)* Вземи това от мене подарък. Помни Странджата! Умри за България — аз не можах да умра за нея! *(Пада на леглото в несвяст.)*

Бръчков. Прималя пак от вълнение! *(Коленичи до леглото и целува провесената ръка на Странджата. Няколко време тишина.)* Боже, боже, ето как умират горките! Цял живот посветил на отечеството и сега умира в чужбина! *(Целува му пак ръката.)*

ЯВЛЕНИЕ 10

Горните и Македонски

Македонски *(влиза буйно. Към Странджата)*. Нося ти радостни известия! Султан Азиз ще бъде убит!

Бръчков *(става, прави му знак с ръка)*. Тихо, в несвяст е.

Странджата *(отваря очите слабо)*. Ах, ти ли си? Добре дошел! Какво рече? *(Поподига се.)*

Бръчков. Не се вълнувай.

Македонски *(целува се със Странджата по устата)*. Странджа, да те зарадвам: имаме сега един кемер със сто наполеона! Моралият тръгва утре за Цариград!

Странджата *(подига се още)*. Ще бъде убит?

Македонски. Да!

Странджата *(живо)*. Слава богу, слава богу! Тиранина убит!. . . Какво ново от Русчук?

Македонски. Готви се! Въстанието е решено! Ний скоро минуваме Дунава!

Странджата *(скоква бързо)*. Въстанието казваш?. . . В България въстание скоро?. . . Ний минуваме?. . . О, боже, подръж ми душицата! . . . Силица ми дай, боже! България ще бъде свободна! Борба! *(В изстъпление.)* Напред, юнаци!. . . Лейте тиранската кръв!. . . Знамето, знамето де ми е?. . . Левът! Левът! . . . Народът се бий. . . Балкана ехти! Огън! Огън! Огън!. . . Дайте ми знамето бре!. . . Ей го, развява се!. . . Тираните бягат пред нас. Удряйте!. . . Момчета, Странджата е сред вас. . . Странджата умира! Куршум гърдите му разпра . . . Умирам! Свобода или. . . *(Пада мъртъв.)*

Бръчков. Умря! *(Той и Македонски коленичат пред безжизнения труп.)*

Завеса

ДЕЙСТВИЕ ПЕТО

Сцената представя отделна стая в бюфета на букурещката гара. По стените железопътни обявления на румънски и френски езици, образът на княз Карла; маси, по тях чаши за бира и там стоят неколцина души, мъже и жени. Прислугата влиза из една врата, а посетителите из друга.

ЯВЛЕНИЕ 1

Гробев, Христович и Говедаров

Гробев *(влиза с Христовича)*. Влакът днеска щял да пристигне късно, един час по-късно. . . Да бях знаял, да не бързам. Трябва да се чака. *(Сядат.)*

Христович. Тия закъсняванета често се случват от няколко време насам. . . Както и да е, довечера си в Александрия. Да пием по една бира. *(Чука на масата; на гарсона, който влиза.)* Три хладни пива. . . Горещо. *(Брише се.)*

Гробев. Страшно пече днес. . . Ти кога ще се върнеш в Браила?

Христович. Други ден навярно.

Гробев. И днес ще стигнат руски доброволци. Войната между Сърбия и Турция официално не е обявена, а московците валят ли, валят. *(Донася се бира.)*

Христович. Разбира се, кой е главнокомандующия в Сърбия? Генерал Черняев.

Гробев. Сега да ги видим нашите чапкъни? Да ги видя сега на работа! Сега да им видим народните чувства. Толкова години става ни глушат с патриотизъм!

Христович. И аз вчера думах същото на Манолева: всичките ще останат тука да политиканствуват. . . А Сърбия, може да се каже, най-много на българите се надява.

Гробев. Де им е въстанието? Сториха само да се изколят сто хиляди невинни българи! Въстание! Помия! Питаха ли някого, като правиха въстание? Представете си, вчера не — завчера — иде някой си Македонски — вагабонтин, в кантората. Що дириш? — питам го. Каже: — Помощ искам за няколко бедни хъша, които ще идат доброволци в Сърбия. Ха-ха-ха! Чувате ли? Македонски някой си търси пари за бедни доброволци! Тия хора не се срамят, като лъжат! Изпъдих го.

Говедаров *(седи на друга маса с вестник в ръка и често поглежда на беседующите)*.

Христович. Тоя Македонски е пял разбойник. Нали ме дави и мене?

Гробев. Знам. . . Бербанти! Срам те е да се кажеш, че си българин.

Говедаров. Не хулете така тия нещастни хорица. Спомнете си, че и Македонски се би в България.

Христович. Моля ви, господине! като се би, какво направи?

Говедаров. Все повече нещо, отколкото вий и аз, които седим спокойно в Букурещ и за да убием времето, клеветим народните мъченици.

Гробев *(сочи на прозореца)*. А бе да не бъде оня там високият с ризницата, дето разправя нещо с ръце? *(Гледат и двамата по същата посока.)*

Христович. Ах! Той е Македонски. Каква е тая ризница?

Говедаров. Той отива доброволец в Сърбия.

Гробев. Там има още няколко души дриплювци наши.

Христович. Да, знайте ли кои са тия? A propos, това ще изстуди ентусиазмът на господина Говедарова за «народните мъченици»! Четворица, видиш ли ги? са пуснати преди един месец из затвора в Браила, дето лежаха цели четири години. Влазят в кантората на Кре-

цулеска, отварят с някакви си инструменти касата му и отнасят около две хиляди наполеона в пари и бонове.

Гробев. Хъ-хъ, чухме тогава за тая кражба, тя направи голям шум, писаха и вестниците.

Христович. Не можа да се улови само майстора им за трошене каси, някой си руснак, Шàндор-Новицки. . . От тоя ерам цяла година в Браила се сърдех, ако ми кажеха българин. . . А другият им тартор, някой си Владиков, го съдиха, но го оправдаха, че нямало улики против него. Стоя само шест месеца предварителен затвор. А всеки знайше, че той беше даскалът им. Веке оттогава изгуби се този господин. . . Само тия четворица си изтеглиха цялото наказание. Аз най-много ми е жално в тях за сина на Бръчкова, от Свищов, търговец почтен и пръв. Хлапак на двайсет години: изгалатиха го, та побягна от баща си и се пропадиса момчето с тия вагабонти.

Гробев. А тоя Македонски беше ли и той с тях в тъмницата?

Христович. Само три месеца стоя там: кога да стане обирът, същия ден той беше запрян, задето ме давѝ. Късмет имà. . . Любопитно е, че той, откак го пуснаха, ходеше всеки ден при другарите си да ги нагледва, да им носи бунтовни брошури, ядене, тютюн и други такива. А не работеше нищо! Отде взимаше пари да им купува такива слободии? Разбира се, от крадените пари.

Гробев. Сега ни лук яли, ни на лук мирисали.

Христович. А знайте ли в трибунала какъв мотив представиха тия почтени господа за кражбата?

Гробев. Какъв?

Христович. Представете си: изповядали, че целта им била патриотическа, народна! Да дойдат да те съблечат гол в името на народа! Днес всичките благородни думи са в устата на нехранимайковците.

Гробев. Не откраднаха ли и мене лани новия ми цилиндър в градината на Ставрѝ и го изпиха в една кръчма за народна слава! Простуди ми се главата, доде го дирех.

Христович *(към Говедарова)*. Е, господин Говедаров; насмивахте се със случката с Гробева? Нали е смешно? Какво казваш ти по повод на тия «народни

мъченици», които чупят врати и пробиват железни каси, уж да въоръжават чета някаква!

Говедаров. А това беше истина: вие не бихте дали счупена пара за такава цел; те и сега, видиш ли, тръгват за сръбската война, всичките.

Гробев *(назира)*. А бе, наистина, някои с чантички и с левчета по шапките!

Христович. Маскарад цял. В Сърбия, като идат, ще останат по механите.

Гробев *(гледа към бюфета)*. Кавга дигнаха там с някои чужденци. Идат насам и викат.

Христович *(става)*. Скандал! Скандал! Ей ги и тука пияни. Да излезем, Гробев! *(Излизат.)*

Говедаров *(сам)*. Не мога да удържа възмущението си, когато слушам такива бездумни хора. Малко ли бяха страданията на момчетата? Поне сега — малко повече великодушие! *(Гледа към кулисите.)* Но каква е тая работа! Какво викат?

ЯВЛЕНИЕ 2

Говедаров, Македонски, Бръчков, Хаджият, Попчето, Мравката (влизат: Македонски в арамийски дрехи и с арнаутска пушка; другите — в бунтовнишко облекло)

Македонски *(продължава разпалено да вика, като прави силни ръкомахания някому в кулисите. В лявата ръка държи лист)*. Гаврите се, а? Туркофили! Варвари! Срам на европейският народ! Ако ви чуя още един път да викате: «Вива Абдул Керим!» — ще ви счупя зъбите, да помните кой е Македонски. . . Или бъдете християни, или се махвайте оттука да ви не гледам. България гори, а вие се гаврите и крещите: «Вива Туркѝя!» Ще видим вашите туркиански герои каква ще я одрискат. Ще ги смажем до един. . . Да живей генерал Черняев!

Попчето *(удря по масата)*. Долу Турция!

Глас *(из кулисите)*. Варвари булгари!

Хаджият *(удря сърдито по масата)*. Долу! Долу! Долу!. . . Позор!

Мравката. Вива Болгария!

Келнерите се стараят да ги умирят.

Бръчков *(в изстъпление спуща се нататък с издигнат юмрук)*. Злодейци! Безсрамници! Африканци!

Говедаров *(приближава го)*. Бръчков, моля те, остави се!

Бръчков *(дърпа се)*. Остави ме, Говедаров! *(Спуща се.)*

Говедаров. Бръчков, помисли си, че подир малко тръгвате. И билети взехте. Ако ви задържи полицията поради скандал, ти най-много ще се вайкаш после. Вразумете се, господа! *(Към гарсона.)* Пиво!

ЯВЛЕНИЕ 3

Горните и двама руски доброволци (влизат в кители от сиво платно, препасани с ремик, с бели фуражки с кокарда. Кланят се на хъшовете и сядат на една маса)

Бръчков *(обърнат към русите)*. Да живей славянството! Да живей велика Русия!

1-й русин *(на другаря си)*. Вот что, брат, здесь тоже русские люди, что ли? Ну-ка, не понимаешь?

2-й русин. Как же, они наши братья болгари.

1-й русин. А мы куда же теперича, граф? В Сербию собственно или в Болгарию будем драться?

2-й русин. Как же, в Сербию идем конечно. Да оно одно и тоже.

Попчето *(към Македонски)*. Дай, Македонски, да прочетем пак притурката.

Хаджият. Война вече! Бой при Бабина глава!

Македонски. Нà телеграмата, четете по-напространно. Грабнах я от Христовича. Победа! Победа! *(Поздравлява русите по военно.)* Братушки! Здервствувайте! Да живей генерал Черняев, славният герой! Сърбите победили!

1-й русин. Здравствуй, брат болгарин! *(Ръкуват се.)*

Хаджият *(чете листа заедно с другите)*. Славна победа!

Македонски *(към русите)*. Братушки, днес по железницом в Сербиянский бой!. . . А вие?

2-й русин. Да, и мы тоже в Сербию.

Македонски. Да живей! Да се познакомит: Македонски! *(Ръкува се.)*

2-й русин. Граф Кушакòв. *(Към гарсона.)* Пиво!

Бръчков. Братя, изпълни се наконец нашата надежда. . . Аз до последнята минута не вярвах в такава велика радост. От Сърбия — в България, право! В свещената наша земя! А де остана нашия студент? *(Излиза. Донасят пиво.)*

2-й русин *(дига чашата)*. Пью за успех славянского дела! Пью за обеих меньших сестер России: Болгария и Сербия! *(Чукат се.)*

Македонски. Да живей Русията! *(Към русите.)* Братýшки, можем вас поцаловàть? Сердцам нашим скачает от радост. . . Може? *(Прави знак, че желае да се целува с тях.)*

Русите. Как же, давай! *(Прегръщат се с него и се целуват в устата.)*

Македонски. Да сте живи! Здрав ли е цар Александър?

1-й русин *(взира се приятелски ухилено в Македонски)*. Какой добрый молодец! Славный!

Македонски *(тупа се в гърдите)*. Да, Македонски славен! На двама турàка отрязал главом. *(Прави съответственото движение с дясна ръка. Чува се свирка от влак.)*

Говедаров. Тоз е гюргевския трен, а вашия подир половина час ще пристигне. . . Да идем на перона да погледаме, някои наши може да стигнат. *(Хъшоветѣ и Говедаров излизат.)*

2-й русин *(на другаря си)*. Вот воодушевление небывалое! Здесь тоже самое, что и у нас. Вся Русь вздрогнула за славянских братьев. . . На здоровье! Надо мне послать депешу Юлии Михайловне, что благополучно прибыл в Бухарест. *(Стават.)*

ЯВЛЕНИЕ 4

Двамата руси. Владиков и Бръчков (влизат. Владиков облечен като русите)

Бръчков. Слава богу, какво щастие: да се случи да пристигнеш тъкмо днес, та да пътуваме заедно. Всички полудяхме от радост, като те видяхме. . . след толкова години.

Владиков. Сега се пак събрахме и няма да се разделим. Великото поприще се отвори за нас. Борбата се захваща, която ще измени съдбата на Балкански полуостров. Това е началото на края. . .

Бръчков. Ах, велик час дочакахме. Жално, че не е жив сега Странджата. . . Не бе честит горкия! Дойдоха още двама другари, да ида да кажа на Говедарова да им извади билет. За тебе да извадим ли?

Владиков. Моя билет важи от Москва до Кладово, до Сърбия, плати ми го славянския комитет.

Бръчков. Та и нашите той ги плаща, и разноските ни. *(Излиза.)*

2-й русин *(към 1-й русин)*. Пойдем депешу дать. *(Поздравляват Владикова. Излизат.)*

ЯВЛЕНИЕ 5

Владиков, после Попчето и Катинка

Владиков *(сам)*. И тъй, отивам пак с моите стари другари. Възхитих се, като ги срещнах тука. Сякаш че сме се наговорили. . . Когато минувах край Браила, щях да се отбия там, да видя и Евгени, да ѝ кажа сбогом, може би последне сбогом. . . Не дръзнах! И продължих пътя си. Срам ужасен ме е пред това момиче. Оправдаха ме, но обществото не ме е оправдало. Тежката му присъда аз я чета и чувствувам във всички очи, които ме познават. Тая мъка ме накара преди три години да забягна в Русия. . . Наконец, ето часът да пролея кръвта си честно! Но нея, нея! Да умра, без да я видя! Без да се оправдая?. . . Нямах кураж да се отбия в Браила. . . Та и щеше ли да допусне да приказвам с нея? Аз я избавих от Крецулеска, но аз не съществувам за нея. Моят спомен ще изкарва на челото ѝ червенина. . . Каква подла фигура съм пред тая доверчива, благородна девойка! А аз и на тоя час обичам я страстно, обичам я! Пропаст, като ад дълбока, ни дели, но аз я обичам. В Русия съм бил — за нея съм мислил. И защо аз, глупец, не отидох в Браила? Тя би разбрала, че не съм злодей, тя би ме повярвала и казала ми би една сладка дума на прощаване. . . И аз, като с двайсет крила, щях да хвърча към бойното поле. . . Но да ида при Говедарова.

Попчето *(влиза)*. Всички се радваме, Владиков. Пак другарски, на нов подвиг.

Владиков. Да, Попче, и този подвиг е наистина благороден, чист от всякаква кал. . . От него няма да се срамим, както от оня. . .

Попчето. Остави тия сега. . . Ами де е Говедаров? Аз него търся.

Владиков. Да, и аз отивам при него *(Излиза.)*

Попчето *(сам)*. Аз жаля тоя Владиков. Как е гузен! Сякаш, че товар го потиска. . . Ами той знай ли, че тука е Евгени Добревич?

Катинка *(влиза)*. Господин Христович си забравил тук омбрелата. *(Дири. Вижда Попчето.)* Ах, Василе!

Попчето *(подава ѝ двете си ръце)*. Катинче, благодаря, че ме изпращаш. Ти си и хубава, па си и любезна. От колко време не съм те видял?

Катинка *(радостно)*. Едно цветенце? *(Подава му цвете от глава.)* Ами аз сега срещнах господин Владикова! Той бил тука!

Попчето. Заедно ще вървим. . . *(Нежно.)* Това цветенце в пазвата ще го имам всякога!. . . Но да намеря Говедарова. Довиждане! *(Бързо излиза.)*

Катинка. И как е весел! А мене ми се плаче. . . Таквиз са мъжете. . . *(Пипа си главата.)* Защо му не дадох тоя по-големия трендафил!

ЯВЛЕНИЕ 6

Христович, г-жа Добревич, Евгени и Катинка

Христович. *(влиза заедно с госпожа Добревич и с Евгени).* Седнете, седнете, да се прохладим с нещо. Какво желаете? *(Към Катинка.)* Катинке, намерих я!

Г-жа Добревич. Да пием по една лимонада.

Христович. Гарсон! Две лимонади и една бира! *(Брише си челото.)* Горещо! Утре ще си бягам за Браила. А вие?

Г-жа Добревич. А ние след една неделя. На гости подойдохме тука на родината, господина Аврамовича. Искахме по-рано — не ни пущат... Нагледахме се на Букурещ... Но в нашата Браила по̀ е хладно...

Христович. Ще е по̀ причина на Дунава. *(Гарсона донася питиетата.)* Наздраве! *(Пият. Чува се викът на хлапаците — вестникопродавците: «Телеграфул»: «Важни известия! Велик бой при Бабина глава. Сръбска победа!»*

Евгени. Чуйш ли, мамо? Войната се почнала! Катинке, купи ми «Телеграфул». *(Катинка излиза.)*

Г-жа Добревич *(маха с ветрилото).* Ох, горещо. Не си турих зелената рокля и другия корсет, ами ще сѐ задуша с тия... Евгени, тая капела ти много иде, елегантна, а ти я не харесваш. *(Катинка донася вестника.)*

Евгени *(чете радостно).* На добър час! Браво на сърбите. Да са живи!

ЯВЛЕНИЕ 7

Горните и Говедаров

Говедаров *(влиза).* Добър ви ден! *(Ръкува се с г-жа Добревич, с Евгени и с Христовича.)* Добре сте дошли: днеска изпращаме момчета.

Евгени. Господин Говедаров, мнозина ли има наши българи? *(Към майка си.)* Много хубав случай, мамо, ще изпратим юнаци за Сърбия.

Говедаров. Днес тръгва друга дружина доброволци, около двайсет души... Не може да си въобразите какво въодушевление. Войната ги възроди. Трогателни работи стават... Има троица братя, които тръгват заедно. Караха се няколко дни кого да оставят да варди дюкяна... Най-после го затвориха: продадоха каквото можаха, па и тримата в Сърбия. То чудо, госпожице. На сватба отиват — не на бой! Днешната дружина има за цел от Сърбия да мине в България и да подигне народа.

Евгени. Горките, нямат тука никого свой, ни майка, ни сестра, да им каже добър час. Чужда земя.

Г-жа Добревич. Хубаво, Евгени, да почакаме. Само не тука, за бога. По-добре навън, в градината; там е по-хладно.

Говедаров *(гледа към прозореца).* Ха, ето неколцина от нашите доброволци идат насам.

ЯВЛЕНИЕ 8

Горните; Бръчков, Македонски, Хаджият, Попчето, Мравката (влизат)

Бръчков *(покланя се на дамите. Към Говедарова).* Бай Говедаров, ето ни пак... Тренът много се бави и нам хванаха да ни се стягат душите.

Говедаров *(шеговито).* О, не бойте се, Бръчков, вие ще успеете да стигнете на войната, преди да бъдат спечелени всичките победи. Абдул Керим паша не вярвам да капитулира още днес... Какво обичате, по една бира? *(Към слугата.)* Гарсон, донеси бира тука!

Македонски. Да си жив, Говедарче!... Ура, да живей генерал Черняев и Говедаров!

Говедаров. Македонски, ти с твоята арнаутска фòрма правиш страшен фурор... Я виж прозорците, колко свят се е натрупал да те гледа!

Македонски. Нека гледат Македонски, защото не се знае ще ли имат чест пак да го видят. *(Съглежда Евгени, приближава и се ръкува почтително с нея.)* Госпожице, вие от голямо благородство сте дошли тука,

да ни изпратите, нали?... И почтената ви майка. Благодарим ви. *(Ръкува се с г-жа Добревич.)*

Евгени. Наша длъжност е, господин Македонски, да кажем барем едно «добър час» на юнаците... *(Гарсона донася бирата.)*

Македонски. Откога не сме се виждали!... Последен път ви видях преди три години и половина нещо, в Браила, помниш ли? На представлението на «Изгубена Станка». Тогава пак бях с тая униформа.

Евгени *(усмихнато)*. Помня, как... Вие бяхте Желю хайдутина и направихте такова силно впечатление... А как юнашки излезе битката с татарите!

Г-жа Добревич *(усмихнато)*. Как да не помним? Още ми пищят ушите.

Македонски. Тогава изгърмях само аз повече от шейсет фишека... Щеше да стане и пожар, запали ми се фустанелата... Ех, тая фустанела, какво не е видяла и какво ще види още... Наздраве! Да живей България! *(Пие.)*

Всички *(вдигат чашите)*. Наздраве!

Македонски *(назира през прозореца)*. Ето одевешните пак, чифути ли са, маджари ли са, пак се въртят тъдява... Но я ги виж какви са усурили носове като пуйки. Сръбската победа ги натъпка в орехова черупка... Не мога да ги гледам. Иде ми да ги пронижа с един куршум, тако ми Черняева! *(Към Евгени.)* Госпожице, одеве тия същите красти се подиграваха с нещастните български народи, дето ги изклаха турците в Батак! Доядя ги, че сърбите победили... Направих ги бъзе и коприва. Само един път да ми стъпи крачеца в Сърбия, ще видиш Македонски какво ще прави техните крастави герои!... Европейци още! Срам!

Евгени *(към Бръчкова)*. Господин Бръчков, вашия Балкански лев, който преди пееше само жаловито, сега реве за бой. Ето една епоха, пълна с крилати вдъхновения за вас.

Бръчков. Имате право, госпожице: ние сега сме всички крилати. Виждаме, че нашите сънища и песни, и плачове господ ги чу. Но сега вместо тях — работа настана. Жива работа и гореща. Кръвта толкова години бе кипяла глухо в гърдите, сега иска да се лей. Днес е празника на всичките български благородни сърца.

Македонски. Ура! Да живеят и благородните българки!

Хаджият *(към г-жа Добревич)*. Настана край, госпожо, на нашето скитане тука.

Бръчков *(дига пак чашата)*. Господа, тук викахме много «да живее» за живите. Аз дигам тая чаша сега за един умрял, за един покойник, чиято памет е свята за нас, и който не е щастлив да дели нашия ентусиазъм и нашите нови опасности на бойното поле. Дигам чашата и пия за вечна му памет на славний знаменосец, великия наш брат и учител в доблестта, Странджата!

Всички *(свалят шапки, с чаши в ръка)*. Бог да го прости! Вечна му памят!

Македонски *(трогнато)*. Той няма още едно камъче на гроба. Когато умря, на другия ден още пропаднахме, помните... А и досега лежи без помен в бурените. *(Към Говедарова.)* Говедаров, бъди благороден, моля те, и настой... Вземи тия шест наполеона, дето ми ги даде за път, и заръчай един хубав гроб в Браила за знаменосеца; и плати на попове да му четат парастас тая неделя в черкова, ама голям, славен парастас, такъв, какъвто не се прави на гръцки патрика!... Да се зачудят всичките. Па свикай и ония магарета, нашите чорбаджии, да се помолят за грешната душа на Странджата *(по-ниско)*, че и той, като моя милост, не вярваше дотам — ни в бога, ни в дявола.

Говедаров. Твоето желание ще бъде изпълнено, Македонски. Момчета, не се пръскайте и чакайте тука. Аз ще наредя още някои работи *(Излиза.)*

Хъшовете сядат около масата в дъното на сцената и приказват нещо оживено, но гласът им се не чува.

Г-жа Добревич *(на Евгени)*. Това Бръчковото момче какво е разпалено!... Горкото, четири години е стояло в тъмница, а сега какво се е зарадвало, че ще иде на битка... Какво го тегли там? Куршумите ли? Малко ли е патило досега. Криво ми е за баща му. Да знаеше, че е тука — баре да се видят.

Христович. Жално, жално за господин Бръч-

кова! (*Става.*) Мене, госпожо, позволете. (*Покланя се и излиза.*)

Евгени. Кой знай дали се е уталожил баща му. Покойния тати нали ни казваше, че дядо Бръчков проклел сина си и се отказал от него, когато го уловиха в обира с другите?

Г-жа Добревич. Та може ли инак! Той почерни лицето на баща си, най-почтен търговец! И другарите му също — да трошат каси. . . Посрамиха всичките българи. . .

Евгени. Да! Бедността е лош съветник, мамо. Но сега всеки види, че тия момчета не са били родени за крадци. . . Сега всички отиват с възторг на бой.

Г-жа Добревич. Няма само Владикова. И той тогава с тях беше съден. Добре, че се отърва. . .

Евгени. Защото беше невинен, мамо!

Г-жа Добревич. Ти вярваш ли? Всички думат, че и той бил замесен, но нямало доказателства.

Евгени. Аз ти казах толкоз пъти, че то беше само една набеда. . . Владиков не беше способен за такава позорна работа.

Г-жа Добревич. Той е все в Русия?

Евгени. Да, в Москва. Следва в университета. Свършва тая година.

Г-жа Добревич. Ела да поизлезем. (*Излизат отляво.*)

ЯВЛЕНИЕ 9

Владиков и Говедаров (влизат отдясно).

Говедаров. Аз пак ти казвам, Владиков — необмислено си постъпил. Пред самия екзамен напущаш университета.

Владиков. Че е неблагоразумно — признавам; но аз постъпих честно. Не можех аз да мисля за наука и обезпечение кариера, когато на Балканский полуостров се решава съдбата може би на отечеството ни. После, да ти кажа ли? И совестно ми беше да остана в Москва, когато в Русия всичко е обърнало очи и чувства към

Сърбия: графове и аристократи, и самите ми професори тръгват.

Говедаров. Това е право. Такъв ентусиазъм не е бивал.

Владиков. Говедаров, ще те помоля нещо. Яви ми името на онова лице.

Говедаров. Не мога, Владиков. Писах ти и попреди, че не мога. Аз съм дал честно слово и ще пазя тайната на лицето.

Владиков (*тържествено*). Слушай, Говедаров: кога се записах в университета, аз бях в страшно положение. Шест месеци прекарах в такива лишения и сиромашия, каквито още нито хъш е теглил! Здравето ми се повреди, аз се обезсърчих; реших да напусна. . . Тогава именно приех писмото ти, в което ми обаждаше, че занапред ще ходя в Государственый банк в Москва, да изтеглям всеки месец петдесет рубли! Такава сума за един студент е цяло богатство! Добрият и охолният живот ме спаси. Но кой ми направи това добро? Не знам и досега. Ти само това ми откри, че той бил един добър славянин, който желаел да остане неизвестно името му.

Говедаров. Да. И аз му дадох своето честно, търговско слово.

Владиков. Знам. Но сега ти нямаш право да утайваш. Аз трябва да знам името на великодушния си благодетел. Говедаров, чуй молбата на един човек, когото смъртта очаква може би след няколко дена!

Говедаров. Ти ми правиш тая молба в една тържествена минута. Да ти обадя: твоят благодетел е една девица: Евгени Добревич!

Владиков (*като треснат*). Евгени!

Говедаров. Тя е тука.

Владиков. Да?

Говедаров. Желаеш ли? Ела да те заведа да се видите. Тя е в градината. . . и да се извиня! (*Завлича го отляво.*)

ЯВЛЕНИЕ 10

Катинка и Македонски

Катинка *(влиза от противоположната страна)*. Какъв страшен свят! Колко народ на гарата! Коконата се срещна с една познайница, заприказваха се, па се изгубиха из народа. Останахме с Евгени сами. Няма и тука коконата. Диря я: Де ще е?. . . Ах, забравих да обадя на Евгени за Владикова! Как щеше се зачуди! Тя ще се зарадва толкоз. . . толкоз!. . . Горката Евгени, как много плака тогава за него!. . . Обича го. И не се жени, отказва все под предлог, че жалее за господин Добревича. *(Лукаво.)* Днеска траура ѝ ще се свърши. . . *(Уплашена.)* Ах!

Македонски *(влиза буйно)*. Да пия едно пиво! Пак се скарах с ония поразеници. Като ги видя само, ожеднявам за кръв. . . искам да пия. *(Към кулиса.)* Гарсон, една бутилка пиво! *(Съглежда Катинка, която иска да излезе.)* О, госпожице, не бягай! Или се уплаши от униформата ми? Македонски е страшен за турците и за чорбаджиите; но пред прекрасните госпожици той става кротък и весел като гергьовско агънце! *(Донасят пиво, пие и я гледа.)* Хубавичка! Какви хубави цветя! Ах, такова също цвете е турил на гърдите и Попчето! Ах, ти си го дала! Катинче, дай и на мене едно! Аз имам право, защото съм герой. Героите носят лаврови венци, ти ми дай засега барем тая мъничка розичка, хубавичка, миризливичка, като тебе! *(Катинка се дърпа.)* Молим, молим, не ме оскърбявай, бъди благородна. . . От боя ще ти донеса и аз драгоценен армаган.

Катинка. Какво ще ми донесете?

Македонски. Една славна огърлица. . . от турски уши.

Катинка. Ах! Дяволо! *(Изсмива се и побягва.)*

Македонски *(прави ѝ въздушни целувки)*. Тоя разбойник Попчето! *(Допива си пивото.)* Сега да се сторя, че ме няма тука. . . ще платя бирата, когато се завърна от войната. . . Румъните трябва да са признателни: дадохме им вярата и езика. . . Да живей Черняев! *(Излиза отдясно.)*

ЯВЛЕНИЕ 11

Евгени и Владиков (влизат отляво)

Евгени *(весело)*. Аз съм твърде честита, дето те видях и дето ме осветли върху тая работа.

Владиков. Аз те уверявам, че тия момчета правеха кражба не за личен интерес, а с идеална цел: да образуват и въоръжат чета и да минат в България. Това е самата истина.

Евгени. Владиков, вярвам сега и благодаря ти. От тебе пръв чувам великодушни думи за нещастните; но ти каза, че обира. . . не било случайност. . . тоест как да разбера това?

Владиков. Никак не бе случайност. За да се доставят нужните пари, имало се е най-напред пред вид друго време, друго лице . . . друго място, по-лесно и с по-малък риск. . . Но прибързали и решили за Крецулеска.

Евгени. Но кое ги е накарало на това?

Владиков. Вдъхновителят им. Защото той мислеше заедно с постигането главната цел да направи едно добро дело.

Евгени. Какво дело?

Владиков. Да избави от крайно трудно положение една благородна девица, която. . . любел и за което ѝ се обещал в една браилска колиба!

Евгени *(отстъпва поразена)*. Владиков, тогава ти?

Владиков. Същият, Евгени.

Евгени. Значи, аз ви погубих!

Владиков. Сега виждаш в мене моралният, сиреч истинският, виновник на обира! Сега знаеш цялата истина. Преди да се разделим, кажи ми, има ли възможност да ме простиш? Ако ми е съдено да умра, то така ще умра по-спокоен.

Евгени *(няколко време го гледа мълчаливо; улавя го за ръцете; тържествено)*. Михаиле, ти няма да тръгнеш!

Владиков. Как? Решен съм.

Евгени. Михаиле, обичаш ли ме и сега?

Владиков. Мила Евгени, питаш ли още?

Евгени. Ти няма да тръгнеш, слушай! Остани, бъди мой, вечно мой.

Владиков. Евгени!. . .

Евгени (*прекъсва го*). Слушай, знам какво ще ми кажеш; знам, ще ми приведеш разни причини, че не трябва да те задържам.

Владиков. Тя е само една, Евгени: длъжността към отечеството.

Евгени. Знам. И тая длъжност е велика. Но слушай. Аз те обичам, Михаиле, аз без тебе не мога да живея. Аз не мога да оставя да идеш. . . сега, когато те видях след толкоз годишна раздяла. Ако ме напуснеш в тая минута, ти ще ми нанесеш страшен удар. Казваш, че ме обичаш. Аз вярвам. Направи тая жертва за мене: откажи се да търсиш смъртта. . . Бъди жив, бъди щастлив, направи и мене щастлива!

Владиков. Евгени, ти ми говориш нещо много сладко и много страшно! (*Ниско.*) Боже, каква борба у мен!. . .

Евгени. Остани! Има време и хиляди случаи имаме още да се отплатим на отечеството. Аз съм богата сега. Аз и Димитраки сме едничките наследници на моят покойни баща. Аз ще въоръжа на мои разноски цяла чета! Но ти раздели живота си с мене и отечеството, на което и с мене можеш да бъдеш пак полезен, много полезен. . . Не, не, не, не отказвай. (*Затуля му устата.*) Твоето съгласие! Не упорствувай! Остани! Искам!

Владиков. Евгени! Любовта ми. . . признателността. . .

Евгени (*прекъсва го пак*). Михаиле! Послушай ме! Боже мой, не остая време вече. . . Кажи: остаям! Давам ти утре рандеву по туй време в градина Чишмеджиу. Там всичко ще изприкажем. . .

Владиков (*ниско*). Но аз ще полудея!

Евгени. Реши веднага! Остани с мене навеки!

Владиков (*смутено*). Остаям. . . за един ден само!

Евгени. Победа! Утре в Чишмеджиу. Сега да се разделим и да потърся мама, че се изгубихме с нея. (*Владиков излиза отляво.*)

ЯВЛЕНИЕ 12

Евгени, г-жа Добревич, Катинка и Говедаров

Г-жа Добревич (*среща се с Евгени на вратата отдясно, като излиза; след нея Катинка*). Евгени, изгубихме се из народа, търсих те. . . Какво си така развълнувана? Цяла зачервеняла.

Евгени. Горещо, мамо.

Г-жа Добревич. Да. Ти знаеш ли, Евгени? Владиков е тука! Видяхме се преди малко.

Евгени. Да, и аз се поздравих одеве с него. . .

Г-жа Добревич. Чудим се с Бръчкова. . . А Владиков чак от Москва тръгнал и отива да се бие в Сърбия!

Евгени. Владиков всякога е бил горещ патриот, благороден човек, мамо; ама той. . .

Г-жа Добревич. Много думаха лошо за него.

Евгени. Казах ти, несправедливо. Той заслужва всичката симпатия и уважение.

Говедаров (*влиза*). Подир четвърт час влакът ще тръгне за Турну-Северин с нашите доброволци. Да им пожелаем добър час. Идат.

ЯВЛЕНИЕ 13

орните; Македонски, Бръчков, Попчето, Хаджият, Мравката (влизат)

Бръчков (*към г-жа Добревич и Евгени*). Прощавайте, госпожо, и вий, госпожице! Сбогом, господин Говедаров! Благодарим ви! (*Ръкуват се. Същото правят и другите доброволци със свалена шапка.*)

Евгени. Добър час!

Г-жа Добревич. Със здраве, момчета!

Говедаров. Юнаци, желая ви славна победа над народните душмани и геройски лаври.

Евгени (*към хъшовете*). Позволете! (*Подава им по цветенце; всякой благодари и го втъква на гърди или на чело; Македонски го бодва в пушката*). Желая ви честито завръщане! (*Влиза Владиков.*)

ЯВЛЕНИЕ 14

Горните и Владиков

Г-жа Добревич *(на Евгени)*. Евгенице, подай цветенце и на господин Владикова: и той пътува.

Евгени *(гледа го учудено)*. Аз чух, че остава. . .

Владиков *(към г-жа Добревич)*. Не, госпожо, по важна причина съм принуден да остана днес.

Македонски. Когато ни каза одеве, много ни наскърби. Ама като няма как. . . Ще се видим там.

Евгени *(усмихната)*. Вземете пак! *(Подава Владикову цвете. Владиков приема цветето и ѝ целува ръка.)*

Говедаров. Юнаци, госпожица Добревич благоволи да подари всекиму от вас по три наполеона; раздай ги после, Бръчков! *(Дава парите Бръчкову.)*

Хъшовете. Благодарим ви, госпожице!

Евгени. Добро видение, юнаци!

Македонски *(на Владикова)*. Сбогом, Владиков. . . Джанъм, защо не тръгна с нас? Щях да те моля да ме научиш московски, та като изляза пред Черняева, да не стоя като тонку. . . *(Целуват се.)*

Владиков. Сбогом, довиждане, Македонски.

Бръчков *(Владикову)*. Сбогом, Владиков! Жалко, че остаяш. . .

Владиков *(смутен)*. Нямаше как. . . ще се видим пак, сбогом! *(Целуват се. Поглежда Евгени, която му се усмихва нежно и му прави заканителен знак с ветрилото си.)*

Евгени. Какво, войната няма да побегне. . .

Владиков *(ниско)*. Отечество! Любовта победи!

Попчето *(на Катинка)*. Прощавай, любезна моя. Моли бога да се върна жив: ще ти донеса скъп армаган, какъвто и царица не носи!

Катинка. Сбогом! *(Закрива си очите с ръка.)*

Чува се глас на перона: «Важни депеши! Генерал Черняев напредва към Ниш! Турците бягат! Българите въстанали при сръбската граница!»

Бръчков. Чувате ли? Въстание!

Хаджият *(на Владиков)*. Добро видение в Сърбия! *(Целуват се.)*

Владиков. Добър час! Добро видение, братя! *(На себе си.)* Чини ми се, че правя нещо позорно. Не, аз съм страшно подъл човек. . . *(Промушва се тихо между другите.)*

ЯВЛЕНИЕ 15

Горните, Христович, стария Бръчков

Бръчков. Боже! Изпълниха се нашите мечтания. Борба! *(Вижда баща си, че влиза с Христовича, смайва се и се промъква назад, като че желае да побегне.)*

Стария Бръчков. Ела, ела, не бягай като див от баща си!

Бръчков *(пристъпва към баща си)*. Тате!

Стария Бръчков *(прегръща го и го целува по челото)*. Синко! Ти огорчи баща си и майка си. Толкова години сме тъгували за тебе. Толкова години сме се срамили от хората.

Влад. Бръчков. Простете ме, тате!

Стария Бръчков. Прощавам те и благославям те! Върви със здраве! Лош си син, ама си добър българин!

Бръчков. Тате, поздрави мама!

Стария Бръчков *(силно разтъгуван)*. Не те спирам, а ти казвам: напред! И аз да бях млад, щях да сторя като тебе и тия юнаци!

Влад. Бръчков *(целува на баща си ръка)*. Тате! Благодаря, тате, за тия радостни думи!

Стария Бръчков *(брише си очите)*. Не знаех, че си тука. . . Дойдох на Букурещ, тука, случайно, по работа. Да не ми бе казал Христович, не щях да те видя, Владимире! Синко! Бог да те закриля!

Христович *(покъртен)*. Момчета, па прощавайте, ако някога сме били много строги и несправедливи. . . Всичко да забравим!. . . Желая ви честито завръщане!

Говедаров. Момчета, господин Христович подари десет наполеона за вас.

Македонски *(към Христович)*. Благодарим! Стискай ръката сега! *(Ръкува се с Христовича.)*

Говедаров. Бързайте! *(Нови възклицания: «Сбогом» и «Добър час!» Хъшовете изхвръкват из вратата.)*

Евгени *(гледа из вратата към трена)*. Господин Владиков! Слезте по-скоро от вагона! *(Чува се третия звънец)*. По-скоро. *(Маха му.)*

Говедаров. Слазяйте, господин Владиков, тренът ще потегли!

Владиков *(чува се гласа му от кулисите)*. Сбогом!

Евгени *(вика уплашено)*. Михаиле! Михаиле!

Владиков *(чува се гласа му от кулисите)*. Евгени! Отечеството преди всичко! Сбогом!

Влакът потегля — чува се шумът на колелетата — Евгени с отчаяние простира ръцете.

Г-жа Добревич *(към Евгени)*. Какво ти стана!

Евгени. Иди! Иди! Сега още повече те любя! *(Пада в несвяст. През гръмотът на влака пробива слабо мотива на «Шуми Марица».)*

Завеса

ЖИВА КАРТИНА

Сърбия. Гредетинското укрепление на една каменлива висота. В процепа (амбразурата) на насипа положен топ; около него: Владиков, на първия план, с лява ръка на гърди, в положение на човек, който полита; в дясна ръка държи пушка с байонет. Мравката, Хаджият, Попчето, Дерибеят нападали в разни пози; двама черногорци, един умрял, друг облегнат до окопа с ятаган в ръка. Лицето му изражава страдание. Двамата руски доброволци простреми. Един чер азиатец на едно коляно, с пушка с байонет гледа към мъртвий Бръчкова, възседнал топа с клюмнала и отпуснатя на гърдите глава. Македонски стои прав със страдалческо изражение на лицето, подпира се на пушката.

Из кулисите се чуват мътни шумове на отдалечена битка.

ВЕСТНИКАР ЛИ?

КОМЕДИЯ В ЕДНО ДЕЙСТВИЕ

Л И Ц А

ПАВЕЛ МИШЕМОРОВ.
ЛИСАВЕТА, негова жена.
БОЖАНКА, дъщеря им.
ДРАГАН, син им.
ИВАНЧО, приятел Мишеморов.
ДЕРКОВИЧ, ЛАЗАРОВ } редактори.
Един вестникопродавец.
Един работник.

Действието става в края на 1899 г. в София

Гостна стая в къщата на Мишеморова, еснафски мобелирана; миндер с възглавници, няколко стола, една маса, печка. На стената образите на княза и на императора Николая II. Една врата води в стая, друга — на пруста. Прозорец към пътя. Лисавета и Божанка седят до масата с вестници в ръце.

ЯВЛЕНИЕ 1

Лисавета и Божанка

Божанка. Но щом одобряваш, кажи му, мале.

Лисавета. Не смея, ти му кажи, Божано. Като го зная какъв е сприхав, изгубвам кураж.

Божанка. Но какво е лошото на Лазарова? Добър момък. Аз ще бъда щастлива. И ти имаш добро мнение за него.

Лисавета. Добър, добър. . . но е вестникар.

Божанка *(въздиша)*. Ох, и тати не може да търпи вестникарите, истина е.

Лисавета. Ни тях, ни вестниците. . . *(Гледа във вестника.)* Но аз изгубих де четях за бурите. . .

Божанка. От тия бури пусти сега зависи разположението му, охотата му, сънят му. Мръщи се, ако новините са лошави; на трапезата минува му глада, щом чуе за несполука на бурите. Жеден и любопитен, но вестници не чете. Мрази и тях, и които ги пишат. Това е моето злощастие.

Лисавета *(дига очи от вестника)*. Божано, похубаво ти приими бурята.

Божанка. Каква буря?

Лисавета. Кажи на баща си кого искаш. Ти ще се жениш, не аз.

Божанка *(усмихва се)*. Каква си страшлива, мале!

Лисавета. А ти си много сърцата. Туряш мене все на топа на устата.

Божанка. Почитам те, като майка.

Лисавета *(облупва се)*. Някой иде. Той е. *(Притулят бързо вестниците под възглавниците на миндера.)*

ЯВЛЕНИЕ 2

Горните и Павел

Павел *(влиза весело)*. Ха, ха, ха! Иванчо мислеше, че има работа с дете. Бре два лева, бре четири, бре осем — та на дванайсет. Нито стотинка по-долу. Ама ти, каже, си купувал метъра на времето по два гроша! Това е моя работа, Иванчо!. . . Вартя, сука — па ги даде. Трябваше му на двора това място. *(Към жена си.)* Лисавето, чу ли? Пак надвили!. . . Па какво си се накичила с тая червената рокля като циганка на байрям? *(Смее се.)*

Лисавета *(ниско)*. Весел е, сега е време да му кажа. *(Клима на Божанка и тя излиза.)* Павле, за дъщеря ни искам да си поприказваме. Божанка е харесала един добър ерген и той я харесва.

Павел. И ти харесваш ли го?

Лисавета. И аз го харесвам, и ти ще го харесаш, щом го познаеш.

Павел. Тогава свършена работа. Калугерка няма да правим Божанка. Ето пет хиляди лева зестра за Божанка от днешната печалба, както се врекох. Кой е той?

Лисавета. Господин Лазаров, добър и почтен младеж.

Павел. Щом е добър и почтен, повече — здраве. Каква служба има?

Лисавета. Не е на служба.

Павел *(учуден)*. А какъв тогава добър и почтен? Аз ли ще храня жена му?

Лисавета *(на себе си)*. Как да зина да му кажа?

Не смея. . . Като ще викне. . . Нека Божана сама да му каже. Аз такова почитание не ща. . . Но що пък да му не кажа? Кураж мари, сестро!

Един вестникопродавач *(от улицата)*. Нов вестник Българобран! Генерал Жубер разбит! Англичаните напредват към Претория!

Павел *(стреснато слуша)*. Разбит? *(Навъсва се и ходи сърдито.)* Това е лошо нещо, много лошо нещо. *(Към жена си.)* Хай остави ме, сега време ли му е за годежи и женитби? Ти за весело нещо не дохаждаш.

Лисавета *(ниско)*. Ето сега и тая новина дойде! Иди му кажи, че Лазаров е вестникар. *(Влиза в стаята.)*

Павел *(ходи намръщено)*. Разбит? Към Претория? Че как са разбити бурите? Тоя хлапак, да имам сила, ще го прикача на въжето! Дърли се, като че кой знай каква радостна новина. . . *(Съглежда края на един вестник изпод възглавницата.)* Кой е мушнал това тука? Аз гнусотии в къщата си не ща, сто хиляди пъти съм казал. Трябва Драган да го е донесъл, магарето. *(Отваря прозореца, па взима щипците от печката.)* Жаба да видя, не ме е толкова гнус. *(Изтегля с щипците вестника и го хвърля из прозореца, като гледа надолу.)* Ах, падна на един файтонджия в коленете! *(Влиза Иванчо с очила.)*

ЯВЛЕНИЕ 3

Павел и Иванчо

Иванчо. Добър ден!

Павел. Ти знайш ли? Бурите разбити!

Иванчо. Няма такова нещо, аз сега четох вестниците. Напротив, англичаните са страшно разбити.

Павел *(весело)*. Ха? Та и аз тъй знам.

Иванчо *(сяда до масата)*. Сега ела да свършим, подпиши продавателното. *(Изважда хартия из пазвата си и променя очилата.)*

Павел *(сяда до масата и взема перото)*. Голям кеф ми е сега. Но тоя кучи син, дето продаваше Българобран, защо лъже тъй? Завчера пак вика, че

хванали генерала Жубера роб, а то не излезе истина: само не можах да ям сладко.

И в а н ч о. Подпиши, Павле. А бе то, че ще надвият англичаните кога да е, не ще питане. . . *(Вади вестник из пазвата си.)*

П а в е л. Че ти отде знаеш това?

И в а н ч о *(без да вдигне очи от вестника)*. Кой, аз ли?

П а в е л. Ти де!

И в а н ч о *(вдига очи от вестника)*. Котката може ли да победи левът? *(Пак чете.)*

П а в е л. А ние виждаме, че котката го побеждава.

И в а н ч о *(гледа във вестника)*. Кой побеждава?

П а в е л. Котката побеждава англичаните.

И в а н ч о. Одраска ги само; но скоро ще да хрусне под зъба му. *(Чете.)*

П а в е л. Иванчо, ти си глупав: аз ти казвам, че бурите ще излязат на глава.

И в а н ч о *(оставя вестника)*. А аз ти казвам, че ще ги смажат англичаните. Де е английската сила?

П а в е л. Тя е вятър пред бурските пушки.

И в а н ч о. Всичко, всичко ще смаже Роберто. Твоите бури са едно емфие за него. Подпиши.

П а в е л. Ти приказваш серсемски. Не ща да подпиша. *(Хвърля перото.)*

И в а н ч о *(учуден)*. Как? Помяташ се?

П а в е л *(навъсено)*. Двайсет лева метърът!

И в а н ч о. Как, осем лева повече, че бурите ще бъдат победени! Какво съм крив аз?

П а в е л. А аз какво съм крив? *(Става.)*

И в а н ч о *(става)*. Двайсет лева метърът? Не мога.

П а в е л. Ако щеш.

И в а н ч о *(ниско)*. Разсърди се пак за бурите. Трябва да го уталожа. *(Високо.)* Ако питаш, аз вярвам и не вярвам, че ще надделеят англичаните.

П а в е л. Не верувай!

И в а н ч о. Истина, не е за вярване. Бурите са много добри стрелци и се бият храбро за отечеството си.

П а в е л. И имат страшни планински позиции, птичка не може прехвръкна. *(Сяда пак при масата.)*

И в а н ч о. Па ако скокнат и жените на бурите. . .

П а в е л. С камъни ще ги избият. *(Подписва.)*

И в а н ч о. Па и Европа ще се намеси. *(Преглежда подписа.)* Хубаво! *(Гужда продавателното в пазвата си.)*

П а в е л *(разхожда се)*. Вчера ми казваше наш Драган, че Бисмарк рекъл, че Крюгер е един велик човек. . . а други вестник немски писвал, че Трансилвания ще бъде гроба на английската сила.

И в а н ч о. Трансваал, Павле. *(Разгръща вестника.)*

П а в е л. Ти пак с тоя вестник!

И в а н ч о. Трансилвания е в Немско. . . Ти не четеш вестници, затова бъркаш имената *(Гледа към отворената врата към пруста и поима един вестник, който някой му подава, като му гълчи нещо.)*

П а в е л. Кой е там?

И в а н ч о. Изпуснал си тоя вестник на улицата и един файтонджия ти го носи. *(Разгръща го.)*

П а в е л *(сърдито)*. Дай го сам! *(Взема вестника, разкъсва го и го хвърля из прозореца.)* Хванах с ръка тая гад, тръпки ме побиха.

И в а н ч о *(смее се)*. Що съдра вестника?

П а в е л. Не мога да гледам нашите вестници. Кал, лъжи и глупости само в тях. А тоя Б ъ л г а р о б р а н всяка заран пощата ми го носи.

И в а н ч о. На Дерковича вестника?

П а в е л. На Дерковича. Кюлхане. Пращаше ми го, аз му го връщах — веднъж, дваж, триж. Четвъртия път го накъсах на парчета и му го повърнах в плик. Тогава ме изпсува, писа, че съм бил «глупав като сто свини», и всеки ден ми го носи пощата. Иска да ме умори без време.

И в а н ч о. Голям чапкънин е. *(Вади Б ъ л г а р о б р а н и го чете.)*

П а в е л. Едно време и аз ги четях, ама се заклех, и вече става две години, вестник не попипвам.

И в а н ч о. И не са за пипане. А защо се закле? *(Чете вестника.)*

П а в е л. Лъжи и псувни само. . . едни на други партизаните си казват. . . Тоя бил разбойник, оня — шарлатанин, други — безчестен, други предател и продажен; четвърти — келеш и глупец. . . Подлец е най-мекото. . . А лъжите как измислюват пък! От сламката

планина! Нейде се спречкали партиите, някому одраскали краят на ухото — като писнат ония гайди: Салхана! Батак! Реки кръв протекли по улиците! Нали полани писаха, че в ряховския митинг убили и заровили вече шуреят наш, Беломустакова? Развайка се жената, окахърихме се... Накарвам Божанка да удари телеграф на домашните му за съжаление и утешение. Знайш ли какво ми отговори погребания? «Гюве, аз съм убит и погребан във вестниците; а инак съм здрав и читав и пия сега за вашето здраве!...»

Иванчо (*смее се*). Маскари из маскари! (*Гледа пак във вестника.*)

Павел. Видиш ли вестникар, знай — дълен човек е. Почтен челяк вестник не пише. Речеш ли вестникар — речеш чапкънин. Друг път и мене ме нарекоха разбойник. (*Плюе.*)

Иванчо (*вдига очи от вестника*). Ах! Защо?

Павел. Не съм ли ти приказвал? Тоя, *Българобранът*, Деркович де, прати ми един образ да си украся къщата с него и да му заема сто лева — щял да ми се отплати с вестника. Аз му отговорих по момчето, че ще му ги харижа, ако го спре. Писа тогава, че съм искал да го подкупувам, и ме нарече разбойник.

Иванчо. Вагабонтина!

Павел. Дадох го под съд за «разбойник». Две години се съдихме, похарчих четиристотин лева за адвокати и прочее, най-после го осъдих на три дена затвор.

Иванчо. И излежа го?

Павел. Чакай. Един ден дохожда у мене стражар и ми казва, че иде да приведе в изпълнение решението. «Е, защо идеш при мене приятелю?» «Редактора е у дома ви», казва. «Де го?» «На покривът!» — и ми посочва коминаря, който чистеше с дълга четка комина ми от сажди! И го свали, та го запря! А оня остана!

Иванчо (*смее се*). Ха, ха, ха! Коминаря е бил отговорен редактор! Ха, ха, ха!

Павел. Видиш ли умни закони у нас? Какво беше крив комина ми, та го оставиха недочистен?

Иванчо (*смее се*). Ха, ха, ха!

Павел. И затова не чета вестници.

Иванчо. Чакай, и в тоя *Българобран* има нещо. (*Гледа във вестника усмихнат.*)

Павел. Какво?

Иванчо. За тебе. (*Чете.*) «На вниманието на полицията.» (*Усмихва се.*)

Павел. Махни го! Не искам да ми четеш!

Иванчо. Аз на себе си само ще го чета. (*Чете ниско.*) «На вниманието на полицията! Заклетия враг на мишките, господин Мишеморов, иска да доведе в столицата ни индийската чума. От няколко време гражданите, които минуват край къщата на Мишеморова, затулят си носа от вонята на грамадите сплути мишки, изтровени и изхвърлени пред портата на Мишеморова — денонощното занятие на тоя Атила за мишата порода.» (*Смее се.*) Вагабонтина!

Павел. Какво се смееш?

Иванчо. Имаш право, гнусотии! (*Чете пак за себе си.*) «Уверяват обаче, че това е една малка част от безбройните жертви на Мишеморова; по-голямата част от отровените столични мишки Мишеморов за спекулация ги пращал в бурета, във вид на консерви, в обсадения Ледисмит, дето цената им...» Ха, ха, ха!

Павел. Какво се споменува там Ледисмит?

Иванчо (*смее се*). Казва, че в Ледисмит сега се хранят с котки, с плъхове и с мишки!

Павел. Това ме радва; но махни вече тоя парцал от ръцете си. (*Влиза Лисавета.*)

ЯВЛЕНИЕ 4

Горните и Лисавета

Лисавета (*носи нещо увито в книга*). Добре дошли, Иванчо! (*Ръкува се.*) Какво правите?

Иванчо. Четем с Павля новините.

Лисавета (*към Павля*). Донесоха портрета, турнали му рамка.

Павел. А! На генерала Жубера? Да се окачи. Това какво е? (*Посочва намусено вестника, в който е увит портрета.*) Проклетият черчеведжия! (*Хваща вестника с дилафа и го хвърля през прозореца.*)

Иванчо *(взема и гледа портрета)*. Юнашка работа. Каква брада! Имаше му едно хубаво описание на живота. . . в кой вестник беше? *(Бърка в пазвите на сетрето си.)*

Павел. Кажи ми тъй, науст. *(Към Лисавета.)* Лисавето, окачи го между княза и цар Николая! *(Лисавета окачва образа.)*

Иванчо. Не, по-добре да намеря вестника *(Вади вестници един по друг из разни джобове на сетрето си, като именува вестниците.)* Това е Светлина, това е Мирогледа това — Народен вик; Народна гордост; Народно благо; Български лев; Витошки орел; Черноморски лебед; Сокол; Средногорски вепър; Змей. . .

Лисавета. Много зверове!

Иванчо *(продължава да вади)*. Република; Идеал; Българска революция; Социална буря; Вулкан. . . *(Вади кърпа и си брише потта.)*

Павел. Стига си ги вадил, настръхнах. Цяло купище стана.

Иванчо. Забравил съм Съзнание. . .

Павел. Всичката тая попара гълташ ли я?

Иванчо. Да ям забравям, без това не мога. И жена ми от най-напред чудо правеше, искаше да ме напусне; па привикна и тя да ги чете. Сега имаме мир в къщи. Даже си грабаме Българобран, кой да го чете по-напред.

Павел. Аман! Все тоя Българобран!

Иванчо. Най-сербез и най-привлекателно пише, затова.

Павел. Най-хамалски псува.

Иванчо. Истина, но най-изкусно. Аз го чета от заглавието до последнето обявление.

Лисавета *(усмихната)*. И всичките тъй? Остая ли ви време да спите?

Иванчо. Не, всичките не чета цели, на например: Зора.

Лисавета *(ниско)*. Лазаровия вестник.

Иванчо. Умряла работа, дяконски вестник.

Лисавета. Лъжете се, господин Иванчо: най-първият вестник е.

Иванчо. Моля, госпожо, само за това недей ме учи. С тия пущини живея и знам какво говоря. За Лазарова лошо не мога да кажа; но вестника му — приспива. . . Искате ли да сравним? *(Разгръща Зора.)*

Павел. Не трябва: вземи единия, та удари другия.

Лисавета. Нека, нека. . .

Иванчо. Павле, позволи. Искам да убедя госпожата. Ти, ако щеш, затули си ушите. . . За пример да ви прочета препирнята им. *(Чете в Зора.)* «В миналий брой г. Деркович даде нови доказателства за низкия си нравствен уровен. На нашите аргументации и спокойни разсъждения по въпроса, вместо пак с такива, отговаря ни с обикновените на възпитанието си улични ругателства, с които понизява печатното слово и каля високото му призвание. Г. Деркович, за да тури в заблуждение доверчивите и безкритични умове. . .» *(Прозява се.)*

Павел *(прозява се; отива към образа на Жубера)*

Лисавета. Какво се запрозявахте? Глупаво ли е?

Иванчо *(към Лисавета)*. Умряло, умряло!. . . А ето какво пише във вчерашний си брой Деркович. *(Чете Българобран.)* «Нямаше да се занимаваме с оная мръсна муцуна, която носи позорното име Лазаров. . .»

Лисавета *(ниско)*. Ах! *(Високо.)* Стига, стига!

Павел. Кой Лазаров?

Иванчо *(чете.)* Хъ-ъ-ъ. . . «Позорното име Лазаров и пише вестник за срам на България; но за последен път рекохме да натъркаме с хрян носа на това глупаво добиче и да сипем още малко катран в роговете му. Тоя нещастни Лазаров, който е по-глупав и от калевра и мирише от сто сахатя на червива котка, си е позволил да ни дава съвети за нравственост със сериозността на една стара блудница. . . А бе, чоджум, ний такива като тебе ги завтъкваме на пояса си: ти когато още мъркаше около полите на булевардните кокотки. . .»

Лисавета *(гневно)*. Стига тоя мръсен вестник!

Иванчо. Гука душа само! Блъска, блъска, като с

топор! *(Сваля очилата си и търси из всичките джобове другите.)*

Павел *(гледа вестниците)*. Я си ги прибери тия, че ми се потърси.

Иванчо. Душа, душа!

Павел. Този ли беше писал, че на Калканова вината били калпави и се отравяли хора от тях?

Иванчо. Да, подир два дена писа, че това не било вярно и че те били първите в София!

Павел. Ха! Ами че как тъй?

Иванчо *(смига и прави движение в ръка, като че брои пари)*.

Павел. Тъй ли? А аз на Калкановото място пари не — ама ританица бих му дал!

Иванчо. Аз с юмруци бих го изпратил из портата.

Лисавета. И пак го четете!

Иванчо. Чета го, краста ми е станало... *(Прибира си вестниците и гужда другите си очила.)*

Лисавета *(усмихната)*. Ти си с шест очи, вика се, господин Иванчо.

Иванчо. Тия очила са за гледане; а другите бяха за четене. Имат разни служби.

Павел. Ами очите какво правят?

Иванчо. Гледат през стъклата. Но да си вървя, сбогом. *(Ръкува се с тях.)*

Лисавета. Сбогом, много здраве.

Павел *(към Иванча, който тръгва)*. Забравихте и гоя вестник. *(Посяга да го хване, но взима дилафа, та с него му го подава.)*

Иванчо *(смее се)*. Хай да те поживи господ! *(Взима вестника.)* Ще дойда следобед, та да идем при нотариуса.

Павел. Ела по-рано, по два часът, че после имам работа на кръщенето на Първановото дете.

Иванчо. Тъй, ти му си кум.

Лисавета. Приказвахте ли за името на момчето?

Павел. Сговорихме се с баща му вече.

Иванчо. Какво име?

Павел. Жуберчо!

Иванчо. Ах! *(Смее се и излиза.)*

Павел. Ах, забравих да го питам по-потънко за

победата на бурите. *(Към жена си.)* Лисавето, бурите страшно били англичаните... Какво ми си готвила днес? Искам да ям като вълк. Ама как ми хващаш очите с червения фустан!...

Лисавета. Харесваш ли го? И Божанка го хареса.

Павел. Още си хубавичка женица. Попска яхния има ли?

Лисавета. И шкембява чорба, каквато обичаш ти.

Павел. Тъй! Днес е Великден за мене.

Лисавета *(ниско)*. Сега е разположен, да му говоря... Не, по-добре следобед. *(Високо.)* Обяда е сложен, да вървим. *(Влиза в стаята.)*

Павел *(спира се пред образа на генерала Жубера.)* Мойто Жуберче! Браво бе, Жубер! Блъскай! Блъскай... Каквото дирили, намерили. *(Влиза в стаята.)*

ЯВЛЕНИЕ 5

Деркович *(влиза от пръстната врата)*. Няма тук Мишеморова. Ще го почакам малко. *(Ходи из стаята.)* Стани в България вестникар, та да прокопсаш. Какви розови надежди ми се усмихваха, когато захванах вестникарството, какви вълшебни сметки правех! Хилядо броя, по десет лева — десет хиляди; две хиляди броя — двайсет хиляди лева; за две години — четирийсет хиляди, за пет — двеста хиляди! Крез! Ротшилд!... Страшна измама! Миналата зима прекарвах спартански, без огън: вестниците списувах завит до шия в юрган, като родилка; на Великден по икономически съображения отговях у дома си, имах меню: хляб, две яйца и кашкавал. От провинцията нито бодка! Благодарение малко на ръчната продажба в София, че не умрях от индийски глад. Но колко ум, какви тактики — за да направя да се харчи Българобран! Десет пъти съм карал кабинета да пада; три пъти свалях чрез дворцова революция Абдул Хамида... Оная ми ти българия като се спусна да купува вестника, той има двойни издания... Но скоро доверието в моята телеграфна агенция се изпари и когато един ден из-

вестих със слова, големи колкото телеграфни стълбове, че руските войски минали индийската граница, никой не купи Б ъ л г а р о б р а н и вечерта ядох в стаята си хляб, марули с оцет и маслини. Видях, че моята политическа рудница се изчерпа и аз прибягнах до други извор: задкулисния живот на хората. Станах морализатор и бичувател на обществените пороци и с тая цел поглеждах и под леглата на хората. Застърви се публиката от скандалната хроника, акциите на Б ъ л г а р о б р а н пак се подигнаха. И сега фабриката завървя добре. . . Па и намазах колелата ѝ с малко масълце от тайния фонд. . . Истина, човешката глупост направи доста скъпо да платя успеха си: аз имах няколко процеса, два нестанали дуела и ядох няколко пъти боя в кафенетата. Провидението ми прати и Трансвалската война, аз намерих още един гъдел на българията: горещите симпатии към бурите. Шибай, Деркович, тогава сензационни новини с гръмоносни названия: накарах да падне три пъти Ледисмит, дадох на бурите в плен фелдмаршала Робертса, убих Кичнера. Б ъ л г а р о б р а н не се купувà, а се грàбà. Търговия цветуща! Само онзи ден се сконфузих с уводния член за бурската флота. . . Тая игра ми изигра Драган Мишеморов през отсъствието ми. Ще ми заплати. . . Ех, тежък е кръста на българския вестникар! При всичкия успех на Б ъ л г а р о б р а н аз съм обременен с неизплатими дългове и съдебния пристав в месеца поне веднаж иде да ми поднася уваженията си. . . Снощи ми описа вещите и аз нощувах в Златишкия хан, дето по желанието на ханджият оставих палтото си, да ми го не открадне някой от гърба. Сега, като фалирал евреин, обръщам старите тефтери и подновявам приятелството с тоя простак Мишеморова. *(Ослушва се.)* Иде някой. *(Влиза Павел.)*

ЯВЛЕНИЕ 6

Деркович и Павел

П а в е л *(без да съгледа Дерковича)*. Никога не съм обядвал тъй сладко. . . Ледисмит днес-утре се предава. . . *(Съзира Дерковича учуден.)*

Д е р к о в и ч. Добър ден, господин Мишеморов.

П а в е л *(недоволно)*. Какво търсите тука, господине?

Д е р к о в и ч. Вас ви учудва моето присъствие? Зная. Извинете.

П а в е л. Какво търсите?

Д е р к о в и ч. Дойдох да ви дам някои обяснения по писаното за вас в последний брой на вестника ми. Аз крайно съжалявам, че някои хора злоупотребили с вестника ми и са напечатали без мое знание това антрефиле.

П а в е л. Нито чета, нито искам да знам какво пише.

Д е р к о в и ч *(ниско)*. Не е чел; по-добре. *(Високо.)* Господин Мишеморов, както знаете, ние, хората на перото, живеем от него. Тъй ли е?

П а в е л. Вий живейте от лъжи.

Д е р к о в и ч. Малцина могат да живеят само от истината на днешний век.

П а в е л. По себе си знаете. Какво искате?

Д е р к о в и ч *(бърка в пазвата си)*. Една малка сметка да уредим.

П а в е л. Каква сметка?

Д е р к о в и ч. Имате да плащате две годишнини от Б ъ л г а р о б р а н: трийсет лева.

П а в е л. Вашия вестник аз не съм го искал!

Д е р к о в и ч. Но ви е бил пращан. А аз нямам трансваалските рудници. . . Трийсет лева. Други още трийсет лева — за възнаграждение на отговорния ни редактор.

П а в е л. Какво възнаграждение?

Д е р к о в и ч. За тридневния му затвор. Вие го лишихте от толкова клиенти и семейството му — от хляб.

Павел. Пòврага да иде отговорният ви редактор и неотговорният!

Деркович *(живо)*. Вие ме докачате на чест, господине!

Павел *(нивко)*. Тоя поразеник има си хас да ме тегли сега на съд за докачение. . . или пък кой знай какво може да напише във вестника си, я че не съм кръстен, я. . . Трябва да бъда по-мек и предпазлив. . . Вестникар ли е — бягай! Който го помирише, носа му пада. *(Високо.)* Какво ще кажете още, че си имам работа.

Деркович. Още едно перо има. Двайсет и пет лева за картината.

Павел. Коя картина?

Деркович. На императора Максимилиана в златна рамка!

Павел *(сърдито.)* Че кой ти я искà? Вземи си я!

Деркович. Това е нечестно, господине. Да си украсявате с нея две години стаята, а сега — вземи си я!

Павел. Каква стая? Хвърлил съм я там зад миндера. . . Защо ми е твоят Максимилиан?

Деркович. Значи, тогава у вас липсва всякакъв вкус към изкуството! Само един невежествен човек може да се отнесе тъй грубо към една картина със златна рамка.

Павел. Не ми трябват ни рамките ви, ни вестниците ви, ни вие. . .

Деркович. Значи, за вас е еднакво, ако съм жив или умра от глад?

Павел. Едно емфие не давам.

Деркович. Емфие — благодаря. . . Дайте ми осемдесет и пет лева.

Павел. Не ви давам ни зехиря си!

Деркович. Значи, ще ме принудите да прибягна до правосъдието?. . . Чудна ми е вашата жестокост към мене в една минута, когато аз съм решил да браня вашата чест.

Павел. Моята чест?

Деркович. Да, тя ми е скъпа и аз искам да ви услужа. Но услуга за услуга. Платете дългът си. Вие ще ми бъдете особено признателен, когато в утрешния

брой прочетете онова, което съм написал във ваша защита.

Павел. В моя защита? По-добре не пишете нищо за мене. *(Ниско.)* Тоя дявол ще ми раздрънка пак името; а ако го разсърдя, ще ме нацапа, та ще се гаврят и псетата с мене. Нали на Доча Кънев пак вестникари му туриха име «Хайванът»? Сега вече никой не казва Дочо Кънев, а Дочо Хайванът. Остана му!. . . По-добре дай на кучето един кокал да те не джавка. *(Високо.)* Господин Деркович, нà ви петдесет лева, тъй, от приятелство ви ги давам и от благодарност, че няма да ми пращате занапред вестника си. *(Дава му парите)*. А колкото за Максимилиана, вземете си го, нека да украси и друга къща. *(Измъква картината и я брише от прахът.)* Нà, същата си е.

Деркович *(ниско)*. Слава богу, успеха ми е поголям, отколкото очаквах. *(Високо.)* Благодаря.

Павел. Колкото за вестниците — не мога да ви ги върна: хвърлял съм ги във файтонджиите, те ги четат.

Деркович. Жално, а аз ги бих вземал с благодарение. От сто места телеграфически ми искат старите броеве.

Павел *(ухилен)*. Да си правят туршия ли?

Деркович. Ето какво ниско понятие имате за печата. Но аз ще ви докажа силата му. Утре прочетете само.

Павел. Няма да чета!

Деркович. Тогава позволете да ви прочета ръкописа. . .

Павел. Да е просто.

Деркович. Не, не! Позволете ми. Вие ще се убедите, че нямате право да ми отбивате двайсет и пет лева. *(Търси в джоба си. Ниско.)* Нищо не съм написал, но нека да импровизирам. . . *(Високо.)* Вие не цените, а друг би дал милион за такава бляскава. . . препоръка. *(Чете на една хартия.)* «Редакцията скърби дълбоко за неприличните редове, обнародвани във вчерашния ни брой без нейно съгласие относително уважаемий столичен гражданин Павел Мишеморов. . .» Тая фамилия ви е по наследство?

Павел. От дяда и предяда. . .

Деркович. Хубава фамилия. Хъ-ъ. . . *(Чете.)*

«Павел Мишеморов. . . тоест, господин Павел Мишеморов. . . който е един от нашите постоянни абонати. . .»

П а в е л *(ниско)*. Взел те дяволът.

Д е р к о в и ч. «Господин Мишеморов, който е човек с възвишени чувства и високия патриотизъм. . . на господин Мишеморова, който стои по-горе от всяка похвала, тъй като господин Мишеморов. . .»

П а в е л. Много «Мишеморов»!

Д е р к о в и ч *(чете)*. «Тъй като господин Мишеморов, наш горещ читател, в чието лице литературата и изящните изкуства намират пламенен насърчител. . .»

П а в е л. Тия може да ги оставите.

Д е р к о в и ч *(чете)*. «Нашия независим лист, орган на правдата и истината, счита за свещена длъжност да изкаже високо своите чувства и съчувствия към господин Мишеморова. . . към господин Мишеморова. . . който се отличава с всичките граждански и семейни добродетели, в частности и изобщо, който е не само съпруг, тъй да се каже, но и баща. . . който. . . чието горещо съчувствие на господин Мишеморова към храбрите бури е известно навсякъде. . .»

П а в е л. Хъ, оттука чак до фурната. . .

Д е р к о в и ч *(чете)*. «И чиято благородна ревност към разпространение зарите на просвещението и вестниците и в най-долните класове на народа. . .»

П а в е л. Мигар за пайтонджиите е това?

Д е р к о в и ч *(чете)*. «Който. . . който. . .»

П а в е л. Приятелю, двайсет и пет лева ли искаш още? Вземи ги! *(Дава му парите.)* Но тия лъжи да ги съдереш!

Д е р к о в и ч. Не желаете? Ваша воля. Тогава да ви не безпокоя повече. Сбогом! *(Ръкува се, взима картината и излиза.)*

П а в е л *(сам)*. Добре, че го отпратих с добром, на дявола свещ запалих в черкова, да ми бъде мирна главата. *(Влиза Лисавета.)*

Я В Л Е Н И Е 7

П а в е л и Л и с а в е т а

Л и с а в е т а *(усмихната)*. Павле! Нема́ те долу да чуйш телеграмата, що я чете Драган. То генерал Бужер разбил много страшно генерала Булера! И топове му взел.

П а в е л. Жубер, Лисаветче. Ах, тая е радостна новина.

Л и с а в е т а *(ниско)*. Да бия желязото, додето е топло. . . Кой знай какво може да извикат от улицата. . . *(Високо.)* Павле, дето приказвахме тая заран за Божанкината работа.

П а в е л *(гледа образа на Жубера)*. Ха, за Лазарова ли?. . . Колко топа е взел?

Л и с а в е т а. Кой?

П а в е л. Генерал Жубер.

Л и с а в е т а. Единайсет топа ли бяха, колко?. . Ти питаше за господин Лазаров. Момъкът е харен и учен. Днес ще ни дойде на гости и ще се запознайте.

П а в е л. Пак при Тугела?

Л и с а в е т а. Забравих, Божанка питай. . . Той ни почита и обича, и ти ще го обикнеш.

П а в е л. Добре, да заповяда. Щом се харесват и щом е добър — от мене благословия. . . Има ли и в плен?

Л и с а в е т а. Англичани? Около шестстотин души.

П а в е л. Тоя Лазаров трябва да е много добър младеж. . . *(Обръща се към Лисавета.)* Та на каква война, кажеш, беше?

Л и с а в е т а. На служба питаш?

П а в е л. Да, да.

Л и с а в е т а *(ниско)*. Ох, сега как? *(Високо.)* Той не е на служба.

П а в е л. Не е на служба?

Л и с а в е т а. Не е. . .

П а в е л. Празен ходи?

Л и с а в е т а *(ниско)*. Рано или късно трябва да му се обади. *(Високо.)* Той държи вестник.

П а в е л *(скоква сепнато)*. Как, вестникар ли?

Л и с а в е т а. Че какво?

П а в е л. Вестникар ли?!

Л и с а в е т а. И образован. . .

П а в е л. Вестникар?!

Л и с а в е т а. И много благороден.

П а в е л. Как, да не е същия Лазаров, за когото ми четеше Иванчо?

Л и с а в е т а. Да, редактор на З о р а.

П а в е л. Да стана дядо на вестникарин?

Л и с а в е т а. Той не е Деркович!

П а в е л. И ти си харесала такъв човек?

Л и с а в е т а. И Божанка го е харесала.

П а в е л *(гневно)*. И карате и мене да го харесам? Никога не давам воля!

Л и с а в е т а *(на себе си)*. Иди го сега предумвай. Аз се изпотих. . . не помогнаха и бурите. . . *(Високо.)* Павле, ти не викай, преди да знаеш! Като дойде, ще видиш колко е добър момък Лазаров.

П а в е л. Той да дойде? Хич да си не прави труд! През моя праг вестникарски крак няма да стъпи вече. . . *(Гледа към два забравени от Дерковича вестници на масата.)* Никога, никога! *(Грабва вестниците и ги хвърля из прозореца, като погледва надолу.)* Засипаха една жена.

Л и с а в е т а. Ти само хвърляй! Посипува се улицата всеки ден с вестници. . . Досрамя ме от хората.

П а в е л *(взима си шапката)*. Аз отивам на кръщенето. Е, ти не можеш да дойдеш, а?

Л и с а в е т а. Извини ме пред кумицата. Болнава съм днес.

П а в е л. Отвори всичките прозорци да се изветрей тук, че въздухът се развоня днес от вестници и вестникари! *(Излиза.)*

Л и с а в е т а *(сама)*. Цар Соломон да доде — пак няма да го предума. Сега ме е страх да кажа на Божана. Как ще я огорча! Предала се е цяла. . . Ще се поболи това момиче. Павлова неразбранщина. Да му доведем някой бур за зет — тогава ще хареса. *(Влиза в стаята.)*

Я В Л Е Н И Е 8

Д р а г а н и Б о ж а н к а

Д р а г а н *(влиза от дъното, смеейки се с Божанка)*. Ха-ха-ха! Стана на целия град за смях и на цяла България! Ха-ха-ха! Цял уводен член напечатал как бурската флота разбила английската в Индийския океан! Ха-ха-ха! Бурската флота и бурските адмирали!. . .

Б о ж а н к а. Дали е усетил, че ти му си изиграл тоя фокус?

Д р а г а н. Навярно, затова от яд в снощний брой нападна тате. Аз пак ще му счупя муцуната на тоя вагобонтин.

Б о ж а н к а. Не се закачай с Дерковича. Зъбесто куче е.

Д р а г а н. Знайш ли, Божано, ще му направя друга сега игра. Той печата стихове. Ще му напиша едно стихотворение, с чужди почерк, с тоз акростих: «Деркович е вртòглав!» Той няма да се сети и ще го тури във вестника си. Не, по-добре акростихът да казва: «Деркович — търговец на съвест!» Колко пъти е продавал съвестта си евтино и е менявал убежденията си!

Б о ж а н к а *(весело)*. Както ти вратовезките си: на неделята по три. Тая съвсем червена, революционерска. Чувай, пази се тати да не подуши, че ти пишеш Р е в о л ю ц и я.

Д р а г а н. Аз мисля да му предложа да се абонира. Има нужда неговия мозък от малко революция, да проникнат няколко нови лучи в гъстия лес на неговите дълбококорнести предразсъдки и ширококлонести глупости, завещани с плесента на вековете.

Б о ж а н к а *(усмихната)*. Аз мисля, че и в твоята глава трябва да влязат няколко лучи от здрав смисъл и сериозност, защото там сега играят ветровете и духат ураганите.

Д р а г а н *(шеговито)*. Не отричам; но и в твоята, сестрице, и в твойта миличка кратунка се е набрало доста мухъл.

Б о ж а н к а. Не вярвам.

Д р а г а н. Нà, например по въпроса за Лазарова. Страхувания, колебания, подлости.

Божанка. Защо подлости?

Драган. Ако не щеш подлости, тогава — безхарактерност. Обичаш го? Иска те? Вземи го, и конец.

Божанка. Това ще и да стане, но не само по твоя рецепт.

Драган. Какво очаквате? Да остарейте?

Божанка. Един дълг, едно приличие да изпълня.

Драган. Да искаш татовото съгласие? Няма да ти го даде. Лазаров е вестникар.

Божанка *(замислена)*. Това е истина. Неговата омраза против вестникарите е непобедима.

Драган. Татовото гледище за печата е тясно. Понеже има лоши вестници, той предпочита да няма никак вестници. Тури синджир на свободата на печата — туряш синджир на духът, а пущаш на воля произвола и тиранията.

Божанка. Синджир на печата не трябва да се туря, но на Дерковича трябва. . . Виж как маскари името на баща ни.

Драган. За Дерковича стига по-просто нещо; изхрачи го, или пък това *(показва юмрук)*.

Божанка. Да, вие завчера сте се били в Панаха!

Драган. Не се изразяваш точно: бих го.

Божанка. Ти лудуваш, Драгане.

Драган. И пак ще го блъскам, честно слово.

Божанка. Четох за Лазарова какво е писал. Боже!

Драган. И знаеш? Това животно по едно време вървеше опашка да стане Мишеморов зет. . .

Божанка. Даже срам ме е, като си помисля, че е можал една минута да храни надежда. . . Аз и с това си обяснявам ненавистта му към Лазарова.

Драган *(гледа към вратата)*. За вълкът приказваме и вълкът при нас. *(Влиза Лазаров.)*

ЯВЛЕНИЕ 9

Горните и Лазаров

Лазаров *(усмихнато)*. Нещо ме одумвате. . . Добър ден! *(Ръкува се любезно с Божанка и после с Драгана.)*

Драган. Не, отчет давах за онзиденшния дуел с Дерковича, дуел с юмруци и с ританици. Видя му се тясно кафенето.

Лазаров. Четох описанието на подвига ти и в Революция: пиперливко множко.

Драган. Лазаров! Българията наша обича пиперливото. Аз те съветвам и ти да туряш пиперец на твойте статии: много са целомудрени.

Лазаров. От това правило не отстъпям.

Драган. Ако искаш да ръководиш обществото, длъжен си да му говориш на език понятен.

Лазаров. Тоест на език уличен?

Драган. Не, но да се приближиш до масата.

Лазаров. По-добре е да се стараем нея да я приближим до нас.

Божанка. Аз съм съгласна с господин Лазарова.

Драган *(усмихнат)*. О, съюзница още отсега.

Лазаров. Зора трябва да отговаря на името си, а не да съдържа кал.

Драган. Затова има и ограничена разпространеност. В България или трябва да бъдеш вестникар, или да не си. Ето Деркович е разбрал това и затова вестника му е четен и популярен. Туряй, братко, пипер, пипер, пипер! Раздухвай фактите, усиляй краските, избирай живописни епитетите; тури епохални лъжи и колосални низости, а главно введи скандална хроника. Нашето българско общество, огромната му маса, иска пиперец, горчица, ама английска горчица за манджата, за да я глътне вкусно, па била и от диневи кори. . . Но аз ви оставям, благославям ви и ви пожелавам щастие, а най-много — кураж. . . Днес оракула ще проговори: пригответе разнежените си сърца за душ приятен, като леда на Витоша. Адио! *(Излиза.)*

ЯВЛЕНИЕ 10

Божанка и Лазаров

Божанка *(гледа подир Драгана)*. Все такава шантава глава...

Лазаров *(хваща Божанка за ръцете)*. Как си, богиньо?

Божанка. Слушай, Лазаров!

Лазаров *(усмихнато)*. Слушам, богиньо!

Божанка. Аз си имам име!

Лазаров. Богиня и Божанка не е ли все едно?

Божанка *(усмихната)*. Никак, последното е по-добро.

Лазаров. А първото ти по̀ прилича.

Божанка *(ниско)*. Какво исках да кажа? Ах, боже, забравих! *(Високо.)* Каква прелестна разходка направихме снощи! Радост! И съвсем случайно.

Лазаров. Аз не вярвах, че ще ви намеря с Драгана на сказката в рисувалното училище... Истина, никога месечината тъй омайно не е светила в княз Борисовата градина. И самата градина не ми се е показала по-вълшебна, макар че в дърветата шумá няма и славеи не пееха — песен майска имаше в душата ми.

Божанка. Да, прелест беше снощи. Драган ни остави, та препускаше с велосипеда по шосето и се не върна вече. Някой мина оттам: дали ни видя? Аз и на мама не съм обадила, че в градината закъсняхме... Ти ще почакаш, тате е на кръщене.

Лазаров. Е, барометърът наш какво показва?

Божанка *(смее се)*. Изменчив, според известията от войната.

Лазаров. Значи, добро показва, понеже бурите все успяват?

Божанка. Но тая заран тате го разстрои един вестникопродавец от улицата. Той ревеше с лоши новини.

Лазаров. Продавачът на Българобран. Нарочно. Узнах, че Деркович е наредил да го тревожат — научил се за странната слабост на баща ти. Истина, тя е обща на всички ни сега: тая война държи всички ни нащрек и нашия пулс тупти с пулса на храбрите

южноафрикански черногорци... По-чудното е бащината ти омраза към вестникарите...

Божанка. Която ме прави нещастна.

Лазаров. И поради която още не сте се решили да ме представите. Майка ти имá ли разговор с него?

Божанка. Реши да му говори след обяд, но не съм я видяла.

Лазаров. Любопитно е да знаем впечатлението ѝ.

Божанка. Аз още отсега го знам: лошо.

Лазаров. Но това е един смешен каприз у баща ти?

Божанка. Каприз или непобедима воля.

Лазаров. Любовта всичко побеждава.

Божанка. Казват...

Лазаров. Тя е способна на всякаква решителност, а у мене я има.

Божанка. И у мене я има.

Лазаров. Има ли я?

Божанка. Има я.

Лазаров. Помисли хубаво във думите си.

Божанка. Ти снощи ми загатваше в градината за един план... Какъв е?

Лазаров. Много прост и много решителен, щом ме обичаш.

Божанка. Как смееш да кажеш това? *(Въси се галено.)* Неблагодарнико!

Лазаров. Плана ще туря в изпълнение веднага подир срещата ми с баща ти, ако резултатът бъде лош.

Божанка. Но кажи!

Лазаров. В утрешний брой на Зора, начело, ще се появи обявление за нашата годявка!

Божанка. Ах!

Лазаров. Твоята решителност се разколеба!

Божанка. Не, но аз съм страшно изненадана!

Лазаров. Какво ще ми кажеш?

Божанка. Аз казах: на всичко съм готова. Но, Лазаров, дано можем да не причиним това огорчение на тати, който тъй ме обича... Говори му горещо, убедително и аз ще падна на колене пред него. Ще измолим благословията му.

Лазаров. Че ще я имаме кога да е, не се съмнявам. Винаги тъй е било. Бащите се съгласяват за щастието на чедата си, когато те мъжки си го завоеват...

Божанка. Значи, днес се решава съдбата ни. Как е страшно!

Лазаров. Аз бързам, ще дойда по четири часът. Но дай ми една целувка, за да ме подкрепиш. . . *(Целува я в очите.)*

Божанка. Ще те чакам с трепет.

Лазаров. Сбогом! *(Излиза.)*

Божанка *(сама)*. Треперя от вълнение да чуя мама, макар да имам вярно предчувствие. Сърцето в такива тържествени минути не лъже. Татковото предубеждение е непобедимо, жестоко. Но и моето щастие ми е скъпо и съм готова за него на крайности. . . *(Влизат майка ѝ и брат ѝ.)*

ЯВЛЕНИЕ 11

Божанка, Лисавета, Драган

Божанка *(на майка си)*. Е, мамо, кажи съдбоносното слово.

Лисавета. Баща ти не дава да се издума.

Драган *(смее се)*. Ха-ха-ха! Аз какво казвах? Вековна плесен, кръгозор тесен, колкото вътрешността на една талига. . . Кураж, бедна Божанке! *(Тананика високо с изразително ръкомахане.)* «Марш, марш, генералю наш!»

Лисавета. Какво ти стана, Божанке? Що се улови тъй за гърдите?

Божанка. Аз съм нещастна! *(Затуля си лицето.)*

Лисавета. Ти си нещастна, пък аз съм смаяна!

Божанка. Може би тате съвсем да го не приеме, да го оскърби! Боже! *(Гледа към вратата.)* Ето го иде. . . Как се чувствувам, че губя смелост! *(Павел влиза.)*

ЯВЛЕНИЕ 12

Горните и Павел

Лисавета *(на Павля)*. Свършихте ли?

Павел. Кръстихме го: генерал Жубер. Драгане, аз ти бях казал да поканиш поручика Цакова, дето вчера пристигна от войната.

Драган. Поканих го, тате.

Павел. Искам да го видя и да се запозная и от устата му да чуя за тия чудни бури, на които целия свят се чуди. . . Такива младежи като него почитам. *(Гледа значително към дъщеря си.)* У нас паплач вестникари! Само лъжи, гнусотии и гламавщини.

Божанка *(стидливо)*. Тате, господин Лазаров не е като другите. Той е образован и честен човек.

Павел. Който е честен, вестникар не става.

Божанка. Лазаров е човек, достоен за уважение. Ти го не познаваш.

Павел. Познавам го — щом вестникарствува. . .

Лисавета *(шушне Божанки)*. Не му приказвай вече. Чакай някоя по-голяма победа на бурите, когато е много разположен.

Драган. Тате, ти си несправедлив към Лазарова. Той е симпатичен младеж и мой приятел.

Павел. Бъдете си приятели: търкулнало се гърнето, та си намерило захлупака. . . Драгане, я ми кажи на картата де е Трансилвания. Божанке, донеси картата!

Драган. Трансваал, тате. . . Ти си като нашата слугиня. На кабинета ми казва кайвенето. «Разтребих кайвенето на Драгана!» *(Смее се.)*

Павел. Та и право казва. От тютюнев дим, угареци и вестници в твоята стая се повдига на човека. . . Содом и Гомор! *(Божанка донася стенната карта на двете полукълба.)*

Драган *(смее се)*. Какво ще ми платиш за урока, тате?

Павел. Покажи Трансвалия!

Драган *(показва на картата)*. Това е Трансваал, а това е Оранжската република.

Павел. Жълтото? Виж как приличат на сарма̀. Ама се задъни в гърлото на англичаните.

Драган. Но театърът на военните действия е тука, в Натал. *(Сочи по-долу.)*

Павел. Това планините ли са? Трябва да са пълни сега с бури, с пушките на позициите. Сякаш че ги видя. Ами това е извън сарма̀та?

Драган. Тате, имаш мътно понятие за тия места. Ето какво е, дето не четеш вестниците. . . Абонирай се барем на Революция!

Павел. Ти мълчи! А дека е Афганистан?

Драган *(показва на картата)*. Ето това, между руските владения и Индия.

Павел *(гледа картата)*. Тясно място Афганистан. Една крачка — и Русия е в Индия.

Драган. Ти се лъжеш по картата. Афганистан има триста километра нашир най-малко.

Павел. Не ставай муле! Знай баща ти какво е карта. А триста километра какво са за дядовът Иванов скок? Колкото това седедже!. . . Какво викат там? *(Ослушва се.)*

Драган. Вестникопродавецът.

Лисавета *(ниско)*. Дано не вика някоя лоша новина.

Вестникопродавец *(от улицата)*. Нов вестник Българобран! Важни новини! Мишеморов праща храна в Ледисмит!

Павел *(гневно)*. Чапкънинът!

Драган *(яростно)*. Заръчал и на хлапаците да викат из улиците тия идиотства! Мерзавец Деркович! Чакай да му кажа! *(Тръгва да излезе.)*

Лисавета. Стой, Драгане!

Божанка. Бачо, къде? Не прави лудости!

Павел. Драгане, тук! *(Драган изскоква.)*

Лисавета. Нямат ли срам! Какви са тия подигравки с честните хора?

Божанка. Драган ще иска да се бие с него!

Павел. Викни го!

Божанка *(спуска се при прозореца и гледа)*. Той отиде с велосипеда.

Павел. Аман от вестникари и вестници! Ще бягам из България!

Божанка *(ниско)*. И Лазаров ще дойде тъкмо сега. Проклетията ни гони. . . *(Влиза Иванчо.)*

ЯВЛЕНИЕ 13

Горните (без Драгана) и Иванчо

Иванчо. Добър ви ден.

Павел. Ела, Иванчо, че ще се пукна.

Иванчо. При нотариуса — утре. Ами ти нося вестник Съзнание, с живота на генерал Жубера. *(Бърка в пазвите на палтото си и вади вестници.)*

Павел. Кажи от уста. . . Отде ги тия влачиш пак?

Иванчо. Тия са най-пресните. Ах, ето Съзнание. *(Туря си другите очила, като пъхти шумно от уморяване.)*

Павел *(намусено.)* Ще четеш ли? Прибери другите по-напред да ги не гледам.

Иванчо *(прибира си вестниците в разни джобове)*. Сърдит си нещо, Павле?

Павел. Не питай.

Иванчо. Какво? Чул си за новата телеграма?

Павел. Каква телеграма?

Иванчо. Според една най-последня депеша от Лондон на Булера му провървяло. Превзел три бурски укрепления и бурите побягнали, като оставили лагера си.

Лисавета *(ниско)*. Отдека се взе пък сега!

Павел *(ядосва се)*. Това не е истина. От Лондон лъжат.

Иванчо. Но как вярвахме лошите за англичаните новини? И те идеха от Лондон.

Павел. Ти ги не вярвай.

Иванчо. Защо?

Павел. Защото тъй изнася на англичаните.

Иванчо. Но съгласи се най-после, че трябва да се надвият бурите!

Павел. Защо да се съглася?

Иванчо. Англичаните са безбройни.

Павел. А бурите са непобедими.

Иванчо. Ти пак упорствуваш детински.

Павел. А ти пак приказваш ахмашки.

Иванчо. От двама ни има един ахмак; ама кой е — не знам.

Павел. Ти си.

Иванчо. Или си ти, заедно с твойте бури.

Павел *(яростно)*. Иване, ти си кюлхане!

Иванчо. Павле, ти си първо животно! *(Скокват.)*

Лисавета *(спуска се към тях)*. Какво правите? Вие за тия бури ще се биете! *(Към Иванча.)* Господин Иванчо, ела си в умът! *(Към мъжа си.)* Павле, полудя ли? Боже господи, да се сбият от слободия!

Иванчо *(пъшка)*. Хай нека аз да изляза поумен. *(Сяда.)*

Павел. Хайде и аз да изляза благороден и да забравя «първото животно». *(Сяда.)*

Иванчо. И аз да забравя «кюлхането!» *(Брише си потта.)*

Лисавета. Срамота е. Приятели от двайсет години, да се скарат за чуждите хора.

Павел. Иванчо, дай ръката. Ние сме дърти деца с тебе.

Иванчо *(подава му ръката си)*. Добре. Да нямаме вече дума за бурите.

Павел. Приказвай бе, брате, ама приказвай човешки работи, а не глупости.

Иванчо. Ако са глупости, телеграмите ги казват.

Павел. Ъх, тъй кажи. Разбрахме се. Виждà ли Цакова?

Иванчо. Доброволеца от Трансваал? Не го познавам.

Павел. Заръчах на Драгана да ми го доведе. Искам да се запозная с тоя герой. . . Е, чети сега за генерала Жубера!

Иванчо. Не ми се чете вече. . . Аз, братко, повече дойдох да ти разправя една своя грижа, като на приятел, домашна грижа. . . *(Поглежда значително към Лисавета и Божанка.)*

Павел. Лисавето, Божанке, имаме си разговор! *(Лисавета и дъщеря ѝ влизат в стаята и се спират до вратата.)*

ЯВЛЕНИЕ 14

Павел и Иванчо

Иванчо. Ти знаеш ли, че одеве дохожда при мене Деркович?

Павел. И при тебе? За какво?

Иванчо. За скандал.

Павел. Изпъди го!

Иванчо. Не прилягаше. Работата е за семейната ми чест.

Павел. Бре!

Иванчо. Бях прочел Български лев и Змей и току-що захващах Народна свобода, хоп-троп — ето го Деркович. Питам го. Иска ми петстотин лева назаем.

Павел. Не давай! Жив обирник е!

Иванчо. Луд ли съм? Отказах му. Но чакай да видиш сега. Каже: «Не даваш? Утре ще се появи в Българобран известие, че дъщеря ви е била забележена посреднощ в княз Борисовата градина с един господин. . . и прочие, и прочие. . .»

Павел. Вагабонтин! Лъже, нали?

Иванчо. Щерка ми казва, че била на представлението със стрина си. Но стрина ѝ тръгна днес за Пловдив и нямаше как да науча истината.

Павел. Как, ти се усумняваш?

Иванчо. Не се усумнявам, но кой ги знай, брате? Днешните девойки — свободни. Мъчно ли е да им влезе дявол под кожата, докат имат днешното разпасано възпитание и лекомислени другарки? Малко ли стават такива работи?

Павел *(замислено)*. Хъ!. . . А кой е бил оня, господинът?

Иванчо. Лазаров.

Павел *(стреснато)*. Кой Лазаров?

Иванчо. Вестникарят.

Павел. Вестникарят?

Иванчо. Да. И онова, което ме важди, е, че снощи късно, като се връщах от сватът, видях Лазарова, че се задаваше с една млада жена от Фердинандов буле-

вар. Познах само него, тя беше в сянката, но приличаше на нашата. . .

Павел (*ниско*). Ех, тя се видя, нали сам бащата вярва! (*Високо.*) Тоя Лазаров, без да го познавах, знаех, че е вагабонтин.

Иванчо. Сега да го срещна, ще го заплюя!

Павел. Да излъстюва невинните момичета!

Иванчо. Да залепя петно на челата ни!

Павел. Да, на челата ни!

Иванчо. Да влачи нощя една мома по месечина!

Павел (*замислено*). И да ѝ казва, че уж ще я вземе. . .

Иванчо. Аз не знам дали ѝ е предлагал това.

Павел. Предлагал е, предлагал е. . .

Иванчо. Да я прави джурджина на светът!

Павел (*замислено*). И тя сама да иска да го вземе, вагабонтина!

Иванчо. Не знам дали го е искала. . .

Павел (*замислено*). Искала го е, искала го е. . .

Иванчо. Бре!

Павел. И майка ѝ още да заляга за това.

Иванчо. Ти знайш?

Павел. Знам, знам.

Иванчо. Аз нищо не знам. . . и нищо не разбирам. . . Слисан съм! (*Става.*) Сбогом! При нотариуса утре. . . Сега съм смутен.

Павел (*шушне на Иванча*). А пари даде ли му?

Иванчо. Двеста лева, да купя мълчанието му. Моля, това помежду нази.

Павел. Между нас, между нас. . . (*Иванчо излиза.*)

ЯВЛЕНИЕ 15

Павел, Лисавета, Божанка

Лисавета (*влиза с Божанка*). Тъй високо приказвахте, че чухме случайно. . . Горкият Иванчо, дожаля ми за него. . . Ама и ние сме щели да си изгорим. . .

Павел (*към Божанка иронически*). Е, какъв бил Лазаров?

Божанка (*чупи си пръстите от мъка*). Ах!

Павел. Почтен, а?

Божанка. Тате!

Павел. Благороден, а?

Божанка (*в силно страдание*). Ах!

Павел. Симпатичен, а?

Божанка (*затуля си лицето*). Ох!

Павел. Харесахте го с майка си, а?

Лисавета. Павле! Чухме. Стига ни си мъчил!

Павел. И какво ви казваше тая стара лисица? (*Посочва се.*)

Лисавета. Какъв си, Павле!

Павел. Или аз паса патките, а не хората?

Лисавета. Павле, не мога да те гледам, като въртиш очите. Бога ли сме били с камъни? Измамихме се като човеци!

Божанка (*отчаяно*). Мамо! (*Лисавета влиза в стаята.*)

Павел (*към Божанка*). Кажи ми нещо за твоят почтен редактор!

Божанка (*ниско*). Боже, аз не знам как да го отбраня, аз съм смаяна! Чини ми се, че земята се сгромолясва под мене.

ЯВЛЕНИЕ 16

Павел, Божанка и Лазаров

Лазаров (*влиза*). Добър вечер!

Божанка (*вижда го уплашена*). Ах!

Павел. Кой сте ваша милост?

Божанка (*приближава бързо Лазарова, с усмихнато изражение*). Добре дошли! (*Шепне му бързо.*) За бога, назови се Цаков, идеш от Трансваал.

Павел (*към Божанка*). Познавате се?

Божанка. Да, тате: поручик Цаков!

Павел (*възторжено*). О! Господин Цаков!

Лазаров (*на себе си*). Каква е тая комедия, не знам. Заповядат ми, ще я играя. (*Към Павля.*) Имам чест да ви се представя.

Павел (*радостно се ръкува*). Добре дошли! Благодаря. Колко се радвам! Елате. (*Туря го да седне на миндера в къта.*)

Л а з а р о в *(сяда; на себе си)*. Аз съм сега в небрано лозе. *(Божанка му прави ободрителни знакове.)*

П а в е л *(подава Цакову цигаро)*. Е, кога пристигнахте?

Л а з а р о в. Вчера, господин Мишеморов.

П а в е л. Е, нашите бури блъскат англичаните, а?

Л а з а р о в. Салхана правят от тях.

П а в е л *(ниско)*. Какъв приличен юнак! *(Високо.)* Вие сега ще ми разкажете всичко, няма да ви пусна.

Л а з а р о в. Цял съм на ваше разположение, господин Мишеморов.

П а в е л *(към Божанка)*. Божанке, кажи сладко и кафе, и бенедиктин! *(Божанка влиза в стаята. Към Лазарова.)* Имахте ли ги тия работи там?

Л а з а р о в. Дека там такива разкоши! Само ракийка.

П а в е л. Трябва да е скъпа?

Л а з а р о в. Двайсет франка килото. *(Ниско.)* Мисля, че така четох някъде!

П а в е л. Олеле! Солѐно! Ами генерал Жубер? Ами... бурските кончета?... А англичаните?... *(Ниско.)* Аз се чудя сега за кое да го питам по-напред! *(Високо.)* А бурите... брадати все?

Л а з а р о в. Мъжете — всичките. Жените нямат брада.

П а в е л. Ама юнаци и те?

Л а з а р о в. Лъвиците виждали ли сте в зоологическата градина?

П а в е л. Олеле, мале!

Л а з а р о в. И всяка има най-малко една дузина бурета.

П а в е л. Бре!... А доколко далеч бият бурските пушки?

Л а з а р о в. Лучат добре на три километра. Ама човек ли е, лалугер ли е — там остава...

П а в е л. Страшинѐ... Какво казвах аз на Иванча! И топовете им французки все?

Л а з а р о в. Повечето, и най-нова система.

П а в е л. Трябва страшно да гърмят?

Л а з а р о в. Не питайте: гръмотевица! *(Ниско.)* Е, сега? Какво ще я правим?

ЯВЛЕНИЕ 17

Горните, Божанка и Лисавета

Б о ж а н к а *(влиза с пиятото, последвана от майка ѝ, като ѝ шепне нещо усмихнато. Високо)*. Мамо, ето нашият герой, поручик Цаков.

Л и с а в е т а. Добре дошли, господин Цаков! *(Ръкува се любезно с него.)*

Л а з а р о в. Добре нашли, госпожо. *(Ниско.)* И майка ѝ влезе в комедията!

П а в е л *(на жена си)*. Лисавето, седни сега и слушай.

Л и с а в е т а *(ниско)*. Тая Божана какво ни завъртя всички ни! *(Високо.)* Ами госпожите тамкашни какви са?

П а в е л. Асланки, Лисавето, и по дванайсет всяка ражда. Ние с тебе трябва да се червим...

Б о ж а н к а *(усмихнато)*. А бурските госпожици?

Л а з а р о в. Не са дяволити... Сега са всичките милосердни сестри.

П а в е л. Вие все за жените... Чакайте да питаме за по-важни работи. *(Към Лазарова.)* А Трансваалия — балканиста земя? Тъкмо за пусии?

Л а з а р о в. Трансваал? Ние действувахме в Натал, при Ледисмит.

П а в е л. Вестниците пишат, че голям глад имало там.

Л а з а р о в. На конско месо са сега. Но скоро ще хванат да колят и плъхове...

П а в е л *(ниско)*. Да го вземе дявола тоя чапкънин Деркович! *(Високо.)* И в битката бяхте?

Л а з а р о в *(ниско)*. Тука трябва повече фантазия... Но защо ме направиха трансваалски герой? *(Високо.)* Да, в няколко битки... При Николсонс Нек, дето хванахме хилядо и петстотин англичани роби... Генерал Саймонса го повали моята батарея. *(Ниско.)* Боже, как страшно лъжа!

П а в е л. Браво, юнако! Чух за тоя генерал... Виждахте ли се с генерала Жубера?

Л а з а р о в. Да. Тогава именно генерал Жубер

ме поздрави и каза: «Аз уважавам българската армия, която се прослави на Сливница!»

П а в е л. А ваша милост сте я прославили там. Дайте, дайте да ви стисна ръката. Да бях по-малък от вас, щях да я целуна. *(Иска да му стисне ръката.)*

Л а з а р о в *(дърпа си ръката)*. Никак не заслужавам това, господин Мищеморов.

П а в е л. Дай, дай!

Л а з а р о в. Няма защо!

П а в е л. Всички се гордеем с тебе. *(Ниско.)* Ето един момък, който ми грабна сърцето. . . Но наша Божанка бяга на вестникари и вагабонти.

Б о ж а н к а. И нашите вестници писваха за тия думи на генерала Жубера. *(Ниско.)* Боже, как ще се излезе сега из това невъзможно фалшиво положение!

П а в е л. Генерал Жубер на каква възраст е?

Л а з а р о в. Около петдесет и пет годишен.

П а в е л *(гледа образа му на стената)*. Мене ми се види да има от шейсет и пет нагоре.

Б о ж а н к а. Брадата го прави така, тате.

Л а з а р о в *(поглежда образа)*. Да, такова нещо, около седемдесет. . . Ама брадата е причина. . . *(Ниско.)* Аз се забърках. . . Изпотих се да лъжа. Но няма какво да се прави: «A la guèrre comme à la guèrre.»

П а в е л *(гледа към вратата)*. Иде някой по стълбите. *(Към жена си.)* Лисавето, ако е Лазаров, кажи му да си иде, дай му пътя!

Л а з а р о в *(ниско)*. Хвана да се осветлява малко гатанката. Но що значи това?

Л и с а в е т а *(отива при вратата)*. Господин Иванчо е! *(Повръща се.)*

Б о ж а н к а. Иванчо? Ах! *(Проявява знакове на смущение. Иванчо влиза без очила.)*

ЯВЛЕНИЕ 18

Горните и Иванчо

И в а н ч о *(към Божанка)*. Госпожо Лисавето, прощавайте. . .

Б о ж а н к а *(ниско)*. Сега е страшно!

Л и с а в е т а *(смее се)*. Взимаш Божанка за мене!

И в а н ч о *(обръща се към Лисавета)*. Ах, тъй ли? Притъмняло тук, па и не виждам добре, когато нямам очилата за гледане. Дойдох да си ги взема, забравил съм ги. *(Търси по миндера.)*

Б о ж а н к а *(твърде смутена; ниско)*. Сега ще произлезе най-страшния скандал!

П а в е л *(дири и той)*. Няма ги.

И в а н ч о. Тук съм ги изпуснал. *(Дири и приближава към Лазарова и го вижда.)* Ах? Вий ли сте, ваша милост? *(Лицето му става гневно.)*

П а в е л. Познавате ли се? Нашият герой!

И в а н ч о *(към Павля)*. И вие го приемате? *(Към Лазарова.)* Господине, ти си един долен човек!

Л а з а р о в *(сприхаво)*. Какво значи това?

П а в е л *(хваща Иванча за ръцете)*. Нямаш право в мойта къща да нападаш.

И в а н ч о *(към Павля)*. Как го приемате в къщата си?

Б о ж а н к а *(спуща се към Иванча)*. Бай Иванчо, поручик Цаков!

И в а н ч о *(гледа гневно Лазарова)*. Лазаров! Тука Лазаров?

П а в е л *(хваща го за лакътя)*. Какъв Лазаров? Поручик Цаков!

Л и с а в е т а *(приближава Иванча)*. Иванчо, поручик Цаков.

Б о ж а н к а *(на Иванча)*. Поручик Цаков!

П а в е л. Ти не виждаш хубаво: намери си очилата!

И в а н ч о *(взира се в Лазарова, като търси във всичките си джебове)*. Как?

Б о ж а н к а. Изпуснали сте ги другаде, бай Иванчо. *(Към Лазарова.)* Не се докачайте: бай Иванчо се припозна, понеже е късоглед и без очила ясно не вижда на един разкрач. *(Ниско.)* Моля, стойте по̀ в сянка.

Л а з а р о в *(отдръпва се в ъгъла; ниско)*. Дявол да ме вземе, ако разбирам. Едно виждам, че моето име привожда всичките тука в гняв и смущение. . .

И в а н ч о *(продължава да тършува из джебовете и да гледа по земята)*.

П а в е л *(тика го и го туря да седне)*. Не ставай

глупав, слушай сега чудеса от Трансвалия. . . Пушките им на три километра лалугер убиват! Нали ти казвах?

Иванчо *(втренчен в Лазарова)*. А на него прилича. . . Тогава пардон, господине.

Лазаров *(ниско)*. Но какво има тоя простак с мене? Но да пазя ролята си. *(Високо.)* Та ви казвах, господин Мишеморов. . . какво казвах?

Павел *(към Лисавета)*. Какво казваше?

Лисавета *(към Божанка)*. Какво казваше?

Божанка. Мисля. . . приказвахме. . . за бради. *(Ниско.)* Боже, избягна се скандала!

Лазаров. Да, за генерал Жубера. . . «Българската армия, каже, се прослави, на Сливница» и обясни на бурите какво е България, понеже ме взимаха за русин.

Павел. Де ще знаят за България, там на оня край на света?

Иванчо. А! Вие ли бяхте? Аз четох вашето писмо във вестниците. . . Имаше го в Зора, Мирогледъ, Българобранъ в Черноморски лебед — съкратено, и в Змей. Четох го във всичките!

Лазаров. Може да сте го чели, господине. . .

Иванчо *(ниско)*. Как много мяза на Лазарова, и гласът му същият. *(Търси си машинално очилата.)*

Павел. Имат ли бурите вестници?

Лазаров. Само един вестник.

Павел. Ето защо господ им помага.

Иванчо. Че как могат без вестници? Аз ако не прочета двайсет на денят, считам, че не съм живял.

Лазаров. Там само една библия знаят. А преди боят пеят псалми. . .

Павел. Ето един достоен народ. А у нас никой не мисли за бога: все безбожници, политикани и вестникари. . . Пишат Барабани, Левове, Революции. Содом и Гомора! *(Ниско.)* Как Божанка му е зинала в устата! Нà, такъв зет — то е слава и благодат.

Иванчо *(към Лазарова)*. До колко време най-много могат се удържа бурите?

Павел *(към Иванча)*. Сиреч какво искаше да кажеш?

Иванчо. Защото Чемберлен казал, че най-много две недели, и англичаните ще бъдат в Претория.

Павел. Твоя Чемберлен, Мемберлен. . . трябва да му обръснат мустаците и да му дадат хурка в ръцете. Само за това го бива.

Иванчо. Че той е кьосе! Аз му имам образа! *(Вади вестници!)*

Павел. Камо да ми паднеше в ръцете. . .

Иванчо *(вади и разгръща вестници разсеян)*. Казвам ти, че няма мустаци. . .

Павел. Бих го запалил като машалà!

Иванчо *(вади вестници и ги разгръща разсеян)*. Няма мустаци, ти казвам. . .

Павел. Какво му чинеха бурите, а, Цаков?

Иванчо *(все вади вестници, разсеяно)*. Няма мустаци, Павле. . .

Павел. Да няма очи в главата!

Иванчо. Ах, ето го с едно очило! *(Показва образа му в един вестник.)*

Павел. Аз твоя Чемберлен и твоите вестници, ето де ги хвърлям: на кучетата! *(Грабва вестниците и ги хвърля през прозореца.)* Ти слушай сега!

Иванчо *(поразсърден)*. Какво значи това?

Лисавета. Ето пак ще се скарат!

Павел *(към Иванча)*. От тебе весело нещо човек няма да чуй! *(Влиза един печатарски работник с два големи пакета вестници.)*

ЯВЛЕНИЕ 19

Горните и работникът

Павел *(на работникът)*. Какво търсиш тука? Кой си?

Иванчо. Тоз е работник в Говедаровата печатница.

Работникът. Господарят ви праща тия стари вестници, понеже премещаме печатницата и няма място в новата.

Павел *(сърдито)*. Защо праща на мене тоя боклук, а го не хвърли на купището?

Работникът. Нали тук живее господин Мишеморов?

Павел. Какви са тия вестници?

Работникът. Революция. *(Слага пакетите на масата.)*

Павел *(смаян)*. Революция?

Работникът. Да. Ваш вестник.

Божанка *(смутена)*. Сега и това!. . . *(Шушне бързо с майка си.)*

Иванчо. Как, господин Драган пише Революция?

Божанка *(ниско)*. Ах!

Павел *(отчаяно)*. Вестникар? Тоя магарешки син?

Работникът. Има още. *(Излиза.)*

Павел *(смаян)*. Вестникар ли? И той?!

Иванчо. Чудно! Пък аз не знаех. . .

Павел. Той? Революция?

Работникът *(донася и оставя още три пакета свързани с вестници)*. Дайте бакшиш, господине.

Павел. Чакай един бакшиш! *(Грабва един пакет и го хвърля въз него. Работникът избягва.)* Драган вестникарин? Хайдутакът! *(Хвърля и другите пакети из вратата.)*

Лисавета. Що чиниш, Павле!

Павел. Де е сега тоя маскара? Как, аз — баща на вестникар?

Божанка *(поглежда към вратата уплашена, ниско)*. Боже, какво ще стане сега? *(Влиза Драган запъхтян.)*

ЯВЛЕНИЕ 20

Горните (без работника) и Драган

Павел. Ела, магаре! Тоя вестник твой ли е!

Драган. Тате, едно страшно премеждие!

Божанка. Ах! *(Иска да му шепне.)*

Драган *(отстранява я; на баща си)*. Запляскаха Дерковича с бастуна по главата в кафенето. Той измъкна револвера и гръмна въз мене.

Лисавета и Божанка. Ах!

Павел. Драгане, що думаш?

Драган. Да му не бе дръпнал Лазаров ръката, куршума щеше да иде в гърдите ми. Лазаров ми спаси живота!

Лисавета. Божке!

Павел *(трогнат)*. Синко!

Драган *(сезира Лазарова)*. Ето го! Братко, благодаря ти! *(Прегръща го и го целува.)*

Павел *(смаян)*. Лазаров?

Иванчо *(с очила)*. Намерих си очилата. . . Тоя е Лазаров!

Павел *(смаяно гледа към Лазарова)*. Как? Не е Цаков?

Лазаров *(ниско)*. Ето точка на комедията. Тя ми тежеше. *(Високо.)* Господин Мишеморов! Аз съм Лазаров!

Божанка *(стиска ръце умолително пред баща си)*. Тате! Искам прошка. Аз ви введох в заблуждение. . . Сама не знам как сторих това. . . Уплаших се, смаях се, като гледах как бяхте разгневени на господина Лазарова. Простете ме!

Павел *(разперил ръце, стои втрещен и неподвижен)*.

Драган. Тате, аз не знам какво е станало тука. . . Но ти казвам, че дължа на Лазарова дните си. Той е един благороден човек и искрено и честно люби сестра ми.

Иванчо *(гневно)*. Той люби честно много души из един път. . .

Лазаров *(към Иванча)*. Господине, вий се забравяте!

Иванчо. Честно ли е да излъстявате хорските моми и да ги развождате нощя по кръщата?

Лазаров *(сърдито)*. Как си позволявате дързости? Вие какво се месите не във ваши работи?

Иванчо. Не в моя работа? А кого водихте нощеска из княз Борисовата градина?

Божанка *(излиза пред Иванча)*. Мене води!

Иванчо. Как?

Павел *(възнегодувал)*. Как! Нощя? С него?

Драган. Аз бях с тях!

Лисавета. От рисувалното училище излезли тримата да се разходят. . .

Павел *(все стои с разперени ръце)*.

Божанка *(просълзена)*. Тате, ние се искаме с Лазарова. Аз ще бъда негова жена!

Лазаров *(на Павля)*. И аз идех с цел да изпрося вашата отеческа благословия. Господин Мишеморов, предлагам ръката си и сърцето си на дъщеря ви. Аз ще я направя щастлива!

Павел *(все стои с разперени ръце и гледа смаян ту Божанка, ту Лазарова)*.

Иванчо *(брише си потта)*. Слава богу, олекна ми.

Лисавета *(брише си очите)*. Павле, не им убивай сърцата!

Павел *(към Иванча)*. А ти?

Иванчо. Аз съм се лъгал! На твое място с радост бих склонил да имам зет господина Лазарова, от когото искам извинение. Ако и да не ми харесва вестника му, но го знаех и сега го знам за един добър и почтен младеж.

Драган. Благослови ги, тате. Лазаров ще ни направи чест. Той е достоен за сестра ми и тя за него.

Павел. Всичкият свят това иска! Види се, че и господ го иска! *(Към Божанка и Лазарова.)* Целувайте ръка! *(Божанка и Лазаров му целуват ръка; той си бърше очите.)*

Лазаров *(към Лисавета)*. Дай ръката, бабо! *(Целува ѝ ръката, също и Божанка; тя ги целува по челата.)*

Драган *(поздравлява ги)*. Ура! *(Към баща си.)* Тате, сега стани абонат на Лазаровия вестник!

Павел *(усмихнато)*. То се види, пак ще ги чета тия пущини, щом ставам вестникарски дядо. Но не твоята Революция! *(Към жена си.)* Лисавето, я накладете един голям огън на купището, па да я изгорите! *(Сочи пакетите.)*

Завеса

София, 15 февруари 1900

СЛУЖБОГОНЦИ

(Станчо Кварников на гости у министъра)

КОМЕДИЯ В ДВЕ ДЕЙСТВИЯ

ДЕЙСТВУВАЩИ ЛИЦА

НИКОЛА БАЛТОВ, министър
АНИЧКА, дъщеря му
БАБА ДОНА, Балтова майка
СТАНЧО КВАСНИКОВ, роднина на Балтова; старец с лице здраво, червендалесто; облечен във френски шаячеви дрехи
ЖЕКО ХОРОВ, младеж, наконтен и лекомислен
КАКАВИДОВ, дребен човечец, дрипаво облечен
БОЗДУГАНСКИ, човек на средна възраст, с големи мустаци, завехтял. Пѐрнат
Г-ЖА ТЕРЗИЙСКА, хубавелка, модно облечена жена
ЧАЛКАНОВ, депутат
ДРАМКОВ, вестникар
СТОЯНКА, слугиня, вакарелка, у Балтови
ИЛИЯ, бивши вестовой
РАЗСИЛЕН

Действието става в София.

ДЕЙСТВИЕ ПЪРВО

Кабинетът на Балтова. Писалищен стол с книжа отгоре и цветарник. Канапе отляво; кресла, огледало; отляво и дясно врати; прозорец в дъното. Телефонен апарат до него. Баба Дона седи на канапето и плете. Стоянка права.

ЯВЛЕНИЕ 1

Баба Дона и Стоянка

Баба Дона. Забравяш мари, Стоянке, забравяш много: къде ти е ума? Казвам ти: заключвай портите — ти ги оставяш като хан да зеят; пратим те на пазар да купиш овнешко месо, а ти купиш шаран и казваш, че и то било месо. Какво, гемии ли имаш на морето, та умът ти не стои в главата?

Стоянка. Ами прости сме, госпожо. Аз да имах повече ум, щях да стана майорка.

Баба Дона. Имаш ти, ама за дяволии. Кой е тоя вестовой, дето ти иде често на гости?

Стоянка. Вестовоят на капитан Шийкова. Днес го уволниха.

Баба Дона. Защо иде?

Стоянка *(срамежливо)*. Тъй...

Баба Дона *(усмихнато)*. Да не би да се вземете?

Стоянка. Не, иска ми служба.

Баба Дона. Дай му. Каква служба?

Стоянка. Разсилен. Госпожо, помоли и ти господаря.

Баба Дона. Та аз само това правя я! Господа-

рят ти няма мира от просители ни в министерството, ни у дома. Всичко гракнало за служба. А сърцето му милостиво. Кой се кашли там? Пак си оставила отворено. *(Влиза Какавидов отдясно.)*

ЯВЛЕНИЕ 2

Горните и Какавидов

Какавидов *(кланя се)*. Добрутро, почитаема госпожо! *(Подава си ръката.)*

Баба Дона. Дал бог добро, господине. *(Ръкува се.)* Кой сте ваша милост?

Какавидов. Кой? Аз ли?

Баба Дона. Да.

Какавидов *(ухилено)*. Вий ме познавате, госпожо.

Баба Дона. Отде ви познавам?

Какавидов. Тая пролет се видяхме в Княжево.

Баба Дона. Тъй ли?

Какавидов. Вий вървяхте в кола из шосето край вадата, а пък аз минувах мостчето и се подхлъзнах и паднах във водата. А вие се изсмяхте и рекохте: «Тоя пък направи баня!» Тогава аз ви се поклоних. Помните ли?

Баба Дона *(усмихнато)*. Не помня. Вий кой бяхте?

Какавидов. Кой, аз ли?

Баба Дона. Да, вий.

Какавидов. Какавидов. Извинете. . . Пет дечица, госпожо, а жена ми е вече в трудно положение и едно скоро ще се осъществи.

Баба Дона. Как?

Какавидов. На път е тоест. Прощавайте. *(Стоянка се смее.)* С него ставаме осем гърла. А аз — тъй ме видиш: празен. При нашето учение няма да идем да копаем я. . . Госпожо, помолете господин министъра! Вий баща, вий майка. *(Иска да ѝ целуне ръка.)*

Баба Дона *(отдръпва си ръката)*. Недей, недей, добре. Ти познаваш ли се със сина ми?

Какавидов. Кой, аз ли? Как не? Познаваме се

от Калково още. Когато минаха министрите оттам, аз ги посрещнах в селото и им държах слово.

Баба Дона. Ваша милост си оратор?

Какавидов. Дал ми господ дарец. Тогава ме уволниха. *(Стоянка излиза.)*

Баба Дона. Ха, вий там служехте?

Какавидов. Учител и псалт. Сега, видите? Гладувам. Тъй е писано: достойните хора да теглят.

Баба Дона. Каква служба искате?

Какавидов. Митничарят в Харманлий бере душа.

Баба Дона. Господ да си има милост за него. Роднина ли ви е?

Какавидов. Не е роднина.

Баба Дона. А вие каква служба искате?

Какавидов. Неговото място.

Баба Дона. Тъй ли? Че отбирате ли от тая работа?

Какавидов. Човек се учи, госпожо. Мечката е мечка, па и тя. . . Работата е да не стоим празни.

Баба Дона *(става)*. Добре. Ще поговоря на сина си.

Какавидов. Славна госпожо, станете ми спасител! Станете ми баща! *(Иска да ѝ целуне ръката.)*

Баба Дона. Добре, добре.

Какавидов. Благодарим. *(Покланя се и излиза.)*

Баба Дона *(сама)*. Това нещо няма край. Никола се е уплашил от просители. Па все при мене идат най-напред. Завчера думаше: «Искам да бягам някъде! Искам да зарежа!»

ЯВЛЕНИЕ 3

Баба Дона, Аничка, после Стоянка

Аничка. Бабо, отивам у госпожа Шийкова, има журфикс днес. *(Взима си цветe из цветарника.)* Мама се отказа да дойде, че е неразположена. Няма ли да дойдеш?

Баба Дона *(усмихната)*. Сега пък на мода журфиски.

Аничка *(усмихната)*. Журфикс, а не журфиск.

Баба Дона. На старо време и аз се поевропейчих. Снощи ме пък водихте на танцувалната вечеринка. Кой беше оня младеж, с когото се въртяхте толкова?

Аничка. На валса ли?

Баба Дона. На валса и на всичките игри.

Аничка. Господин Хоров.

Баба Дона. Много се сприятелихте?

Аничка. Да, симпатичен момък. *(Влиза Стоянка отдясно.)*

Стоянка *(на баба Дона)*. Госпожо, дойде гост и влезе в стаята ти.

Баба Дона. Право в моята стая? Кой е той?

Стоянка. Не знам. Изглежда вънкашен.

Баба Дона. Кой ще бъде? *(Излиза отдясно.)*

Аничка *(на себе си, като си бодва цвете на гърдите)*. И на баба е обърнал вниманието. Мустачета... хубав... маниери светски, симпатичен... Но аз да вървя. *(На Стоянка.)* Каква картичка държиш?

Стоянка. Един млад господар я даде. *(Подава я.)*

Аничка *(гледа картичката)*. Ах, господин Хоров! Покани го. *(Стоянка излиза.)* Сякаш вече не съм равнодушна... И защо го поканих, като тате е занят? *(Поправя се. Хоров влиза.)*

ЯВЛЕНИЕ 4

Аничка и Хоров

Хоров *(кланя се приветливо)*. Аз може би ви обезпокоих?

Аничка *(подава му ръка)*. Никак, никак. Седнете, моля. *(Показва му стол.)*

Хоров. Благодаря. *(Сядат.)*

Аничка. Вие за тате?

Хоров. По-напред за вас. Аз се счетох длъжен да ви поднеса почитанията си и съм признателен на щастливия случай... Как сте? Трябва да сте уморени от снощи?

Аничка. Никак, господин Хоров. Танците, напротив, ме освежават. Само мама се чувствува поуморена днес.

Хоров. Да, вечеринката излезе прекрасна. Общество, тоалети блестящи... А вие, позволете, бяхте... charmante!

Аничка *(усмихнато)*. Вие всякога имате богат запас от комплименти. Вий познавате душата на нашия беден и слаб пол.

Хоров. Нито беден, нито слаб. Жената днес — това е вселената. Тя дава украшение и сила на живота. Какво е човечеството без жената? Труп без душа. Разбира се, аз разбирам хубавите: грозните за мен не съществуват.

Аничка *(усмихната)*. Вий сте жестоки... Казвахте, швейцарките не са красиви?

Хоров. Аз и не гледах на тях. В замяна на това аз се възхищавах на други хубавици, в тях бях влюбен.

Аничка. Чужденки?

Хоров. Тамошни. Горди, непристъпни. *(Усмихва се знаменателно.)* Но за мене бяха пристъпни всичките.

Аничка *(учудена)*. Да?

Хоров. Алпите! В тях бях влюбен.

Аничка *(смее се)*. Ах! Алпите? А аз помислих... Каква прелест!... Вие сте поет тогава?

Хоров *(кланя се)*. Имам суетността да се мисля такъв.

Аничка. Вий сте печатали стихове?

Хоров. Да, в илюстрацията Светлина.

Аничка. А как не съм срещала вашето име?

Хоров. Пишех под псевдоним Барон де Бюрг.

Аничка *(усмихнато)*. А, понеже сте от Бургас... Вие по литературата свършихте?

Хоров *(мръщи се)*. Не, земледелческо училище... Свърших, тъй да се каже, против волята си. Такава само стипендия имаше свободна. Па и тате упорствуваше: имаме чифлик... Но прозаическите занятия са чужди на моята душа, вие разбирате. После и провинцията — ужас! Само в столицата се диша човешки. А от снощи чувствувам, че тя ме приковава с магическа сила.

Аничка *(посмутена)*. Ако бъдете любезни да ми прочетете нещо?

Хоров. С най-голямо удоволствие. Желаете? Една елегия, посветена на mademoiselle Rose-Adéline de Noireville.

Аничка. Коя е тя?

Хоров. Сестра на един конт, роднина на президента Карно. От аристократическия свят. Запознахме се с нея на връх Монблан.

Аничка. Моля, господин Хоров, прочетете.

Хоров *(става и вади ръкопис)*. Имайте пред вид, че това е просто фантазия. . . *(Чете с декламация.)*

Каква ти подлост? О, душата ми ридай,
битьето ми убива, нямам сила вече.
Какво в сърце ми има? Що? Ни дума рече.
Мълчи, кръвй се бясно, чезне и не трай.

А ази нищо не сторих до сега.
С децата дете бях в полето и в лесът,
не смятах нищо и на нищичко весът:
не спекулирах в глад ил в студ, или пък в жега.

И Алпи — мрачни! Черно, черно ми навред!
И ти, що любех, в стадия ме хвърли черна,
и сещам трансформация безмерна. . .
Една усмивка дай ми, кат звезда напред!

Аничка *(усмихнато)*. Хубавичко.

Хоров. Може да ви се види малко тъмно?

Аничка. Да, малко тъмничко, тоест до трансформацията, а после вече е ясно. Но аз не съм компетентна.

Хоров. Само дълбокото е тъмно. А истинската поезия трябва да бъде малко тъмна. Но аз злоупотребих с вашето великодушие и ви задържах. Но това беше plus fort que moi. *(Става.)*

Аничка. Извинете, никак. *(Става.)*

Хоров. Когато един човек дотегне другиму, това е дебелащина; и когато този друг е едно очарователно същество — то е престъпление. А с господин баща си говорихте ли?

Аничка. Да, да, и той пожела да ви види. . . За жалост, тате е занят сега. Заповядайте по единайсет часът.

Хоров. Благодаря, благодаря, Mille mercі, до свиждане. . . *(Целува й ръка и излиза.)*

Аничка *(сама)*. Каква светскост! Колко симпатичен! Наистина, жално ще бъде такъв образован младеж да се зарови в някой чифлик по селата. *(Мисли малко.)* Но тая мадмуазел де Ноарвил?. . . Дали е много хубава?. . . Ах, боже, аз се забавих! *(Излиза отдясно. Балтов влиза отляво.)*

ЯВЛЕНИЕ 5

Балтов

Балтов *(извръща се към вратата)*. Стоянке, кажи на останалите да ме чакат в министерството и заключи вратнята — не пускайте вече. *(Сяда.)* Решително, аз съм обезкуражен. Просители, просители, наводнение! Една полуда. Цяла България сякаш се е спуснала за служби. Нито в къщи имам мир, нито в министерството мога да работя. Става несносна тиранията на положението ми. Да не беше малодушие, щях да се откажа още първата неделя. Докторът ми не позволява днес да изляза извън: но и тука съм в обсада. *(Влиза Квасников със запалена цигара в ръка.)*

ЯВЛЕНИЕ 6

Балтови Квасников

Квасников. Помози бог, Николчо.

Балтов *(става)*. О, дядо Станчо, добре дошъл! От много години не бяхме се виждали! *(Ръкува се.)* Седнете. *(Посочва му стол.)*

Квасников. Добре заварил, Николчо. Дойдох да повидя Софията, па рекох и вас да обиколя, роднина сме: ще ме пита бабата за вази. Побъбрахме си вътре и с кака Дона. *(Сяда и си туря шапката на масата.)*

Балтов *(сяда)*. Как си със здравето?

Квасников *(шеговито)*. Видиш ме, жълт съм

като керемида във вода. Много ти здраве. *(Сериозно.)* Какви са тия хора долу? И в коридора, и на улицата.

Балтов *(натъртено)*. Кандидати за държавната трапеза, просители за служба.

Квасников. Та тъй-разваляте нашите българи я! Нека работят, джанъм!

Балтов. Ела, та им кажи. Чакат все на улицата, трупат се в коридорите на министерството, пълнят двора ми, мяркат се пред трапезата ми, кога обядвам. Нямам мирен залък. Това е само у мене, представи си какво е и другаде! Обаждат се никога неподозирани роднини и роднини на роднините им, откриват се безчислени приятели, от които за пръв път узнавам за някакви някъде техни услуги, на мене или на баща ми, или на дяда ми. Препоръки, картички от депутати, които обещавали служби при изборите, валят, по грамади всеки ден събирам. А сега, откак временно управлявам още две министерства — то е ужас.

Квасников *(пуши)*. Мързеливи години, никой не ще да работи. Нà, и моят чапкънин Пенчо. . .

Балтов *(пресича го)*. Наплашил съм се и в улицата когато вървя. Има един Какавидов: завчера на Дондуков булевард ме нападна с един рояк деца, разписка се, задърпаха ми полите. Баща им ги учеше и насъскваше така. . . Нà, там в двора има един Зурлов. Знам го берберин. Иде за служба горски стражар, или пък економ в пансиона при девическата гимназия. Защо? Че бръснал някога баща ми. Друг пък — един бакалин, понеже се подслоних веднаж в дюкяна му, че липна дъжд, вече ме не оставя на мира, станах му длъжен; иска да затваря дюкяна, да стане чиновник. Там пък друг, селянин, мой избирател. Напуснал нивата, иска разсилен. . . А бе защо бе, бай Стойчо? «Аз, каже, знам писмо.» Изгубиха се у нас, дядо Станчо, старите добродетели. Освободихме се, ама се и разпасахме. Бягаме от работа. Работят и богатеят у нас чужденците, а ние ставаме службаши, докат достигнем да им станем слуги. . . Цял ден такива ми са гостите: все службогонци. Ти си може би първия, който ми идеш на гости не с тая цел.

Квасников *(пуши силно)*. Сакън, аз дойдох само за любов.

Балтов. И благодаря ти. *(Стиска му ръката.)* А вие как се поминувате в Харманлий?

Квасников. Ех, тъй. Гледаме си там нивиците и лозята, храним бубици, търговийка правим, сбираме двата края. . . Ами остаряхме. . . *(Влиза баба Дона.)*

ЯВЛЕНИЕ 7

Горните, баба Дона, после Стоянка

Квасников. Ела, како Доно. Какво те бяха награкали ония жени в стаята?

Баба Дона *(усмихната)*. Ами не знайте ли? Защо съм майка на министър?

Квасников. Тъй, тъй, както света Богородица е пред Исуса Христа: риджаджийка. . .

Баба Дона. Дойде и госпожа Терзийска, да моли нещо.

Балтов. Мамо, недей вече!. . . Ти все ги обнадеждюваш, а аз имам главоболие.

Баба Дона. Има човеци, дето не можеш да ги върнеш без една блага дума барем.

Квасников. То се знай. Една блага дума на министъра държи влага шест месеца.

Баба Дона. Нà, одеве тук плакà и други един.

Балтов. Кой?

Баба Дона. Какавидов.

Балтов. Тоя ужасен Какавидов!

Баба Дона. Дай му пък служба.

Балтов. Не мòжа. Тоя глупец ни сконфузи по един безобразен начин. Той не за учител, а за училищен метач не го бива.

Баба Дона. Че какво е сгрешил?

Балтов. Кога отивахме за Самоков, аз и други министри, и минахме през село Калково, той ни посрещна със селяните и с учениците си, държа ни слово и ни нарече «шестокрили серафими»!. . .

Баба Дона *(подсмихва се)*. Ех, попрехвалил ви е малко.

Квасников. И аз мисля, че шестокрили серафими не е докачително. Нали и в черквата го пеят:

«Ангели херувими, иже без сравнения серафими»? И аз понякога държа страна.

Б а л т о в. Чакайте. Нарече ни после «славни народни пирати»!

К в а с н и к о в. А! Последнето е лошо. Какво значи то?

Б а л т о в. «Пирати» значи морски разбойници.

К в а с н и к о в. А! Тука му се пада вече.

Б а б а Д о н а. Той, горкият, ще отбира от тия политически думи, колкото и баба му Дона. Той ми се видя простичък.

Б а л т о в. За да се отърва, издействувах му работа в Джояновата тютюнева фабрика със седемдесет лева заплата. . . Не ще! «Не щял да посрамява учението си!» Дядо Станчо, извини да прочета тия писма. *(Вади из пазвата си писма и ги чете.)*

Б а б а Д о н а. Станчо, слисаха ме ония, та забравих да те питам за децата.

К в а с н и к о в. Добре са, како Доне. Най-големият, Тодор, е офицерин. Стефанчо е мировий; Кръстьо — тъй. . . Пенчо таз година свърши занаятчийско училище.

Б а б а Д о н а. Ами Николчо? Нали той беше петия?

К в а с н и к о в. Николчо е даскал — не знам какъв даскал е: все бягаше от школото и котките бесеше. . . Не оставяше котка в махалата. . . А пък Димо е писар при началника в Сливен. Ама така лошо пише, како Доне, щото, когато чета негово писмо, турям си краката в студена вода. *(Балтов се изсмива.)* На Аврамча му изработихме в богословското училище, ще го направим владика. Има глас херувимски: като писне, сто зурли заглушава.

Б а б а Д о н а. Хубаво, вие сте и от попски род.

К в а с н и к о в. Тъй, та и на чича поп Аврама го кръстихме. Ама какъв поп ще стане, не знам. Дойде си през ваканцията: цял Гарибалди. Пее Ботевите «православни скотове», съдра на майка си щамбата от свети Ивана Рилски. Късо — в пъкъла ще води всинца ни.

Б а б а Д о н а. Глупави.

К в а с н и к о в. А Павли е телеграфист.

Б а б а Д о н а. И той на работа? Имаш си помощници.

К в а с н и к о в. Върбова огрявка.

Б а б а Д о н а. Ех, аз тях ги още не зная. Да ти ги поживи господ.

К в а с н и к о в. А осмият — Скобелчо — е в четвърто отделение. Умът му реже като бръснач. Тая година ще изкласи.

Б а б а Д о н а. Какво рече?

К в а с н и к о в. Ще изкласи, санким, ще мине в първия клас. А Марийчето и Кунка по ризи ходят, из барите цапат като патарочета.

Б а б а Д о н а *(усмихната)*. А! Имате и моми?

К в а с н и к о в. Само двенки. Ама като гургувички. Кунка е пък много мурафетлийка: каквато дрипа намери, прави си кукла.

Б а б а Д о н а. У, честит баща!

К в а с н и к о в. Закачи ми глава чеснов лук, да не урочасам. А Асенчо — той е като лешник.

Б а б а Д о н а. Ух-ух-ух! То се наспорило!

К в а с н и к о в. Господ, когато дава, не пита чий си син. . . А пък Крумчо. . .

Б а л т о в *(оставя писмата, засмян)*. Още ли има, дядо Станчо?

Б а б а Д о н а *(усмихната)*. Чакай, сега захващат царетата.

К в а с н и к о в. Подир Крумча иде още едно, изтърсакът. Ама го не знам още капитан ли ще бъде или госпожица. . . Какво се смейте? Ние там в провинцията друга работа нямаме, с това се залисваме. Из улиците вървиш и деца от камънето повече. *(Влиза Стоянка.)*

ЯВЛЕНИЕ 8

Горните и Стоянка

С т о я н к а *(на Балтова)*. Един господин даде това. *(Подава му картичка.)*

Б а л т о в *(гледа картичката и се мръщи)*. Отде е влязъл тоз? Нали ти казах да не пущаш?

Стоянка. Вратата е заключена, но този се промъкнал през задния стобор, през една отпрана дъска.

Балтов. Кажи му, че ме няма.

Стоянка. Баба Гана му обадила, че си тука.

Балтов *(сърдито)*. Нали предаде заповедта ми на готвачката да казва, че ме няма?

Стоянка. Казах й. Но тя не смеела да излъже, че говяла да се причести.

Балтов *(сърдит, става)*. Чорт!. . . Тоз господин ме е задрънкал за служба, няма избава. . .

Квасников. Какъв е той?

Балтов. Един халосник и развейпрах. Представи ми се по едно време за поборник, за опълченец. Но документите му излязоха лъжливи. . . Той бил само пожарникар в Букурещ през Руско-турската война. Но в умът му се е втълпило, че е проливал кръв за България, и навред се оплаква, че отечеството не го наградявало за заслугите му. Преди месец извади револвер в министерството да се убие пред мене. «Дето, каже, ще мра от глад, по-добре е да умра от куршум, честно!. . .»

Квасников. Бре! И уби ли се?

Балтов. Дадох му пет лева и той се съгласи да се не убива.

Баба Дона. Кой е той?

Балтов *(гледа картичката)*. Някой си Страхил Божидарович Боздугански.

Квасников. Страшни имена.

Баба Дона. Сега пак иде!

Квасников. Пращай ги да работят!

Балтов *(усмихнато)*. Смея ли? Само един път се осмелих да кажа на един терзия това. И той извади револвера.

Квасников. Да се убий?

Балтов. Не, насочи го в гърдите ми.

Квасников *(кръсти се)*. Да пази бог! Всякакъв свят има тука. Е, окайвам те, Никола. Слушай, едно зло куче що не пуснеш в двора?

Балтов *(на Стоянка)*. Разсилния върна ли се? Отпрати оногова да дойде утре в министерството. . . Слушай! Отвори си хубаво ушите: днес не приемам. Никого няма да пуснете.

Стоянка. Бива.

Балтов. Казвай, че ме няма в къщи.

Стоянка. Ами те не вярват.

Балтов. Отговаряй, че ме няма в София, че съм тръгнал за Пловдив, за Америка, за Божигроб!

Стоянка *(засмяна)*. Те са дяволи, няма да повярват.

Балтов *(нетърпеливо)*. Тогава кажи им, че съм болен, че съм умрял, че са ме закопали в Орландовци.

Стоянка *(изсмива се)*. Ами като не си умрял?

Квасников *(на Стоянка)*. Ти много не бъбри, слушай каквото те учат. Па кога ще се комка Гана? *(Стоянка излиза. Към Балтова.)* Аз довечера ще си бягам. . . Ами една думица, Николчо. . .

Баба Дона. Че постой още в София.

Квасников. Тегли ме към нас, како Доне. Тука ми е чуждо. Нали го рекли? «Дето се окучило, тамо се научило.» Ха, чакай, дохожда ли Поликсена наша? Тя е тука.

Баба Дона. Тук ли е? Не е дохождала.

Квасников. Иде да моли да я направят учителка. Ама каква учителка? Ще плаши децата. . . Тя по-добре да се ожени. . . Остана стара мома.

Баба Дона. Кой ще я вземе?

Квасников. А бе никой няма да я вземе тъй. . . Хем дърта, хем гола, хем грозна. Господ не я надарил с хубостчица: дундеста като каче, едното око черно, другото сиво, па и кривоока: тебе гледа, мен види. Пък зла, зла! Усойница цяла. *(Към Балтова.)* Аз викам, Никола, да я оженим, докат си министър.

Балтов *(усмихнато)*. Че кой ще се полакоми за твоята роднина?

Квасников. Моя, пък и твоя. . . А бе дай някому една служба за зестра, па ще я вземе. . . Тя ли е крива, като е кривоока? *(Баба Дона се смее.)* Защо се смейте? Сега тъй става. . . Нали главния секретар Луков така изжени шестте си сестри? Направи чиновници мъжете им. *(Влиза Аничка от дясната врата.)*

ЯВЛЕНИЕ 9

Горните, Аничка, после Стоянка

Балтов *(на дъщеря си.)* Аничке, познаваш ли дяда си Станча?

Аничка *(весело)*. Добрѐ дошъл, дядо Станчо. Вие сте все млад. *(Ръкуват се.)*

Квасников *(шеговито)*. Ти и да ми кажеш, че съм стар, не те вярвам. . . А ти каква си гиздосия!. . . Да те заплюй човек да не урочасаш. Помня те, кога беше такова ей чирепче още и спеше с куклите си.

Аничка. Ще се видим пак, дядо Станчо! *(Тръгва наляво.)* Тате, не забравяй каквото ми обеща за господин Хоров. Най-горещо го препоръчам на твоето великодушие. Той ше дойде.

Балтов. Добре. *(Аничка излиза.)*

Квасников *(изглежда подире ѝ. На Балтова)*. Само един царски син е достоен за такова момиче. Не харесахте ли още някого?

Балтов. По тоя въпрос съм я оставил съвършено самостоятелна, дядо Станчо. Казал ѝ съм го: когото си избере, ще го одобря. Не искам да изнасилям сърцето ѝ. Но нека да гледа, щото оня, който ѝ поиска ръката, да стори това за нея, а не за баща ѝ, че е министър. Умна е, да си отваря очите.

Квасников. Е, тука не скланям. Най-умните жени са глупави. Покажи им едно шарено дрипелче — очите им лъсват на всичките. Коса дълга — ум къс, рекли са го хората. . . Моята Нонка знаеш ли как ме взема? Би я баща ѝ, па я годи за мене. Той пò отбираше. А тя лудееше за един чапкънин, който сега подлага ръка. А сега — честита, дядо ти Станчо пръв в Харманлий и с дванайсет деца челядник.

Балтов *(усмихнато)*. Тринайсет ги броихме, дядо Станчо.

Квасников. И аз съм забравил сметката им.

Балтов *(смее се)*. Да те поживи господ! Дядо Станчо, извини. *(Излиза.)*

Баба Дона *(гледа подире му)*. Пак го подириха няколко души в коридора. Никола днес не е здрав, па и

много работа има, а не го оставят да си отдъхне. Цяло наказание.

Квасников. Имам десет ли, единайсет ли сина, колко са. . . Като си ида, клетва ще им дам: министър никой да не става! *(Влиза госпожа Терзийска.)*

ЯВЛЕНИЕ 10

Баба Дона, Квасников и г-жа Терзийска, после Стоянка

Баба Дона. Заповядайте, госпожо.

Г-жа Терзийска. Аз пак ви безпокоя. Госпожицата тук ли е?

Баба Дона. Тука е, седнете. *(На Квасников.)* Г-жа Терзийска, приятелка Аничкина от училището. *(Г-жа Терзийска се кланя и сяда.)*

Квасников *(ниско)*. Не е лоша.

Баба Дона. Син ми е много улисан сега, подиробед е по-свободен. . . Та мъж ви е без служба пак?

Г-жа Терзийска. Да, госпожо. Представете си нашето плачевно положение. И с деца! *(Продължава да ѝ говори тихо.)*

Квасников *(ниско)*. Не се види плачевно положение по премените ѝ. . . Но кой знае, човек се лъже отвън. Нали има дума: коприна носи, коприва яде. Лъжлив свят днешният.

Баба Дона *(високо)*. Ще помоля и аз Никола, ще свършим, не се грижете.

Г-жа Терзийска *(бърше си очите с кърпица)*.

Квасников. Не плачи, госпожо. *(Ниско.)* Когато видя млада жена, че плаче, и мен ми дохаждат сълзи на гърлото и тогава нищо не можа да ѝ откажа.

Г-жа Терзийска. Скокнах и дойдох самичка да ѝотропам. Господин министъра нямам чест да познавам, но го знам, че е великодушен към нещастните. Имам и картички от няколко влиятелни депутати. *(Пак си бърше очите.)*

Квасников *(ниско)*. Аз съм уверен, че тая дяволка ще намери на мъжа си служба. Мъж с хубава

жена не остаят на пътя. *(Влиза Стоянка и носи на блюдо кафета и три чаши с бенедиктин.)*

Баба Дона *(на г-жа Терзийска)*. Вие имахте и сестра? Де е?

Г-жа Терзийска *(взима кафето)*. Госпожа Домузова? Тя е сега учителка в Трън.

Квасников. Че дава ли воля закона такова име в училището — Домузова? *(Изпива чашка бенедиктин и взима кафето си.)*

Г-жа Терзийска *(усмихната)*. Това не е кусур.

Квасников *(сърба шумно)*. Аз знаех една в Харманлий, ама такова едно чудато име носеше, да те досрамее: Безгащева. Еле се прекръсти, та остана само Гащева.

Г-жа Терзийска *(изсмива се)*.

Квасников. Накара я общината. *(Клати чашата с кафето и пак сърба.)* А господин Домузов дека е?

Г-жа Терзийска. От три години учител в Добрич.

Квасников. Той в Добрич, а тя в Трън. На двата края. Е че виждат ли се понякога?

Г-жа Терзийска. Пишат си само.

Стоянка излиза.

Квасников. Ударили го на кярове. Че как могат тъй?... Аз моята баба от вратата навън я не пущам сама, дето се вика — без нея не може един ден.

Г-жа Терзийска *(усмихната)*. Вие голямо недоверие имате към жените.

Квасников. Не им вярвам, правото да си кажа. Жена и кокошка синор нямат.

Г-жа Терзийска *(смее се)*. Тъй, тъй, господине. Има и друга дума: «Ако ти е драга, не я пущай през прага.» То било едно време.

Квасников. Как едно време?

Г-жа Терзийска. Когато жените са били робини... А сега е нов век и жените са свободни човеци.

Квасников. Прощавайте, ама господин Терзийски трябва да бъде мухльо?

Г-жа Терзийска. Защо?

Квасников. Защото виждам, че у вас кокошката пее.

Г-жа Терзийска *(смее се)*. Стига са пели петлите.

Квасников. Е, аз не бих пуснал мойта булка да ми търси служба... Пребил бих я.

Г-жа Терзийска *(смее се)*. Вие сте ревниви, като турчин.

Квасников. Под кофàр, под кофàр жената!

Г-жа Терзийска. Ех, ще я изядат ли мъжете?

Квасников *(пуши)*. А бе няма да я изядат, коя са изяли?...

Баба Дона *(на Квасникова)*. Станчо, сега е друг светът... Пък ние си харесваме все старото време...

Г-жа Терзийска *(става)*. Аз тогава ще дойда следобед, госпожо, и Аничка да видя... Сбогом. *(Отива до вратата и се обръща към Квасникова.)* Сбогом, господин Квасников, па и вие походатайствувайте за нас пред господин министъра.

Квасников. Добре, добре, госпожо. *(Кланя ѝ се.)*

Баба Дона. Да те изпратя. *(Излиза с Терзийска.)*

ЯВЛЕНИЕ 11

Квасников и Стоянка

Квасников *(на себе си)*. Аз чини ми се, много се вгледàх в нейна милост. Какво ли си рече кака Дона: «На бивола окото все в просото». *(Сръбва от другата чаша бенедиктин.)* Мцъ! Това нещо хем пàри, хем гъделичка гърлото, хем сладѝ душата. *(Подига чашата.)* Тоя цвят — божигробски кехлибар. *(Допива чашата.)* Мцъ! Да купя армаган едно шише на бабата. Дали ще е скъпо?

Стоянка *(влиза отдясно)*. Един господар дадѐ тая картичка. *(Подава му картичка.)*

Квасников. Че нали не пускате никого?

Стоянка *(като дига блюдото)*. Госпожицата за него заръчà да го пуснем, когато дойде.

Квасников *(гледа картичката)*. Това е по френски. Остави тука да го не разлееш. *(Взима от Стоянка блюдото и го оставя пак на масата.)* Твоят юнак ще го направим разсилен, каза ми баба ти Дона. Защо се така изчерви като кюстендилска ябълка? Да вземе човек да я хруснe тая пущина. *(Стоянка отстъпва срамежливо.)* Не се бой мари! Па ще се ожениш, нали?

Стоянка *(лукаво)*. Че знам ли?

Квасников. Па да се трудите и вие колкото можете, че на царщината трябват солдати. На дяда ти Станча дузина ги даде господ, ама и дядо ти Станчо не дремà. *(Стоянка избягва.)* Та тия дяволи шóпи нямат нужда от съвети: вчера един четеше във вестника, че една радомирченка родила три изведнаж. *(Погледва към вратата.)* А! Влезте, влезте. *(Влиза Хоров.)*

ЯВЛЕНИЕ 12

Квасников и Хоров

Хоров *(кланя се вежливо)*. Имам чест да се представя.

Квасников *(взира се в него)*. Вие нали сте Жечко, на Димитра Бухалът момчето?

Хоров. Да. *(Ниско.)* Познавал се с баща ми!. . . Каква безцеремонност.

Квасников *(сяда)*. Порасъл си бе!

Хоров *(ниско)*. И ръка не подаде!

Квасников. Баща ви държи ли чифлика още?

Хоров. Държи го. *(Ниско.)* Не ме кани да седна!

Квасников. Как е чифлика? *(Изпива третата чашка.)*

Хоров. Аз не ходих в Бургас, а ида от Швейцария право, господин министре.

Квасников *(ниско, усмихнат)*. Той ме взима за министър! *(Високо.)* Там какво учихте?

Хоров *(ниско)*. Чудно. Тя ми каза, че му е говорила. *(Високо.)* Както мисля да знаете, свърших земледелческото училище в Лозана.

Квасников *(задоволен)*. А! Това е добро. Добре, че не е адвокатлък. Аз мразя адвокатите. Всичките са мюзефири. От сламката планина правят. *(Посочва му стол.)* Седнете.

Хоров. Благодаря. *(Сяда.)*

Квасников *(пуши няколко време)*. Там евтино ли е?

Хоров. Доста евтин живот.

Квасников. Житата станаха ли тая година?

Хоров. Не съм обърнал внимание. Та Швейцария е повече планинска страна, както знаете.

Квасников. Знам, знам. *(Пуши и мисли.)* А сега ще идете на чифлика да помагате на баща си? Радвам се.

Хоров *(с принужден вид)*. Аз собствено. . .

Квасников *(пресича го)*. Уважавам ония младежи, които бягат от чиновничеството. Днес кьорав и сакат службаш иска да стане, тъй ли?

Хоров *(със същия вид)*. Собствено аз мисля. . .

Квасников *(пресича го)*. Знам, и вие мислите като мене. Затова ви почитам, а има други. . . Нà, одеве това приказвахме тука: берберин хвърлил бръснача, търговеца аршина, селянина ралото — искат служби. Всичките искат търтеи да бъдат на народния гръб. Ами кой ще работи тогава? Кой ще поддържа държавата? Поздравете баща си.

Хоров. Аз по-после ще го заобиколя. А сега съм в намерение да остана тука.

Квасников. Ще останете тука?

Хоров. Тъй мисля. Това, което говорихте, е вярно. . . Аз обаче не чувствувам призвание към това поприще и желая да остана в София, като един културен център, вий разбирате. . . *(Брише си челото.)*

Квасников. Че тук има ли по земледелието нещо?

Хоров. Как по земледелието?

Квасников. Тъй, земледелческа работа.

Хоров *(ниско)*. Как се втелява! *(Високо.)* Не, някоя служба, разумява се. . . нещо по-съответствено с природата ми. *(Ниско.)* А тя ми каза, че му е говорила! *(Брише си потта.)*

Квасников *(ниско)*. И тоя иска служба и ме

взима за министър! И тая хубава! Нека му не обаждам. Чакай да поизповядам тоя лорд Горчаков. *(Високо.)* А каква служба желаете, господин Дворянски?

Хоров. Как?

Квасников. Сърках нещо... Каква служба да ви дадем?

Хоров. Има сега длъжност началник на вероизповедния отдел в управляваното от вас сега Министерство на външните работи.

Квасников. Има. Харесва ли ви се?

Хоров. Добра е, колкото засега. *(Усмихнато.)* По духовната част, но това не значи нищо.

Квасников. Че вие с духовници ли ще се разправяте? На духовно ли сте се учили?

Хоров *(усмихнато)*. Вие сте разположени за шегобийство, господин министре. *(Ниско.)* Кой ми казваше, че бил дебелак? Това е вярно.

Квасников. Не може. На тая духовна служба духовен човек ще турим.

Хоров. Духовен челяк?

Квасников. Тъй.

Хоров. Това не е необходимо според мене.

Квасников. Обходимо е, обходимо е. Ти друга служба искай.

Хоров *(ниско)*. Кой го направи министър тоя дръвник? *(Високо.)* Чух, че е вакантна длъжността директор на Държавната печатница. Аз я бих приел.

Квасников *(пуши)*. Че вие познавате ли от печатарство?

Хоров. Нужно ли е това?

Квасников. За държавната печатница — държавен печатар. Аз тъй разбирам: за берберница — берберин, за духовниците — духовник. Или вие инак мислите? Учил си земледелие, а искаш духовно да работиш, може ли това? То е, като аз да искам да стана фелдфебел.

Хоров *(обиден)*. Кажете ми: да или не, а не се подигравайте. *(Става.)*

Квасников. Жеко, я ти иди при баща си! Слушай моите съвети.

Хоров *(сърдито)*. Дръжте за вас съветите си. *(Взима си шапката.)*

Квасников *(става)*. Ами лошо ли ти казвам бре, момче? Имал си някаква «природа», та искаш да станеш непотребен човек. Иди на чифлика, наглеждай го, труди се! Па хвани ралото, та покажи на простите селяни как трябва по новата наука да се оре земята.

Хоров *(гневно)*. Вие се забравяте!

Квасников. Че аз от тебе ли ще се свенявам? Като си бил в Европа, па си пробил дупка в морето.

Хоров. Вие говорите безобразия!

Квасников *(ядосано)*. Ти серсем ли си бе?

Хоров *(отива към вратата)*. Дивак!

Квасников. Не викай, клепоухо муле! *(Подиря го.)*

Хоров. Ръждив мозък! Мракобесник! Бухал!

Квасников. Чапкънино! Баща ти е бухал! Тъй ли се приказва на стар човек? *(Дига една подвързана книга въз него.)* Хай навън! Аз съм сега господарят тука.

Хоров. Дурак! *(Изглежда го свирепо и излиза, като хлопва вратата.)*

Квасников *(сам)*. Я го виж мечи син! Добре, че го не пернах с това... *(Усмихва се.)* И аз станах големец един път в живота си. Що ми трябваше? Ама сякаш тоя кехлибар в главата ми играеше ръченици и ми казваше: «Не му казвай кой си, не му казвай! Стани министър!» *(Смее се.)* Е, ама съм лош и аз. Никола не би го приел тъй... Затова с тия сурови нърави все си остаям Станчо Кващикът. Нали го рекли: «На бодлива крава господ рога не дава.» *(Влиза Илия отдясно, в шопски дрехи, на глава със солдашка фуражка.)*

ЯВЛЕНИЕ 13

Квасников и Илия

Квасников. Кого дириш?

Илия *(натъртено)*. Дирим госпожицата. *(Озърта се.)*

Квасников. Ти кой си?

Илия. Вестовоят бях на батарейния командир капитан Шийков. Днес ме уволниха.

взима за министър! И тая хубава! Нека му не обаждам. Чакай да поизповядам тоя лорд Горчаков. *(Високо.)* А каква служба желаете, господин Дворянски?

Хоров. Как?

Квасников. Сърках нещо... Каква служба да ви дадем?

Хоров. Има сега длъжност началник на вероизповедния отдел в управляваното от вас сега Министерство на външните работи.

Квасников. Има. Харесва ли ви се?

Хоров. Добра е, колкото засега. *(Усмихнато.)* По духовната част, но това не значи нищо.

Квасников. Че вие с духовници ли ще се разправяте? На духовно ли сте се учили?

Хоров *(усмихнато)*. Вие сте разположени за шегобийство, господин министре. *(Ниско.)* Кой ми казваше, че бил дебелак? Това е вярно.

Квасников. Не може. На тая духовна служба духовен човек ще турим.

Хоров. Духовен челяк?

Квасников. Тъй.

Хоров. Това не е необходимо според мене.

Квасников. Обходимо е, обходимо е. Ти друга служба искай.

Хоров *(ниско)*. Кой го направи министър тоя дръвник? *(Високо.)* Чух, че е вакантна длъжността директор на Държавната печатница. Аз я бих приел.

Квасников *(пуши)*. Че вие познавате ли от печатарство?

Хоров. Нужно ли е това?

Квасников. За държавната печатница — държавен печатар. Аз тъй разбирам: за берберница — берберин, за духовниците — духовник. Или вие инак мислите? Учил си земледелие, а искаш духовно да работиш, може ли това? То е, като аз да искам да стана фелдфебел.

Хоров *(обиден)*. Кажете ми: да или не, а не се подигравайте. *(Става.)*

Квасников. Жеко, я ти иди при баща си! Слушай моите съвети.

Хоров *(сърдито)*. Дръжте за вас съветите си. *(Взима си шапката.)*

Квасников *(става)*. Ами лошо ли ти казвам бре, момче? Имал си някаква «природа», та искаш да станеш непотребен човек. Иди на чифлика, наглеждай го, труди се! Па хвани ралото, та покажи на простите селяни как трябва по новата наука да се оре земята.

Хоров *(гневно)*. Вие се забравяте!

Квасников. Че аз от тебе ли ще се свенявам? Като си бил в Европа, па си пробил дупка в морето.

Хоров. Вие говорите безобразия!

Квасников *(ядосано)*. Ти серсем ли си бе?

Хоров *(отива към вратата)*. Дивак!

Квасников. Не викай, клепоухо муле! *(Подиря го.)*

Хоров. Ръждив мозък! Мракобесник! Бухал!

Квасников. Чапкънино! Баща ти е бухал! Тъй ли се приказва на стар човек? *(Дига една подвързана книга въз него.)* Хай навън! Аз съм сега господарят тука.

Хоров. Дурак! *(Изглежда го свирепо и излиза, като хлопва вратата.)*

Квасников *(сам)*. Я го виж мечи син! Добре, че го не пернах с това... *(Усмихва се.)* И аз станах големец един път в живота си. Що ми трябваше? Ама сякаш тоя кехлибар в главата ми играеше ръченици и ми казваше: «Не му казвай кой си, не му казвай! Стани министър!» *(Смее се.)* Е, ама съм лош и аз. Никола не би го приел тъй... Затова с тия сурови нърави все си остаям Станчо Квасникът. Нали го рекли: «На бодлива крава господ рога не дава.» *(Влиза Илия отдясно, в шопски дрехи, на глава със солдашка фуражка.)*

ЯВЛЕНИЕ 13

Квасников и Илия

Квасников. Кого дириш?

Илия *(натъртено)*. Дирим госпожицата. *(Озърта се.)*

Квасников. Ти кой си?

Илия. Вестовоят бях на батарейния командир капитан Шийков. Днес ме уволниха.

Квасников. А! Ти ли си, дето ми казваха, че искаш служба разсилен? Ти си орач, защо не идеш да ореш нивите на баща си?

Илия (*ухилено-срамежливо върти си фуражката*). Не можем в село.

Квасников. Хубава работа. Ами ако всички селяни станат разсилни и министри и зарежат ралото, тогава ние, гражданите, ще измрем от глад?

Илия. Тъй вярно.

Квасников. Вярно зер. Как те викат?

Илия (*прав, високо, с войнишки тон*). Илия Петрунов, пионер от третята батарея от четвъртий Търновски артилерийски на негово височество княз Александър първий полк!

Квасников. Ух, ух, ух! Оттук до Ловеч дълго!. . . (*Ниско.*) Ето го сега и тоя шоплак, и той заладил за служба, ралото му тежи. Кой го знай, може в душата си да мисли един ден министър да стане. И защо да не стане? Министрите не се раждат, а ги правят. Днес едно дърво да вземеш и да му речеш: «Стани министър!»— и то ще се оминистери. . . Но аз да ида да ударя един телеграф до бабата, па пак ще се видим с Никола след обед. (*Излиза отдясно. Влиза Аничка отляво.*)

ЯВЛЕНИЕ 14

Аничка и Илия

Аничка (*без да види Илия, който стои по военному*). Аз съм много развълнувана. И госпожа Шийкова е във възторг от него — те се и родеят. Всички го считат прелестен кавалер. . . Чувствувам, чувствувам, но това, което чувствувам, сама не смея да си го определя добре и не смея да го назова с името му. (*Мисли.*) Колко младежи ме обикалят! Колко обожатели! И аз съм равнодушна: все ми се чини, че това е за министерската дъщеря, а не за мене. А този. . . Имам нужда от успокоение, да събера мислите си. (*Мисли.*) Мигар го любя вече? (*Съглежда Илия.*) Какво има, Илия?

Илия. Госпожата ме проводи да предам на вас това писмо. (*Сваля си шапката и вади едно писмо.*)

Аничка (*взима плика*). Ти обичаш ли Стоянка?

Илия (*хили се срамежливо и си върти фуражката*). Не смея да кажа, господин капит. . .

Аничка. Аз знам, аз знам, и тя те обича.

Илия. Тъй вярно.

Аничка. Ти си искал служба разсилен?

Илия. Тъй вярно, господин капит. . .

Аничка. Добре. Тая служба ще ти бъде зестрата на Стоянка. Ти само да я обичаш, тя е добра мома. (*Разпечатва полека плика.*)

Илия. Слушам.

Аничка (*ниско*). Ето две сърца щастливи, които никакво съмнение не мъчи. За тях бъдещето е открито, живота е прост и лесен. (*Високо, като разтваря писмото, усмихната.*) Капитана строг ли е?

Илия. Добър е.

Аничка. А госпожата?

Илия (*нерешително*). И тя е харна.

Аничка. Лъжеш, побиваше тя.

Илия. Само веднаж. Изгубихме копринения й пешемал на банята.

Аничка (*на себе си*). Какво има да ми пише госпожа Шийкова? Преди два часа бях при нея! (*Гледа в плика.*) В плика други плик. Чий е? (*Разтваря вътрешното писмо.*) Ах! От господин Хоров! (*Вчита се няколко време.*) Прави ми любовно признание! (*Излиза бързешката отляво.*)

Илия (*сам*). Госпожата заръча да й върна плика разписан. Да почакам госпожицата. (*Вади из пазвата си кутийка с огледалце, огледва се и суче нещо под носа си.*) Сега, най-напред, на Стоянка да купя ботинки с ластици, да се радва. . . Па рокля вече! — със сукман я не ща. . . А тати как ли ще се зачуди, като ме види с оная разсилнишка униформа с лъскави пуговици — капитанина ми хариза своите. (*Мисли.*) Но когато стана писар в министерството, да не би да се намъкне някой път в канцеларията със съдраната си шапка и цървули. Не, аз трябва да му кажа да не ме посрамява. . . После ще стана. . . Какво да стана? Секретар. Не, по̀ искам околийски началник със сабля и екселбанти. . . У! И тати тогава ще ми дойде на гости и ще рече: «Ти ли си бре, Илийчо?» (*Мисли.*) Па и пенсия ще имам. И

Квасников. А! Ти ли си, дето ми казваха, че искаш служба разсилен? Ти си орач, защо не идеш да ореш нивите на баща си?

Илия (*ухилено-срамежливо върти си фуражката*). Не можем в село.

Квасников. Хубава работа. Ами ако всички селяни станат разсилни и министри и зарежат ралото, тогава ние, гражданите, ще измрем от глад?

Илия. Тъй вярно.

Квасников. Вярно зер. Как те викат?

Илия (*прав, високо, с войнишки тон*). Илия Петрунов, пионер от третята батарея от четвъртий Търновски артилерийски на негово височество княз Александър първий полк!

Квасников. Ух, ух, ух! Оттук до Ловеч дълго!. . . (*Ниско.*) Ето го сега и тоя шоплак, и той заладил за служба, ралото му тежи. Кой го знай, може в душата си да мисли един ден министър да стане. И защо да не стане? Министрите не се раждат, а ги правят. Днес едно дърво да вземеш и да му речеш: «Стани министър!»— и то ще се оминистерй. . . Но аз да ида да ударя един телеграф до бабата, па пак ще се видим с Никола след обед. (*Излиза отдясно. Влиза Аничка отляво.*)

ЯВЛЕНИЕ 14

Аничка и Илия

Аничка (*без да види Илия, който стои по военному*). Аз съм много развълнувана. И госпожа Шийкова е във възторг от него — те се и родеят. Всички го считат прелестен кавалер. . . Чувствувам, чувствувам, но това, което чувствувам, сама не смея да си го определя добре и не смея да го назова с името му. (*Мисли.*) Колко младежи ме обикалят! Колко обожатели! И аз съм равнодушна: все ми се чини, че това е за министерската дъщеря, а не за мене. А този. . . Имам нужда от успокоение, да събера мислите си. (*Мисли.*) Мигар го любя вече? (*Съглежда Илия.*) Какво има, Илия?

Илия. Госпожата ме проводи да предам на вас това писмо. (*Сваля си шапката и вади едно писмо.*)

Аничка (*взима плика*). Ти обичаш ли Стоянка?

Илия (*хили се срамежливо и си върти фуражката*). Не смея да кажа, господин капит. . .

Аничка. Аз знам, аз знам, и тя те обича.

Илия. Тъй вярно.

Аничка. Ти си искал служба разсилен?

Илия. Тъй вярно, господин капит. . .

Аничка. Добре. Тая служба ще ти бъде зестрата на Стоянка. Ти само да я обичаш, тя е добра мома. (*Разпечатва полека плика.*)

Илия. Слушам.

Аничка (*ниско*). Ето две сърца щастливи, които никакво съмнение не мъчи. За тях бъдещето е открито, живота е прост и лесен. (*Високо, като разтваря писмото, усмихната.*) Капитана строг ли е?

Илия. Добър е.

Аничка. А госпожата?

Илия (*нерешително*). И тя е харна.

Аничка. Лъжеш, побиваше тя.

Илия. Само веднаж. Изгубихме копринения й пешемал на банята.

Аничка (*на себе си*). Какво има да ми пише госпожа Шийкова? Преди два часа бях при нея! (*Гледа в плика.*) В плика други плик. Чий е? (*Разтваря вътрешното писмо.*) Ах! От господин Хоров! (*Вчита се няколко време.*) Прави ми любовно признание! (*Излиза бързешката отляво.*)

Илия (*сам*). Госпожата заръча да й върна плика разписан. Да почакам госпожицата. (*Вади из пазвата си кутийка с огледалце, огледва се и суче нещо под носа си.*) Сега, най-напред, на Стоянка да купя ботинки с ластици, да се радва. . . Па рокля вече! — със сукман я не ща. . . А тати как ли ще се зачуди, като ме види с оная разсилнишка униформа с лъскави пуговици — капитанина ми хариза своите. (*Мисли.*) Но когато стана писар в министерството, да не би да се намъкне някой път в канцеларията със съдраната си шапка и цървули. Не, аз трябва да му кажа да не ме посрамява. . . После ще стана. . . Какво да стана? Секретар. Не, по̀ искам околийски началник със сабля и екселбанти. . . У! И тати тогава ще ми дойде на гости и ще рече: «Ти ли си бре, Илийчо?» (*Мисли.*) Па и пенсия ще имам. И

копринено чадърче ще ѝ взема, с бяла кокалева дръжка. . . Да се пази да го не счупи, че ще я тупам. И като иде на пазар в петък, ония нашенки. . . *(Гледа към цветарника.)* Какви хубави цветя! *(Мирише цветята.)* Дали да взема едно за Стоянка? *(Посяга. Влиза Стоянка.)*

ЯВЛЕНИЕ 15

Илия и Стоянка

Стоянка *(спуща се към него)*. Илия, какво правиш? Остави! *(Задържа му ръката.)*

Илия *(засмян)*. За тебе, за тебе!

Стоянка. Излез навън, ще те види господарят. *(Дърпа го към вратата насмихната.)*

Илия. Смирно! Кругом марш! *(Завъртва я и я целува)*.

Стоянка *(начумерено)*. Махни се, тука ли бре! *(Отбягва.)* Ух, враго! Ще става и той гражданин. Прилича ти като на свиня звънец. Хай в кухнята да плюскаш, оставила съм ти от снощи малко баклава. *(Бута го към дясната врата. Смеейки се, и двамата излизат.)*

Завеса

ДЕЙСТВИЕ ВТОРО

ЯВЛЕНИЕ 1

Аничка, после Стоянка

Аничка *(отива и гледа на прозореца)*. Тате още се бави в салона с някои гости. Господин Хоров не дойде преди обяд, трябва да дойде сега. Познавам по това, че сърцето ми е развълнувано. И какви пламенни чувства! *(Вади писмото от корсета си и го чете.)* Поетическа душа. . . Говори ми за Алпите, дето би искал с мене да се изкачи на небесните висоти, за блаженство, за светло бъдеще, огряно от лучите на любовта. . . Има и стихове. . . Любов! Аз първи, първи път изпитвам това чувство в такъв вид. . . Не, страх ме е да повярвам: то е симпатия само. . . *(Гледа се в огледалото.)* Страх ме е, че ще ме намери много пребледняла. Поликсена е от един час при мене. Бъбри, бъбри ужасно, а пък мен ми се не слуша. *(Влиза Стоянка, като държи картичка.)* Стоянке, сега ще дойде господин Хоров. Покани го да влезе тука и да почака. Какво държиш в ръката?

Стоянка. Оная млада госпожа пак дойде. *(Подава ѝ картичка.)*

Аничка *(гледа картичката)*. Ах, госпожа Терзийска! Покани я да влезе при мене. *(Стоянка излиза отдясно.)* Откога не съм видяла Еленка. Тя от четвъртий клас се ожени. Дали е пак тъй хубавичка? Добре, че иде да ме отърве от Поликсенината дърдорене. *(Излиза отляво. Г-жа Терзийска влиза отдясно.)*

ЯВЛЕНИЕ 2

Терзийска (сама).

Терзийска. Дали ще ме познае Аничка? *(Гледа се в огледалото.)* Аз съм понадебеляла. Очите ми хубави, горят. . . И други ми са казвали това. . . А усмивката? *(Усмихва се.)* Прелест! Големците не отказват на такива очи и на такава усмивка. *(Обръща се насам).* Ах, боже, аз съм за министерка, а водя такъв голак! Три пъти му изработвам служба и три пъти я губи с глупостта си. . . А сега с господин Балтова как? Да се просълзя най-напред. Тъй правя ефект. *(Обръща се към едно кресло.)* «Ах, господин министре, аз съм нещастна!» *(Брише си очите, преструва си гласа на мъжки.)* «Успокойте се, г-жо, какво желаете?» *(Брише си очите.)* «Кажете, госпожо!» И как ме гледа. . . разказвам му. . . «Госпожо, ще правя каквото можа да ви услужа.» И гласът му трепери. Хващам му ръката. «Благодаря, господин министре, вий сте наш спасител.» Не му пущам ръката и той я не дърпа. . . Очите му светят. *(Издебело.)* «Не е ли по-добре тука да доведем г-н Терзийски?» «Ах, как ви съм признателна! И мене докторите ме съветват да напусна Пловдив, че климата му вреди ме.» «О, тук е по-здрав, госпожо.» Все му държа ръката. *(Прави си мъжкия глас по-игрив и нежен.)* «Такива хубавки госпожи трябва да цъфтят в столицата.» «О, вие ме ласкаете!» «Съвсем не ви лаская!» А ръцете ни все стиснати, неговата пари като огън. . . Веднаж министър Берберов ми каза: «Госпожо, аз съм винаги любезен към любезните. . .» и прочее. *(Стряска се.)* Но аз се залисах и забравих. *(Хвърля поглед в огледалото и излиза отляво. Боздугански влиза отдясно, с вехтък редингот.)*

ЯВЛЕНИЕ 3

Боздугански (сам)

Боздугански. Слугинята ме посрещна учтиво и каза, че госпожицата заръчала да почакам тука. Какво значи това? *(Разхожда се с ръце отзад.)* Сега

вече Балтов трябва да ми даде служба. Сега именно имам най-голяма нужда да служа на милото отечество. Пхюй, мизерии и поразии, откак съм човек! Знам девет езика, способен съм за всяко нещо, имам ум да въртя цяло царство, а умирам от глад. Поразия! Всичко предприемах и във всичко фиаско. Ставах и вестникар. Не вървя. Спрях вестника на втория брой. Какво спечелих? Само седем абонамента, които събрах. И литература захващах — и от нея няма файда. Литературата е средство да умреш бавно от гладна смърт. . . Ожених се. Жена ми ме напусна на втората неделя. Не можа да ме оцени. . . *(Мисли.)* Тъжно ми става, като си помисля, че в България има хиляди и хиляди служби, а за мен няма служба. *(Тупа с крак, навъсен.)* Но аз няма да мра от глад! Или трябва да ида да работя с моето образование и таланти? Аз съм заслужил на България! Служба ми дай, господин Балтов! Три министерства сега имаш в ръка! Служба дай или смърт! Дай ми учител, дай ми в полицията — всичко приемам. . . Дай ми в краен случай инженерство, секретар при дипломатически агент, началник на пожарната команда!. . . Няма? Тогава има вакантна служба редактор на «Държавний вестник». . . Аз съм се борил и жертвувал за народа. *(Назърта към лявата врата.)* Ах, каква лъскава женица! Автос-пиос? *(Хваща се за корема.)* Ох, нямам барем съпруга да ми утешава душата. . . *(Поглежда из дясната врата.)* Един простак. *(Сяда на стола, вади един вестник из пазвата си и чете. Влиза Квасников.)*

ЯВЛЕНИЕ 4

Боздугански и Квасников

Квасников *(без да вижда Боздугански)*. Ударих телеграф, че утре пристигам. Сега бабата ще го чете. Разгледах и Софията. Богата работа: палати, градини, файтони, върволяк, гърмеж, писнаха ми ушите. У нас — тихо. Там ми е по-добре. Тук на всяка стъпка развързвай кесията. *(Боздугански сегиз-тогиз поотмества глава и поглежда.)* На бабата от жълтото не купих. Седем лева искат; наши пари правят четирийсет и два

гроша, аз с тях ще купя обуща на децата. Бабата нека си пие армеева чорба: хем стомаха оправя, хем не опива. *(Съглежда Боздугански.)* Кой си ваша милост?

Боздугански. Много сте любопитни, господине. *(Продължава да чете.)*

Квасников *(ниско)*. За служба иде. *(Високо.)* Господин Балтова ли чакате?

Боздугански. Да. *(Чете пак.)*

Квасников. Защо го дирехте?

Боздугански *(намръщено)*. Каквото имаме да приказваме, с него ще приказваме, господине.

Квасников *(ниско)*. Какъв е строг! Додява ми тоя човек тука. *(Високо.)* Той ще се забави. Кой бяхте, да му кажа?

Боздугански *(оставя вестника и става)*. Понеже толкова горещо желаете да знаете, аз съм: Страхил Божидарович Боздугански.

Квасников *(стреснато, ниско)*. Ах! Този е оня, с револвера.

Боздугански. Какво ме гледаш тъй?

Квасников *(ниско)*. Тоя не е дошел за добро.

Боздугански *(ниско)*. Трябва да е от провинцията някой. *(Високо.)* Вие приличате на селски чорбаджия, а чорбаджиите живеят от потът на сиромасите; ето защо ги не обичам.

Квасников *(гледа го гузен)*.

Боздугански. Какво ме гледаш тъй? Аз не мога да търпя чорбаджийски погледи.

Квасников *(ниско)*. Трябва да се вика полицията. Може да извади и да гърми, както се пули. *(Високо и усмихнато.)* Не, аз гледам това ей. *(Показва един медал, окачен на верижката на часовника му.)*

Боздугански. Любопитствувате? Този медал получих в Букурещ за един пожар.

Квасников. За един пожар?

Боздугански. Да, господине. Аз служех тогава в пожарната команда. Срамота, но какво? Нуждата заставя човека на всичко, тъй ли? И вестниците писаха. Всред пламъците се хвърлих и приех в обятията си една примряла прекрасна графиня. . . В оная минута забравих омразата си против аристократите, тъй ли е?

Квасников *(озърта се; ниско)*. Не иде никой.

Боздугански. Кой бяхте вие?

Квасников. Квасников, от Харманлий.

Боздугански. Щом сте от провинцията, вярвам да не сте чели интересната брошурка Преследваната добродетел и потъпканите таланти в края на XIX век, или фатализъм. *(Вади из пазвата си книжка и му я подава.)*

Квасников. Какво е това?

Боздугански. Наше съчинение. Един лев.

Квасников. Не отбираме.

Боздугански *(навъсено)*. Дайте един лев и не будете спящия лев на гнева в гърдите ми!

Квасников *(ниско)*. Къде ме остави, Никола, самичък с тогова? *(Дава му лев и взима книжката.)*

Боздугански. Вие правите чест не на мене, а на себе си.

Квасников *(ниско)*. Две оки месо със зарзаватът. . . Ох, изгори ми душицата.

Боздугански. Ще дойде ли скоро господин министъра? *(Бърка в пазвата си.)* Ах, да си взема препоръчителните картички из пардесюто. *(Излиза отдясно.)*

Квасников *(сам)*. Отиде ми левчето! Отде се взе тоя цъфтидрян? Аз да се очистювам, че кой знай още какви хора може да срещна. Ама да свърша по-напред оная работа. . . Той ще се развика. Защо? Трудили сме се и ние. . . Когато Бенковски мина през Харманлий, каза: «Квасник! Дай на юнаците от дюкяна 20 чифта цървули. Когато се освободи България, каймакамин ще бъдеш.» Един път скрих във возелницата един бунтовник. . . Че аз каквито съм жертви правил, пенсия трябва да ми вържат. *(Гледа към прозореца.)* Един човек! *(Отдръпва се.)* Хайдутин! Како Доне! *(Щура се из кабинета.)* Ще ме убият вместо Никола! Остаха ми децата сираци! *(Какавидов скача от прозореца.)*

ЯВЛЕНИЕ 5

Квасников и Какавидов

Квасников *(взима отбранително положение с едно разрезало)*. Кой си ти?

Какавидов *(събира ръце умолително)*. Седем гърла! Аз съм Какавидов!

Квасников *(запъхтян)*. Какво искаш? Уплаши ме. Бягай!

Какавидов. Ваше благородие! Заключена беше портата... но стражарят не ме видя... Отворила се е служба като за мене беден... Утре може да я вземе друг! Чух, че Боздугански щял да я иска... Великий благодетелю! Помолете и вие господин министъра... Боздугански завчера го псуваше в кафенето, а аз съм за правителството.

Квасников. Защо не се уловиш за работа?

Какавидов. Кой, аз ли?

Квасников. Ти!

Какавидов. При учение не е ли срамота?

Квасников. Срамота е да се хвърляш от прозореца на министъра и да ме плашиш като разбойник.

Какавидов. Ти не си разбойник, ти си негов велик баща!

Квасников. Де тояга де! А каква е тая служба толкова бърза?

Какавидов. Бърза, бърза... Отговорен редактор на «Държавен вестник».

Квасников. Ти ще си редактор! На свиня звънец. Можеш ли да пишеш? Ще изтърсиш пак някои «пирати» и ще те изгонят.

Какавидов. Аз няма да пиша: ще лежа само в затвора, а месечината да я приема жената.

Квасников. Хем редактор, хем няма да пише, хем в затвор ще лежи! Ако разбирам нещо... Ти си се побъркал бре! *(Ослушва се.)* Дано е Никола: нека дойде сам да си приема гостите — от вратите и прозорците. Отвсякъде нахълтват; може сега някой и от покрива да се спусне. *(Гледа нагоре.)* Такива чудеса не бях чувал, ни виждал! *(Влиза Боздугански.)*

ЯВЛЕНИЕ 6

Горните и Боздугански

Боздугански *(съзира Какавидов)*. Тоя приятел кога е влязъл?

Квасников. Из прозореца дойде.

Боздугански *(намусва се)*. Господин Кашкавалов, отговаряйте човешки!

Квасников *(ниско)*. Ето под сетрето му се познава револвера! *(Влиза Илия.)*

ЯВЛЕНИЕ 7

Горните и Илия

Квасников. Не можеш ли да почакаш вън. Не, стой тука! *(Ниско.)* Нека се намира тука тоя войник: Какавидата нищо не може ми помогна.

Илия *(поглежда безпокойно към вратата и се затуля зад Боздугански)*.

Квасников. От кого се криеш?

Илия. Бате дойде, иска да ме води на село.

Квасников. Я си иди там, момче! Що ти трябва да ставаш разсилен? Ти си работи бащините нивя.

Боздугански *(на Квасников)*. Господине, вий сте человек, който мирише на мухъл!

Квасников. На мухъл?

Боздугански. Вий карате това момче да стане орач?

Квасников *(ниско)*. Тоя търси кавга с мене. *(Високо.)* Не, аз го не карам, баща му го вика.

Боздугански. И вий одобрявате да остане като баща си?

Квасников. Кой одобрява?

Боздугански *(към Илия)*. Ти какво си учил?

Илия. Свършили сме третьо отделение.

Боздугански. Третьо отделение? Значи, с наука! И го викат да работи земята! *(Към Квасникова.)* Долният труд е за неучения народ, тъй ли?

Кв а с н и к о в. Кой знай. Ние всички работим по нас.

Бо з д у г а н с к и. И вие желаете да остане провинциален дръвник?

Кв а с н и к о в. Кой желай? Никой не желай. *(Ниско.)* Кисел като турчин на рамазан!

Бо з д у г а н с к и. Поне така изглежда, ако съдя по вашите стари понятия. . . Вие искате, господин Кашкавалов, само роби! Негова милост днес става разсилен, утре ще е писар, а после — може би и министър, а ако остане в село, ще си остане скот. Тъй ли?

Ка к а в и д о в. Човек при учение е срамота да работи. По-добре да умре съществуването му.

Кв а с н и к о в *(строго на Какавидова)*. Тебе кой те пита бръснат ли е кадията?

Бо з д у г а н с к и *(към Какавидова)*. Кой сте вие?

Ка к а в и д о в. Да се запознаем. . . *(Подава му ръката си.)*

Бо з д у г а н с к и *(обръща се към Квасникова)*. Значи, само вие се не съгласявате с мене?

Кв а с н и к о в *(ниско)*. Ей го, иска да се заяде! *(Високо.)* Аз?

Бо з д у г а н с к и. У вас има чорбаджийски дух.

Кв а с н и к о в. Пази боже. Аз съм съгласен да стане негова милост. . . министър. Само че. . .

Бо з д у г а н с к и. Само че. . .?

Кв а с н и к о в. Само че, като падне от служба, ще го е срам да оре и ще стане вагабонтин като други. . .

Бо з д у г а н с к и. С тия думи искате мен да оскърбите?

Кв а с н и к о в *(плахо)*. Вас? Аз ви почитам откога още!

Бо з д у г а н с к и. Прочетохте ли ми книжката?

Кв а с н и к о в. Щом си ида у дома, първо нея ще взема да прочета.

Бо з д у г а н с к и. Четете там за страшния пожар, дето. . .

Кв а с н и к о в. Дето го гасихте?

Бо з д у г а н с к и. Другият, социалният пожар, дето ще помете всичко. . . Разбирате?

Кв а с н и к о в. Разбирам. *(Ниско.)* Нищо не разбирам.

Бо з д у г а н с к и *(към Илия)*. Ти си дръж службата, момче! *(Към Квасникова.)* Тъй ли, господине?

Кв а с н и к о в *(на Илия)*. Момче, ти службата си дръж!

Бо з д у г а н с к и *(на Илия)*. Баща ти и брат ти да си орат нивите там. *(На Квасникова.)* Тъй ли, господине?

Кв а с н и к о в *(на Илия)*. Там нивите да си ги орат брат ти и баща ти! *(Ниско.)* Ще играя по гайдата му, какво да се прави? Поклони се злому като на светому.

Ил и я. Брат ми нѐче. Он влезе в октроата.

Бо з д у г а н с к и. А баща ти здрав ли е?

Ил и я. Здрав си е.

Бо з д у г а н с к и. Той да работи.

Ил и я. Он стана кантонерин.

Кв а с н и к о в. Ах! Ами нивята?

Бо з д у г а н с к и. Аз захващам да уважавам тия селяни!

Ка к а в и д о в *(на Квасникова)*. Молим, помолете министъра, господин Кашкавалов.

Кв а с н и к о в *(сърдито)*. Какъв Кашкавалов, дивак! *(Към Боздугански.)* Тоя пък мина през прозореца.

Бо з д у г а н с к и *(учудено)*. Ама наистина?

Кв а с н и к о в. Да стане редактор.

Ка к а в и д о в. Не! Отговорен редактор на «Държавен вестник».

Бо з д у г а н с к и *(гледа презрително Какавидова)*. Нещастний! Тебе са те излъгали! На «Държавен вестник» се не полага отговорен редактор, той има само главен редактор.

Ка к а в и д о в. И такъв ставам!

Бо з д у г а н с к и. Ти си един глупец! *(На Квасникова.)* Вие да не сте роднина на господин министъра?

Кв а с н и к о в. Роднина му съм.

Бо з д у г а н с к и. Ах! Тогава и вие ще го помолите? *(Внушително.)* Аз съм горещ привърженик на правителството. *(Ниско.)* Не знаех, трябваше по-учтив да бъда.

Кв а с н и к о в. И все тая служба всичките искат: редактор на «Държавен вестник»!

Бoздугански. Има сега служба началник на митница, но тя за жалост е в провинцията, в Харманлий.

Квасников. Сакън, недей ходи в Харманлий! Опасно е! Турци, разбойници на границата! Колят, убиват! Лошо е! Аз бегах.

Бoздугански. Чудно! Аз не съм чул. Нали е умрял митничарят Курканов?

Квасников. Нито е умрял, нито мисли да умре. . . Вие поискайте другаде. . .

Бoздугански. Има още една, но и тя е в провинцията: инспектор по филоксерата във Видин.

Квасников. Ха! Там идете. Хем ще гоните филоксерата, хем ще ядете чер хайвер. Вие сте фамилиарен?

Бoздугански. Не съм, вдовец съм, разведен.

Квасников. А няма ли да се жените?

Бoздугански. Искам, господине, но с какво ще храня жена?

Квасников *(пуши и мисли няколко време; ниско)*. Чакай да му подхвърля за наша Поликсена. *(Към Илия.)* Ти, момче, излез! *(Илия излиза.)*

ЯВЛЕНИЕ 8

Квасников и Бoздугански

Квасников. Аз ви харесах, господин Бoздугански. Ще ви изработя и служба, и булка ще ви намеря. Имам една моя роднина за вас. . . И тя се вика разведена.

Бoздугански *(учуден и възрадван)*. Ах! Благодаря! Аз и повече не искам. *(Стиска му ръката.)*

Квасников. Щом е моя роднина, Поликсена е роднина и на министъра, разбираш?

Бoздугански. Аз ви съм признателен, господин Кашкавалов.

Квасников. Мене ме викат Квасников.

Бoздугански. А, пардон. Дека е сега. . . лицето?

Квасников. Тука е. Ще става учителка.

Бoздугански. Млада ли е много?

Квасников. Не е много млада, тъй, вашите години още няма.

Бoздугански. Малко значи. Тъй. . . на вид. . . каква е?

Квасников. За хубост? Защо ти е много хубава? Да я забикалят чапкъните.

Бoздугански. Но да не е грозна?

Квасников. Не мога да кажа, че е грозна, но не е и Райна княгиня. Тъй, средня хубост. . . Ама много умна. . . Казвам ти: жена не е — елмаз.

Бoздугански *(ниско)*. Нито съм сънувал такова щастие: да стана роднина на министър. Сега — кариера! Съдбата ми се усмихна. *(Високо.)* Можем ли днес да се видим?

Квасников. Още сега. Аз ще ви стана кум. *(Бoздугански суче си мустаците пред огледалото.)* Па недейте бъди пред нея намусен като одеве. Тъй, усмихни се, приказвай й галено. «Госпожо, много сте любопитна! . . . Имам чест. . . Кога дойдохте?» Па ако имаш някакво оръжие, остави го навън: тя много се боя от оръжие, трепери като птиче. Тя сега е тука, при госпожицата. *(Сочи наляво.)*

Бoздугански *(радостно)*. Ах! Ами тогава аз я видях из тая врата!

Квасников. Е?

Бoздугански. Прекрасна, прекрасна!

Квасников. Прекрасна?

Бoздугански. Нали черноката?

Квасников. Да, да, с черното око, от тая страна. . . Харесахте я?

Бoздугански. Само една свиня може да я не хареса.

Квасников *(ниско)*. Дявол да го вземе тоя човек. . .

Бoздугански. Тя ми се видя много по-млада.

Квасников. Че аз казах ли ти, че е бабичка?

Бoздугански. Сега има друг въпрос: тя дали ще ме хареса?

Квасников. Подписвам ти! *(Изглежда го ухилено.)* Ти си цял Гарибалди. *(Бoздугански го прегръща.)* Хей, ти се сбъркa: мене прегръщаш. *(Отдръпва се.)*

Б о з д у г а н с к и. Именно вас прегръщам, да ви благодаря.

К в а с н и к о в. Суха благодарност не храни гърло... Аз ти давам служба, жена, преднина, честит живот... А вие какво? Слушайте: всеки месец една кутия хубав видински чер хайвер на кумът! С това условие.

Б о з д у г а н с к и *(радостно)*. Прието! *(Стиска му ръката.)* Кога ще ме представите?

К в а с н и к о в. Още сега. Чакай да я видя понапред, да я приготвя, че е много срамлива... *(Отива към лявата врата и се извръща.)* Ама черния хайвер не забравяй. Това е ръкавът.

Б о з д у г а н с к и. Решено. Щото е попово, то е готово. *(Квасников излиза. Боздугански няколко време суче енергически мустаците си пред огледалото.)* Не съм лош и аз... Той ме оприличи с Гарибалди. От де до де? *(Смее се.)* Едно само ме вълнува: хубава е... А като дават тъй лесно една роднина на министър, трябва да има някоя скрита грозота... *(Чумери се.)* Но на подарено магаре петалата се не гледат... *(Ходи няколко време замислен, па пак се спира пред огледалото и дълго си суче мустаците.)* Тръпки ми идат по тялото. *(Извръща се. Терзийска влиза отляво.)*

ЯВЛЕНИЕ 9

Боздугански и Терзийска

Г-ж а Т е р з и й с к а *(приближава бързо към Боздугански, кланя му се грациозно и му подава ръката)*. Терзийска!

Б о з д у г а н с к и *(хваща ѝ ръката)*. Щастлив съм, щастлив съм, госпожо.

Г-ж а Т е р з и й с к а *(не му пуща ръката)*. Вий сте много милостиви. *(Гледа го нежно.)*

Б о з д у г а н с к и. Как, как? Какво говорите? Аз съм твърде щастлив, че... *(Стиска по-нежно ръката ѝ.)*

Г-ж а Т е р з и й с к а. Не, аз съм много нещастна! *(Брише си с лява ръка очите.)*

Б о з д у г а н с к и. Вий ще бъдете щастлива, вий сте моя вече.

Г-ж а Т е р з и й с к а *(въздиша нежно)*. Ах, и аз бих желала да бъда тука. В Пловдив климатът ме вреди.

Б о з д у г а н с к и. Ах! В Пловдив климата е проклет. *(Сваля лявата ѝ ръка от очите и хваща и нея.)* Не, не желая сълзи да проливате, защото страдая и аз. Бъдете весела и ме погледнете с тия прекрасни очи, Поликсенке. Вий сте моя и аз съм ваш!

Г-ж а Т е р з и й с к а. Мене ме викат Еленка.

Б о з д у г а н с к и. Ах, Еленка?! Да, да, Еленка!

Г-ж а Т е р з и й с к а. Аз ви съм вечно благодарна. Тогава е работата свършена?

Б о з д у г а н с к и. Щом ми продума господин Кашка... Квасников, аз приех с възторг. Предлагам ви тържествено ръката си.

Г-ж а Т е р з и й с к а. И аз съм във възторг. Колко сте великодушни!

Б о з д у г а н с к и. Сладко пиленце! *(Целува ѝ ръката.)*

Г-ж а Т е р з и й с к а. Недейте, някой ще види! *(Дръпва си ръката.)*

Б о з д у г а н с к и *(страстно)*. Нека види целият свят! Ти си моя вече. *(Целува ѝ страстно и двете ръце.)*

Г-ж а Т е р з и й с к а *(ниско)*. Боже, той полудя! *(Високо.)* Недейте тука!

Б о з д у г а н с к и. Имаш право, ангелче, тука не е мястото... Но аз горя от нетърпение и няма да се разделим вече... Вий били ли сте във Видин?

Г-ж а Т е р з и й с к а. Не съм била.

Б о з д у г а н с к и. И там е много хубав климата. Дунавът... реката... чудесно!... Ще ви се хареса.

Г-ж а Т е р з и й с к а *(зачудена)*. Как, ние във Видин ли ще бъдем?

Б о з д у г а н с к и. Във Видин, във Видин, гълъбо!

Г-ж а Т е р з и й с к а. Не в София?

Б о з д у г а н с к и. София ми е омръзнала. Тука прах, шум, глад, партизанства... Да бягаме оттука... Обещах на господин Квасников чер хайвер всеки месец... Ръкавът, разбираш ли?

Г-жа Терзийска *(смаяна)*. Как, и вие ще дойдете във Видин?

Боздугански. Какво питане! Да, да, да, да! Нито аз без вас, нито вий без мене.

Г-жа Терзийска *(ниско)*. Боже, мисля, че сънувам. Или той е полудял! *(Високо.)* Но що говорите тъй? А госпожата? Вий сте женени.

Боздугански. Ти не знайш? Аз съм разведен, Еленке.

Г-жа Терзийска. Разведен?

Боздугански. От седем месеци. А ти откога?

Г-жа Терзийска. Аз? Вие се подигравате, господин министре!

Боздугански *(хваща се за челото; ниско)*. Тя ме взима за министъра! Ху! *(Високо.)* Госпожо, вий ми правите много чест: аз не съм министър още и искрено съжалявам за това... Тогава позволете да се представя: Боздугански.

Г-жа Терзийска *(закрива си очите и избягва отдясно)*.

Боздугански *(остая няколко време прохласнат, с разперени ръце)*. Автос-пиос? *(Кикоти се няколко време, като бяга по сцената. Влиза Квасников отляво.)*

ЯВЛЕНИЕ 10

Боздугански, Квасников, после Какавидов

Квасников *(гледа няколко време Боздугански, зачуден)*. Защо се смееш?

Боздугански *(бяга по сцената и се смее)*.

Квасников *(и той захваща да се смее)*. Стой! Стой! *(Пак се смее.)* Радваш се, а? че ще те оженя? Тя склони. Черпи! *(Смее се.)*

Боздугански *(пак се кикоти)*.

Какавидов *(влиза отдясно)*. Забравих си шапката. *(Отива към прозореца и търси. Съглежда Боздугански и Квасникова, че се смеят, и той се засмива.)*

Квасников *(на Боздугански)*. Тя прие.

Боздугански *(престава да се смее)*. Само да не е много хубава? Хубава не ща. *(Пак се разсмива.)*

Квасников. Кой ти каза, че е много хубава? *(Смее се също.)*

Боздугански. По-добре да бъде грозна.

Квасников. Не бери кахър. Аз ти познавам вкуса. Готви се. *(Какавидов продължава да се смее глупаво.)*

Боздугански *(на Квасникова сепнато)*. Как, ами тя не ме е видяла?

Квасников. Видяла те днес в коридора. Па аз така те разхвалих, щото тя се хвърли на шията ми и каза: «Мижешката ще го взема, той ми е късмета.» Тя отива да се постъкми у тях си, па ще дойде долу у баба Дона да се видите *(Гледа от прозореца.)* Ето я, че заминува.

Боздугански *(спуща се при прозореца и гледа.)* Тая ли е?

Квасников. Тя.

Боздугански. Как, тая маймуна? Това плашило?

Квасников. Как тъй? Одеве «прекрасна», а сега «плашило»! То тъй ти се види на виделото.

Боздугански *(яростно изпулен)*. Господине, ти за кого ме взимаш? Знаеш ли, че живота человешки за мене е нула? *(Спуща се заплашително към Квасникова. Той бяга из кабинета. Влиза разсилният.)*

ЯВЛЕНИЕ 11

Горните и разсилният

Разсилният. Господин министъра иде. Молим излезте в антрето.

Боздугански излиза отдясно. като хвърля гневни очи на Квасникова

Какавидков бързо търси шапката си, взима я и тръгва към дясната врата. Влиза отляво Балтов.

ЯВЛЕНИЕ 12

Квасников, Балтов и Какавидов

Квасников *(на Балтова)*. Елате си, джанъм, елате си, джанъм!

Балтов *(съзира Какавидова)*. Кой пусна тука негова милост?

Квасников. Никой не го е пуснал. Дойде оттука ей. *(Показва прозореца.)*

Балтов *(учуден)*. Как, из прозореца?

Квасников. Като лястовичка прехвръкна!

Какавидов *(дига ръце умолително)*. Славний господин министре!

Балтов *(на разсилния)*. Викни стражар!

Какавидов *(уплашен и развълнуван)*. Нека да дойде полицията със сто хиляди топа и маждраци, но оттука мъртъв ще ме извлече! *(Коленичи.)* Или службата, или това сърце жално и кръволочно ще издъхне при великите ви нозе!

Балтов *(на разсилния)*. Стой! *(Към Какавидова.)* Как се осмелихте да минете през прозореца?

Какавидов. Не аз минах, а седем гърла гладни и още едно, което да прощавате. . .

Балтов. Казах ви: идете на фабриката!

Какавидов. Вместо тия думи — ръгнете ме с един голям нож!

Квасников. Хъ, това ни е остало работата.

Балтов. Излезте си! *(Разсилният тегли Какавидова към вратата.)*

Какавидов. И задължавам се безплатно да пея в «Света Петка»! *(Разсилният го изтегля и затваря вратата зад себе си.)*

Квасников *(на Балтова)*. Тук е и Боздугански!

Балтов. И Боздугански? Ужас! Кой ги пуща?

Квасников. Аз пак ти казвам: куче тури в двора!

Разсилният. Мене ме нямаше. Стоянка пуснала Боздугански по заповед на госпожицата.

Балтов *(учуден)*. Що значи това? *(Съглежда писма на масата и ги преглежда.)* Това са частни пис-

ма. Препоръки пак! Вечно препоръки! *(Разтваря едно писмо и го чете, най-напред мълком, после с глас.)* «Не отказвайте, драгий господин Балтов, защото това лице е верен наш човек.» *(Въси се.)* Наш човек! Това му е всичкото достойнство! И защото е наш, аз трябва да му дам службата на други един съвестен чиновник, който наистина не е наш човек, но е човек. *(Отваря друго писмо и чете.)* «Любезний Балтов, препоръчвам ви горещо молбата на господин Ивана Георгиев, наш привърженик и заслужил в изборите на партията, заради интересите на която побърка и напусна търговията си. . .» Това е от народния представител Димитров. *(Хвърля писмото на масата.)* Жертва, значи, на партията! Мъченик! *(Отваря друго писмо.)* От друг депутат. Препоръчва ми един Михайлович! Той пролежа две години в затвора за кражба или за изнасилване. . . не помня добре. . . И той мъченик на партията! Мерзост! *(Чете друго писмо мълком, после с глас.)* «Господин Рачев, както лично ще ви заяви, спира вестника си, понеже е решил от опозиционер да стане наш партизанин. Не е благоразумно да се изпуска такава сила и ще бъде акт от политическа мъдрост да му се даде една служба. . .» *(Захвърля писмото на масата и отваря друго писмо.)* От депутата Крилов. *(Чете.)* «Приносящия това писмо. . .» *(Продължава мълком да чете, а после с глас.* «. . .Не му отказвайте тая службица, понеже в ланските избори при едно сбиване с неприятелите имá счупени два предни зъба и едно ребро. На него главно дължа избора си. . .» *(Взима друго.)* Ха! От подпредседателя на камарата! Ходатайствува за Боздугански. *(Усмихва се горчиво.)* Сигурно Боздугански и нему е посочвал револвера си. *(Чете друго писмо мълком. Удря си ръката по масата.)* Мене ме просто душат! Разврат! А интересите на службата, на държавата, на страната? А страшното социално зло? Но кой мисли за това? Всяка партия има своите хиляди гладници, хиляди «наши», които е длъжна да нареди на държавната трапеза, като дойде на власт, а хиляди други, изпъдени от служба, ще очакват нови политически промени, за да се докопат пак до кокала. Всяка партия си има войска паразити, откъснати от живота, непотребни на обществото, които могат да живеят само

на народния гръб. . . И тая сган расте, увеличава се всеки ден и час. Така е било досега, така ще бъде и занапред. Ужасно! Ето неизлечимия недъг на изкилений парламентарен живот у нас. Всички съдействуваме за разпространението заразата на леността, на развалата на народната душа, губим цели поколения, като ги правим неспособни за труд и честност!. . . Възмутително! *(През целия тоя монолог Квасников гледа от прозореца. Влиза разсилният отдясно.)*

ЯВЛЕНИЕ 13

Горните и разсилният; после баба Дона и Аничка

Балтов *(на разсилния)*. Кога се донесоха тия писма?

Разсилният. Дадоха ги хората, дето чакат отвън. Господин министре, двама господари стоят пред вратнята, дадоха тия картички. *(Подава му ги.)*

Балтов *(гледа картичките)*. Чудно. Единият депутатин, другият — вестникар, от опозицията. *(На разсилния.)* Отвори им. Нека дойдат. *(Разсилният излиза. Влизат Аничка и баба Дона отляво.)*

Балтов *(съзира Аничка.)* Едно важно откритие има да ти съобщя за твоят протеже, Хорова: той имал годеница в Швейцария, която зарязал. *(Квасников иде насам.)*

Аничка. Как?!

Квасников. Тъй ли? Само това липсваше на мулето! *(Смее се.)* Ах, чакай, Николчо, да ти обадя каква история днес имахме с едного. . .

Балтов *(пресича го, като гледа Аничка)*. Сега получих това писмо от французкия дипломатически агентин тука. То ни предава рекламацията на някоя си *(чете в писмото)* Роза-Аделина, бедна девойка, дъщеря на хазяйката му в Лозана. Тя го дири сега. . .

Аничка *(поразена)*. Ах! *(Затуля си лицето.)*

Квасников *(смее се)*. Да ги вземе дяволът днешните наши младежи! То се развали светът. Това не е още нищо, ами на Михаля Дардолов, адвокатинът в

Харманлий, като дойде булката му от Европа и завари другата му булка! . . . Да видиш ти чудосии!

Баба Дона. Ух, ами какво стана после?

Квасников. Френкинята побягна, българката го напусна. Ама му остана вече име: «Михал с двете булки!» Пък няма ни една!

Балтов. Сега това оставете. *(На разсилния, който се подава из вратата.)* Да влязат ония двамата тука. *(Разсилният излиза.)* Любопитно защо идат.

Аничка *(ниско)*. Ах, негодникът! Годеница имал в Швейцария, а на мене пише любовно писмо! Боже, в какви нечисти ръце щях да хвърля сърцето си! *(Драмков и Чалканов влизат.)*

ЯВЛЕНИЕ 14

Горните, Чалканов и Драмков

Балтов. На какво дължа тая чест?

Чалканов. Господин Балтов, ние именно по едно дело на чест идем.

Балтов. По дело на чест?

Чалканов. Да, от страна на господин Хорова.

Драмков. Ние сме негови секунданти.

Балтов. Дуел? За какво?

Квасников *(ниско)*. Трябва да е казал някому да иде да работи.

Баба Дона *(уплашено)*. Какъв дуел? Идете си, идете си!

Балтов. Мамо, чакай! Господа, аз не ви разбирам!

Чалканов. Господин Балтов, не вярваме да искате да се затулите зад официалното си положение и да откажете удовлетворение на един образован човек, когото сте грубо обидили.

Балтов. Това е въпрос на моето оценение. Но аз Хорова не го познавам.

Драмков. Как! Вие сте му нанесли днес оскърбление в домът си!

Балтов *(учуден)*. Аз?

Драмков. Той е бил предиобед, по единайсет часа, у вас.

Балтов. Вие сънувате, господа!

Квасников *(ниско)*. Да не би пък да е бил Бухаловия син? Него да са викали Хоров? Отидох си! *(Приближава се до Балтова и му шепне няколко време на ухото с живи ръкомахания.)*

Балтов *(учуден)*. Как?

Квасников *(ниско)*. Никола, разправяй се, както знаеш, мене ме не бъркай, аз имам дванайсет деца.

Балтов *(на секундантите, които си шушукат)*. Господа, вие сте сбъркали адреса. Едно недоразумение има тука. Хоров се е карал с един мой гост, в мое отсъствие, като го е вземал погрешно вместо мене.

Чалканов и Драмков. С другиго?

Балтов *(сочи Квасникова, усмихнат)*. Ето негова милост.

Квасников *(ниско)*. Никола! Изяде ми душицата!

Драмков. Негова милост? *(Гледа злобно Квасникова.)*

Балтов. Негова милост всичко е чул.

Квасников *(ниско)*. Ох, олекна ми. *(Високо.)* Тъй, всичко чух. Аз стоях до вратата. Господинът се престори на министър.

Чалканов. Знайте ли кой е?

Драмков. Вероятно един мистификатор?

Квасников. Тъй, мустакат един. С такива мустаци ей.

Драмков. Какъв беше на вид, на ръст?

Квасников. Ръст? Два пъти по-висок от мен.

Чалканов *(към Балтова)*. Тогава пардон, господин министре.

Балтов *(на Квасникова)*. Но в какво го оскърби?

Квасников. Той му каза най-червиви думи. Ти си, каже, дивак! Ти си, каже, бухал; ти си, каже, ръждясала глава; ти си обесник. . .

Балтов. Кой каза това?

Квасников. Той го каза на оногова.

Чалканов. На мустакатият? Кажете мустакатият какво каза?

Квасников. Какво му каза? Нищо му не каза. Каза му серсем.

Драмков. Друго?

Квасников. Каза му муле, чапкънин, после му каза вагабонтин и право имаше.

Чалканов *(на Драмкова)*. Хоров не ни обади подобно нещо.

Драмков *(на Квасникова)*. Друго, друго?

Квасников. Че какво друго? Изпъди го.

Драмков *(на Чалканова)*. Хоров не ни обади това?

Чалканов *(на Квасникова.)* Не каза ли му да иде да оре?

Квасников. Каза му, това най-напред му каза.

Драмков и Чалканов *(живо)*. Истина?

Квасников. Че то докачение ли е? Баща му имал чифлик.

Драмков. Хоров е с диплом човек, господине.

Балтов *(усмихнато)*. Дядо Станчо, знайте, че в България най-опозорителното оскърбление е да кажеш някому да иде да работи. Такова петно се измива само с кръв.

Чалканов *(на Балтова)*. Вие не предполагате никакво самолюбие у хората?

Балтов. Господа, извинете. Вашата мисия е свършена. *(Кланя им се леко.)*

Секундантите излизат.

ЯВЛЕНИЕ 15

Горните без секундантите, после разсилният

Балтов *(на Квасникова)*. Каква каша забърка ти, дядо Станчо?

Квасников *(смее се)*. Какви митарства имах днес! Има да разправям на бабата. . . Тя нито и дохожда на ума колко страшно нещо е да бъдеш министър, макар на шега. . .

Балтов *(ослушва се)*. Каква е тая врява в антрето? *(Разсилният влиза отдясно.)*

Разсилният т. Господин министре, като изпращах ония в портата, нахълтаха много хора още, не можах да ги спра.

Балтов. Ужас!

Квасников (*на Балтова*). Роб ли си ти, джанъм? (*Разсилният подава Балтову писма.*)

Балтов (*преглежда писмата*). Пак препоръки! А Хоров иска да се представи. Проси извинение. Узнал грешката.

Квасников. Аз да се скрия тогава?

Балтов. Няма нужда. Не ще го приема. (*Гледа в едно писмо.*) А това писмо? Отвратително!

Баба Дона. Какво е, Никола?

Балтов. Един безделник, комуто многократно бях отказал служба, ми пише, че той бил отчаян човек и че до утре вечер ако го не направя чиновник, ще убие и мене, и себе си! Такива заплашвания получавам вече няколко. . . Гнусота! (*Разхожда се намръщен.*)

Квасников (*ниско*). Не, не ставам министър! Аз на шега станах и такива страхове имах. Аз да си вървя вече, приближава часа за железницата. (*Подава ръка на баба Дона.*)

Баба Дона (*става*). Много здраве носи на булката и децата.

Балтов (*натъртено*). Дядо Станчо, дай ръката! (*Хваща на Квасникова ръката.*) Благодаря ти сърдечно: от стотина души гости днес, ти беше едничкия гост, който не дойде за служба. (*Стиска му енергически ръката.*)

Квасников. Ба, аз за любов дойдох. . . (*Вади кърпа, уж да се секне.*)

Балтов. Имаш ли портрет? Дай ми един.

Квасников. Имам у дома.

Балтов (*на Квасников*). Прати ми.

Квасников. Да ти пратя, ама не е за пред хората. Нашите фотографи все гледат да разхубавят човека, па не излезе нищо. Вадих се преди три години, па фотографинът така ми вртя главата, така ме кара да се муся и пуля, така ме мандрагосва, щото, кога излязох на кадро, никой ме не позна! Всички рекоха: Това е Бисмарк! Други пък рекоха: Яко разбойникът! Па защо ти беше?

Балтов. Да си го окача тука, да си спомням всякога, че ти си едничкия, който направи изключение и ми дойде в къщата безкористно. . . (*Стиска му пак ръката.*)

Квасников. Ба, няма защо. . . (*Уж се секне.*) Николчо, щях да забравя: една думица. . .

Балтов. Кажи.

Квасников. Я вземи една бележчица.

Балтов. Каква бележчица?

Квасников. А бе работица за наш Пенча.

Балтов. Каква?

Квасников. Има сега място при Харманлийската пощенска станция.

Балтов. Че там има ли работа като за него?

Квасников. Има, има: сортировщик.

Балтов (*възмутено*). И ти ли, дядо Станчо? За какво си го учил?

Квасников. А бе лека работа искат. . .

Балтов (*сърдито*). Учил си го занаятчия, а го правиш пощаджия!

Квасников. Ех, ние ли ще оправим българя̀та? Назначи го де!

Баба Дона (*усмихнато*). Хай, Станчо е наш.

Балтов (*гледа го няколко време строго*). Как да ти откажа! (*Сяда при масата и записва.*)

Квасников (*наднича през рамото му*). Чакай, Пенча не го пиши «*Квасников*». Пиши го «Дворянски».

Балтов (*учуден*). Дворянски? От де до де?

Квасников. Така се прекръстил магарският син: да стане благороден. (*Аничка се смее.*) Сега е на мода. На Ивана Крастата синът се е прекръстил «Белоорловски» като руски генерал! Отказал се е от търговското име на баща си!

Балтов (*смее се*). Писах. (*Става.*)

Квасников (*усмихнато*). Още едничко, Никола̀ке!

Балтов. Още ли? Аз мислех, че идеш само да видиш София.

Квасников. Запиши, запиши. Чуждите са чужди, а нам не отказвай.

Балтов. За кого искаш служба още?

Квасников. За наш Кръстя, че е празен.

Балтов. Нали Кръстьо е кундураджия?... Дядо Станчо, де останаха твоите принципи?

Квасников. Окачих ги на пирона... А бе не ще кундураджия, иска кондуктор.

Балтов. Той няма нужната подготовка!

Квасников. Има, има. От естеството си обича железницата: щом чуе свирката, припка да гледа. *(Аничка се смее.)* Кръстьо е и учен: свършил е трети клас.

Балтов *(мисли)*. По-добре тогава основен учител?

Квасников. Не ща, мразя даскалите... В черква не ходят, на стар човек чест не правят, Исуса Христа не припознават... Направи го кондуктор.

Балтов. Но той няма ценз!

Квасников. Какво е това ценз?

Балтов. Няма условията, предвидени от закона, за получаване такава държавна служба.

Квасников. Ценз ли няма? А когато на изборите докара петстотин души селяни с гайда, та спечелихме избора?... От тия условия какви по-големи?

Балтов *(търка си челото; усмихнато)*. Хай тогава — пристав, тая служба по отговаря на дарбите му. Какво да те правя? Днешния ти поменик беше много красноречив. *(Записва.)*

Квасников *(чака малко)*. Николчо, свърши ли?

Балтов. Свърших и рекох: амин. *(Става.)*

Кавсников. Недей амин още. *(Към баба Дона.)* Како Доне, ти помниш ли Ивана Крушата? Бог да го прости, има син Чону, сетен сиромах, с деца... Гладуват... Да ти разкажа тежкият им живот, ще да заплачеш, каквато си милостива. *(На Балтова.)* Николчо, я го назначи стражар в Харманлий: има място. Той е и от партията.

Балтов *(муси се)*. Какъв занаят има?

Квасников. Дюлгерин беше...

Балтов. Да си гледа дюлгерството.

Квасников. Врекох му се, не ми отказвай.

Балтов. Одеве за свои — разбирам; сега за чужд?

Квасников. Не е дотам чужд: зълвата на неговия дядо е била стрина на лелята на баба ти.

Балтов *(усмихнат)*. На едно слънце се пекли!

Квасников. Па е и от нашите. Не се смей. Ако не щеш, аз ще остана тук, ти иди на Харманлий да ги гледаш и да им береш милостите. *(Прави знак на баба Дона и тя да моли.)*

Баба Дона. И аз моля, Никола; баща му на Чона ни направи оджака, бог да го прости!

Балтов. Хай и то да бъде. *(Записва, па зачита някакво писмо.)*

Квасников *(ниско)*. Сега барем ще си прибера борча от тоя харсъзин, инак нямаше как да си взема парите. Ще му взема пълномощно аз да приимам платката му. Той да я вземе, ще я изпие, кучият син... Толкова зор видях зарад него, изкарах го и роднина!... Защо не станах представител! Щях да ударя хубави печалби... Нашият депутат, като отива да моли за някого, прави условие: «Първите шест месечини мои, останалите твои!...» Къща направи!

Балтов. Хайде и Чону дюлгерът стана чиновник! *(Пак чете.)*

Квасников *(извръща се настрана; ниско)*. Сега кой беше? *(Изважда къс хартия и го гледа.)* Е, още осем души!... Досрамя ме. Никола ме коли със своите погледи. Хай само онова... *(Към Балтова.)* Николачко, у нас завчера умря Курканов.

Балтов. Какъв бе той?

Квасников. Началник на митницата в Харманлий. Мястото му остая празно.

Балтов. Не се бой, сто души чакат.

Квасников *(уж се секне)*. Николачко, я си забележи.

Балтов *(намръщено)*. Как? Пак?

Квасников *(ухилено)*. Не се мръщи де! Дойдоха ли дренките, идат и седенките.

Балтов *(сърдито)*. Ти цяло Харманлий искаш да назнача!

Квасников. Не! Само едного, последният!

Квасников. За наш Кръстя, че е празен.

Балтов. Нали Кръстьо е кундураджия?... Дядо Станчо, де останаха твоите принципи?

Квасников. Окачих ги на пирона... А бе не ще кундураджия, иска кондуктор.

Балтов. Той няма нужната подготовка!

Квасников. Има, има. От естеството си обича железницата: щом чуе свирката, припка да гледа. *(Аничка се смее.)* Кръстьо е и учен: свършил е трети клас.

Балтов *(мисли)*. По-добре тогава основен учител?

Квасников. Не ща, мразя даскалите... В черква не ходят, на стар човек чест не правят, Исуса Христа не припознават... Направи го кондуктор.

Балтов. Но той няма ценз!

Квасников. Какво е това ценз?

Балтов. Няма условията, предвидени от закона, за получаване такава държавна служба.

Квасников. Ценз ли няма? А когато на изборите докара петстотин души селяни с гайда, та спечелихме избора?... От тия условия какви по-големи?

Балтов *(търка си челото; усмихнато)*. Хай тогава — пристав, тая служба по̀ отговаря на дарбите му. Какво да те правя? Днешния ти поменик беше много красноречив. *(Записва.)*

Квасников *(чака малко)*. Николчо, свърши ли?

Балтов. Свърших и рекох: амин. *(Става.)*

Кавсников. Недей амин още. *(Към баба Дона.)* Како Доне, ти помниш ли Ивана Крушата? Бог да го прости, има син Чону, сетен сиромах, с деца... Гладуват... Да ти разкажа тежкият им живот, ще да заплачеш, каквато си милостива. *(На Балтова.)* Николчо, я го назначи стражар в Харманлий: има място. Той е и от партията.

Балтов *(муси се)*. Какъв занаят има?

Квасников. Дюлгерин беше...

Балтов. Да си гледа дюлгерството.

Квасников. Врекох му се, не ми отказвай.

Балтов. Одеве за свои — разбирам; сега за чужд?

Квасников. Не е дотам чужд: зълвата на неговия дядо е била стрина на лелята на баба ти.

Балтов *(усмихнат)*. На едно слънце се пекли!

Квасников. Па е и от нашите. Не се смей. Ако не щеш, аз ще остана тук, ти иди на Харманлий да ги гледаш и да им береш милостите. *(Прави знак на баба Дона и тя да моли.)*

Баба Дона. И аз моля, Никола; баща му на Чона ни направи оджака, бог да го прости!

Балтов. Хай и то да бъде. *(Записва, па зачита някакво писмо.)*

Квасников *(ниско)*. Сега барем ще си прибера борча от тоя харсъзин, инак нямаше как да си взема парите. Ще му взема пълномощно аз да приимам платката му. Той да я вземе, ще я изпие, кучият син... Толкова зор видях зарад него, изкарах го и роднина!... Защо не станах представител! Щях да ударя хубави печалби... Нашият депутат, като отива да моли за някого, прави условие: «Първите шест месечини мои, останалите твои!...» Къща направи!

Балтов. Хайде и Чону дюлгерът стана чиновник! *(Пак чете.)*

Квасников *(извръща се настрана; ниско)*. Сега кой беше? *(Изважда къс хартия и го гледа.)* Е, още осем души!... Досрамя ме. Никола ме коли със своите погледи. Хай само онова... *(Към Балтова.)* Николачко, у нас завчера умря Курканов.

Балтов. Какъв бе той?

Квасников. Началник на митницата в Харманлий. Мястото му остая празно.

Балтов. Не се бой, сто души чакат.

Квасников *(уж се секне)*. Николачко, я си забележи.

Балтов *(намръщено)*. Как? Пак?

Квасников *(ухилено)*. Не се мръщи де! Дойдоха ли дренките, идат и седенките.

Балтов *(сърдито)*. Ти цяло Харманлий искаш да назнача!

Квасников. Не! Само едного, последният!

Б а л т о в. Това е цял разврат! Не ми пращай портрета си!

К в а с н и к о в. И тая молбица, Николаке!

Б а л т о в. Дядо Станчо! Ти ме съвсем разочарова̀!

К в а с н и к о в. Де, ангелче! *(Тупа го нежно по рамото. Прави знак на баба Дона.)*

Б а б а Д о н а. Никола, и аз моля. За мой хатър. . .

Б а л т о в. Кого? Той способен ли е за тая работа?

К в а с н и к о в. Роден е за нея. Все с пари е играл. В турско време е бил капзамалин три години и все е давал чиста сметка. И не е голобрадо хлапе, да кажеш, че ще разпилей царските пари по комар и по шантани. *(Прави знак на Аничка.)*

А н и ч к а *(усмихната на баща си)*. И аз моля, назначи го, и вярвам, че няма да се посрамя тоя път, макар да си не познавам протежето.

Б а л т о в *(намусено)*. И троица ме давите! *(Към Квасникова.)* Кажи кого.

К в а с н и к о в. Седни.

Б а л т о в *(сяда)*. Кого?

К в а с н и к о в *(кашля се)*. Пиши, пиши, Николачинце.

Б а л т о в *(нетърпеливо)*. Кого да пиша?

К в а с н и к о в *(тайнствено)*. Станчо Квасников!

Б а л т о в *(скоква възмутен с разгърнати ръце. Влиза Стоянка)*.

ЯВЛЕНИЕ 16

Горните и Стоянка

С т о я н к а. Господарю, на двора още хора. . . Минали през разпраната дъска на задния стобор. . . И пред портата стоят други. И на улицата е пълно.

Б а л т о в *(поглежда из прозореца)*. Наводнение! Потоп! Ужас!

К в а с н и к о в *(вика из прозореца)*. Вървете работете бе, само служби ли искате? Срамота! *(Издрънква телефона.)*

Б а л т о в *(отива при апарата, завъртява и пита)*. Ало? Кой е там? *(Слуша.)* Тук министър Балтов!

(Слуша пак няколко секунди.) Прекрасно! Съгласен. *(Слуша пак няколко време.)* Ръкоплещя. Поне аз няма защо да скърбя. Поздравлявам себе си. Сбогом! *(Завъртва апарата и иде насам весел.)* Слава тебе, господи!

К в а с н и к о в. Че какво се разговаряш там със стената?

Б а л т о в *(на разсилния)*. Повикай ги всичките да влязат. *(Излиза отляво.)*

Р а з с и л н и я т *(гледа към вратата отдясно)*. Влезте, ама един по един.

Влизат поред, като се покланят: Б о з д у г а н с к и, И л и я, К а к а в и д о в, последван от една трудна жена и шест деца, които сам нарежда отпред; Т е р з и й с к а, която хвърля гневен поглед на Боздугански, па гледа на противоположна страна; десетина други граждани; двама шопи; две млади госпожи; Х о р о в: той се промъква напред и се кланя ниско и приветливо на Аничка, която му обръща гърба си презрително. При вида му Квасников, който през това време приказва тихо с баба Дона, избягва и се затуля зад просителите. На вратата се трупат още лица. Една минута владее мълчание на сцената.

Б а л т о в *(влиза, към присъствующите)*. Господа! Да ви обадя една благополучна новина: отървахте се от мене и аз от вас! Министерството падна!

З а в е с а

Януари, 1900

[КАНДИДАТИ НА СЛАВАТА]

ГЛУМА В ТРИ ДЕЙСТВИЯ

ДЕЙСТВУВАЩИ ЛИЦА

ВАСИЛ ФОТЕВ, разказописец
АРБУЗОВ, поет
БРЮЛЕВИЧ, също
КАЛАЧОВ, учител по ботаниката и писател
ФИЛИП, чичо на Фотева; добродушен, прост човек
ЗАФИРКА, жена Фотева
МИНКА, дъщеря Филипова
ГАНА, слугиня в квартирата на Арбузова и Брюлевича

Действието става в един провинциален град.

ДЕЙСТВИЕ ПЪРВО

Читалище. Дълга маса в дъното, по нея вестници и книги. Поблизо до сцената друга, по-малка маса. До лявата стена библиотека. Няколко картини по стените и карта на България. Врати отляво и дясно. Фотев държи една книга и ходи.

ЯВЛЕНИЕ 1

Ф о т е в *(сам)*. Подир осем месеца! Осем месеца чакане и копнеене, та да видя «Анка» напечатана във В и л а. Слава богу! *(Разгръща списанието, което държи.)* Разказът, разрязан само на първата страница — значи, никой не го е чел още. Та В и л а е днес дошла. . . Ох, мойто мило чедо, ох, мойто детенце. *(Целува страницата.)* Да видим сега впечатлението, което ще произведе. . . *(Гледа в книгата.)* Ах! Тука типографически грешки, в първите редове още! *(Чете.)* «При красотата природата беше надарила Анка и със. . . силни таланти». Ужас! Напечатано е: «сини тантели!» Разбойници! Убиха ме тези невежествени печатари! Закопаха ме! Дано бъде само това. *(Поправя грешките с молив. Прелистя.)* Тук има стихове и от Арбузова и Брулевича. . . Глупости. . . Идат някои. . . *(Сяда при отсамната маса и взима вестник. Влизат един гражданин и един офицер, сядат при дългата маса. Гражданинът взима В и л а. Фотев ниско:)* Киров взе В и л а. Отваря я, чете. . . Дали моята А н к а чете? Да видя. *(Отива уж за вестник и поглежда крадешком през рамото му. Връща се пак насам радостно. Ниско:)* А н к а зачете. Увлече го

из един път. . . Тоя Киров е просветен човек, благородна душа. . . Само тия проклети грешки! Те са способни да омаловажат и опозорят и едно гениално съчинение. . . *(Гледа към четеца.)* Ха, дойде до долу, иска да разреже — разрезалото е пред него — с пръст разряза!. . . Нетърпелив. . . Ах, какво? Преобърна и преглежда нататък други работи. Той е една свиня. . . Захвърли съвсем списанието и взе вестник. Това е светотатство!... Ето капитан Николов притегли В и л а. Де ще чете? Захваща от гъзера пък той! Там се зачете в дреболиите и смехориите. Лек човек е, знам го, няма той да насърчи гения никога. Сега в средата чете, предполагам А н к а, защото погледна мене. . . Усмихва се. . . Какво има смешно там? Ах, някои нови грешки съгледа! У нас трябват драконовски закони, наказание в окови за типографите, които убиват така авторите. Преравя списанието и го запохитва. . . Пхю! иди се жертвувай за българската литература! *(Съзира на отсамната маса една книга.)* Ах, това е новата З о р а! И тя е днес дошла! *(Преравя «Зора».)* Чакай, тук има отзив за С а м о д и в с к а г р а м а д а. . . Чак сега? А тя е излязла преди две години. Бях петимен даже някой да ме изпсува. . . Само няколко реда! Цял треперя. *(Чете ниско.)* «Тоя разказ на господин Фотева е зле сготвена литературна яхния, в която авторът е забравил да тури сол, тоест малко здрав смисъл. . . Не казваме талант — таланта го обладава г. Фотев, но само в глупостта.» *(Блъска с юмрук списанието.)* Ху! Подлец! Закла ме! Две години чакам за отзив, и сега: пух по главата. . . Сопаджия! Кой е тоя мерзавец?. . . *(Посетителите излизат отляво.)* Чакай, тука на следующата страница има рецензия за Брулевича. . . Накастрили и него. . . *(Чете.)* «Стихът на Брулевича, макар че покуцва с един крак»— и с двата куца! — «не причинява твърде голяма досада и един непридирчив читател може да го вземе за поезия. . .» Това по-леко. . . Хъ-ъ, тука пък рецензия за Арбузовите стихотворения. Дигат го до небесата, турят го по-горе и от Поповича. . . Посмали, манго! Животно! Сам си е писал това! *(Захвърля списанието. Влиза Зафирка отдясно.)*

Я В Л Е Н И Е 2

Ф о т е в и З а ф и р к а

Ф о т е в. А, Зафирке! И ти хвана да се ползуваш от разрешението да влазят госпожи тука?

З а ф и р к а *(засмяна)*. Дойдох да видя вестника П о л и т и ч е с к а л е т о п и с. *(Гледа по масите.)*

Ф о т е в. Какво ти е дотрябвала политиката?

З а ф и р к а. Не, за подлистника: чета френския роман. *(Тършува по дългата маса.)*

Ф о т е в *(недоволно)*. Ти все чуждите. . . Нашата литература не те интересува. . . Видя ли В и л а?

З а ф и р к а *(взема вестника)*. Твоята чичо Филип я взема, щом я донесе пощата, и не я дава: зачел се е в А н к а и плаче.

Ф о т е в *(радостно)*. Ха!

З а ф и р к а *(с досада)*. Ах! В тоя брой няма подлистник.

Ф о т е в. Да видиш, Зафирке, какви груби печатни грешки има в А н к а!

З а ф и р к а. Че моят ръкопис е ясен. *(Взема В и л а и я разгръща.)*

Ф о т е в. Та плаче чичо, а?

З а ф и р к а *(като гледа във «Вила»)*. Казах ти: сълзи по бузите му. . . Питах го за тебе, той нито ми отговори — тъй се е увлякъл. . . Ах, тука една груба грешка в А н к а! «Небесният лазур» станало «небесният потур!»

Ф о т е в. Още? Разбойници! Чичо е депутат: ще го помоля да внесе предложение в Народното събрание да се съдят такива словослагатели по закона за разбойниците. Вже за тях! *(Отива и поправя с молив.)* Аз съм отровен днес. . .

З а ф и р к а. Няма ли още отзив за С а м о д и в с к а г р а м а д а?

Ф о т е в. Има в списанието З о р а: четири-пет псувателни реда.

З а ф и р к а *(усмихната)*. Кога дъжд няма, и град е хубав.

Ф о т е в. Наклепан е там и Брулевич, ама майстор-

ски. Само Арбузова хвалят. . . а той е бездарност цяла. . . Фалшив, натегнат! Чувствата си изсмуква из пръстите. . .

З а ф и р к а. Ти завчера му правеше комплименти у дома.

Ф о т е в. Е, не може инак, отплащах му: и той ме хвалеше. . . Много е зачестил у дома. Гледам, подмилква се, както и Калачов за Минка.

З а ф и р к а. И разсеян все. Забравя, че тя е на училището. Вчера ми донесе Г р а ф и н я-п р о с е к и н я, за която го бях молила, и О б с а д а т а н а С е в а с т о п о л. . .

Ф о т е в. И ти ще глътнеш всичката тая преводна каша? Не четеш нищо оригинално. . . Но ти кого предпочиташ за Минка?

З а ф и р к а. Знам ли? И двамата списатели. . .

Ф о т е в *(усмихнато)*. Тъй, тъй, и Калачов е списател, поне той се мисли такъв. Пише диви статии за горите в разни списания и вярва, че нищо по-важно няма от онова, което пише. . . Само е бос, сиромахът, в литертурата. Но инак е интелигентен и добър.

З а ф и р к а *(прелиства В и л а.)* И Минка му симпатизира.

Ф о т е в. Зафирке, как мислиш? Да накарам ли в новия си разказ Шарапова да се залиби в Амалия?

З а ф и р к а. Накарай го.

Ф о т е в. Или да залиби сестра ѝ?

З а ф и р к а *(прелиства)*. Нека залиби сестра ѝ. . .

Ф о т е в. Как намираш името: Амалия?

З а ф и р к а. Добро.

Ф о т е в. Искам да я прекръстя Цветанка.

З а ф и р к а. Добро.

Ф о т е в. Ти все добро, добро. Как не ми даде едно мнение и ти!

З а ф и р к а. Ами не е ли все едно? Както ги напишеш — добро е. . .

Ф о т е в. Ах, боже, ти съвсем не си ми помощница в живота!

З а ф и р к а. Нали ти преписвам всичко?

Ф о т е в. Но идеи не ми даваш! Равнодушна си към славата ми. . .

З а ф и р к а. Дай пари за месо. . .

Ф о т е в *(сърдито)*. Ех, ти пак глупости!. . .

З а ф и р к а. Ти не си оставил пари на слугинята. . . Па и на Иванча щяхме да купуваме обуща. . .

Ф о т е в *(кисело)*. Ах!. . . Не, аз не трябваше да се женя. Толкова глупави залиси ме смущават и ми пречат на призванието. *(Влиза Калачов.)*

Я В Л Е Н И Е 3

К а л а ч о в и г о р н и т е

К а л а ч о в. Добър ви ден *(Ръкува се с тях. Към Зафирка.)* Едно хубаво решение се взе, да бъде свободен входа и за госпожите. Какво прави госпожицата?

З а ф и р к а. Добре е. И тя се тъкмеше да дойде.

К а л а ч о в *(на Фотева)*. Поздравлявам ви за успеха.

Ф о т е в. За какъв успех?

К а л а ч о в. И всичките са доволни. Окръжният управител казваше: «Такива способности ги очаква бъдеще.»

Ф о т е в *(ниско)*. За А н к а е. *(Високо.)* Благодаря. Ах, не заслужва. . .

К а л а ч о в. Не ставайте скромен толкова.

Ф о т е в. И вие четохте?

К а л а ч о в. Да, в «Държавен вестник».

Ф о т е в *(мръщи се)*. Вие говорите за успеха ми по службата? За повишението ми?

К а л а ч о в. Ами за кое?

Ф о т е в *(с досада, ниско)*: Глупец!

К а л а ч о в *(съглежда В и л а)*. Ах! Тук имало едно интересно нещо! *(Взема книжката и търси.)*

Ф о т е в. Какво? *(Ниско.)* Ще е чул за А н к а.

К а л а ч о в. Имало статия за гъсениците.

Ф о т е в *(мръщи се)*. За гъсениците?

З а ф и р к а. И това е интересно?

К а л а ч о в. От висок интерес. . . Вие знаете гъсениците колко вредят на дърветата. Аз особено следя науката за тия и другите подобни насекоми у нас и средствата за изтреблението им. За гъсениците например

чистене по клоновете пашкулите им, а когато се разпъплят — подпушване, блъскане с газеви тенекии, като на пропаднали кандидати в избора, от чийто шум гъсениците капят. Ако сте забележили, те твърде капят и във време на гръмотевица. Пастьор им е посветил особено внимание. Аз констатирах обаче появяването на някои нови насекоми по нашите гори. Сега пиша обширна студия по тоя въпрос, която ще напечатам, и един екземпляр ще пратя на прочутия Фореля, мой учител в Цюрих. Други труд готвя за моето списание. . .

З а ф и р к а. Вие ще издавате списание?

К а л а ч о в. Да, специално за запазването дърветата и разпространението им у нас.

Ф о т е в *(радостно)*. Истина? Аз ще ви бъда сътрудник.

К а л а ч о в. Благодаря. Аз ще ви помоля да ми преведете: «Руководство для охранения лесов» от професора Коликовски.

Ф о т е в. Не, аз ще ви дам оригинални работи.

К а л а ч о в. А!

Ф о т е в. Имам на разположението ви няколко повести.

К а л а ч о в. Ах!

Ф о т е в. И една драма в пет акта.

К а л а ч о в. Списанието ми печата само сериозни работи.

Ф о т е в *(недоволен)*. Литературата не е ли сериозна?

К а л а ч о в. Да, сериозна е. . . Но тя е, как да кажа, въображение. Не отговаря на целта ми. Ни една повест, ни една драма, макар и от двеста акта, не може умори едно вредно за дърветата насекомо.

Ф о т е в. Та литературата и няма задача да мори насекомите, а по-висока цел.

К а л а ч о в *(обидено)*. По-висока цел от науката? «Имало един не знам какъв и имало една не знам каква, па направили не знам какво. . .» Па точки и многоточия. . . Празна Мара тъпан била.

Ф о т е в *(ниско)*. Страшно невежествено същество!

З а ф и р к а. Вие може би ще печатате само поезия?

К а л а ч о в. Поезия? Благодаря: «Добре дошла, булка, с нова качулка!. . .» «Прободе ми любов

сърцето, видях облак на небето!. . .» Много високо! Науката само е висока и заслужва внимание. Литературата е за празните хора. Извинявайте.

Ф о т е в. Напротив, сърдя се.

К а л а ч о в. Защо? Извинете, думите ми съвсем не се отнасят за вас. Аз това го казах вчера на Лалугерова, който ми обеща за списанието един вагон песни и приказки.

Ф о т е в. Съветвам ви да прочетете моята А н к а. Ще си измените долното мнение за литературата.

К а л а ч о в. Анка? Коя Анка?

З а ф и р к а. В тая книжка на *В и л а*.

Ф о т е в. Има хора, които плакаха.

К а л а ч о в. Та ви говорех за гъсениците. . . Но освен тях, сега привлича особно внимание едно дървоядно насекомо, което опустошава дъбовите гори това лято: Rombyx processionae, и друга една невидима за невъоръжено око буболечица, която е нагънала рилските гори и ги изсушава: Bostricus. В моята студия аз посочвам, както ще видите, между другите палиативи за унищожението на насекомите и едно героическо средство.

Ф о т е в. Любопитно е да го видим?

К а л а ч о в. Там, дето ги има, да се изсечат горите! *(Влизат Филип и Минка.)*

ЯВЛЕНИЕ 4

Ф и л и п, М и н к а и г о р и т е

Ф и л и п. Добър ден.

М и н к а. Здравствувайте!

К а л а ч о в *(любезно)*. Здравствуйте, госпожице. Ах, какво удоволствие. . . *(Ръкува се с тях. Донася стол·на Минка.)*

М и н к а *(усмихната)*. Повръщам ви «М и р б о ж и й». *(Оставя книгата на масата.)*

К а л а ч о в. Ще пиете по едно кафе? Няма да откажете!

М и н к а. Благодарим, не трябва, г-н Калачов!

Калачов. Не, не! *(Удря с бастун по масата. Влиза отляво кафеджият.)* Донеси кафета!

Филип. На мене по-горчиво, момче!

Калачов *(на Минка)*. Ще дойдете на сказката ми в неделя, госпожице?

Минка. С благодарение. За какво е?

Калачов. Върху дървоядните насекоми, въобще. Ще бъде придружена с жива картина: един клон с гъсениците и пашкулите. Ще видите как добросъвестно, неуморимо, методично с невидимите си зъбчета преобръщат на решето листата и изпояждат клона *(усмихнато)*, както ние, чиновниците, държавния бюджет.

Минка *(смее се)*. Духовито сравнение.

Фотев. Минке, видя ли какви груби грешки в Анка? «Силни таланти» станали «сини тантели»!

Минка *(смее се)*. Това се обяснява лесно: словослагателят е знаел, че у нас, жените, последните са много, а първите — редки.

Зафирка. И небесен «потур» вместо «лазур»!

Минка *(смее се)*. Такива противоположности да ги мисли човек, не може ги намери. . . *(Кафеджият донася и им подава кафетата.)*

Фотев *(на Филипа)*. Чичо, трябва да си срещнал в Анка още много такива дивотии?

Филип. Има ги, има ги. . . Но аз не обръщах внимание на тях: сълзите тъй се ронеха. . . На Генова не съм плакал толкова.

Фотев *(поглежда гордо към Калачова)*.

Филип *(като сърба кафе)*. Най-паче, когато Анка и любовникът ѝ остаха в пожара и пищяха отчаяно. Да бях там, бих се хвърлил да ги избавя. . . Сърцето ми се откъсна. . . Трябваше да споменеш улови ли правителството злодейците. Та нашето правителство и не мисли за това: дай му да прави избори всеки месец и да оголва народа.

Фотев *(усмихнато)*. Ти смешаш, чичо, фантазията с действителността. . .

Филип. Сиреч, как?

Минка *(смее се)*. Тате, какъв си смешен!

Филип. Та нали го пише там, че това е ставало в Пазарджик, в Чиксалънския участък?

Фотев *(смее се)*. Ах, чичо!

Минка. Там е изкуството на автора: да даде реален живот на героите си. Чичовите сълзи са най-вярната оценка за Анка.

Филип *(на Калачова)*. Чети, господин Калачов, и ще заплачеш.

Фотев *(иронически)*. Господин Калачов чете за гъсениците.

Калачов *(сяда при дългата маса, разтворил Вила и се зачел. Сяда срещу него Минка)*.

Зафирка *(гледа от прозореца)*. Ето идат нашите двама поети: Арбузов и Брулевич.

Фотев *(гледа от прозореца, усмихнато)*. Боси поети. . . Видя ли, чичо, как са накастрили Брулевича? Ама сам той се мисли гений непостижим, а всички други писатели са мравки и глупци. . . Надут пуяк! А Арбузов е една плоска бездарност. Зора него хвали пък от комшийски съображения: той има връзки с редакцията. *(Влизат Арбузов и Брулевич.)*

ЯВЛЕНИЕ 5

Арбузов, Брулевич и горните

Арбузов. Здравствуйте!

Брулевич. Добър ден. *(Ръкуват се.)*

Фотев. Видяхте ли новата Вила?

Брулевич. Няма много интересно. . .

Фотев *(ниско)*. Той забравя Анка. *(Високо.)* Четохте ли мойта повест там?

Брулевич. Да. . . добричка е.

Арбузов. Хубава, стискам ви ръката. *(Отива, та се ръкува и със Зафирка и приказва нещо приветливо с нея.)*

Фотев *(свенливо)*. Аз я бях написал малко прибързано. Четох вашите нови стихотворения. Прекрасни.

Брулевич *(скромно)*. Нямах време да ги преработя. . .

Влизат отдясно двама посетители, от които един води куче, сядат на дългата маса и четат.

Фотев. Стихове музикални. *(Към Филипа.)* Чичо, ти не си чел Душевни бури на Брулевича? *(Арбузов дохожда при тях.)*

Филип. Стихове ли са? Аз ги не чета.

Арбузов *(усмихнато)*. Бай Филип е прозаик.

Филип. Все не отбирам: кому са нужни тия работи? Кой ги чете? Изваждайте им барем глас, да се пеят от войниците.

Фотев *(усмихнато)*. Чичо Филип в поезията е профан, но за повестите има много верен вкус. . . Жално, че не пише критика. . .

Филип. В стихове, не знам как, спъвам се на всяка дума, та ги прескачам. Ама на Анка плаках! Наш Васил завтъка на пояса си Поповича. *(Калачов приказва настрана нещо разпалено с Минка.)*

Брулевич. Че какво е това Попович? Посредственост.

Фотев. Вестниците пишат, че драмата му Симеон Великий била преведена и на шведски.

Брулевич *(злъчно)*. Той сам го е обадил! Фанфаронът!

Фотев. И кому е нужно да знай това?

Арбузов. Превождат на европейски езици и от негърската литература, и от ескимоската поезия. Колкото е по-диво, повече има право на любопитството.

Фотев. У нас минува той за нещо важно, благодарение на дивотията ни.

Брулевич. Сметът на улицата и слепият го вижда; а диаманта само едно прозорливо око може да съзре и познае. А това око принадлежи на потомството.

Филип. Имаш пълно право. Нá, аз из един път познах, че Анка е хубаво нещо.

Арбузов *(гледа към дългата маса. Ниско)*. Иванов чете внимателно Вила. Кое чете? *(Минува край него и наднича над рамото му.)*

Брулевич *(ниско)*. Кое ли чете Стойчев тъй напрегнато в Зора? *(Минува край Стойчева и наднича над рамото му.)*

Калачов *(повишава гласът си към Минка)*. Та ви казвам, госпожице, муцуната ѝ, гледана през микроскоп, представлява едно островърхо рогче със ситни влакънца отгоре, назначението на които науката

още не е успяла да открие. . . В моята студия аз отбележвам, че някои от пръстените, които образуват тялото ѝ. . .

Минка. Като се напечата в списанието ви, аз ще я прочета. Аз преподавам по математика, но се интересувам и от естествената история.

Арбузов *(дохожда насам, ниско)*. Тоя кучкарин се бил вдълбил във Фотевата бездарност. Дурак! *(Отминува нататък.)*

Брулевич *(дохожда насам, ниско)*. Стойчев е зяпнал в критиката против мене и сякаш гълта рахатлокум. Подлец! *(Отминува нататък.)*

Минка *(на Калачова)*. Как ще назовете списанието си?

Калачов. Че мисля. . . «Списание за запазване и развъждане на дърветата в България» е дълго. . .

Филип. Щом е за дърветата: Дървено списание.

Минка *(смее се)*.

Калачов. Мисля: Горско списание.

Филип. Не иде горско: ще кажат, че е писано в гората или е написано да го четат горите. . .

Минка. Не е ли най-хубаво: Нашите гори?

Калачов. Приемам с възхищение вашия съвет, госпожице. Благодаря ви. *(Приказва с Минка, като отиват нататък.)*

Филип *(дохожда насам с Фотева; ниско)*. Василе, вие сте по-тесни с Калачова, познаваш го отблизо. . . Позагатнал е пред другиго за Минка. . .

Фотев. Тъй ли? Недейте, чичо!

Филип. Защо? Редовен момък, учен, добра служба. . . па и приличен. . .

Фотев. Той е тъп като калевра. . . Не видиш? В мозъка му само буболечки има.

Филип. Та ти не одобряваш?

Фотев. Видя ли как се усмихваше презрително, когато ти приказваше за Анка?

Филип. Що думаш?

Фотев. Няма понятие от литература. Тесен кръгозор, груба душа. Щерка ти не е за него.

Филип. Затова те питам, да не сбъркаме. *(Двамата посетители излизат отляво с кучето.)*

Ф и л и п *(към Фотева високо)*. Жени пускат тука — то нейсе. . . Ами и кучета защо пускат? *(Калачов и Минка идат насам.)*

К а л а ч о в. И тъй, госпожице, предварително ви благодаря за честта.

М и н к а. Без друго ще бъда на сказката, господин Калачов. *(Към другите.)* Ще си ходите ли? Аз отивам в клас.

Ф о т е в. Ще си ходим и ние. *(Туря си шапката. Калачов подава на Минка омбрелата.)*

М и н к а. Благодаря. *(Ръкува се с него.)*

А р б у з о в *(на Зафирка, която си търси сламената капела)*. Заповядайте, госпожа! *(Принася ѝ учтиво капелата.)*

З а ф и р к а *(усмихнато)*. Не се трудете, благодаря. *(Туря си капелата. Фотев, Филип, Зафирка и Минка излизат от дясната врата, която почтително им отваря Калачов, като се разкланя с тях. Арбузов пак сяда при дългата маса.)*

К а л а ч о в *(ниско)*. Трябва и аз да вървя и да седна на студията си. Сега съм до ларвата на насекомото Nymphea perigrinis. Поръчал съм и фигури в София. . . Но тая статия за гъсениците трябваше да я задържа за списанието и грешките щяха да се избягнат. Но я пратих във В и л а: по названието ѝ предполагах, че има нещо общо със земледелието. И как ме награкаха одеве да им турям литературата! Та мойто списание не е календар или масалкетабъ! Това е сериозно списание. . . Минка беше много любезна. Дали ѝ е говорил баща ѝ!. . . О, колко е симпатична! Като излезе оттука, как потъмня читалището! Да платя в кафенето, па да вървя. *(Туря си шапката и излиза отляво.)*

ЯВЛЕНИЕ 6

А р б у з о в и Б р у л е в и ч

А р б у з о в *(става и погледва усмихнато подир Калачова)*. Тоя сиромах с гъсениците и той се мисли, че върши велика работа със своите нещастни компилации.

Б р у л е в и ч *(става и иде насам)*. Идиот.

А р б у з о в. Ама и ний разхвалихме нелепата попара на Фотева. . . Какво да го правиш? Кажи му аго, да му е драго.

Б р у л е в и ч. А н к а т а му е съвсем калпаво нещо. Първо: отсъствува правдоподобност; второ: отсъствува оригиналност. . .

А р б у з о в. Третьо: здрав смисъл.

Б р у л е в и ч. Четвърто: талант.

А р б у з о в *(усмихнато)*. С една реч — отсъствие на всяко присъствие. . .

Б р у л е в и ч. Цял идиот! Да вървим! *(Излиза отляво.)*

А р б у з о в *(сам)*. Страшно го е жегнала критиката. Да му кажа аз нему как смее да си пише, че бил български Байрон. Брулевич и Байрон! *(Смее се. Излиза отляво.)*

ЯВЛЕНИЕ 7

Ф о т е в *(влиза отдясно)*. Излезли и те. По-добре. *(Озърта се.)* Върнах се, не мога да бъда спокоен. Всекиго, когото ще срещна на улицата, ще мисля, че е чел критиката в З о р а и ми се подсмива иронически. . . Оня глупец Калачов ми честити повишението. Прозаично животно! Аз бих предпочел да изгубя службата си, но да видя една похвална и справедлива оценка на С а м о д и в с к а г р а м а д а. Колко безсънни нощи! Колко труд!. . . И какво гигантско търпение! И сега за награда — пух по главата!. . . Кой е тоя разбойник от засада?. . . В нашия град идат само три З о р и: у мене, у Арбузова и тука. Тукашната я четат стотини души. . . *(Взима З о р а от дългата маса, иде насам, озъртайки се, и предпазливо отдира един лист, смачква го и го мушва в джоба си.)* Сега ще обядвам спокойно. *(Излиза.)*

З а в е с а

ДЕЙСТВИЕ ВТОРО

Общата стая на Арбузова и Брулевича. Бедно наредена. Две железни легла. Една маса, на нея гори лампа и лежат книжа. Три стола. По стените накачени дрехи и два пешкира; огледало; на полиците купове книги. Из отворените врата в дъното се вижда тъмен коридор и тъмен прозорец на срещна стая. Врата и отляво. Арбузов лежи на леглото си; Брулевич пише при масата

ЯВЛЕНИЕ 1

Брулевич. Това е последното ми стихотворение и с него се свършва сбирката Блянове на любовта. Под вдъхновението на любовта съм я написал. Сполучено избрах поетическото име на възлюбената си: «Беатрйче». Да довърша последния куплет и да туря: амин. *(Пише и изговаря, като брои слоговете по пръстите на лявата си ръка.)*

Таз гръд мятежна страст лелее
към тебе, нежна Беатриче,
за твойте ласки вечно млее
душа ми клета. . .

Тук за ритма с Беатриче има само три думи: кокиче, момиче и птиче. Кокиче тука съвсем е неуместно; да туря: «О момиче» — тя не е мома; да туря: «Мило птиче» — чорт го взел, съвестно ми е тая метафора: ще излъжа по един непростителен начин. . . Изстинва вече стаята, да затворя вратата. *(Става и затваря вратата на коридора.)* Хъ-ъ, кокиче, момиче, птиче. . . *(Сяда и взема перото пак. Мисли.)* Но няма друга ритма,

беден език. . . *(Арбузов хърка.)* Арбузов се раэхърка пак като свиня и ми пречи да намеря друга дума. Какви ритми имах на ръка? Птиче, кокиче, момиче. *(Обръща се злобно към Арбузова, който захърква по-силно.)* Не, трябва да дочакам, докат се доизхърка! *(Гледа към прозореца.)* Съзори се вече. *(Духа лампата.)* Биографите донякога ще си бият главите за Беатриче, да отгатнат коя красавица съм обезсмъртил под това име в стиховете си. Ще си дадат много труд. Уви, но тя сама не знае, че населява бляновете ми, вдъхновява лирата ми, разпаля огъня на желанията в гърдите ми. . . Простата душа. Тя не знае още поет какво значи и никога няма да разбере. . . Чувам, че се хлопа вратата на готварницата, познавам нейните стъпки. . . О, любов, без твоите животворящи лучи геният повяхва, а с тях — прави чудеса и завещава на вековете безсмъртни песни. . . *(Арбузов се сепва и постава.)*

ЯВЛЕНИЕ 2

Брулевич и Арбузов

Арбузов *(лови нещо във въздуха)*.

Брулевич. Какво ловиш?

Арбузов. Отиде, хвръкна!. . . *(Търка си очите.)*

Брулевич. Някакъв сладък блян?

Арбузов. Образа на мойта мила.

Брулевич *(усмихва се)*. Която съществува в сънищата ти?

Арбузов. Не, тя е жива. Брулевич, невлюбен поет не е поет.

Брулевич. Стара истина. Та съществува твоята любезна, за която въздишаш в стиховете си?

Арбузов. От месо и кръв, а не като твоята — дим.

Брулевич. Аз мисля, че е обратно, приятелю.

Арбузов. Деликатността не ми позволява да ти наименувам моята.

Брулевич. Скромността ми не допуща да ти посоча своята.

А р б у з о в. Мога само да ти кажа, че е хубавица.

Б р у л е в и ч. Моята е прелестна.

А р б у з о в. Тя прилича на топола по снагата и на лебед във врата.

Б р у л е в и ч. Моята не е висока; има чудни пластични форми.

А р б у з о в. Има очи черни, любовни, коса кестенява.

Б р у л е в и ч. Моята — очи сини като небето и коса златиста като нивята в полето.

А р б у з о в. Зъбите й бял маргарит.

Б р у л е в и ч. Моята има зъби, които изядат сърцата.

А р б у з о в. Устни румени, белина снежна.

Б р у л е в и ч. Устни сочни, сладострастни, кожа с мургавина нежна, като на италианките.

А р б у з о в. На мойта погледът е пожар.

Б р у л е в и ч. На моята — вулкан.

А р б у з о в. Дявол да те вземе. Отде я набута? Ти си такъв срамежлив!

Б р у л е в и ч *(ниско)*. Според описанието му прилича малко на мадам Делатур, жената на механика отсреща. *(Високо.)* Чужденка, нали?

А р б у з о в *(усмихнато)*. Не казвам.

Б р у л е в и ч. А мойта е истинска българка, здрава, юнашка. Като ходи, тресе се земята.

А р б у з о в. Аз обичам ефирните.

Б р у л е в и ч. А аз обичам пълничките. . . До де си дошъл с твоята?

А р б у з о в. Това мога да ти кажа: още съм в платоническия период на глухите въздишки.

Б р у л е в и ч. Далеко си. Аз дойдох до целувка — по-право — до откраднатa целувка.

А р б у з о в *(въздишка)*. Ти си щастлив.

Б р у л е в и ч. Арбузов, помогни ми: найди ритма на Беатриче, последнята ритма на Б л я н о в е н а л ю б о в т а.

А р б у з о в *(слиза от леглото и мисли)*. На Беатриче? Птиче. . . кокиче. . . момиче. . .

Б р у л е в и ч. Освен тях?

А р б у з о в *(мисли)*. Маниче!

Б р у л е в и ч *(маха с ръка ядосано)*.

А р б у з о в. И защо избра такова име? Мойта Карамфила ритмува със стотина нежни думи: мила, вила — горската богиня, — сила, свила, труфила, любила. . .

Б р у л е в и ч *(засмян)*. Да: кобила, мутовила, жила. . . гнила. . . камила. . . горила. . .

А р б у з о в *(смее се)*. Дяволо, не оскверняваи идеала ми! *(Взима пешкира си и отива в коридора да се умие.)*

Б р у л е в и ч *(сам)*. Да видим отзивите за книгата ми, като я напечатам. Пак ще бъде комплота на мълчанието. Моята съдба е тая, завистта няма друго оръжие. Пет сбирки лирически досега съм издал и три поеми и никой не излезе да ме изпсува даже. Само веднаж ме нарекоха в М л а д а м у з а Байрон — и то аз си го писах. . . Книгите ми лежат в праховете на потоните. Общество без вкус, невежествено, без умствени потребности. . . Не заслужва да се мъчи човек за него. Арбузов добре прави, че преписва чужди трудове и туря името си под тях. Пипнах го, че Б у р я е откраднал от един стар брой на М и р б о ж и й. Влъхвите са почестити у нас. Но за мене е потомството. . . *(Арбузов влиза с пешкира, като се бръсне още.)*

Я В Л Е Н И Е 3

С ъ щ и т е

Б р у л е в и ч. Арбузов, ти обогати с последнята си сбирка сонети нашата литература. Аз сега ще пусна моята: Б л я н о в е н а л ю б о в т а. Нека се пукат от яд завистниците.

А р б у з о в. Добре. Аз ще напиша отлична оценка в Л я т о.

Б р у л е в и ч. Благодаря.

А р б у з о в. Няма защо. *(Мята пешкира си на Брулевичевия креват.)* Ние трябва да се сплотим и да се поддържаме морално. *(Обува си панталоните.)* Публиката ни игнорира, ние трябва да си знаем цената.

Б р у л е в и ч. Аз я презирам тая публика и не

очаквам нейното оценение. . . Аз съм си най-добър съдия.

А р б у з о в. Ние апелираме към бъдещето поколение.

Б р у л е в и ч. Ние не щем лъжливите лаври на Поповича. *(Взима пешкира от леглото си, за да иде да се умие, и вижда, че е мокър.)* Ах! Аз съм се бил умил. *(Оставя пешкира и си обува панталоните.)*

А р б у з о в *(туря си вратника и си връзва вратовезка пред огледалото)*. Трябва със задружни усилия да строполим Поповича.

Б р у л е в и ч *(облича си жилетката)*. Той е един фанфаронин.

А р б у з о в. Шарлатанин! *(Връзва си вратовезката.)*

Б р у л е в и ч. Идиот! *(Туря си вратовезка, огледвайки се в огледалото през рамото на Арбузова.)*

А р б у з о в. Ще го натъпчем в орехова черупка с голямата ни критика против него! Всичката му босота и бездарност е изложена красноречиво. . . Той е загинал като писател. *(Облича жилетка.)*

Б р у л е в и ч. Фотев прибави там и няколко биографически подробности. . . Между другото, че жена му го биела с метлата и че в турско време е бил псалт в едно село, за пет кила жито. . . *(Облича жилетката си наопаки.)*

А р б у з о в. И да се прибави, че е предпотопен невежа, понеже е свършил в един манастир Светчето. . .

Б р у л е в и ч. Тури се.

А р б у з о в. А баща му се е викал поп Павли «Оберигроб», понеже е крадял шарлаганя от гробищата и си е готвил манджа с него. *(Облича сетре.)*

Б р у л е в и ч. Тури се. . . Ти взема мойто сетре?

А р б у з о в. Наопаки си облякъл жилета си. . .

Б р у л е в и ч *(като съблича жилетката)*. И всичко е крал — от Шилера, Шекспира, Пушкина. . .

А р б у з о в. И синът прави като бащата: обира умрелите.

Б р у л е в и ч *(като облича жилета и сетрето)*. Трагедията му Цар Симеон е един безконечен кърпеж. Не само темата, но и фрази, и думи, и многоточия даже е вземал чужди. За да се прославиш у

нас, има само едно средство: кърпи, кърпи, кърпи!

А р б у з о в *(като взима сетрето си да го облече)*. Цепнало се. . . Не съм научен, брате, да кърпя.

Б р у л е в и ч. И аз не съм научен.

А р б у з о в. Ами кой ще го закърпи тогаз? *(Гледа с недоумение сетрето си.)*

Б р у л е в и ч. Сетрето? Накарай Гана.

А р б у з о в. Нея трябва да помоля, макар че избягвам да ѝ гледам свинската мутра, която ми се все хили. *(Влиза в другата стая със сетрето.)*

Б р у л е в и ч *(гледа подире му)*. Истина му се хили, неблагодарната!. . . *(Мисли.)* Няма какво да се прави — трябва да се задоволя с «птиче». *(Взима ръкописа си и чете, броейки слоговете на пръсти и тропайки с крак.)*

За твойте ласки вечно млее
душа ми клета, мило птиче!

А защо не птиче, ако другаде мина вече за кокиче? Кой ще дойде да попита: дай да видим дали прилича на мило птиче или на гъска?. . . Да туря и датата, това е дреболия, но интересува биографа. *(Сяда и записва. Влиза Гана запретната.)*

ЯВЛЕНИЕ 4

Б р у л е в и ч и Г а н а

Г а н а. Господин Брулевич. . .

Б р у л е в и ч *(става ухилено)*. А, Гàно!

Г а н а. Да взема непраните дрехи. *(Отваря долапа.)*

Б р у л е в и ч. Знаеш ли какво пишех, Гано?

Г а н а. Каквото си писал. *(Бърка в долапа.)*

Б р у л е в и ч. Как бих желал да ѝ прочета, да видя впечатлението ѝ. . . Но тя не отбира нищо. *(Въздиша.)* Молиер е бил по-щастлив със слугинята си: тя хем го пореше, хем даваше мнението си за драмите му. .

Г а н а. Тия ли ти са само кирливите?

Брулевич. Гано, ти нито подозираш, че оставаш безсмъртна в моите песни! *(Ниско.)* Ох, Беатриче, миришеш ми на кромид! Истина, че в песните ми изпущаш аромат.

Гана *(извръща се)*. Не чух!

Брулевич. Гано, знаеш ли що е поет?

Гана. А?

Брулевич. А знаеш ли що е любов?

Гана. Стой мирен!

Брулевич. Любов — това е поезия. *(Спуща се към нея.)*

Гана. Махни се! *(Отдръпва се.)*

Брулевич. Ти ме удари оня ден.

Гана. Да помниш. Аз не ща такива работи... *(Изтегля дрехите.)*

Брулевич. О, Беатриче, чуваш ли? Майските славеи пеят навън.

Гана. Нямат друга работа — църкат.

Брулевич. О, прозаична душа!

Гана. Тия книжа в коша да ги взема?

Брулевич. Не ми трябват. Защо ти са?

Гана. За огъня, че грея вода за пране.

Брулевич. Вземи ги, вземи и сърцето ми. То е вече нагряно, гори, пламти, като вулкан. *(Спуска се пак към нея.)*

Гана. Мирен! *(Избягва с дрехите.)*

ЯВЛЕНИЕ 5

Брулевич *(запъхтян)*. Развълнувах се... *(Ходи малко.)* Тая любовна сцена ми вдъхна идея за едно ново стихотворение, което ще прибавя към Блянове на любовта. Ще го назова: Утренна целувка. Тя гори още на устата ми... Чувствата кипят в главата ми. *(Сяда и пише, като изговаря и брои на пръсти, мислейки няколко време подир всеки стих.)*

Сладка утренна целувка!
Слънцето блести навън.
Беатриче, като сън
златен, дойде без преструвка.

Тук «преструвка» не е ни в клин, ни в ръкав. Ама сама се натрапи и аз се подчинявам. О, ритмо, ти си проклета тиранка наша! Втори куплет, пак тъй го захващам... *(Пише.)*

Сладка утренна целувка!
Славей майски пей на двор,
кацнал въз зелений бор,
пей за ласка и милувка.

(Поглежда към двора.) Никакъв бор няма на двора. Той пей на крушата. Но как да туриш тая глупава круша в стихове!... И за това ще помисля... Трети куплет. *(Пише.)*

Сладка утренна целувка!
Беатриче, пълна с страст,
се отдаде в мойта власт...

Е, тука сега на «целувка» — какво? Преструвка споменахме, милувка споменахме... Каква ритма остая още, освен заплювка? *(Маха ръка с негодуване.)* О, беден език!... *(Чеше се в тила.)* Ах! обувка! *(Изговаря.)*

Се отдаде в мойта власт
с една мъничка обувка.

(Мръщи се.) Каква обувка? Тя беше боса! И защо обувка?... Много идиотско това. Но нека да стои. То се изля под натиска на първото вдъхновение. После ще минат през стъргата сто пъти... О, славо, мъчно се добиваш! *(Влиза Филип.)*

ЯВЛЕНИЕ 6

Брулевич и Филип

Филип. Добро утро ви. Все пишете! *(Ръкува се.)*

Брулевич *(посочва му стол)*. Заповядай. Какво има, бай Филипе?

Филип. Лошо нищо няма, добро — дà ще господ. Аз дирех наш Василя. *(Сяда.)*

Брулевич. Не е дохождал.

Филип. И вие все списанията... като наш Василя... Сега ми казва, че пише нещо много жално... Ваша милост — все стихове. Прочети ми нещо.

Брулевич *(усмихнато)*. Вие сте прозаик.

Филип. Това е една лоша дума, всекиму я не казвайте, че не я разбира... Де, прочетете де, дотам не сме слепи, през плет сме баре видели стихове...

Брулевич *(ниско)*. Какво ще отбере? Ама чакай за любопитство да му прочета. *(Високо.)* Току-що написах едно нещо, бай Филипе. Слушайте. *(Чете.)*

Сладка утренна целувка!
Слънцето блести навън.
Беатриче, като сън
златен, дойде без преструвка.

Филип. Добро. Само целувката...

Брулевич *(чете)*.

Сладка утренна целувка!

Филип *(ниско)*. Пак целувка?

Брулевич *(чете)*.

Славей майски пей на двор,
кацнал въз зелений бор:
пей за ласка и милувка.

Филип. Калачов... разправяше Калачов за едни мухи, що изсушават сега рилските борови гори. Ами за кой Лазка пей тоя славей? Махнете Лазка — ще го вземат за Лазка просякът.

Брулевич *(смее се)*. Моля, слушайте! *(Чете.)*

Сладка утренна целувка!

Филип *(ниско)*. Три стават.

Брулевич *(чете)*.

Беатриче, пълна с страст,
се отдаде в мойта власт...

(ниско) тук сега да видя впечатлението му. *(Чете.)*

Се отдаде в мойта власт
с една мъничка обувка.

Тоя стих, бай Филипе, може още да го променя.

Филип. Ба, разбира се. Само обувката не иде... Може да я вземат и за проста папукчийска калевра. Да се тури чепик, по-благородно е. *(Прозява се.)*

Брулевич *(навъсен, ниско)*. На свиня кладенчова вода. *(Оставя ръкописа недоволен.)*

Филип. Свършихте ли? Тук няма нещо за плач! Я напиши за Македония, как мъчат турците народа.

Брулевич. Тия теми са изтрити, допотопни работи.

Филип. Ба, нека се разпалят македонците — аз ли ще пиша? Всяко нещо за майстора си плаче.

Влиза Калачов.

ЯВЛЕНИЕ 7

Горните и Калачов

Калачов. Добро утро ви. *(Ръкува се с тях.)*

Брулевич. Приятно ми е. Заповядайте. *(Сочи му стол.)*

Калачов *(към Филипа)*. Как сте, бай Филипе?

Филип. Добре.

Калачов *(към Брулевича)*. С една молба дойдох, господин Брулевич. *(Развива свитъка.)* Ще ви помоля да ми прегледате правописанието в студията: Дървоядните насекоми в България. Знайте, не съм филолог.

Брулевич *(мръщи се)*. Занят съм, г-н Калачов. *(Взема ръкописа и го прелиства.)*

Калачов. Малко работа е, сто и четирийсет страници само.

Брулевич *(гледа в ръкописа и брои на пръсти)*.

Се отдаде в мойта власт
с мъничката си обувка...

Калачов. Де има обувка тука?

Филип. Има, има. . .

Брулевич. Имаше и във Вила една статия за гъсениците, твърде идиотска. . .

Калачов. Ба, хубава е. . . Само ер-голямът и е-двойното понякъде са разбъркани. Днеска в ерове-те се състои всичката наука. Пишеш ли ги на място — гений си; но ако напишеш гъсеница с ер-голям, вместо с ер-малък, тя изгубва правото да бъде гъсеница. Тъй ли е, бай Филипе?

Филип. Тъй.

Брулевич *(гледа в ръкописа, ниско)*. Съжалявам тоя нещастник. С какви дреболии си губи времето.

Калачов *(гледа на масата стиховете)*. Съжалявам тоя хаплю. С какви глупости се занимава.

Филип *(става към Брулевича)*. Тъй, вий, дето ви казвах. . . Чепик турете и Лазка махнете. Сбогом. *(Ръкува се с тях и излиза, изпращан до вратата от Брулевича.)*

ЯВЛЕНИЕ 8

Брулевичи Калачов

Калачов *(ниско)*. Защо беше тъй сериозен бай Филип? Чудно. . . *(Към Брулевича.)* Вие ще ме задължите много.

Брулевич. За жалост имам по-важна работа. Моля, извинете.

Калачов. Мисля, че и горите на България са важни.

Брулевич. От тях има нещо по-високо: областта на поезията.

Калачов. Извинете, науката е по-висока.

Брулевич. Изобщо на нея се посвещават ограничените умове.

Калачов. Мисля, че те боравят повече във вашата област.

Брулевич. А Байрон?

Калачов. А Пастьор?

Брулевич. Но вий не сте Пастьор!

Калачов. Нито вий — Байрон!

Брулевич. Кой знай. Вий не сте чели списанието Млада муза?

Калачов. Аз не чета такива работи.

Брулевич. Нито аз чета за мухи и гъсеници. *(Подава му ръкопис.)*

Калачов. Аз бих желал да почитват у нас и такива работи. . . Те са по-полезни от качулки и зънкулки. . .

Брулевич *(сърдито)*. Кое е качулки и зънкулки?

Калачов. И аз ще се занимая с тоя въпрос в новото си списание.

Брулевич *(живо)*. Вий ще издавате списание?

Калачов. Да, по горското дело.

Брулевич *(ниско)*. Ще мога да пиша вътре. *(Високо.)* Нека да стои ръкописа ви.

Калачов. Благодаря. Те са три тетради, както видите. *(Става.)*

Брулевич *(става)*. Ще се помъча да откраднa време.

Калачов. Извинете, че ви прекъсвам поетическите занятия.

Брулевич. Не, това е един ценен труд. *(Гледа ръкописите.)*

Калачов. Желая да прочета Млада муза.

Брулевич. Ще ви пратя книжката.

Калачов. Сбогом. *(Ръкува се и излиза.)*

Брулевич. Нещастен човек. Има хора, назначени от провидението да пъплят наравно с буболечките... Ама добре сторих. . . Нека да имам достъп в това списание, па съм гарантиран и от враждебни отзиви в него. . . *(Мисли.)* Отде се намери тая обувка? Залепила се е на мозъка ми като конска муха. *(Изговаря.)*

С мъничката си обувка!

Не, хубавичко стои, тъй миличко, има сантименталност. . . и даже, тъй да кажа, един вид. . . страст. . . Да туря тия ръкописи въз моята сбирка. *(Туря Калачовите тетради върху своите.)* Да изляза да подъхна въздух, може някоя нова идея да възприема. Но тук

цяло купище вестници, от Арбузова! Защо ги влачи? *(Събира вестниците и ги гужда на масата.)* Нека да идат и те в коша. *(Мисли.)*

Се отдаде в моята власт...

Все тая обувка! *(Блъска ядосано масата, хвърля ръкописите в коша и полага лампата върху вестниците.)* Да не би да ги бара Гана... *(Излиза.)*

ЯВЛЕНИЕ 9

Арбузов *(влиза в стаята със сетрето в ръка)*. Гана пере. Ще ми умирише дрехата на помия... Сам ще се закърпя... Днес ще се представя пред моята Карамфила. *(Кърпи сетрето.)* Моите скрити мъки стават нетърпими... Ще й излея чувствата си, па стане, каквото стане... Тоя папуняк Брулевич ми дава добър пример от смелост... Кураж, кураж прочее! При всяко ново срещане любовта ми по̀ се усиля... И тя е приветлива към мене... Може би очаква от мене първата стъпка... Ох, конците на шева се виждат, като на крадените мисли на Брулевича... Коя е неговата? Много мирише на лъжа, както миришат на лъжа и чувствата му... А пък стиховете му? Като ги четеш, гаче вървиш нощя из турски гробища... Грапави, куци, пресилени, миришат на пот!... По-лесно може смля стомаха ти сто обявления на съдебни пристави, а не негови четири стиха. Откак се нарече сам Байрон в Млада муза, вирнал е нос, позволява си да гледа отвисоко, със снизхождение на мойте песни. «Гладички са!», каже Надута пуйка!... Чакай да й отрежа опашката, да се не пери. Днес ще предам на пощата статията до Лято. Ще полудей!... Той е уверен, че стои сто аршина над мене... Аз съм пришил ръкава за панталона си. *(Прерязва конеца.)* Байрон! *(Смее се.)* Чакай да прегледам пак статията. *(Вади плик из джоба си и из него една хартия. Чете няколко време ниско и усмихнат, после високо.)* Хъ-ъ... «Подир всичките тия синигерски каканижения на г. Брулевича, справедливо оставени в праха на забравата, читателят е разбрал какви ще бъдат новите му, за които е разгласил, че ще ги печата под название: Блянове на любовта, които по-сполучно би се нарекли: Блеяния на глупостта... Как би бил благотворен един изтребителен огън, който да избави и литературата ни от нов смет, и г. Брулевича от нови горчиви разочарования!...» *(Смее се.)* Заклан, заклан! *(Облича се и се огледва в огледалото.)* Прекрасно. *(Мръщи се.)* Ах! Под тая мишница се белее! Разпрано било! *(Оставя плика на масата и си пипа с дясната ръка мишницата.)* Ще вървя така. Лявата си ръка няма да я отделям. *(Тършува в джеба си отзад.)* Да си взема чиста кърпа... *(Влиза в стаята.)*

ЯВЛЕНИЕ 10

Гана *(влиза от дъното)*. Пак ме закачи, като излазяше... И сега намери да ме огрешава, когато говея! Тоя не е си с целия... Стои цяла нощ, брои на пръсти: едно, две, три, четири, пет; едно, две, три, четири, пет. И все тъй... Като ме види, спуща се да ме целува. Оная нощ махаше нещо на месечина. А Арбузов — дере книгите много. Дере, дере, дере! Пише — дере, пише — дере и попържа по френски. Всеки ден измитам купове покъсани книги. А, да прибера и тия... *(Вдига коша.)* Дохожда и другият, Фотев: карат се, надпират се, все троицата, и все споменуват «нашата ладфатура, делалотура...» Трябва да е за Делатура. Види се, за жена му е. Арбузов я кори, Фотев я псува, а пък Брулевич удря по масата: «Калпава, калпава!» И вик!... Скарали се врабци за чуждо просо!... *(Гледа в коша.)* Гледай какво чудо книга са изписали, па сега я хвърлят да се гори... Нямат ум колкото една кокошка...

Излиза с коша. След малко прозореца на срещната стая се осветлява от пламъци на запалени книжа.

Завеса

ДЕЙСТВИЕ ТРЕТО

Гостната и работната стая на Фотева. Скромно наредена. Маса с книжа по нея и под нея. Миндер, столове, библиотека. По стените фотографии, огледало. В дъното врата към пруста; отляво врата на стая и прозорец. Фотев седи при масата и пише.

ЯВЛЕНИЕ 1

Фотев *(сам)*. Страшно ме увлече тоя разказ. . . Хъ. . . *(Мисли.)* Сега Еленка да се научи ли за измяната на мъжа си, или по-после да улови любовното му писмо? Да го улови по-после, тъй ще бъде по-силен ефекта. А сега нека се продължава заблуждението ѝ. *(Пише няколко секунди и спира.)* А на Карадолева да туря руса брада или черна? По́ му прилича червена: червеновласите хора са лукави и коварни по природа. Добре, червена. . . *(Обръща се назад.)* Пс! Тая котка пак запреде. *(Пъди я с ръка.)* Да продължа. *(Пише, изговаряйки бавно.)* «Елена с меланхолно изражение на лицето очакваше с тайно вълнение връщането на Карадо́лева, който беше отишъл със семейството на Найденов на лозето им, което е до реката. . . която носеше още мътните си вълни, които. . .» Да чакам да мине тоя пайтон на улицата. Всеки шум ми разбърква мислите. *(Пише пак.)*. . . «които с бясна бързина се спущаха от планината, като. . .» трябва някое силно сравнение. . . «като грандиозни разярени левове, които реват. . . които реват.» *(Гледа часовника на поличката.)* Не ща исо сега! *(Става и го затъква с хартия.)* Да. *(Сяда пак и пише.)*. . . «които реват като грозна стихия. . .» Чичо и на тая повест ще плаче. . . «както ревяха разбунтуваните страсти в гърдите на Карадолева. . .» Хубаво. Арбузов и Брулевич ще си гложда́т ноктите. *(Пише.)* «Зловещи предчувствия, подобни на зловещи врани, кацнали въз един комин. . .» *(Пъди една муха.)* Да я вземе дяволът, пусна точка до комин; няма понятие от логика и правописание. . . Кой хлопа тъй вратата? Не! Днес са направили съзаклятие всички одушевлени и неодушевлени предмети да ме не оставят да работя. *(Хвърля перото. Влиза Зафирка.)*

ЯВЛЕНИЕ 2

Фотев и Зафирка

Фотев *(сърдито)*. Много хлопаш!

Зафирка. Ти пък не даваш муха да бръмне!

Фотев. Не давам, защото съм занят. Обяда готов ли е?

Зафи́рка. Какъв обяд?

Фотев. Говоря български.

Зафирка. Имаме само марули.

Фотев. Не желая вече марули. И панталона ми стои цепнат от една неделя.

Зафирка. Не се вижда. Искам по-напред да дочета Воденчарската усойка. Много ме увлече, особено когато дъщерята на баронесата се научи за. . .

Фотев. Остави. Одеве котката, сега — ти.

Зафирка. Ти си станал сприхав, откакто те критикуваха!

Фотев. Аз? Малко ме е еня. Чистото злато ръжда го не яде. Но тебе малко те вълнува, че ме псуват: ти все си четеш романите. . .

Зафирка. И затова трябва да престана да чета?

Фотев. А бе чети ги колкото щеш, ами защо хлопаш вратата? Ти сега си захванала и стихове да четеш, възхищаваш се от Арбузовите лигавщини. . .

Зафирка. Не са лигавщини.

Фотев. А, по́ отбираш от мене? Кога тиква стана, кога опашка пусна?

Зафирка. И ти мислиш, че нямам толкова вкус?

Фотев *(ниско)*. Мое нещо досега не е похвалила.

Не, аз не трябваше да взимам такава жена неразвита! *(Високо.)* И ти все гледаш да прочетеш какво пишат лошо за мене!

З а ф и р к а. Защо? Интересувам се.

Ф о т е в *(нервно)*. Интересувай се колкото щеш, но дай ми обяд.

З а ф и р к а. Че купи ли нещо?

Ф о т е в. Не видиш ли, че съм все занят с повестта? *(Ниско.)* Ах, и пари няма!

З а ф и р к а. Страшно си нервен. Тая заран и чича си не прие; излъгахме го, че те няма.

Ф о т е в. Защо ме е дирил чичо? *(Чеше се в тила.)*

З а ф и р к а. Не знам. Може да е за Калачовия въпрос.

Ф о т е в. Чичо ще му откаже.

З а ф и р к а. Защо?

Ф о т е в. Калачов е едно затъпяло същество.

З а ф и р к а. Тъй ли?

Ф о т е в. Презира литературата! Невежествен!

З а ф и р к а. Минка му симпатизира.

Ф о т е в. Защото и тя има сърце сухо. . . Моля, една мома, която преподава от години все десетични дроби и алгебра, може ли да има тънко чувство и да се възхищава от прекрасното?. . . Та казваш марули само?

З а ф и р к а. Слук.

Ф о т е в. И ни една пара до днес от С а м о д и в с к а г р а м а д а! Петстотин лева ми костува печатането ѝ. Четири месечини! Ние народ ли сме? Сган, насекоми, като Калачовите.

З а ф и р к а. Ах, забравих, имаше две писма. Тука бяха. *(Изважда ги измежду книжата на масата.)*

Ф о т е в *(взима едното и го разтваря)*. Подписан «Лалугеров»!. . . Какво ми пише? *(Чете.)* «Уважаемий събрате!» Смей да се нарича мой събрат това животно! *(Чете.)* «Понеже съм притеснен от нуждата на обстоятелствата и чувството ми не признава да се отнеса към другиго, и без да ви отегчавам повече, моля ви срещу 250 лева да ви продам всичките ръкописи, сиреч 4 романа, 8 големи бунтовнически драми, 3 пространни записки по въстанието на Дряновский манастир, 120 стихотворения с разно съдържание и 2 сандъка с ръкописите на лудия даскал Никола, от които ще се ползувате. И ви давам правото да ги напечатате. Сиреч със своето си име и за ваша слава, без да претендирам нещо повече и ако се съгласите, явете, да ви ги докарам.» *(Фотев ядосано скъсва писмото.)* Каналия! Продава ми купището си за двеста и петдесет лева и ми харизва славата си!

З а ф и р к а *(смее се)*. Този е идиот!

Ф о т е в. И сявга, когато ме среща на улицата, спуща се да се ръкува!

З а ф и р к а. Отвори и това писмо. Може да е по-благоприятно.

Ф о т е в *(гледа плика му)*. От София, от Кесаровата книжарница! *(Весело.)* Парици пращат, Зафирче! *(Разтваря го и чете.)* «Уважаемий господине! Понеже минуваме в нов дюкян, твърде тесен, и няма място де да държим С а м о д и в с к а г р а м а д а, моля ви, явете ми кому да предам 498 книги непродадени. Прилагам ви в тимбри 80 стотинки, стойността на двете продадени книги».

З а ф и р к а *(скръбно)*. Само две?

Ф о т е в *(хвърля писмото)*. Проклятие!

З а ф и р к а. Див народ сме!

Ф о т е в. Зафирке, аз съм неспособен да допиша повестта си подир туй.

З а ф и р к а. Ужасно. Дай тимбрите да пратя за мляко и хляб. *(Взима ги и излиза.)*

Я В Л Е Н И Е 3

Ф о т е в *(ходи мрачно)*. Не, аз ще пиша! Цели томове ще напиша, напук! По-велики писатели са гладували. . . Аз даже ще благодаря на случая, ако ме уволнят; ще съм независим и нищо прозаическо не ще ми пречи на вдъхновението. . . Само две книги! Продадени за две години! Народ!!. . . Когато умра — ще ме оценят; само тогава злобата ще млъкне, равнодушието ще престане. Моята слава ще гърми, моите съчинения ще се разчепкват до запетая. . . Биографи, критици, поети ще ме изследват, възхваляват и посочват с гордост. . . Може и паметник. . . Не ща паметник. *(Мисли.)* Аз трябва да си оставя записки, за да знаят бъдещите по-

коления подлостта на сегашното. Ще кажат: «Гонен, непризнаван, страдал, ял марули, скъсан *(поглежда си скъсаното място на панталоните)*, и никой да не простре ръка за помощ на една народна слава!. . .» А аз ще бъда в гроба и не ще да зная!. . . *(Брише си очите.)* Ето тая в момента, когато съм най-разчувствуван, иде да мърка. Пс! *(Пъди котката.)* Не, ела, ела, пиле. Само в твоите очи съзирам искреност и възхищение. Жена ми даже злорадствува тайно. . . *(Взима котката и я туря на масата.)* Ти си моята безкористна и вярна приятелка, всегдашна другарка на нощните ми бдения. *(Брише си очите.)* Колко пъти, като работя, се качваш на масата ми и твоето кротко око следи внимателно скърбуцането на перото ми, като поддържаш бодростта на духа ми с мелодичното си предене! Бедната моя Недка! Тя даже взима участие в трудовете ми и ме ползува със съветите си; съгледа ли, че напиша фраза, която не одобрява, тя простре крачето и я замаца. Пет пъти правй тъй и петте пъти фразите бяха наистина лоши! Тя стои по-високо и от чича Филипа по критическия дар, макар да е лишена от способността да плаче. *(Влиза Филип с книга в ръка.)*

ЯВЛЕНИЕ 4

Фотев и Филип

Филип *(отрива си сълзите)*. Дошъл съм до средата на Анка и не можах повече. Разтъжих се пак.

Фотев *(ниско)*. Само той ми поддържа енергията и доверието в мене си. . . Трябва и него да спомена в записките. Потомството ще му бъде признателно. То няма да състои от Калачовци. *(Високо.)* Чичо, дохожда ли Калачов?

Филип. Няма нужда. Срещнах го одеве и му отговорих направо, че Минка не е ни за женене. . . Мечият син, да не прочете досега Анка! Толкова му думах. . .

Фотев. Тоя човек е безсърдечен. Аз се чудя как би могъл да обича жена си, когато всичката му любов са погълнали буболечките!

Филип. Джанъм, как ще да има сърдобол за Минка, ако се разболей например или бъде кахърна, когато над хора, дето живи горят в пламъците, той не се нажалява! *(Брише си очите.)* Но аз те дирих одеве да те питам, Василе, за една дума, дето три пъти се спъвах в Анка: «грандиозен?» грандиозен пожар?

Фотев. Величествен, чичо.

Филип. Хъ! Има и едно друго, дето не проумявам. *(Прелиства списанието.)* Хъ, ей го. *(Чете.)* «Той виждаше с трепет грозното Анкино лице. . .» Ами по-рано се казваше, че Анка е хубавица? Как сега погрозня?

Фотев. Сиреч сърдита, страшна.

Филип. Ами защо го не туриш тъй?

Фотев. «Грозно» е прието сега да се пише вместо страшно.

Филип. Заплете ни се езика, не знам. . . Поуталожих се, да ида да чета нататък. *(Излиза.)*

Фотев. Жално, жално, че чичо не е повече образован: с тоя природен критически вкус той би станал цял Белински!

Влиза Минка.

ЯВЛЕНИЕ 5

Фотев и Минка

Минка *(наскърбена)*. Вие сте жестоки с тате!

Фотев. Какво?

Минка. Защо го въоръжихте против Калачова!

Фотев. Минке, защо държиш толкова за него?

Минка. Но вие какво имате против него?

Фотев. Той ще ти напълни живота с гъсеници!

Минка. Истина, той е предаден до крайност, до слабост на любимия си предмет. . . Но не това е причината: вие му не прощавате, дето не може да се възхищава от литературата и да пролива сълзи над героите ви.

Фотев. И срамота ли щеше да е да бъде по-модерен човек?

Минка. Той се не сърди, че вие не четете неговите научни статии. . . Може би не са изящни, но са полезни.

Фотев. Вие по възгледа заслужвате един другиго. Търкулнало се гърнето, та си намерило похлупака.

Минка. Вие нямате по-сериозна причина на тая ненавист.

Фотев. А вашата, каква е за тая... симпатия?

Минка. Моята? Обичам го!

Фотев. Тя няма да убеди баща ти.

Минка. Тати беше благосклонен. Ти изкуствено му внуши твоята омраза, та стана студен към Калачова.

Фотев *(ниско)*. Тя не знае за отказа. *(Високо.)* Лъжеш се, чичо сам знай да цени хората. Един човек, който не е способен да се покърти, не е добър за нищо.

Минка. Аз виждам, че вие се покъртяте над въображаеми страдания, а остаяте безчувствени на истинските.

Фотев. И аз си имам моите, но никой ги не знае. И вярвай, че са по-горчиви.

Минка. Писателски суети.

Фотев. Я чувай, братовчедко: употреби влиянието си, та преобразувай духовно Калачова. Може би и за тебе ще е добро.

Минка *(усмихва се)*. Да хване да пише и той литературни произведения?

Фотев. Не, но да им се възхищава.

Минка. Това не зависи от него, а от вас — писателите...

Фотев *(сърдито)*. Тогава аз ти казвам, че котката *(посочва я)* повече отбира от тебе, и се отказвам да разговарям.

Зафирка влиза отдясно.

ЯВЛЕНИЕ 6

Фотев, Минка и Зафирка

Минка. Зафирке! От днес няма да чета нищо от писатели. Нищо, нищо! Те са най-безсърдечни.

Зафирка. За господин Калачова това?

Минка. Един благороден момък, сериозен, вежлив и с добро бъдеще...

Зафирка *(усмихва се)*. Мари, пиленце, нека и Калачов направи малко жертва, поне от уважение към баща ти.

Минка. Каква жертва?

Зафирка *(усмихната)*. Да пролее две сълзи над Анка.

Фотев *(сърдито)*. И без неговите сълзи Анка ще мине. *(Излиза.)*

Минка *(усмихната)*. Ами ако му се не плаче? Той не е жена!

Зафирка. Само две сълзи.

Минка. Той няма да склони на тая комедия. *(Усмихва се.)* Какво се е разхълцал тати в стаята си? *(Излиза отдясно.)*

Зафирка *(сама)*. Те са се намерили с Калачова: прозаични като тройно правило. *(Влиза от дъното Арбузов.)*

ЯВЛЕНИЕ 7

Зафирка и Арбузов

Арбузов. Добър ви ден!

Зафирка. Добър ден, господин поете. *(Ръкува се.)*

Арбузов *(ниско)*. Много си дигнах ръката. Дали не видя под мишницата?

Зафирка. Четох новото ви стихотворение. *(Усмихва се.)* Коя е тая «Карамфила»?...

Арбузов *(ниско)*. Тя сама докарва разговора на желана тема. *(Високо.)* Карамфила? Моята пленителна муза. *(Гледа я нежно.)*

Зафирка *(усмихната)*. Мога ли да я зная?

Арбузов. Това е мил секрет на сърцето ми, госпожо.

Зафирка. Българка? Чужденка?

Арбузов. Отгадайте? *(Гледа я нежно.)*

Зафирка. Ще отгадая!

Арбузов. Не можете! *(Ниско.)* Пак дигнах лявата ръка!

Зафирка. Чужденка е! *(Ниско.)* Доколкото можах да разбера от Ганините думи, мадам Делатур ще е...

Арбузов *(ниско)*. Цял треперя. Сега е съдбоносния миг. *(Високо.)* Как, вашето прозорливо сърце не угажда?

Зафирка *(усмихната)*. Тукашна?

А р б у з о в *(ниско)*. Страшно се вълнувам. *(Високо.)* Махнете от тая дума последните четири букви и ще узнаете Карамфила де е сега.

З а ф и р к а *(мисли и се изчервява)*.

А р б у з о в *(пада на колене)*. Аз ви обожавам!

З а ф и р к а *(уплашена)*. Станете!

Влиза Филип с книга в ръка.

ЯВЛЕНИЕ 8

Горните и Филип

Ф и л и п *(съглежда Арбузова, който се изправя смутено)*. Що е това?

З а ф и р к а *(ниско)*. Боже, скандал сега! *(Към Арбузова, високо.)* Господин Арбузов това не зависи от мене.

Ф и л и п *(сърдито)*. Какво има?

З а ф и р к а *(на Арбузова)*. Най-хубаво обърнете се лично към баща ѝ. *(Ниско.)* Коленичи пред него!

Ф и л и п. Що е това?

З а ф и р к а. Господин Арбузов проси ръката на Минка и ме молеше като, като нейна роднина да ходатайствувам пред вази. *(Арбузов пада на колене пред Филипа.)*

Ф и л и п *(разсмян)*. Тъй ли е обичай да правят поетите? Стани, чичовата, сега и иди, та пий една студена вода, че си прежълтял. . . За другото не си дорасъл още, ами си чирак. Научи се да разплакваш хората със списанията си, па тогава хелбете, някоя мома ще те хареса.

А р б у з о в *(става, ниско)*. Отмина ме дървен господ. *(Бара се под мишницата и отива настрана.)*

Ф и л и п *(на Зафирка)*. Снахо, идех да те питам какво е «грациозно»? Срещам в А н к а тая дума.

З а ф и р к а. Грациозно е хубаво, гиздаво. *(Ниско.)* Как съм развълнувана!

Ф и л и п. Имаше и друга дума. *(Търси в А н к а.)*

А р б у з о в *(бърка в джоба на сетрето си)*. Де е статията? *(Пак тършува уплашен във всичките си джобове, озърта се и по пода и пак тършува. Ниско.)* Ах! Забравил съм я там на масата. *(Излиза бързо, като оставя шапката и бастуна си.)*

Ф и л и п. На тогози се е развила бурмата. Хвърля се на колене пред чужди жени и забравя шапката и бастуна си. Цял поет! Мигар от севда е това?

З а ф и р к а. От любов към Минка.

Ф и л и п. Не виждах досега такова нещо. . . Напротив, другият, Калачов, да се забъркаше той, пó го разбирам. . . Ами тоя — от де до де? Каква е тая дебела книга? Пак романи? Слободна си още. Нека дойдат гайди, па ще видим. . . Нали викат: «Младо радо до венчило, а охоло — до вречило.» Та и сега си имаш други романи. . .

З а ф и р к а. Какви романи?

Ф и л и п. Тъй. Сготви обяд, очисти къщата, че ще ви изядат дървениците, закърпи Василевите панталони, уший си туй-онуй и за тебе, и за гостенчето, дето е на път *(усмихва се)*, и толкова още работи, много по-нужни от тия романи. Но да ида да обядвам, па да подхвана пак А н к а: сега съм в сред пожара. *(Излиза.)*

З а ф и р к а *(сама)*. Боже, как се зачудих! Та за мене било!. . . Но трябва да обадя на Василя преди чича. Той ме чака за обяд. *(Влиза в стаята. Минка влиза от дъното.)*

ЯВЛЕНИЕ 9

М и н к а *(с огорчен вид)*. Ужас! Тати му бил отказал! Това известие ме зашеметява! Всичките ми надежди по вятъра се пръснаха. Бедният Калачов, как ли страда сега. . . Той и не ще да смее да се яви. Сърцето ми се къса! Аз съм убита! Аз съм нещастна! *(Хваща се за главата и влиза в стаята. Арбузов влиза от дъното.)*

ЯВЛЕНИЕ 10

А р б у з о в *(гледа по пода)*. Няма я у дома! Ами ако я е намерил Брулевич? *(Хваща се за главата.)* Положението ми ще бъде ужасно. Подир това трябва да бягам в Австралия. . . Да не би тука да е паднала? *(Гледа по пода и по миндера. Съзира шапката си и си я туря.)* Аз съм бил гологлав! Няма! *(Влиза Брулевич бурно.)*

ЯВЛЕНИЕ II

Брулевич *(на Арбузова)*. Разбойнико!

Арбузов *(уплашен)*. Какво има?

Брулевич. Мракобеснико! Джелатин на мисълта! Втори Омар, подпалвач на плодовете на човешкия гений. . .

Арбузов. Какъв джелатин? Какъв подпалвач? Какъв Омар?

Брулевич. Завистливий разбойнико! Низкий човекоядецо! Бухал; враг на светлината! Арбуез, инквизитор, устроител на аутодафета, в които изгаря не тленни хора, а безсмъртни идеи!

Арбузов. Ти си луд, Брулевич! Би казал човек, че съм изгорил Александрийската библиотека.

Брулевич. Ами не изгори ли ми сбирката: Блянове на любовта?

Арбузов *(смаян)*. Аз да изгоря! *(Ниско.)* Значи, друго се е случило, а не е намерил статията. . .

Брулевич. Отказваш? Не хвърли ли ръкописа ми в коша, нарочно за да го хвърли пък Гана в огъня?

Арбузов. Аз? Обявявам ти дуел за тая мръсна клевета!

Брулевич. Злодеецо! Завистлива душа! Угасител на Прометеевия огън! Ще продължаваш ли и подир това да отказваш? *(Изважда статията му.)*

Арбузов *(уплашено)*. Ах!

Брулевич. Ето тук вече е начертан и адския ти план. Демон преизподний! Нравствено чудовище, по-отровно и от скорпията, по-нищожно от Калачовите буболечки! Хайдутино в засада!. . . *(Чете.)* «Как би бил благотворен за тях един изтребителен огън, който да избавеше литературата ни от нов смет и господин Брулевич от нови горчиви разочарования!. . .»

Арбузов. Това е едно мое мнение, което поддържам и сега!

Брулевич. И едно горещо желание, което приведе в изпълнение!. . . Иди, иди! Виж! Наслаждавай се от пепелта на моите ръкописи!. . . Порадвай се, кърпачо! Обирнико на дрипите в Мир божий и на ония умствени дрипи, които също горят на аутодафе! Аз ги хвърлих!

Арбузов. Горят?

Брулевич. Ония идиотства, които ти сам ще си хвалиш по-после в Лято! Горят, да!

Арбузов *(в ужас)*. Моите? Ах! *(Припва и излиза.)*

Брулевич *(ходи развълнуван)*. Аз съм убит човек. *(Затуля си лицето с ръце и плаче.)* О, сладки изгорели мъченици! О, трупове черни на моите чеда! *(Вади от джоба си сажди от изгорели хартии и ги посипва на пода. Влиза Калачов.)*

ЯВЛЕНИЕ 12

Брулевич и Калачов

Калачов *(без да съгледа Брулевича)*. Аз съм поразен! Как дойдох тука — сам не зная. . . Неговия груб отказ ме уби като гръм!

Брулевич *(към Калачова)*. Ела, брате, плачи над моето нещастие! *(Стиска му разплакан ръцете.)*

Калачов. Вие ми почернихте ръцете!

Брулевич. Моята безвъзвратна загуба и загубата на бъдещето!

Калачов. Какво има?

Брулевич. Плачи, ти казвам, защото и аз плача!. . .

Калачов *(гледа учуден почернелите му ръце от сажди и изгорелите книжни късове по пода)*. Какви са тия изгорели книги?

Брулевич. Кажи, има ли по-голямо нещастие на света и по-пъклено убийство? Арбузов изгори ръкописа ми със стихотворенията!

Калачов. Тука?

Брулевич. У дома. Хвърлил ги в коша, а Гана ги изгорила.

Калачов *(уплашено)*. А моите?

Брулевич. Злодеецът, нека да види и своите сега!

Калачов. А моите ръкописи?

Брулевич. И те заедно.

Калачов. Изгоряха?

Брулевич. Да, с моите, имали тая чест. . . Виж тия сажди! В тях са и моите песни, и твоите... буболечки!

Калачов *(в отчаяние блъска си главата)*. Ах! Векове труд и мъка! *(Хваща си главата и обикаля бързо.)*

Брулевич *(хваща си главата и обикаля също)*.

Калачов. Ах, нещастие! И не задържах копие!

Брулевич. Нито аз го запазих!

Калачов *(плачевно)*. За вас е лесно.

Брулевич *(обръща се към него с лице почерняло)*. Лесно?

Калачов. Ти ще напишеш пак в една нощ твоя календар! Ами аз? Отиде ми животеца!

Брулевич *(гневно)*. Защо примираш толкова? Кой ще почувствува, че е изгорял ръкописа ти?

Калачов. Светът ще пропадне без твоя!

Брулевич. Да, моята загуба ще потресе всичките високи души в България!

Калачов. А за моето ще заплачат всичките дървета в България!

Брулевич. Лъжеш се, ни един няма да се потревожи от загубата на едно полуграмотно съчинение.

Калачов. Не бой се, няма да стане никаква кокоша жалба в махалата за вашите качулки и зънкулки!

Брулевич. Идиот! *(Излиза сърдит.)*

ЯВЛЕНИЕ 13

Калачов, после Фотев

Калачов *(сам)*. Два гръма в един ден! Две нещастия! И никой не може да ме утеши! *(Сяда на миндера под прозореца, взима разтворената книжка от Вила, затуля си очите с нея и хълца. Сваля книжката на коленете си.)* Моите сладки ръкописи, преобърнати на пепел! на пепел! на пепел! Такива съкровища!

Фотев *(поглежда над него из прозореца)*.

Калачов *(плаче)*. Толкова сили и младост! Толкова надежди, изядени от пламъците!

Фотев *(ниско)*. Анка чете. На страницата на пожара е.

Калачов *(блъска с ръка списанието)*. Изгоряха, боже мой!

Фотев *(ниско)*. Как е силно покъртен! Плаче!

Калачов. Сърцето ми е разкъсано. . . Само като си представя как са пращели в пламъците. . . Настръхват ми космите. . .

Фотев *(ниско)*. Поразен съм. Не вярвам чувствата си! Сълзи от Калачова над Анка? Това е диплома за безсмъртието ѝ. . . Да обадя скоро на чича! *(Махва се.)*

Калачов *(сам)*. И защо си оставих там ръкописите! От яд са ги изгорили, защото презирам техните песни, които не трябват никому! Ох, моето безценно съкровище! Аз за него забравих и другото си нещастие, Минка, за която ми отсече надеждата нейния изветрял баща, който плаче като бабичка над опашати лъжи и измислици.

Влизат Филип с «Вила» в ръка, Фотев, Зафирка и Минка.

ЯВЛЕНИЕ 14

Калачов, Филип, Фотев, Зафирка и Минка

Филип *(с Вила в ръка, разплакан, трие си очите. На Калачова)*. Плачи! И аз плача, Калачов!

Калачов *(става, разплаква се, като държи Вила)*. Изгоряха, бай Филипе, изгоряха! *(Към Минка.)* Извинете, госпожице, че плача. . . Аз съм поразен от толкова нещастия днес!

Филип *(плачевно)*. Загинаха, отидоха!

Калачов. На пепел всичко, бай Филипе! Пожали ме! *(Изтрива си сълзите.)*

Минка *(ниско)*. Боже мой, как изкусно разиграва комедия? А аз съм убита от скръб!

Калачов. На пепел, на пепел! *(Охка.)*

Филип. Само като си помисля как са пищели в сините пламъци и викали за помощ. . . *(Задавя го плач.)*

Калачов. Вие още повече ме разтрогвате! *(Затуля си очите.)*

Ф о т е в *(шушне на жена си нещо — и си трие покъртен очите)*.

Ф и л и п. Само камъкът не би заплакал!

К а л а ч о в. Благодаря ви за съчувствието, бай Филипе. Не стигаше ми днешния удар, ами и тая скръб сега!

М и н к а *(ниско)*. Боже! Аз не вярвам ушите си и очите си!

Ф и л и п *(ниско на Фотева)*. Е, какво мислиш сега?

Ф о т е в *(ниско)*. Калачов е един благороден човек.

Ф и л и п *(хваща за ръка Калачова)*. Господин Калачов, утешете се!

М и н к а. Утешете се, господин Калачов!

К а л а ч о в *(разсълзява се пак)*. Има ли утеха за такива страдания? За такива загуби?

Ф и л и п. Само едната не може да се поправи: тя ще остава завинаги рана в сърцата ни.

К а л а ч о в. Да, бай Филипе: огънят не връща, което е изял!

Ф и л и п. Но другото зло можем да го поправим още сега. *(Към Минка.)* Минке, ела тука. *(Минка се изправя до Калачова усмихната.)*

Ф о т е в. Чичо, ти предугади нашата молба.

Ф и л и п *(на Калачова и Минка, усмихнат през сълзи)*. Искате се, а? Целувайте ръка и да сте честити.

К а л а ч о в *(покъртен)*. Ах, бай Филипе! *(Целува му ръка, също и Минка.)*

З а ф и р к а *(радостно)*. Сега и вие, по устата. Една поетическа целувка! *(Калачов и Минка се целуват.)*

Ф о т е в. Честито ви! *(Ръкува се с тях.)*

З а ф и р к а. Честито ви! *(Ръкува се с тях.)*

Ф и л и п *(ниско на Фотева)*. Е, какво мислиш сега?

Ф о т е в *(ниско)*. Ти имаш зет един велик човек!

К а л а ч о в *(на Минка усмихнат)*. Сега в щастието черпя нова бодрост и ще напиша студията си още по-обширна и по-добра!

М и н к а. Как, студията изгоряла? Мълчи!

Ф и л и п. Кое?

М и н к а *(ниско на Калачова)*. Покажи се весел!

Ф и л и п *(на Калачова)*. Хъ, усмихвай се сега. А за умрелите и изгорелите по-после ще си плачем заедно.

З а в е с а

София, 30 май 1900 г.

II

МИХАЛАКИ ЧОРБАДЖИ

КОМЕДИЯ В ДВЕ ДЕЙСТВИЯ

ДЕЙСТВУВАЩИ ЛИЦА

МИХАЛАКИ ЧОРБАДЖИ
СИЙКА, жена му
ВИКТОРИЯ, дъщеря му
СТОЯНОВИЧ, приятел на Михалаки чорбаджи и обожател на Виктория
ПЕТКО, слуга в дома на Михалаки чорбаджи
ЕДИН СОФТА
КЬОР ХАСАН ДОМУЗЧИОЛУ
ЕДНО НЕПОЗНАТО ЛИЦЕ

Действието произхожда в един крайдунавски град на България през руската окупация на 1878 г.

ДЕЙСТВИЕ I

СЦЕНА I

Чорбаджи Михалаки, облечен във френски дрехи, твърде оплати на дебелото му тяло, и с дълъг чибук, се разхожда из стаята, окичена по възточен вкус.

Чорбаджи Михалаки (*тананика една черковна песен и пуши си чибука и се прозява*). А. . . а. . .х (*гледа нагоре*), днеска хубаво времето, хубав денят. Отколе не съм виждал такъв хубав ден! През феруфария месец. . . на колко сме на месеца? Аз само светиите помня, а номерата на дните не помня. (*Прозява се и се огледва на огледалото.*) Ама работа-а-а, какъв съм в тия дрехи, гаче не приличам вече на чорбаджи Михалаки. Все тоя лудетина, Стоянович, ме изкара из глава да облека френски дрехи, че тия били вече на мода. Ами турските лоши ли са? Ами ако не се носят вече турски дрехи, кой ще ме причита за чорбаджия още?! Наистина, откак додоха московците, гаче целий свят се преобърна с краката нагоре. Чорбаджиите ги вече забравиха! Не им дават служба, не ги викат на конак! Ама каквото щат да правят, аз пак съм тоз, пак съм тоз! Пак съм чорбаджи Михалаки, пак съм чорбаджи Михалаки!

СЦЕНА II

Петко (*влиза*). Господин Михаиле! (*Михалаки не се обръща.*) Господин Михаиле!

Михалаки (*сърдито*). Чорбаджи не можеш

ли да кажеш? Или имаш слива в устата? Какво е това господине, господин Михаиле! Аз не съм ингилизин!

Петко. Нали така думахте с госпо. . . с чорбаджи Стояновича.

Михалаки. Какъв чорбаджи Стоянович! Той е господин, нему викай господин; отсега нататък съм пак чорбаджи. . . Иди ми донеси шалварите, тарбулуза и феса, ама оня, азизието! Днеска е празник голям. . . А френските ще ги нося само в делничен ден или кога ходя по селата, докле се скъсат, че пари съм давал. . . Вай, за срам от хората!. . . Аз не съм хаджи Ангел, да стана за смях на старо време. . . какво искаш сега?

Петко. Един турчин пита за тебе, казва, че има за нещо да ви се моли.

Михалаки. А кой е той? Как го викат?

Петко. Кьор Хасан Домузчиолу.

Михалаки. Домузчиолу? Хъ, знам го, знам неговата работа. . . Пак при чорбаджи Михалаки идат, чорбаджи Михалакя знаят!

Петко. Да му кажа ли да влезне?

Михалаки. Не, не прилича да ме види в тоя каяфет; аз да облека турските. . . Кажи му да дойде подир обед.

Излизат из разни врати.

СЦЕНА III

Стоянович *(влиза с книга под мишницата)*. Госпожица Виктория ме моли да ѝ донеса романа. Аз се възползувах от тоя случай, за да мога да ѝ изкажа чувствата си, любовта си. *(Слага книгата и ръкавиците си на стола.)* Тя е много приятна мома; наистина, и майка ѝ, и тя е много учтива жена, но ми дотягва с многото си церемонии и китайски етикети. Хъ, чува се гласът ѝ, тука иде.

Сийка *(влиза)*. У, у, у! Вие ли сте, господин Стоянович?!

Стоянович. Мисля, че съм аз.

Сийка. Ами добре дошли! Че седнете де!

Стоянович *(сяда)*. Добре заварили. Че и вие седнете де!

Сийка. А че аз. . . *(Сяда.)* Ами вие как сте? Добре ли сте?

Стоянович. Добре съм. Слава богу.

Сийка. Ами, какво правите?

Стоянович. Както видите, дошел съм на гости и нося една книжка на госпожицата, за която ми бе заръчала.

Сийка. Благодаря ви, тя сама ще доде. Ами какво правите? Добре ли сте?

Стоянович. Добре съм, много добре съм. . . Ами вие какво сте?

Сийка. Ех, нищо.

Стоянович. Много се радвам.

Сийка. Благодаря ви. . .

Виктория *(влиза)*. А, господин Стоянович! Много ме задължавате. Вие сте много точни. . . Добре дошли! *(Ръкуват се.)*

Стоянович. За мене е едно голямо удоволствие, госпожице, когато ми се представи случай да ви услужа и. . . да ви видя.

Сийка *(оставя ги)*. Ех, вие си поприказвайте, аз имам нещо да постъкмя, че пак ще дойда. *(Излиза.)*

Виктория. Право ли казвате? Приятно ли ви е да ме виждате?

Стоянович. Вярвайте ме, госпожице, любовта ми е толкова силна, че не мога да я скривам. Аз ви се заклевам, че ви обичам, обичам ви, както, както Отело Дездемона, любя ви, както Вертер Шарлота!. . . Дайте ми бялата си ръчица да я целуна!. . .

Виктория *(дръпва се)*. Господин Стоянович! Какво правите? Моля ви, недейте!

Стоянович. Госпожице! Викторийо! Вие не сещате, какви мъки сещам аз! Вие не сте обичали никога. . . За вас любовта, това чувство, е непознато. . .

Виктория. Може би да се лъжете.

Стоянович. Как! Значи, вие любите. . . другиго някого. . . Ах, злочестий аз!

Виктория. Не! Другиго не обичам.

Стоянович. Мене? . . . Ах, благополучний аз!

Виктория. Изповядвам ти се: и аз те обичам

също, но аз не смея да се предам на това чувство, на тая радост, защото баща ми е, ти знаеш, една пречка за нашето мечтаемо щастие.

Стоянович. Аз тая пречка ще я отмахна! Аз ще укротя баща ти. Ще му кажа колко силно те любя, и той ще се съгласи.

Виктория. Тогава и аз съм твоя.

Стоянович. Моя? . . . Ах, колко съм благополучен! *(Иска да ѝ целуне ръка; тя бяга.)*

Сийка *(влиза)*. Прощавайте, че се забавих. . .

Стоянович. Няма нищо, няма нищо! *(Тръгва.)* Останете сбогом!

Сийка. Е, че защо така бързате? Още не сме се видели. . . Още не съм ви попитала как сте.

Стоянович. Трети път: много добре! Прощавайте.

Сийка. Че постойте де, поне едно кафенце да пиете. . .

Стоянович. Благодаря ви, сбогом!

Сийка. Идете със здраве. . . сбогом. . . че защо не постояхте?

Стоянович. Благодаря ви. *(Излиза.)*

Сийка. Сполайти. . . па много здраве на вашите. *(Излизат)*.

СЦЕНА IV

Петко *(влиза)*. Ах, Букурещ! Букурещ! Хубаво нещо. Господин Михаил, тоест чорбаджи Михалаки, ме праща там подир някой ден, по работа. Слава Думнезеулуй! Ще се избавя от тукашния кал и прах и от тукашната атмосфера. Хъ, по железницата от Гюргево право в Букурещ. А де да сляза? В хану Габровени ли, в хотел България ли, или в Трансилвания? По-добре в Трансилвания, че там ще се найда със стари познайници хъшове, ако са остали, и с лудия Кара Георги, за да ми прочете депешите, които праща на Вилхелма и на Горчакова. . . Ах, Букурещ! *(Пее.)*

Аз живея в Букурещ!
Земний рай е, ще речеш,
има всичко, щото щеш!
Вай!
Но нямам, хъ, хъ, хъ,
но нямам, тра, ра, ран,
нито бан!

Ходих в Поду-Могошой,
там срещнах един чокой,
много богат, боже мой!!
Вай!
Но нямам, хъ-хъ-хъ,
но нямам, тра, ра, ран,
нито бан!

Там видях една мома
гологърда и сама.
Щях я водя у дома,
вай!
Но нямам, хъ-хъ-хъ,
но нямам, тра, ра, ран,
нито бан!

Ето турих очила
със капела и с брада:
конте от глава до крака!
Вай!
Но нямам, хъ, хъ, хъ,
но нямам, тра, ра, ран,
нито бан!

Един луд преди час
ми каза, че съм княз,
вярвам го и аз!. . .
Вай!
Но нямам, хъ, хъ, хъ,
но нямам, тра, ра, ран,
нито бан!

Тая песен я научих в Букурещ. Хубава песен, нали? *(Чува се на улицата музиката, че свири полка.)* Ай! *(Хваща да играе по звука на музиката, подир малко взема един стол и се върти с него.)*

СЦЕНА V

Михалаки влиза пременен в турски широки дрехи и държи тържествено чибука, а Петко, който играе, се блъснува с него.

Петко *(уплашено)*. Господин Михаиле! Господин Михаиле!

Михалаки *(продължава да го блъска с чибука, като му се плези)*. Господин Михаиле. Господин Михаиле!

Петко. Господин Михаиле! Простете ме!

Михалаки *(все го блъска)*. Господин Михаиле, прости ме! Да ти кажа аз тебе един господин и един Михаил!. . .

Петко. Чорбаджи! Сбърках, чорбаджи!

Михалаки *(престава да го бие)*. Чибука щях да си счупя бре, песоглавецо! Какви са тия лудории и тия господин Михаиле?!

Петко. Прости ме, чорбаджи! Друг път няма вече. . . *(Обръща се към него и като забелязва, че фесът му е без пискюл, надува се да се смее.)* Хи, хи, хи!

Михалаки. К'во се смееш като гивиндия?

Петко. Хи, хи, хи, чорбаджи!

Михалаки. Чорбаджи зер. . . сега съм същи чорбаджия и все така ще ме гледаш занапред! *(Огледва се на огледалото и поправя се, а като забележва, че е без пискюл, опулва очи и си бара с ръка върха на феса учуден.)*

Петко *(смее се и бяга навън)*.

Михалаки. Ах, проклетнико! *(Гони го.)*

СЦЕНА VI

Кьор Хасан *(влиза почтително)*. Мене ми казаха, че ще го заваря тука, а няма никого. Да почакам. *(Сяда при пещта.)* Тая къща е на стар дост.

Един софта *(влиза)*. Селям алеким!

Кьор Хасан. Алеким селям.

Софтата. Ако не се лъжа, тая къща е твоя. Ти тукашен ли си? *(Сяда.)*

Кьор Хасан. Тукашен, ама къщата. . .

Софтата. Ба, добра, добра е. . . Как отиват тука работите?. . . Московците лоши, нали?

Кьор Хасан. Лоши, та лоши! Станахме за срам! Я ми кажи какво прави там нашът падишах? Ще ли изпъди скоро московците?

Софтата. С божа воля ще ги изпъди скоро. Нема ти мислиш, че ако да искаше падишахът, не би ги изпъдил още отнапред?

Кьор Хасан. Не зная. . . Ама чини ми се, че тия ни надвиха.

Софтата. Чини ти се тебе, ама криво ти се чини. Аз виждам, че ти нищо не знаеш.

Кьор Хасан. Защо?

Софтата. Така, защото нищо не знаеш. Ти вярваш ли, че аллахът ще помага на неверниците и кяфирите и че може някой да се бори с исляма? Слушай да ти разправя как стават тия работи. Ти си прост мюсюлманин и не четеш вестници, и добре правиш. . . Слушай: нашият султан, когато се качи на престола, писа до московския крал в Петробул да му изпрати в Стамбул 50 хата, 1 милион лири и 50 най-хубави момичета от царството му, за да му честити, както направиха и другите седем краля. Но московецът не се покорил. Тогава падишахът се разсърди и му прати второ писмо, да му каже, че ако не му прати исканите неща и не дойде сам с цялата си войска да му иска прошка, ще събере двайсет милиона войска и ще влезе в Русията да изтреби всичките раи и царството му да направи пашалък!. . .

Кьор Хасан. Що думаш? Аз пък не съм знаел това. . .

Софтата. Чакай да видиш. . . Като приел московский крал второто писмо, толкова се уплашил и се

разтреперал, че завчас събрал всичката си войска, тръгва с нея посред зима през студовете и през балканите, за да дойде в Стамбул и да стори евала на султана. Тогава ингилизина паднал на молба пред падишаха, за да прости московеца и да го не вика чак в Стамбул.

Кьор Хасан. Ами падишахът? Кешки да ги беше изтрепал всичките тогава!...

Софтата. Падишахът се смилил за тяхното покорство и простил московците, но не съвсем: той ги запрял в нашата земя да стоят шест месеца, докле им даде воля да се върнат през Дунава в Русията. Затова русите още стоят в земята ни.

Кьор Хасан. Сега разбрах... Ами я ми кажи, русите и московците все едно ли са? Мене ми се чини, че московците са по-лоши от русите...

Софтата *(като помислува дълбоко)*. Московците са по-сарп.

Кьор Хасан. Ти казваш, че държим московците под затвор... Това разбирам, но не разбирам друго, защо тия ни и управляват? Ние нямаме ли толкова наши каймаками, паши, валии и хора? Това май ми го не взима умът...

Софтата. Хасане! Ти не си учен човек, ти не разбираш от тия работи. Московците не управляват, ами ни слугуват. Падишахът иска да ги накара да работят, за да не ядат напразно хляба. А ние сме аги, не трябва да се мъчим, разбра ли сега?

Кьор Хасан. А... а... а, сега разбрах...

Софтата. Ама сега падишахът се е разсърдил на московците. Той е решил да ги изколи всичките.

Кьор Хасан. Аман!!... Кажи ми, кога ще започне клането? Ще ли бъде скоро?

Софтата *(полека)*. Слушай... Аз съм дошел по тая работа. Султанът иска да ги избие всичките и с тях заедно и нашите раи — българите, и за да не би някой да избегне, това нещо ще се приготви скришом. Разбираш ли ме?

Кьор Хасан *(с вълнение)*. Разбирам. До един ще ги изтрепем!

Софтата. Аз съм дошел по тая работа. Кажи и на другите мюсюлмани в тоя град да си приготвят пушките и ятаганите. Ти имаш ли?

Кьор Хасан. Имам! ятаганът съм вързял в банята на харемлика, а пушката съм закопал под прага на нужника.

Софтата. Добре, когато му дойде времето и ви се даде знакът, всички ще станете изведнъжка и ще хванете да пушкате и колите тия кучета.

Кьор Хасан *(разпален)*. Да даде по-скоро аллахът да дочакам тоя радостен ден! Ох, тогава ще сеча, ще сеча, ще коля, додето ми се насити душата!... Ах, московци! Ах, комити!... Ах, гявури проклети! Тогава ще видите кой робува и кой царува!...

Софтата *(вика)*. Батак! Батак! Знаеш ли Батак? Цял Булгаристин ще стане един Батак!...

СЦЕНА VII

Стоянович *(влиза с фуражка на глава и слуша малко)*.

Кьор Хасан *(съглежда го и се вкаменява)*. Братушка!

Стоянович *(сърдит)*. Какво чакате тука?

Кьор Хасан *(трепери)*. Братушка! Не вярвай! Братушка!...

Стоянович. Какво да не вярвам?... Кои сте вие?

Кьор Хасан. Братушка! Не е истина!

Стоянович. Кой си ти?...

Кьор Хасан *(трепери)*. Кьор Хасан Домузчиолу, дойдох да питам...

Стоянович *(смее се)*. Домузчиолу ли те викат? Ами тоз кой е? *(Посочва на софтата.)*

Кьор Хасан *(изгубен)*. Той е... Той е... Той е... Братушка, той не е лош човек... *(Софтата прави ниски поклони и с темеляхи многократни, а след него и Домузчиолу с още по-ниски поклони. Излизат.)*

Стоянович *(смее се и иронически)*. Хорошие люди!... *(Разхожда се назад-напред и сваля фуражката си на масата.)* Вече реших! Толкова съмнения и тревоги, дето ме мъчат и губят, не се търпят вече. Аз дойдох и честно, откровено ще изкажа душата си и желанието си

на господина Михаила и се надявам, че ще ме разбере и изпълни законната ми молба.

Виктория *(влиза)*. Здравствуйте!

Стоянович. Здравствуйте, ma chère Victoire! Как си хубава! Как си очарователна! *(Тананика.)*

Под синето нèбе
по-красна не знам,
богиня със тебе
сравни ща — едвам.

Твойте очи будни —
две ясни звезди,
по бузи ти чудни
трендафил цъфти!

Имаш коси златни
и лебеден врат,
тез устца приятни
дъхат аромат.

Виктория *(смее се и прекъсва го)*. Чух, чух! Доста вече. Знаеш хубави стихове, радвам се, ако поетът и да ги не е писал за мене. . .

Стоянович. Поетът да би видял тебе, щеше да ги направи още по-хубави! Още по-приятни. . . Викторийо! Ти си цяла поезия!. . .

Виктория. Оставете вече това. . . Вие додохте за баща ми, нали?

Стоянович. Да, ще падна на колене пред него и ще го моля със сълзи. . . Той де е?

Виктория. Той трябва да дойде подир малко време. Можете да го почакате тука, а аз ще излезна, че имам малко работа. *(Подава му ръката си.)*

Стоянович *(иска да ѝ целуне ръката, но тя си я дръпва и излиза)*. Сбогом, любезна, прекрасна! Надявам се, като се срещнем пак, да мога да ти кажа, че съм честит, че съм благополучен!

Виктория. Досвиданья, господин Стоянович! *(Излиза.)*

Сийка *(влиза)*. У. . . у. . . у. . .! Добре дошли! Вие ли сте, господин Стоянович?

Стоянович. Добре заварили. . . Аз съм!

Сийка. Вие сте били тука, а пък аз не съм знаела. Прощавайте, че ви съм оставила самички.

Стоянович. Напротив. . . Ба, няма нищо. . . недейте се безпокои. У вас не ми домъчнява да стоя.

Сийка. Ами какво правите? Добре ли сте?

Стоянович. Много добре, благодаря.

Сийка. Ами здрави ли сте?

Стоянович *(на себе)*. Тая жена като доктор ме изпитва. *(Високо.)* Здрав съм, с ваше позволение.

Сийка. Радвам се.

Стоянович. Ами вие какво сте?

Сийка. Нищо.

Стоянович. Радвам се много.

Сийка. Сполай ви.

Стоянович. Къде е господин Михаил?

Сийка. Повикаха го сега ей, не знам отде, кой знай? Но трябва скоро да се завърне.

Стоянович *(става)*. Тогава по-после ще се срещна с него!. . . Сбогом, прощавайте!

Сийка. Ами защо бързате? Защо не постояхте? Още не съм ви видяла, вие сявга така правите!

Стоянович. Сбогом, сбогом!

Сийка. Ех, идете си със здраве. Па пак елате! *(Излизат.)*

СЦЕНА VIII

Михалаки влиза и се разхожда из стаята, като тананика една духовна песен. Кьор Хасан влиза също и прави темелях на чорбаджи Михалакя.

Михалаки *(важно)*. Ха, добре дошъл, Хасан ага! Хе, казвай сега. . . Ти познаваш ли го, казака? Да го видиш, познаваш ли го?. . .

Кьор Хасан. Познавам го като мене си: очите му са ни бели, ни сиви. . . носът му е малко такъв, е като таквоз. . . и има жуки напукани и дрехата му е ни сива, ни бяла и една ръкавица на дясната ръка. . .

Михалаки. Името му, името му е! От кой табур?

Кьор Хасан. Името му!. . . Името му не знам. От кой табур е. . . Той не ми каза от кой табур е. . . а само ми каза, че вдига плета ми, за да плува на него по Дунава. Питам: защо? Каже: да плувам по Дунава, да се разхождам. . . и той го нарами и го понесе. . . Аз тръгнах подир него, за да видя как ще се удави той в реката. . . Защото, чорбаджи, с плет по Дунава плува ли се?. . . Вървях, вървях подиря му и той влезна в една порта и хвърли плета ми в двора. . . Като ме видя, че го гледам, он захвана да се смее и каза: турецкий братушка, кога дойде лято, ще се къпем на Дунай, а сега холодно, холодно! И захвана да сече с топора плета ми. . .

Михалаки. Ами ти какво му рече. . .

Кьор Хасан. Рекох му: братушка, що го сечеш?

Михалаки. А той к'во ти рече?

Кьор Хасан. Той викаше холодно, холодно и сечеше. . .

Михалаки. Той викаше холодно, холодно?

Кьор Хасан. Евет.

Михалаки. Ами ти какво му рече?

Кьор Хасан. Аз му рекох. . . санким щях да му реча. . . ама не смеех. . .

Михалаки. Не смееше, а? Ти не смееше! Хъ, не смееш? А защо не смееш?. . . Хе, после?

Кьор Хасан. Аз искам, чорбаджи, да го сторят тербие. И затова тебе се моля да обадиш това на началника. . . Ти си голям човек. . . познава те началникът. .. Ти да му разкажеш каква е работата, та той да намери казака, дето носеше само една ръкавица. . . та да го пита защо ми изгори плета.

Михалаки *(недоволен)*. А ти за кого ме взимаш? Аз с началника хич приказвам ли? Чорбаджи Михалаки кой е? Аз с валии съм приказвал и два нишана имам! При губернатора, при губернатора ще ида!!. . . Ние сме приятели. . . Началника кой го бръсне? . . . Ще му разкажа каква е работата и ще изпуша от него едно немско цигаро. . . Митхад паша чубук ми даваше. . . Ама сега нова мода. . . Русията, разбираш ли? Дюняан чаргъ фелек дър, казваше едно време плевенския даскал.

Кьор Хасан. Ех, чорбаджи, сполай ти. . . ти кажи на Русията, че аз съм добър човек.

Михалаки *(като изпуща голям облак дим)*. Добро, добро *(кашля се)*, ти се не грижи. . . Чорбаджи Михалаки знае. . . Аз ще заръчам оногова. . . как го викаха, а? — с едната ръкавица, да го обесят в двайсет и четири часа!

Кьор Хасан *(кланя се)*. Евала, чорбаджи! Каквото ти речеш; нека да го обесят!

Михалаки. Със здраве, ела други ден. . . на скелята ще го обесим.

Кьор Хасан излиза.

Михалаки. Пак при чорбаджи Михалакя! Пак при чорбаджи Михалакя! Клетий Домузчиолу! Иска му се нему пак бесило! Ех, братушка, няма бесило. . . И аз го искам, ама няма бесило. . . Едно време Митхад паша кажеше: челеби — той ми челеби викаше, — еди-кой си бунтовник. . . а? Какво ще кажеш? И чакаше от мене съвет. . . Аз отговоря: ефендим, царят да е жив. . . бесило, ефендим! Тия чапкъни ще съсипят царството. . . а той ме потупнеше по гърба. . . и на утринта ми казват, филян-киши обесен. Ха, ха, ха! Клети Кьор Хасан! Мина тò време вече, мина-а-а-а. Твоят казак, с едната ръкавица, ти тая нощ ще сънуваш как го бесят. . . Ала какво да се прави друго? Така се върти простия народ! Ако го не лъжеш, не можеш да имаш чест. . . и не те зачитат! Па освен това има сегаз-тогаз кое патка, кое пуйка, кое прасе. Да беше тоя халосник, Стоянович, щеше да му изкряска и да му наговори хиляди глупости. . . и човекът нямаше да стъпи при него вече. Хааа, други ден Кьор Хасан ще дойде да ме пита и ще му кажа, че губернаторът беше болен, та да дойде пó други ден. . . пó други ден, като дойде, ще му кажа, че губернаторът е много сърдит на солдатина и издирва кой казак е с една ръкавица, та да дойде пак след два дни. . . като дойде — ще му кажа, че още работата не е издирена, та да дойде пак подир два дни; после — пак подир два дни, йоще подир два дни. . . Аз не искам от вратата ми да липцват риджажии. . . Едно време, когато станех заран и погледнех из прозореца, двадесет

души чакаха чорбаджи Михалакя да се умие и да си пие кафето, та да му се явят; сега не искат да те знаят!. . . урсузи!!!

Навежда се и вдига едно писмо от пода.

Ах! писмо. . . незапечатано. *(Отваря го.)* От кого ли е паднало? От Стояновича паднало! А-а-а, то е от наш Стояновича. Че да видим какво пише в него. . . *(Чете ниско.)*

Петко *(влиза)*. Господин. . . Михалаки!! Трапезата е сложена.

Михалаки. Харно, кажи, че ще дойда, ей сега е; не, почакай да ми разтълкуваш туй. *(Като туря очилата.)* Словата ачик, ама не разбирам дотам какво казва.

Петко *(надникнува над писмото)*. Отде е това писмо?

Михалаки. От Стояновича, но кому е, не знам. Отгоре пише: «Очарователна госпожице». Има ли такова име?

Петко *(на себе си)*. Ах, писмото е за Виктория, сбъркани са конците. *(Високо.)* Ах, че това не е писмо?

Михалаки. Не е писмо? Ами какво е?

Петко. Това е молитва.

Михалаки. Как молитва?!

Петко. Тъй, молитва, руска молитва. Отгоре нали пише госпожице?

Михалаки. Тъй.

Петко. Е, то значи господи божице, по руски.

Михалаки. Тъй ли?! Аз пък мислех, че е друго нещо. Хе-е, по-нататък да видим. *(Чете.)* «Твоята омаятелна прелест още в първия миг развълнува душата ми. . . ангел мой». . . Това какво е?

Петко. Това по български може да се каже: моля те да ми опростиш греховете на душата, ангел мой!

Михалаки *(прекъсва го)*. Това знам вече. . . санким ти си ангел мой. . . Тука говори за ангелите. . . *(Чете пак.)* «Лазуревий твой взор, ако да можеше да проникне в глъбините на сърцето ми, щеше да види какъв ужасен огън в него гори» санким какво иска да каже?

Петко. Казва, че се отрича от всичките световни работи и че го е страх от вечния огън. . .

Михалаки. Ха, ха, тука говори пък за пъкъла. . . още *(чете)* «Само когато бъда щастлив да падна в нежните ти обятия, тогава само ще повярвам, че съществува рай, ако не на небото, то на земята.» Тука хортува пък за рая. Това уж руски, пък не е руски, да е български, не е български; хем разбирам, хем не разбирам. . .

Петко. Това е написано по великоруски!

Михалаки. Хе-е. *(Чете.)* «Но ако баща ти, това безчувствено създание, за когото металът е кумир, не почувствува състрадание към моята съдбина и терзания, тогава, о, ангел мой, предпочитам да се лиша от тоя злочест живот и да ида да те ожидавам във вечността.» Това всичкото не можах да го разбера, какво казва той?

Петко. Все такъви работи, в молитва какво друго се казва?

Михалаки. Ами тука има и «баща». За кой баща приказва?

Петко. За никой баща. Това по руски значи опашка.

Михалаки. Как?! Нима баща по руски викат на опашката? Чуден език! А пък аз не съм знаял това. Ами «това безчувствено създание» що ще рече?

Петко. Всичкото: «баща ти, това безчувствено създание» ще рече: опашката на дяволът да се скъса!

Михалаки. Че в молитва такъви работи турят ли се?

Петко. То се знае. Дето има пъкъл, има и дяволи, а пък дяволите имат опашки.

Михалаки *(замислен)*. Че то каквото се види, Стоянович мисли да стане калугер, та е станал толкова набожен, щото, дето мине, ръси молитви.

Петко. И аз тъй позачух. От вярно място зная, че се готви за калугерско расо.

Михалаки *(гледа писмото)*. Хе-е! Тя е много дълга! Чакай да видим тука най-долу тоя стих какво казва! *(Чете.)* «В знак на любовта си проваждам ти една пламенна целувка и един изящен албом с изображението на Венера, на която си съперница.» Тая молитва, колкото върви, става по-безочлива: тука любов, це-

лувки!... За такъви работи хортува ли се на бога? Кой знае? Може сега младите да се молят по някоя нова мода. *(Туря писмото на прозореца.)*

Петко. Това е истина. *(В себе си.)* Слава богу, разправихме конците.

СЦЕНА IX

Стоянович *(влиза)*. Добър ден, господин Михаиле!

Михалаки. Дал ти бог добро, господин Стоянович. Добре, че дойде, току за тебе хортувахме. Седнете!

Стоянович. Аз дойдох да поговоря с вас за едно важно нещо като при баща...

Михалаки. Зная, зная. *(Към Петка.)* Петко! Иди кажи на булката, че ей сега ида е и че ще гостим господина Стояновича.

Стоянович. Благодаря ви, недейте се труди за мене. Аз дойдох да поговоря с вас малко нещо.

Михалаки. Зная, зная, но аз искам да те гостя днеска, защото днес узнах, че ти искаш да останеш челяк за почит.

Стоянович *(учуден)*. Вашите комплименти ме ласкаят... Аз дойдох, господин Михаиле, да ви изкажа горещото си желание и да ви... помоля да... ми не откажете в...

Михалаки. Бъди рахат, бъди рахат! Твоето желание е добро, много за похвала и то ще се сбъдне. Аз, доколкото ми иде отръки, ще направя...

Стоянович *(в себе си)*. Кой ли му е казал, че аз ида да искам дъщеря му? Толкоз по-добре, аз не се надявах да тръгне работата като по масло. *(Високо.)* Благодаря ви, господин Михаиле, вие ме направяте най-щастлив человек на света.

Михалаки. Няма нищо. Чорбаджи Михалаки, или ти както казваш, господин Михаил, винаги е правил добро, него го знаят и голямо, и малко. Нишани имам от султана... Е, ти кога искаш да стане работата?

Стоянович *(весел)*. Че, господине Михаиле, аз оставям на вашата воля: когато речете.

Михалаки. Аз мисля, че колко по-скоро, толкоз по-добре. Когато челяк тури една добра мисъл в ума си, трябва да я изпълни, без да се мае, а?

Стоянович. И аз съм на това мнение, господин Михаиле, и аз гледам час по-скоро да достигна това щастие.

Михалаки. Аз обичам духовниците. И аз съм сам от такъв корен. Дядо ми Партения беше игумен в Бачковския манастир. Вие в кой манастир искате?

Стоянович. Ба, аз мисля, че по-добре в черковата в града. Кой ще му ходи толкоз далеко?

Михалаки. Но нека в черковата да стане това... Хем аз ще направя всичко славно да стане, с владиката му, с алая му...

Стоянович. Безкрайно ви съм благодарен, господин Михаиле, за мене ще бъде висока чест да ви наричам дядо.

Михалаки. Ба, не трябва дядо, пак господин Михаил.

Стоянович. Дайте да ви целувам ръка.

Михалаки *(подава му ръка)*. Бог да те благослови и да те приеме в царство небесно... на оня свят, а на земята да даде да станеш владика и патрика. Хайде, целуни сега моята ръка, а пък аз занапред ще целувам твоята!

Стоянович *(опулен)*. Тоест какъв владика? Аз не съм калугер още.

Михалаки. Не си, ама ще станеш, това приказваме сега я.

Стоянович *(в изстъпление)*. Как? Да стана калугер?

Михалаки. Аз ти казувам, че и владика скоро ще станеш, помни ми думата, че си учен и достоен челяк.

Стоянович. Че аз... че аз... че аз... мисля, че приказваме за дъщеря ви... Аз додох да я искам...

Михалаки. Как? Дъщеря ми? Че ти калугер няма ли да станеш?

Стоянович. Че кога съм казал това?

Михалаки *(разсърден)*. Как кога си казал това? Из цял град за тебе хортуват, че ще се калугериш, и от тебе падат руски молитви...

Стоянович. Как? Кой хортува? Какви молитви?

Михалаки *(показва му писмото)*. А това от кого е? Да не е от мене?

Стоянович. Ах!

Михалаки. Какво се такъв уплаши? Недей се преструва... всичко е хубаво написано, само целувка, любов и други такъви работи не трябва да туряш в молитвите си.

Стоянович. Понеже вече знайте всичко и моите чувства към дъщеря ви са известни, то смили се! Дай ми дъщеря си за жена!

Михалаки. В тебе, братушка, сатана е влязъл. Ти полудя ли? Одеве искаше да се калугериш, а сега искаш да се жениш. Хай, иди си!...

Стоянович. Господин Михаиле, вие по погрешка сте разбрали криво моите думи. Аз ви изказах желанието си да се задомя с щерка ви и повярвах, че и вие пристанахте, а и сега ви повтарям молбата си: дай ми дъщеря си!...

Михалаки. А, а! Сега е думата за дъщеря ми! Добре. А по какво си достоен за дъщерята на чорбаджи Михалакя? Какви нишани имаш?

Стоянович. Нишани нямам. Но аз я обичам страстно и тя ме обича също.

Михалаки. Това е ветер, друго?

Стоянович. Аз ви уверявам, че дъщеря ви ще бъде честита с мене.

Михалаки. Това е мъгла, друго?

Стоянович. Аз сега и да нямам състояние, но имам младост и надежда.

Михалаки. Това е дим, друго?

Стоянович. Аз имам пълно образование и чрез моите знания и ревност надявам се скоро да се възвися на някоя висока служба в свободна България.

Михалаки. Всичките тия неща са много хубави, но тия приказват занапред, а за сега кажи нещо. Парички имаш ли?

Стоянович. Нямам.

Михалаки *(троснато)*. И аз нямам дъщеря!

Излизат из разни врати.

Край на първото действие

ДЕЙСТВИЕ II

СЦЕНА I

Петко *(влиза)*. И аз нямам дъщеря! Трррр... ха, ха, ха! Каква комедия им изработих! Стоянович му иска дъщерята, а чорбаджи Михалаки иска да го калугери!... Ха, ха, ха, щях да се пукна от смях, като ги подслушвах! Кой се надяваше така да се почне разговора им и така да се свърши? Михалаки щеше да го-щава Стояновича, че бил челяк за почит, па изведнаж му обърна гърба си. Клети Стоянович! Излезе си като опърлен!... Ама чакай, хрумна ми на ума други един план. Чорбаджи Михалаки иска да ожени щерка си за голям човек. Добре *(мисли)*, тая работа ще стане чудесно... Чакай да кажа на Стояновича, или не!... Да му не казвам. Той колкото ще да се отрича, няма да го повярват! Нему Виктория ще му падне като от небето... Ха, ха, ха! Колко ще се смеем, когато му кажа... Аз се надявам, че без друго ще ми хариже тогава зимното си палто! Как не ще, когато аз му харизвам най-хубавата жена и най-богатата зестра!... Трр, и аз нямам дъщеря! !... *(Излиза.)*

СЦЕНА II

Софтата влиза и изглежда с любопитство стаята, а после спокойно сяда на дивана, като изважда из пазвата си една книга и захваща да бъбре и да си клати главата.

Михалаки *(влиза и го гледа учудено)*. Кой е тоя? Отде е дошъл?

Софтата *(не вижда го и продължава да бъбре и да си клати главата)*.

Михалаки *(приближава и го побутва)*.

Софтата *(стресва се и гледа опулено)*.

Михалаки. Какво правиш тука? Ти кой си?

Софтата. Чакам Домузчиолу.

Михалаки. А защо го не чакаш на улицата, ами тука?

Софтата. Тука е неговата къща.

Михалаки. Чия къща?! На Домузчиолу?!

Софтата. Евет.

Михалаки *(в себе си)*. И тоя трябва да е луд. Днеска все с луди имам работа! *(Високо.)* Ти какъв си?

Софтата. Софта от Цариград.

Михалаки. Софта? Ще рече, ти си от софтиге?

Софтата. Евет.

Михалаки *(в себе си)*. Каквото гледам, ще да блъскам една софта днес, та и тъй си имам яд на тях... *(Високо.)* Ще се каже ти си?

Софтата. Софта.

Михалаки. От цариградските софти?

Софтата. От тях.

Михалаки. От ония, дето вдигаха глава?

Софтата. Евет.

Михалаки. От ония, дето заклаха султан Азиса? Кажи ми, кой закла султан Азиса?

Софтата. Не знам.

Михалаки. Кажи ми право: ти ли го закла?

Софтата. Не!

Михалаки. Аз султан Азиса обичам. Султан Азис беше най-добрий султан, а?

Софтата. Не знам...

Михалаки *(раздражава се)*. Не знаеш, а? А знаете да сваляте султани и да ги колите с ножици?

А ти знаеш ли султан Азис какъв султан беше? Знаеш ли ти, че той ми проводи два нишана, когато той беше още султан, а аз — ааза? Чакай да ти ги покажа *(донася ордените и ги окачва на гърдите)*; видиш ли ме сега?

Софтата *(обезпокоен)*. Видя.

Михалаки *(в раздражение)*. Като ме видиш, ваше уби султан Азиса?

Софтата *(уплашен)*. Аз не го убих...

Михалаки. Как не го уби? Ти ли не го уби? Отговаряй!

Софтата. Аз не съм го убил. Аз бях само с другите софти, които го свалиха.

Михалаки. Казвай! Казвай! Още има... Ти го уби! Зная аз!... Казвай де, кой го уби султана Азиса! Ти не си ли софта? Ти си го убил... Познавам те аз тебе... Ти не си чист човек; кой те прати тука, а! *(Дърпа го от миндера.)* Кой ти каза да дойдеш в къщата ми?

Софтата *(разтреперан)*. Кьор Хасан Домузчиолу ми каза, че...

Михалаки *(раздражава се)*. Домузчиолу?! А ти кой си? Свинароолу? Махай се оттука, поганецо недни! Ти знаеш ли чия е тая къща? Кой съм аз?

Софтата. Рая.

Михалаки *(блъска го с чибука)*. Лъжеш! Казвай право! Рая няма вече.

Софтата. Москов!

Михалаки *(блъска го с чибука)*. Лъжеш, свинью, московец фес не носи.

Софтата. Гяв...

Михалаки *(бие го)*. Лъжеш!

Софтата. Комита!

Михалаки *(блъска го)*. Пак лъжеш! На комита султанът нишани не дава!...

Софтата. Булгар!

Михалаки *(бие го)*. Пак лъжеш! Пак лъжеш! Куче! Аз съм чорбаджи Михалаки! Когато идеш на Стамбул, помни кога си бил на гости у чорбаджи Михалакя! *(Блъска го и го изпъжда навън, после и той излиза.)*

СЦЕНА III

Сийка и Виктория (седят)

Сийка. Аз не знам ти откога си станала такъва твърдоглава. Ти, Викторийо, си станала безочлива, от дума не взимаш; па какво искаш, и ти сама не знаеш. Като си рекла любя, та любя! Та излиза ли нещо от любовта? Каква е тая любов от тебе? Такъви хорати на децата приличат. Книгите, дето ти носи Стоянович, ти развалиха ума и си взела да тичаш подир такъви голановци, като Стояновича, и то защо? За хубостта му ли, за имането му ли, че е от род ли? Не! Ами го искаш, защото ти влязъл в главата тоя бръмбар, любов... Гаче с любов само се вършат всичките работи на света; гаче за любов се само женят и венчават хората и за нищо друго. Аз, когато взех баща ти, нито го любех, нито го познавах, пък имаме сега осем деца!

Михалаки *(влиза)*. Булка! Знайш ли какво се чува за тоя хубостник Стояновича? Вярвай... аз още ми се не вярва!...

Сийка. Като какво?

Михалаки. Той право ми казваше завчера, че има надежда да стане голям челяк...

Сийка. Че какво се чува зарад него? Да не е станал председател?

Михалаки. Повече нещо...

Сийка. Да не са го направили, какво го викат, полицамейстер?

Михалаки. Не, още по-горне нещо.

Сийка. Че какво по-горне? Да не би пък губернатор?

Михалаки. Казвам ти, още по-горне нещо! Съвсем друго нещо. Усети се де, ако можеш...

Сийка. Да не би пък да е пристав, дето има сребърни синджири на гърдите?

Михалаки. Проста си ти, проста жена, ти биле не си сънувала, за което те питам.

Сийка. Е че, като го знаеш, кажи го де! Стига си ме питал!

Михалаки. Стояновича са направили посланик!

Сийка. Какво ще рече посланик?

Михалаки. Посланик, демек, елчия, втори подир везира, голям човек с една реч!

Сийка. Ъх! може да лъжат. От де до де Стоянович да стане постелник, какво го каза? Потласник?

Михалаки. Казвам ти, че е истина. Самичък видях берата, дето му го е пратил султанът, като моя — със същия султански подпис. Също му е пратил два нишана, досущ приличи на моите. Стоянович стана голям човек.

Петко *(влиза с един вестник в ръка)*. Новини ви нося, чорбаджи!

Сийка *(смее се)*. Ей го и тоя иде... И ти ли ще кажеш някоя лъжа?

Михалаки. Ти все не вярваш. Ти нищо не вярваш. Ти си цял Тома! Петко, я кажи да видим! Да няма пак бой я с ингилизина, я? Какъв е тоя вестник?

Петко. Френски. Ама аз ще ви го тълкувам! *(Чете.)* «Алаброн франсè шихмадион каратè Стоянович, бюро франсè Булгар си пардон мусю шандрон мандрон Султан кирилон де Стоянович à ла франг кур дориан левант хералд Стоянович Булгар мерси!...» Михалаки *(слуша внимателно)*. Стоянович! *(Към жена си.)* Чуеш ли? И във френската газета го писали! Спри, Петко, не трябва да ми тълкуваш, аз познавам малко от френски. Разбрах. От Решид бея, когато приказваше френски, аз съм запомнил по някоя дума; разбрах! Стоянович е посланик... Нали споменува в газетата и за султана, Петко?

Петко. Да, пише, че султанът му пратил берата с... нишаните.

Михалаки. Ами до кого му ги е пратил аджеба? До губернатора ли?

Петко *(в колебание)*. До него... не до него... а с... нарочен челяк...

Михалаки. Вай, с нарочит челяк! Някой яверин... Тука ли е?...

Петко. С един софта.

Михалаки *(удивен)*. С един софта ли... А днеска аз бих един софта, да не бъде той?

Петко. Той същий... чорбаджи, лулата си строшил!... *(Вдига късовете.)*

Михалаки. Остави! Остави! Скоро иди да го

повикаш! Знаеш ли де е?. . . Кажи му, че го вика чорбаджи Михалаки. . . Скоро! Да се не бои, искам едно голямо кафе да го почерпя. . . Той е софта, учен челяк. . . а аз обичам ученине хора. . .

Петко *(гледа през прозореца)*. Ей го на пътя приказва с Домузчиолу.

Михалаки. Аман! Кажи му да влезе в двора. . . *(Петко излиза. Михалаки към Сийка и Виктория.)* Какви чудни работи стават на тоя свят! Тая заран Стоянович насмалко щях да го изгоня из къщата си, а ето го сега посланик султанов; блъсках софтата — а ето, че той бил човек на султана и носил нишаните за Стояновича. . . колко съм бил будала! Да не можа да позная големите хора, а все с големи хора съм живял досега. Откак дойдоха тия московци, гаче си изгубих ума. .. Аз като го биех, все ми се виждаше добър челяк тоя софта. . . по очите го познавах, че е човек за в работа и че има нещо в главата му.

Петко *(влиза)*. Чорбаджи, казах му да почака на двора. . . и Домузчиолу чака с него. . . иска и той да влезе. . . Но ти, чорбаджи, недей го запитва той ли е донесъл нишаните. . . Той няма да ти каже. . . Това са тайни работи. . .

Михалаки. Знам, знам, знам. . . Чорбаджи Михалаки знае какво трябва. . . *(Помислюва малко; към Петка.)* Стига, разумях, разумях. . . Петко! Я излез навън, та виж какво е времето! *(Петко излиза. Към жена си.)* Сега да приказваме за работа. Азе право да ти кажа, аресва ми се тоя Стоянович! Ти, булка, какво ще кажеш?

Сийка. Ех, че и мене ми се харесва момъкът.

Михалаки. А ти, Викторийо, какво казваш?

Виктория *(с наведена глава)*. Нищо.

Михалаки. Как нищо? Кажи ми право: допада ли ти се Стоянович?

Виктория. Аз не зная нищо.

Сийка. Защо питаш пък ти? Момиче пита ли се така? Аз ще отговоря за нея: тя го иска.

Виктория. Аз го не ща!

Михалаки Не го щеш? Ами защо го не щеш? Мигар царски син искаш да вземеш? Та да не си дъщеря на Райна царкиня?

Виктория. Мене ме е страх да взема такъв големец.

Михалаки. Страх те е, а? Страх те е, а? Че да не си просяшка дъщеря, да се свиваш пред големите хора? Ти знаеш ли кой е баща ти? Кого викат Михалаки чорбаджи? Ти знаеш ли колко пъти съм излизал пред паши и пред валии; че два пъти съм целувал полата на везира и че веднаж е споменал султанът моето име? Но тебе те гони все простотията, майчината ти простотия, такъв ти е коренът. . .

Сийка. Пък ти какъв си цапнат в устата!. . . Тебе ти е душа и свят да правиш хората прости. Чунким и ти си много умен, макар че си целувал дрипите на патриции и везири. . .

Михалаки. От прост човек проста дума излиза.

Сийка. Па така хортува ли се на момиче: искаш ли да вземеш тогова и оногова? Ти си като дете!

Михалаки. Ти имаш право, защото аз не трябваше да питам нито тебе, една проста жена, нито едно глупаво момиче. Аз когато искам да ѝ дам някого за мъж, бил той син царски или говедарски, то се не пита от никого вече. Майка ми и баща ми ме сгодиха едно време за тебе, когато аз бях в Анадол, и нито името ти знаех биле; а когато дойдох у дома, още не бях видял накъде съм, хоп венчаха ме и свършено. . . Аз не искам ние да бъдем по-умни от бащите си!

СЦЕНА IV

Горните и Софтата (влиза).

Михалаки *(без да стане)*. Хош гелдин!

Софтата *(покланя се ниско и вежливо)*. Хош болдук! *(Сяда.)*

Михалаки. Да ме простиш, че одеве те ударих. . . нещо бях разядосан. . . Но сега познах, че си бил друг човек и идеш от Стамбул за една царска работа.

Софтата *(смутено)*. За царска работа?. . . Не!. . . Тако ми пророка!

Михалаки *(смига му)*. Зная де, зная де. . .

зная защо си дошъл тука. . . А? чорбаджи Михалаки знае. . . Не се бой от мене. . . Ти си царски челяк. . . и зная защо си пратен тука.

Софтата *(приима кафето)*. Истафурла!

Михалаки. Ти това остави. Ами я ми кажи какво ти рече султана. . . само до него ли те прати или и до другиго някого в тоя град?. . . Нещо за Михалакя чорбаджи?. . . Той трябва да знае Михалакя чорбаджи. . . нещо за мене не каза ли ти!. . . Или да ти даде. . . такъво. . . нещо, санким. . . Митхад паша трябва да му е разказвал, аз колко съм бил верен на падишаха. . . не може да бъде!

Софтата *(безпокоен)*. Челеби, от султана не ида. . . Тако ми Мохамеда. . . Никак не ида. . . Аз съм дошъл да се поразходя малко по вашите места. . . само за това съм дошъл.

Михалаки. Зная де, от мене ще криеш! Такъви работи наистина се държат тайно, от мене се не бой. . . Аз знам какво ще каже тайна работа. Аз съм също голям човек. . . искаш ли да те заведа при губернатора? Той ще те разпита изтънко. . . той завчера заръча да изпъдят двама софти, дето бяха дошли от Стамбул. . . казват, задето разнасяли някакви писма между турците. . . да ги бунтуват. . . Да бях аз, щях да ги прикача на въжето! Мразя бунчиите. . . В турско време ги гледах, като ги бесеха. . . падаше им се. . . Да стават против царството! Но ти си дошъл за друга работа и по́ знаеш да пазиш тайно. Познавам те аз. . . Хай да те извадя пред губернатора. . . да видиш чорбаджи Михалакя кой е. . . искаш ли?. . .

Софтата *(уплашен)*. Аман! Моля ти се!. . . Недей обажда на губернатора. . . моля ти се. . . Целувам ти краката!

Михалаки. Ех, като не щеш. . . то няма. . . Ама аз. . . исках да ти покажа с какви хора Михалаки чорбаджи се разговаря, та когато идеш на Стамбул, да разказваш. . . Остани баре и утре, искам да те видя пак. . .

Софтата. Евала, да ме опростиш, челеби, не мо́жа, искам да замина за Цариград, че приех телеграф, че умрял баща ми.

Михалаки. Ти да си жив. . . кога ще тръгнеш за Цариград?

Софтата *(отива към вратата)*. Утре.

Михалаки. Познаваш ли там Хасан паша и Махмуд бея? Тия живеят на Бююк дере. . . Чок селям от чорбаджи Михалакя!. . . Па ако би да излезнеш пред султана, можеш да му кажеш, че си пил кафе у чорбаджи Михалакя. . . Със здраве!. . .

Софтата. Евала! Евала! *(Прави теменахи и излиза из вратата гърбом.)*

СЦЕНА V

Михалаки и Домузчиолу (влиза).

Михалаки. Хасан ага, тая заран губернаторът беше малко болен, та не излезе. . .

Домузчиолу. Как болен, чорбаджи? Аз го видях преди два часа, че яздеше на кон из улицата. . .

Михалаки. Когато ти аз казвам, че е болен!. . . Челяк може и на кон да язди и пак да бъде болен! Разбираш ли?. . .

Домузчиолу. Прощавай, чорбаджи! Аз не знаех. . . чунким ти каза, че не излязъл. . . та затова аз казах, че го видях, че яздеше.

Михалаки. Ти да дойдеш утре не — други ден. . . Тогава ще ти кажа какво съм направил с губернатора. . . Аз тоя казак с едната ръкавица, ако го не обесят, то ти да ми не викаш. . . Чу ли? А познаваш ли тоя софта, дето беше сега при мене?. . . Ти знаеш ли го кой е той?. . .

Кьор Хасан *(уплашен)*. Не го знам, чорбаджи, не го знам. . . Той ме намери на пътя и ме питаше накъде е скелята. . . види се да е чужденец. . . а аз го не знаех кой е. . .

Михалаки. Аз знам, че го не знаеш. . . и не ти трябва да го знаеш. Такъви работи не са за твоите уста лъжица. . . Ха, ти сега. . . аз ти казах я?. . . Ще дойдеш пак у мене други ден. . . та да видим. . . аз ще ти кажа тогава прошение ли да напишеш, харзавал ли да дадеш. . . То е моя работа. . . Разбираш ли? Хай иди си. . . па ако видиш софтата, не го питай кой е и

защо иде. . . То не е твоя работа. . . Тъй. . . А аз утре ще ида при губернатора. . . Той утре ще оздравее.

Кьор Хасан. Добре, чорбаджи. . . Аз ще дойда други ден. Ама аз се не познавам с тоя софта, той само ме попита за пътя. . . Прощавай! *(Излиза.)*

СЦЕНА VI

Михалаки, Сийка, Виктория, Стоянович

Стоянович *(влиза)*. Добър ви ден, че защо ставате!

Михалаки. Дал ви бог добро, господин Стоянович.

Сийка. Добре дошли, добре дошли. . .

Стоянович. Добре нашли, че седнете де! *(Сядат.)*

Михалаки. Господин Стоянович! Да ви е честито!

Сийка. Как сте? Добре ли сте? Да ви е честито!

Стоянович *(учуден)*. Помилуйте! За какво ми честитите?

Михалаки. Не се втелявай де, знаем ние всичко, всичко знаем ние. . .

Стоянович *(на себе си)*. Кой знай? Сега ще ме направят пък владика я. *(Високо.)* Но кажете ми, моля ви се, за какво ми честитите?. . . Аз нищо не знам. . .

Михалаки. Аз ти казвам, че пък ние знаем всичко. Недей се преструва!

Сийка. Ех, туй тъй. Ами със здравето добре ли сте?

Михалаки. Не си ли направен посланик?

Стоянович. Посланик? На кого?

Михалаки. На султана.

Стоянович. На султана? Вие се смеете с мене, господин Михаиле, и вчера се смеехте, и днес пак.

Михалаки. Вчерашното било вчера. То отиде. . . Днешното друга работа.

Сийка. Хъ, господин Стоянович веке се големи, като е станал поклонник. . . Какво го кайш, Михалаке?

Михалаки *(към нея тихо)*. Мълчи бе! Ти си проста, ще го разсърдим и тогава ще я оцапаме!

Стоянович. А кой ви каза тая новина?

Михалаки. Аз из града я чух от толкова души.

Стоянович. Чудно нещо.

Михалаки. Чудно зер. Ти искаше да го държиш скришно, а аз пък видях дори и берата ти. И зная дор кой го е донел.

Стоянович. И берата ми?

Михалаки. Със същия подпис на султана.

Стоянович. Видя го? У кого?! Чудно!!

Михалаки. Видях и още нещо: двата нишана, дето ти ги пратил султана. Право ли казвам?

Стоянович. Чудно нещо, отде знаете това?

Михалаки. Нема сме толкова говеда, та се чудиш? Как знаете това? Вече и във вестниците го писаха, френските вестници.

Стоянович. Кой френски вестник? Че вие знаете ли френски?

Михалаки. Не. Петко го чете по френски, а аз го тълкувах по български.

Стоянович *(в себе си)*. Че Петко отде знае френски? А, той трябва да е забъркал тая каша, както и първата. Дипломат, дявол! Вторий Биконсфилд!

Михалаки *(в туй време шепне с жена си. Високо)*. Господин Стоянович! Вие вчера ме молихте да ви дам дъщеря си. . .

Стоянович. Аз и сега пак повтарям молбата си.

Михалаки. Да бъде! Аз ще се гордея да ми бъде зет турски посланик.

Стоянович. Благодаря ви, господин Михаиле. Вие ме правите най-благополучен човек.

Михалаки. Аз обичам големите хора. Аз все с големи хора съм живял и занапред все с големи пак ще живея. Нека да знаят чорбаджи Михалаки кой е. Ела, Викторийо, пристъпи! Аз те давам жена нему, а той тебе ще да бъде мъж. *(Виктория пристъпя.)*

Михалаки. Дайте да ви целуна по челата. *(Целува ги.)* Господ да ви благослови, чеда. Целунете се сега и вие. *(Стоянович целува Виктория по устата.)* Честита ти невяста, господин Стоянович!

Стоянович. Сега разбирам: благодаря ви!

Сийка и Михалаки. Честит ти стопанин, Викторийо!

Виктория. Благодаря ви, родители мои!

Михалаки. Сега да идем да стъкмим всичко за годежа. Аз мисля да стане днес.

Сийка. Че то вече е-май свършено. Нека днес да стане годежа.

Михалаки. Ами сватбата кога да стане, господин Стоянович?

Стоянович. Колкото по-скоро, толкоз по-добре. Нали и ти мислиш така, любезна Викторийо?

Михалаки. Тогава аз предлагам и годежът, и венчилото, и сватбата да станат тая нощ. Вие какво казвате?

Всичките. По-добре така, пристаяме!

Михалаки. Петко, Петко! Петко!

Петко (*вика зад сцената*). Чувам. (*И после влиза.*) Какво, чорбаджи?

Михалаки. Ти знаеш ли, че тая вечер ще венчеем Виктория и господин Стояновича?

Петко. Истина ли? Хай! Шапка на тояга?! (*Хвърля си шапката и захваща да играе и да скача лудешки по сцената.*)

Михалаки. Хей, хей! Чакай, ще играеме на сватбата, а сега иди да викаш дядо поп Тодора Кьосето. Хайде и ти, булка, и ти, Викторийо, да идем в другата къща, да натъкмим каквото трябва.

Излизат всички.

СЦЕНА VII

Домузчиолу (*влиза*). Хе, тая нощ сватба! Дъщерята на чорбаджият се жени. Аз се поотпуснах и сръбнах малко нещо повечко, ама няма кусур. Чорбаджи Михалаки е мой стар познайник, трябваше да се поразвеселя на радостта му. Зет му, и той е добър човек. Добре, че ме не блъскà тогава. Жив да е той, па и невестата! (*Ходи и пее: Аман ярабим! Като чува, че цигуларите свирят извътре, взима да играе на кючек.*)

В това време се чува българско хоро, което влиза на сцената. Там са хванати всичките действуващи лица с изключение на Софтата. Хваща се и Кьор Хасан. Петко предвожда хорото с бяла кърпа в ръка и се провиква. Хорото се завърта три пъти на сцената и се скрива.

СЦЕНА VIII

Михалаки и един непознат човек. (Влизат и се шепнат.)

Михалаки. Аз не разбирам тая работа.

Непознатий (*шепне му тихо*).

Михалаки (*стреснат*). Така ли?. . .

Непознатий (*все му шепне*).

Михалаки (*опулен*). Мигар Стоянович?. . .

Непознатий (*шепне*).

Михалаки. Петко? Петко ли? Нимà. . .

Непознатий (*шепне*).

Михалаки. Моите нишани? (*Отива към един ковчег и го отваря.*) Ах, няма ги!

Непознатий. Аз нали ти казах? Работата с такъва. . .

Михалаки (*в отчаяние*). Проклетите свинове О! О! О! (*Вика и скача по сцената. Хорото се пак чува че иде.*) Дай ми чибука! Чибука ми дайте! Да видим каква е тая сватба и това хоро! (*Отива в другата стая за да вземе чибука.*)

СЦЕНА IX

Хорото влиза.

Петко (*води хорото с два ордена на гърдите, вика*). Марш! Да живее дядото на турския посланик!

Михалаки (*побеснял*). Чакай да ви вземе дяволът сега е! Дръжте тогова поразеника!! Навън! Навън (*Гони си с чибука и блъска кого де завърне. Хорото се разбърква. Бягат всичките и се кикотят.*)

Завесата се спуща.

Край на второто действие

РУСКА

ДРАМА В ЧЕТИРИ ДЕЙСТВИЯ

ДЕЙСТВУВАЩИ ЛИЦА

ПЪРВАН
ГМИТРА, негова жена
РУСКА, тяхна дъщеря
АНГЕЛ, развито селянче и драговник на Руска
ДЯДО ЛУЛЧО, някогашен хайдутин и учен човек
КУЗДО, селски чорбаджия, куцовлах
КЪРДЖИ ОСМАН, кърсердарин
ИВАН, овчар
СТОЯНЧО, син му
ЕДИН КАЗАК
БЪЛГАРИ, селяни и селянки
ЗАПТИЕТА

Действието става в западната част на България (Шопско).

ДЕЙСТВИЕ I

ЯВЛЕНИЕ I

Кладенец в долът. Руска сложила кобилицата и стои замислена.

Р у с к а. Всички си отидоха. Вече се стъмни, а аз още чакам: чакам тука от един час насам, дохождаха момите, наливàха си котлите, отиваха си, други дохождаха, пак си отиваха, а аз все се мая тука. . . Божичко, какво ли ще каже мама?. . . Пет пъти си изливах менците скришната, щом се появяха нови дружки за вода, и пак ги наливах да се намеря на работа. . . А сърцето ми така бие, бие, ще се пукне! Божичко! Де Ангела? Той щеше да дойде. *(Пипа цветето на главата.)* Откъснах тоя трендафил от градината за Ангела. Мама ми се кара защо късам цветето: да можех да откъсна сърцето си, да го дам на Ангела! Нещо се чуе, че иде!. . . Дали е той? Не е той!. . . Толкова пъти се мамя. . . Моми са пак, идат за вода! *(Излива си котлите.)*

ЯВЛЕНИЕ II

А н г е л *(влиза)*. Добър вечер, гълъбице!

Р у с к а. Ангеле! Ами що се бавиш? Изгледаха ми се очите. А момите, да ги порази!. . . Смеят ми се, казват: Руске! Де твоят Ангелчо? Еле пък Тана Митровата. . . Все приказва със своят Първан, халосникът, поглежда ме и се смее и ме пробажда в сърцето със смехът си. . . А пък мене ми се плаче. . . ей така е, искам да заплача! Ами де се бавиш? *(Подава му усмихнато цветето.)* Що си така загрижен?

Ангел (*поима цветето*). Бях при дяда Лулча до тоя час.

Руска. За имане ли те е канил да ходите? Аз съм твоето имане, Ангеле!. . . Само, знаеш ли? Друг път да ме не мъчиш така. . . Като се забавиш, все ми се чини, че или си ме намразил, или. . .

Ангел. Какво? Какво? Кажи!. . .

Руска. Но да ми се не сърдиш?

Ангел. Няма, гълъбице.

Руска. Или. . . или че си залюбил друга.

Ангел. Ах!. . .

Руска. А? Друга ли си залюбил? Ангеле!

Ангел (*тъжно*). Не, пиленце! Ами тебе може да загубя. Слушай. Аз бях при дяда Лулча. Лоши работи научих от него. Ти знаеш, дядо Лулчо ме обича и си дава душата за мене. Той ми каза, че му обадил поп Тодор, какво Кърджи Осман иска да ме улови. . . Чули ме, че разправям в Йововата кръчма за софийската работа. . . Кърджи Осман, знам го, че ме гони. . . Един път, по Кръстовден, когато беше слязъл у Куздови, той ме посочи с чибука си и каза на Кузда: «Тоя комита, видиш ли го? Бива го за въжето, по очите се познава, че е царски душманин. . .» А да знаеш и Куздо как ме изгледа: като кръвник!

Руска. И мене лошо гледа. Очите му са като на чер дявол. . . много го мразя и аз, проклетникът.

Ангел. Аз никога не му ставам на крака. Не мога да ги търпя тия хора. А времето е лошо. . . Чорбаджиите господаруват, турците убиват. Те са заедно. Куздо ме много мрази, мразя го и аз. Турен съм на око, нещо ще ме сполети. . . А ти знаеш, страх ме е от смърт. . . от смърт мърцина! А сега е време да се мре мърцина само. . . Преди два месеца убиха даскалът; оная неделя заклаха в лозята Дима Чонтовичин. . . Иде ми да взема пушката, па да ударя къде балканът, че баре ако ме бесят, да знам защо. . . Завчера и дядо Цоко ми каза: «Момче, чисти се оттука, много бъбреш за народски работи и кръвта ти лудува. . . покрай тебе и селото ще изпати нещо. . .»

Руска. Боже мили! Какво ще правим?

Ангел. Гълъбче мое! Късно е вече, вземи си котлите, аз ще те придружа до вас. Майка ти пак ще те навиква. Иди си, пиленце. . .

Руска. Ти мене недей мисли, Ангеле! Ами ти, ами ти какво ще правиш?. . . Какво да му кажа, божичко? Ох, проклети турци! Как да ги не мразиш!

Чуват се стъпки.

Ангел. Руске, скоро! Оттегли се там, в гъстакът. . . Да видим кой е!

Руска (*тръгва към гъстакът*). Върви заедно с мене. . . не оставай тука!

Ангел. Не, аз ще остана тука. Ще видя кой смее да дойде тука. . .

Изважда из поясът револверът.

ЯВЛЕНИЕ III

Дядо Лулчо Панов и горните

Дядо Лулчо (*задава се бързешком*). Вие ли сте тука, Ангеле? Руске?

Ангел. Дядо Лулчо, що дириш тука?

Дядо Лулчо. Търсих те навсякъде: у вас, у Йововци, на школото, никъде те няма. . . Добре, че те намерих. Работата е спукана. . . крий се, търсят те!. . .

Ангел. Кои ме търсят?

Дядо Лулчо. Бягай!

Ангел. Как?!

Дядо Лулчо. Издали те. . . в София! Кърджи Осман е пратил за тебе двама заптии. . . Търсят те под камък. . . Аз им казах, че си отишъл на Бели Мел тая вечер. . . И те се поразиха надолу. . . Ти бягай нагоре. През полето, през планината, накъдето ти видят очите. . .

Ангел. Издали ме?

Дядо Лулчо. Бягай, ти казвам! Утре рано си уловен. . .

Ангел. Дядо Лулчо, не съм научен да бягам токутъй. . . Аз ще ги чакам да се завърнат и искам барем на едногото да изпия кръвта, па тогава да оставя селото си, сърцето си. Руска! Кръв! Кръв ще пролея, душмани!

ЯВЛЕНИЕ IV

Р у с к а *(излиза из гъстакът)*. Аз чух, аз чух!. . . Какво сега да правим, Ангеле? Дядо Лулчо! Какви са тия работи, кажи ми! Ангеле, ако бягаш ти, и аз ще бягам с тебе.

Д я д о Л у л ч о. Руске, твоите думи са детински. Ангеле! Ти приказваш като юнак, но не и като мъж. Твоите думи са неразумни. . . Как да чакаш тука? Бягай, буря се вие над тебе. Не е време още за тия работи. . . Когато дойде часът за юначество и за кръв, ти знаеш колко се плаша от кръв, аз самичък, с моите шейсетгодишни стари кости, ще ти кажа: сйнко, хайде, стегни се, дойде нашето време.

А н г е л *(мисли дълбоко)*. Руске! Прощавай!

Р у с к а. Ангеле! Накъде? Ох, мале! Ще умра.

Д я д о Л у л ч о. Ти, Руске, не се бъркай тука. Ако обичаш Ангела, не трябва да викаш, нито да го маеш. . . Когато се уталожат работите, тогава пак се обичайте и милувайте. . . *(Към Ангела.)* Ти тая нощ трябва да тръгнеш. Утре, в зори, да си превалил планината.

А н г е л. Руске! Дай си ръката! Прощавай, гълъбице моя, обичай ме и не ме забравяй!

Р у с к а. Ангеле, Ангеле! Кога ще те видя пак? Как ще търпя без тебе? Сърцето ми се скубе. . . Проклета да бъде тая земя, дето сега се разделят две либета насила!. . . Кога ще се върнеш, Ангеле?

Д я д о Л у л ч о. Кога се умири времето, дъще. . . Зер, по Гергьовден!

Р у с к а. По Гергьовден?

А н г е л. Да знам, че ще умра, пак ще дойда да те видя, барем на един миг. . . По Гергьовден. . .

Р у с к а. Ангеле! Не забравяй ме.

А н г е л. Руске! Ти ще си вечно моя. Прощавай!. . .

Р у с к а *(пипа си главата)*. Ох, боже мой, нямам нито китка да ти втикна на челото. . . *(Плаче.)*

Д я д о Л у л ч о. Руске, полей му краката с котелът, че тръгва на път. То е на добро. . . Не плачи!. . .

Руска полива краката на Ангела.

А н г е л *(на Руска)*. Дай ми челото си за последен път. Сбогом, сбогом, пиленце! *(Целуват се.)* Дядо Лулчо,

прощавай, утешавай Руска, докле аз съм на чуждина. И тука бях чужденец. . . Тя ми беше всичкото.

Д я д о Л у л ч о. Прощавай, прощавай, юначе, и пак да те видим живо и здраво. . . *(Към Руска.)* Хайде, Руске, да си вървим у вас. . . Аз ще кажа някоя причина, дето си закъсняла. . . Хайде върви с мене. . . Аз ще ти нося котлите. . . Само недей плака. . . *(На себе.)* Клето момиче, плачи, плачи!. . . Не запирам те. . .

А н г е л *(развълнуван)*. Сбогом! *(Бързешком тръгва и изчезва.)*

Д я д о Л у л ч о. Отива вече. . . скри се из тъмнината. . . Хайде, дъще. . . Да вървим. . .

Р у с к а *(затуля си очите с ръце)*. Ох,божице! Ангеле!. . . *(Излизат.)*

ЯВЛЕНИЕ V

А н г е л *(връща се и се ослушва)*. Отидоха си. Тя още плаче. Сърцето ми се къса. Да ида подир нея. . . Не!. . . Как ще се разделя от нея? А аз трябва да бягам, да се крия. . . Е, добре, аз ще бягам, тирани, та пак да се върна и не за добро. Няма аз да ви простя това! Няма да ви простя кръвта на баща си. Няма да ви простя сълзите на майка си. . . Вие ми ги отнехте, още докле бях в люлка, и когато аз пораснах, най-първото нещо, което хванах да обичам, то беше гробът им. Аз на гробът им най-напред казах: тате! мамо! И никой не ми се обади! Гробът не хортува. Аз видях голотията, сиромашията, теглото: майчино усмихнато лице не видях! Не чух сладка дума, не видях милувка, не усетих сладост в сърцето. . . усетих отрано само омраза към светът! Омраза, да! Тя ми застари живота, тя ми отрови кръвта. Още от първият ден на живота си познах злочестината и проклех робството. Аз живях не защото милеех за тоя немил живот, а защото той ми трябваше да отплатя един дълг, оставен от баща и майка: отмъщението против тирана! И вярвам, че бог ще ми продължи живота до денят, в който ще си отмъстя. Едно нещо, едно нещо само ми услаждаваше живота. И от него сега се разделям. Сърцето ми се къса и ако да не бях мъж, като

нея щях да заплача. . . *(Бърше си очите. След малко мълчание.)* Ох, сега дори усещам колко сърцето ми било привързано за тоя свят. Да можех да видя пак Руска! Да можех да погледна пак на татковата сиромашка къщица; да видя затрънения плет, да видя крушата сред двора! Но не мога; тъмно е и пътят ми е към друга страна. . . Да вървя!. . . Ето кладенецът, дето вечер причаквах Руска. Той пак шурти; сякаш че плаче, сякаш че той продължава плачът на Руска. Прощавай, кладенецо! Ти видя любовта ни, ти видя разлъката ни. . . Няма задълго, може би навеки, да се размеси нашият ясен смях с твоето сладко клокочене. Утре, кога дойде Руска да налее вода, предай ѝ моите въздишки, повтори ѝ моите думи!. . . Но да вървя! Сбогом, любов. *(Изчезва.)*

Завесата пада.

ЯВЛЕНИЕ VI

У Рускини.

Първан, Гмитра

Първан. Така, така, няма да сбъркаме. Човекът добър, богат, иска я. Какво повече? Да не беше сам Куздо загатнал, де щеше да ми дойде на ум да искам да се сродим с такъв преден човек!

Гмитра. Не ще, та не ще!. . . Плаче, та се къса!

Първан. Как не ще! Кой я е научил да не ще? Я виж луда глава!

Гмитра. Хоратих ѝ какво не! Думах ѝ, бъбрах ѝ, молих я. . . не ще, та не ще!. . . Като заронила ония ти сълзи. . . ей така е, чучур. Заболя ме на сърцето.

Първан. Не трябва да те боли сърцето, ами да ѝ напълниш главата, че няма да бъде нейната. Тя не разбира нищо! Тя си бяга от късмета. Кого други ще намери тя като Куздa? Човек почтен, преден, чорбаджия; има толкова стока, толкова рала ниви, и лозя, и бранища. Чорбаджи Куздо е един в село. Кой големец дойде от София, все у него слазя и с него се разговаря. Сънувала ли е тя такъв мъж? А тебе как ти се чини, когато Куздо чорбаджи ти каже: «Бабо, тая вечер сте ми на гости»; или мене рече: «Дядо, Кърджи Осман ми каза туй и туй, утре ще вържат еди-кого си комита!» Човек за един ихтибар живее на тоя свят. . .

Гмитра. Та и аз ѝ казвах: човекът е добър, няма да те остави ни гола, ни гладна. Човек чорбаджия. Но тя не го харесва. Какво да я правя, не знам.

Първан. Е, да видим кого харесва! Или не харесва никого?

Гмитра. Тя обича сиракът Ангела.

Първан. Ангел, Стояновият син ли? Просякът!

Гмитра. Казва: обичам го и него искам.

Първан. А бой не иска ли? Аз на комита не давам чедото си. Аз нямам пари да хрантутя такъв хайдутин и паликъща. Иди ѝ напълни главата. Аз съм дал дума на човека и не се повръщам. *(Излиза.)*

ЯВЛЕНИЕ VII

Гмитра *(сама)*. Горкото ми чедо! Как е потъмняло! Толкова месеца все се мъчи и рони сълзи. Не знам къде ще излезе краят на това чудо. От ден на ден повече намразява Куздa: не дава да ѝ продумам за него. Ангел е оживял на сърцето ѝ; все него мисли, все него очаква. Гаче и къщата е потъмняла. От толкова месеца не се е чула ни песента ѝ, ни смехът ѝ. . . На хоро не отива, ходи из градината и мълчи. Чакаше да дойде Гергьовден и все беше веселка понякога. . . Ангел ще си дойде, Ангел ще си дойде, по Гергьовден. . . Дойде Гергьовден — няма Ангела! Още по-натъжена. Станала е, господи, вразуми я, като слисана. Вратнята ли скръцне, тя тича, като че ще срещне някого. . . От другарките ли ѝ дойде някоя, тя зяпнува в нея какво ще ѝ каже и после пак клюмнува. Петевна съм да я видя засмяна, да се накичи. Мина се пролет и цвете не видях да тури на глава като младо. Кой не е любил, кой не е пъшкал, ала такова патило аз не съм видяла. И аз съм се слисала. Догрешава ме, боже прости, като гледам, че се мъчи така. Па най-подир какво има у тоя Куздa? Имал пари и стока. Е, какво от това? Да му са честити! Но чедото

ми го не ще. И има право да го не ще. . . И аз го не ща. . . Ще стана ей сега да ида при баща ѝ да му кажа да не мъчи като кръвник щерка си! Аз имам едно чедо и една душа! Аз нямам сърце да го видя да умре без време на чужди ръце. . . Ангела обича, на Ангела ще я дам! Аз съм майка! *(Става.)*

ЯВЛЕНИЕ VIII

Р у с к а *(влиза разплакана и се хвърля на вратът ѝ.* Мале! Мале! *(Плаче.)*

Г м и т р а. Що е, пиле? Какво ти е, боже. . .

Р у с к а. Умрял, мале!

Г м и т р а. Кой умрял, боже господи?

Р у с к а. Умрял, умрял! Книга дошла! Умрял Ангел!

Г м и т р а *(захласната)*. Ангел умрял! Не е истина, синко! Лъжа е!

Р у с к а. Из цялото село приказват, мале! Какво да правя сега? Къде да се дяна? Умрял във Влашко!

Г м и т р а. Не плачи мари! Какво да ти правя? От бога дошло! Клетото момче, остави кости на чуждина!

Р у с к а. Не е от бога дошло, мамо! Бог щеше да умори Кузда, ако да беше от бога!. . .

Г м и т р а. Мълчи, мари, не хоротувай така, грехота е!

Р у с к а. Ох, какво да правя сега, мамо?. . . Умрял, умрял и на чужда земя. . . Да беше имал гроб тук, щях на гробът му да ида, там да плача, там да умра и аз. Ох, мамо! Не ми се сърди. Ти ми си майка, а аз любя. В гърдите ми стои камък, в главата ми огън!. . . Ох, Ангеле, Ангелчо! Затова ли всяка нощ теб сънувах и всеки ден тебе мислех? Затова ли броях неделите и дните и ми се изглеждаха очите за тебе, та сега да чуя, че си умрял. . . И аз не бях при тебе, когато ти си брал душа самичък там, и никой не дохождà да ми каже какво си рекъл тогава, дали си мислил за мене. . . Ох, мислил си, пиле мое, мислил си. И аз мислех тука за тебе!. . .

Г м и т р а. Мълчи мари, дъще! Баща ти ще дойде, ще те чуе!

Р у с к а. Баща ми? Нека ме чуе! Нека разбере кого съм обичала! Нека се радва той! Нека се радва и Куздо, който го пропъди! По-добре да легна и аз, та още повече да се радват. . . Не ща аз Кузда, не ща да стана Куздовица! Аз ще бягам, не ща го! Ще умра!

Г м и т р а *(решително)*. Няма да те дам, дъще, не бой се! Няма да те дам да се мъчиш при оногова. . .

Р у с к а. Ах, мале, сега ли ми казваш? Де Ангела?

Г м и т р а *(бърше си сълзите)*. Клетнице, мълчи, че ми скубеш сърцето!

Руска излиза.

ЯВЛЕНИЕ IX

Г м и т р а и д я д о Л у л ч о

Д я д о Л у л ч о. Невясто! Не отпущай се!. . . Не бой се.

Г м и т р а. Що има? От що да се не боя?

Д я д о Л у л ч о. Първана закараха в градът вързан.

Г м и т р а. Мъжът ми? Вързан? света Богородице!

Д я д о Л у л ч о. Вързан, но не бой се. . . Това е с грешка, види се. . . нищо няма да му сторят.

Г м и т р а. Как нищо няма да му сторят! Да го обесят! Света Богородице! Помогни ми! Ами сега!

Д я д о Л у л ч о. Първан е човек мирен и си гледа работата. Той се не бърка в друго. . . Ще го пуснат. Не се плаши!

Г м и т р а. Ами сега какво да правим? Ами що да чиня аз сама с едно момиче? Боже! Все на нас ли се трупат тия проклетии! Кой ли иде? Първан! Първане! *(Затичва се към Първана, който влиза.)*

ЯВЛЕНИЕ X

Първан. Не бой се, булка! Всичко се свърши.

Гмитра. Първане! Ами какво беше?

Първан. Наклеветили ме, че съм имал работа с някои си комити. Ето че днес дойдоха три заптиета, взеха ме от нивата, вързаха ме и ми казаха, че ще ме карат в София. Оправям се, че аз не съм от комитите, не слушат, искам да ме оставят да дойда барем до къщи за малко време, не пущат. Единият от тях ме блъсна с дръжката на пушката си в гърбът. . . Ох! проклетникът, гаче ми е счупил кост. Но нищо. Сполай на бога, че дойде чорбаджията, та ме отърва.

Гмитра. Куздо?

Първан. Куздо.

Дядо Лулчо. Куздо. Ха! Куздо прави добро: нещо лошо ще да стане. . . Разбирам. . . Клета Руске! *(Излизат.)*

Завесата пада.

ДЕЙСТВИЕ II

ЯВЛЕНИЕ I

У Куздови.

Куздо *(сам)*. Когато човек се улови здраво за една работа, то е така: сполучва. Баба ми, бог да я прости, ми казваше, че дядо ми бил дошел откъде Мецово, там от Мора: цънцарска, цънцарска жилка има у мене! Умът ми бързо скроява и главата ми много ражда. Не щях да падна долу пред един нехранимайко, нито пък да се покоря на някоя си Първанова Руска. Нехранимайкото пропъдих оттука, да е жив Кърджи Осман, защото ми бъркаше; като ми пак бъркаше, направих го да умре. И чудно, всички повярваха!. . . И в същият ден скроих да уловят и вържат Първана, та после да го отърва. . . Да видиш ти тогава как иде дядо ти Първан и баба ти Гмитра да ми целуват ръцете и краката: ти си, чорбаджи, наш баща, ти наш господ и след една неделя и Руска стана булка Куздовица. Та как да не стане? Ако да не беше «грозни» Куздо отървал баща ѝ, «хубавецът» ли Ангел щеше да дойде от гроба да му помогне?. . . Майки, чудно, и аз сам взех да вярвам, че Ангел е умрял! Е, пак е умрял. Докле Куздо знае два турски лафа и има за две пари ум в главата, тоя хайдутин няма да стъпи тука! Та и тя не патаксва: все намръщена, насупена, като че съм изял имането на дрипавия Първан. . . Добре, тя е твърдоглава — Куздо е още по-твърдоглав! Няма да падна долу на тая харсъзка порода. Няколко пъти нощя, като спи, слушам я, че издумва името на оня хайдутин. . . Иде ми да стана, па да я

удуша: не ѝ стига цели дни да мисли за него, ами и нощя иде да ми шепне името му: проклето рождество! Тя има за мъж Кузда, човек богат и честен, с толкова стока и имане, а обича някой си вампир — Ангел! Завчера ми продума като никога: «Аз не ща да се влачат тук тия свини» — Кърджа Османа нарича свиня — «Аз не искам да ги черпя, не съм робиня!» Ха! Коконо! Не искаш да шеташ! Не си робиня? А ти знаеш ли, че тебе двайсет пъти те напъждам, а на Кърджи Османа хатър не развалям? Да не беше Кърджи Осман, Куздо не щеше да бъде Куздо в това село. Нямаше и ти да бъдеш Куздовица.

ЯВЛЕНИЕ II

Куздо и Дядо Лулчо (влиза)

Дядо Лулчо. Добър ден, Куздо.

Куздо. Дал бог добро, Лулчо; какво те гони насам? *(На умът си.)* Не мога да търпя тая дърта старчуга.

Дядо Лулчо *(развълнуван)*. Куздо, ти си богат човек: твоите земи нямат изхождане и твоите пари нямат изброяване. Право да си кажем, ти си първият богаташ на това място.

Куздо. Нека така да кажем. Е, какво искаш с това?

Дядо Лулчо. Но ти чел ли си историята?

Куздо. Каква история?

Дядо Лулчо. Историята на Александра Македонски.

Куздо. Чети си я ти. Що ми трябва мене?

Дядо Лулчо. Трябва, трябва, Куздо. . . Там човек научва много примери. . . Чувал ли си ти за цар Поро?

Куздо. Не съм.

Дядо Лулчо. Нито за цар Дария?

Куздо. Нито за цар Дария. Та какво искаш?

Дядо Лулчо. Нямам я сега у мене, аз бих ти прочел нещо. Слушай: цар Поро и цар Дарий били от тебе малко нещо по-богати. Цар Дарий имал цял сарай, напълнен с безценни камъни. Цар Поро имал хилядо слона, както ти имаш хилядо овце, и царството му допирало до край светът. . . разбираш ли?

Куздо. Та ти тия ли чудеса четеш на бабичките и по сборовете?

Дядо Лулчо. Но тях ги господ наказа: изгубиха и сараи, и всичко. . . защото бяха поганци.

Куздо. Поганци, та мене какво? Аз не съм поганец я!

Дядо Лулчо. Не си, но ги прибираш!. . .

Куздо. *(сърдит)*. Та тебе какво те сърби?

Дядо Лулчо *(по-сърдит)*. И си техен побратим!

Куздо *(сърдит)*. Та кой те пита тебе?

Дядо Лулчо *(по-сърдит)*. И съблячаш народа заедно с тях!

Куздо *(сърдит)*. Та как смееш?. . . То е моя работа какво правя.

Дядо Лулчо *(по-сърдит)*. И обезчестяваш нашата вяра!

Куздо *(сърдит)*. Ти знаеш ли, че аз ще ти затворя устата? Мълчи!

Дядо Лулчо *(по-сърдит)*. Ти мъчиш булката и искаш да я умориш!

Куздо. Ти каква работа имаш с булката ми? Ти знаеш ли, че аз ще те прикача на бесилото?

Дядо Лулчо. Ти прати Ангела да загине по чужди места. Ти предаде Първана и го отърва, та да ти даде като сляп щерка си. Ти с читаците ядеш и им помагаш, да ти помагат и те в твоите мръсни работи. Срам си на вярата ни! Срам и поругание. Но и ти ще пропаднеш като Поро и Дарий!. . .

Куздо *(става разярен)*. Ти с тая история бунтуваш царството! Вън! На двора! Дрътляко халосан! Тоя език тебе ще ти счупи костите! Вън! Махни се от очите ми!. . . Да ме не викат Куздо чорбаджи, ако не разкажа на Кърджи Османа каква книга четеш на хората, да ги учиш да стават срещу царщината. Оня хайдутин избягна от бесилката, но ти няма да избегнеш! Аз ще те дам на Кърджият. . .

Дядо Лулчо. А ние няма да те дадем на бога да те накаже! *(Излиза.)*

ЯВЛЕНИЕ III

Куздо и Руска, която влиза

Куздо. Руске, тая вечер ще ни дойде на гости Кърджи Осман, разбираш ли? Нагледвай хубаво да се стъкми вечерята, налей от лютовицата, дето е в малкото буре в избата, облечи се по-гиздавичко и бъди по-усмихната. Трябва да благодариш Кърджи Османа.

Руска. Благодари го ти, защото той тебе е направил добро. Ти знаеш какво добро.

Куздо. Какво добро? Е, добро ми е направил, я? Той ми извади толкова борчове, помогна ми в София да си отнема бранищата; запозна ме с много големи турци! Подигна ми ихтибара и. . .

Руска. И пропъди Ангела!

Куздо (*разсърден*). Ти пак ли подкачи с твоят Ангел? Забрави го, забрави го вече, луда главо, защото и той те е забравил, там в земята. Ти докле стоиш на тоя ум, още много има да теглиш. . .

Руска. Няма да го забравя, докле гледат очите ми! Мъчи ме, пребий ме. . .

Куздо. Няма да те пребия, вещице недна! Но ще те науча как се слугува на мъж!. . . Какви са тия сълзи и въздишки от тебе? Какво е това супене и мръщене катаден? Или искаш да ти падна пред краката и да ти искам прошка, задето си жена на Куздо чорбаджи? Знам те аз коя си, юдо; харно знам, че ти си внука на хайдут Дима, дето го опушнаха като куче. . . Аз съм прибрал змия в къщата си, да съска и да хапе. . . Исках да сторя добро, намерих зло.

Руска. Кому си направил добро?

Куздо. На баща ти, юдо, направих добро на баща ти: след като го отървах от една беда, отървах го и от една мърда! Взех тебе и си изпатих.

Руска. Бог да ти отплати, Куздо, дето хортуваш така! Ако баща ми не може да стане от гроба и да ти отговори, аз, дъщеря му, ще ти отговаря, ти нарочно набеди баща ми пред турците и нарочно го отърва, за да ме пресили. Знам сега всичко как е било. . . Ти измами баща ми и се подигра с него! Ти измами и клетата ми майка: тя влезе в гроба, като проклинаше тебе; ти

излъга и моето сърце. . . и аз от милост към тейка склоних да се оженя за тебе, що мразех. . . Прегреших пред душата на Ангела, затова сега изпащам. Проклет да е денят, дето мина венчило над нас! Черно венчило. . .

Куздо (*разсърден*). Хайдутска рожбо! Занемей!

Руска. Така, аз съм от хайдушка рожба! Не се срамувам от хайдут Дима: срамувам се от Кузда чорбаджи. По-добре е да иде някой из горите да бие с пушката човеци като тебе, докле и него убият, отколкото да стои в село да пие сиромашкият пот и да продава честта си и вярата си на поганците. Ала не бой се, Руска, хайдутската внука, не е от ония, които послушно седят в колената на турците! Не мисли, че вардя твоята — ти нямаш чест, — но моята чест! Не съм Куздова жена; аз съм българка. . . Аз съм внука на хайдут Дима и драговница на Ангела, чуваш ли?

Куздо. Ух! Побеснявам! Махни се, че ще махна да те пребия!

Руска. Само това остава да направиш, изеднико! (*Излиза.*)

ЯВЛЕНИЕ IV

Куздо (*сам*). Проклета усойница! Какво да я правя, не зная. Не е жена, като жена: фучи, лудее и те гледа с кървави очи. . . Ще ме направи да се червя тая вечер пред Кърджи Османа, а имам толкова работи да му искам: най-напред ще му приказвам за оня дъртляк Лулчо, а после за. . . сега му е времето да се разплатим с всичките. . . Вже! Вже! (*Излиза.*)

ЯВЛЕНИЕ V

Руска и дядо Лулчо

Дядо Лулчо (*влиза бързешком от друга врата*). Руске, сама ли си? Що плачеш?

Руска. Ох, дядо Лулчо, как да не плача?. . . Сега се карах с Кузда. . . издумах му всичко. . . но още повече се отрових!. . . Кърджи Осман пак ще се

довлече тая вечер, а Куздо ме пресиля да му служа пак. . . Не ща! Не ща!

Дядо Лулчо. Не, ти трябва да му служиш и тая вечер. *(Мисли.)* Ти, Руске, знаеш ли защо иде Кърджи Осман?

Руска. Поразил го господ, зная ли го?

Дядо Лулчо. Той иде с цяла сган черкези и турци да хваща комитите, които Куздо му посочи.

Руска. Боже мили! Както с Ангела искаха да направят.

Дядо Лулчо. Но сега ще ги изловят наздравата. Кърджи Осман е душманин християнски и бог знае какво има да стане утре рано, ако не и тая нощ. Куздо ще наклевети и мене.

Руска. Дядо Лулчо! И тебе? Какво да правим сега?

Дядо Лулчо *(мисли)*. Ти си, Руске, хайдутска кръв. . . Дядо ти Димо е бил хайдутин. . . знаеш ли това?

Руска. Зная, зная.

Дядо Лулчо. Аз съм съзрял, че тече в твоите жили Димовата кръв. Бог да го приеме в царството небесно! Юнак беше той. Много душмани изтрепа. Видях го, горкия, когато падна опушнат: «Брате Лулчо — каза, — аз умирам, но помни да кажеш на моите синове и внуци как съм умрял.»

Руска. Клети дядо Димо. . . Ами нима и ти си бил хайдутин? Боже!

Дядо Лулчо. Три годин, дъще, хайдутувах с дяда ти. Беше Минчо — войвода. . . Ех, де онова време!. . . Аз остарях, но навремени пак ми дохожда нещо като жажда да видя кръвчица, чини ми се, че скоро ще я видя. Писанието казва, че тая година ще стават кръвнини. Аз вече си лъснах саблята и пушката и си напълних вулията. Сега гледам само къде балкана. Но да дойда на думата си. Кърджи Осман ще нощува у вас. Куздо ще издаде няколко невинни хорица. . . Най-късно утре ще настане страхотията. . . Руске, страх ли те е?

Руска. От кого?

Дядо Лулчо. От кръв страх ли те е?

Руска. Дяда ми страх ли го беше?

Дядо Лулчо. Така те искам. . . юнашко чедо. Плашиш ли се да я пролееш?

Руска. На кого? На Куздa?

Дядо Лулчо. Не, на Кърджи Османа. Той е страшен сега!. . . Той утре, ако е жив, ще разплаче много къщи!

Руска. На Кърджи Османа? Добре!

Дядо Лулчо. Тая вечер ще шеташ хубаво.

Руска. Бива.

Дядо Лулчо. Ще бъдеш засмяна.

Руска. И Куздо така иска! Добре. . .

Дядо Лулчо. Те ще се напият като бесни и двамата! Дето той ще разплаче нашите майки, нека ние неговата да разплачем.

Руска. Па стане що стане! То и така няма живот вече.

Дядо Лулчо. И среднощ или когато ти прилегне, или приближи при тебе Кърджи Осман. . . *(Бърка си в пояса.)* Нà ти тоя ханджар.

Руска *(взема голия ханджар и го скрива под забунчето си)*. Разбрах.

Дядо Лулчо. Ти разбра. И тогава *(прави движение с ръка)* забоди му го в гърдите! Па дръж букá. . . където зори и аз ще тръгна и ще те намеря там, дето и да си. . . Сбогом сега. . . Помни всичко. . . Помни хайдут Дима!

Руска. И Ангела!

Чува се тропот. Лулчо излиза.

ЯВЛЕНИЕ VI

Кърджи Осман и Куздо влизат.

Кърджи Осман *(изляга се на миндера)*. Вай, съсипах се за тия гявури. . . Цял ден бих път.

Куздо *(коленичи накрай миндера)*. Как си със здравето, добре ли си, бей ефенди?

Кърджи Осман Челеби! Ти сега да ми обадиш кои са царските душмани. От тия ваши чапкъни царщината няма вече мир. Всичко са разбъркали и смътили:

конаците, тъмниците, планините са пълни с тях. Бесим ги, пушкаме ги, изпращаме ги в Анадол: не се довършват. Едно време гонехме хайдуците по тия планини, познавахме ги какви бяха, защо са излезли и ги трепехме като кучета. Сега няма хайдути: има комити! И попът му, и орачът му, и даскалът му, и търговецът му — все комити. Отде да ги познаеш и как да ги намериш? Сега изпитвай, изпитвай и вятър. Ами току вземи всичките до един, па ги набий на кол. Така само може да се изтреби тоя неверен род. Сега са пак минали Дунава, а мене пращат да ги диря. . . Аз заръчах на моите юнаци да правят едно нещо: дето заварят гяурин — в полето, в гората, да го връзват и закарват в София; така няма да сбъркаме. Всичките са еднакви кучета. Така ли, Куздо?

Куздо. Така, така, ефендим.

Кърджи Осман. Ти един си верен рая на царят. Тебе те познавам и аз, познават те и другите големци в София. Ти си почтен човек.

Куздо. Сполай, бей ефендим.

Кърджи Осман. Ти тая вечер ще ми покажеш всичките ония, дето са едно с комитите. Аз имам воля да коля, да беся. Ти ще ми помогнеш, както всякога. Само с такива верни хора царството се крепи.

ЯВЛЕНИЕ VII

Горните и Руска

Кърджи Осман *(към Руска, която влиза пременена)*. А, невясто, какво си, добре ли си? *(Към Куздо.)* Хубаво булче, челеби! Да ти е живо.

Куздо. На царско здраве, всичкото е ваше, ефендим.

Кърджи Осман *(сучи мустаци)*. Хубава, Куздо, хубава. . . Още повече захубавяла.

Куздо. Руске, налей чашите и почерпи беят. *(Руска налива и подава.)*

Кърджи Осман *(гаврътва чашата)*. Наздраве ти, Куздо!

Куздо *(гаврътва чашата)*. Наздраве ти, бей

ефенди. Руске, налей пак. Царски душмани, ефендим, има ги навред, дето има даскал и поп. Да кажем, тукашният нашият даскал беше така разбъркал главите на няколко глупаци, щото боже опази!

Кърджи Осман. Аман, кой е? По-скоро да го хванат.

Куздо. Не може вече, бей ефенди.

Кърджи Осман. Не може? Побягнал ли е и той в планината?

Куздо. Заклаха го оная неделя.

Кърджи Осман. То харно станало. Други?

Куздо. Симо, Луджовият син. . . Но той побягна във Влашко.

Кърджи Осман. Ха, оня, дето ми го обади ти? Ех, това Влашко! Всичките хайти там бягат и оттам идат. . . Наздраве, невясто! *(Пие и гледа Руска с пламнали очи.)*

Куздо *(в себе си)*. Тоя път Руска ми я хващат очите. Днеска й понатъпках малко ума в главата. *(Високо.)* Тука, в село, има още няколко царски душмани, ефендим.

Руска *(в себе си)*. Майчице! Той ще обади сега дяда Лулча! *(Високо.)* Заповядай, аго. . . *(Подава му чаша; също и на Куздо.)* И аз знам няколко царюви душмани. . .

Кърджи Осман *(с голямо внимание)*. Казвай, казвай, булка, да чуем от твоите уста.

Куздо. Казвай, Руске, че аз може да забравя някои.

Руска. Първият царски душманин са заптиите!. .

Кърджи Осман *(стреснат)*. Как? Заптиите?

Руска. Заптиите. Аз знам тука две къщи, дето ги развалиха заптиите. . . От едната къща излезе един хайдутин, от другата един комита. Заптиите омърсиха жените им и направиха два душмана повече на царството.

Куздо *(уплашен)*. Ефендим, не я слушай!

Руска. Другият душманин са чорбаджиите!. . .

Кърджи Осман *(смее се)*. Ха, ха, ха, сега за тебе дойде ред, Куздо, дръж се!

Руска. Чорбаджиите, дето оголват сиромашта и притискат правдината на хората. Аз знам един чорба-

джия, дето е разплакал много къщи и е пратил много добри хорица на бесилото, когато него трябваше да прикачат на въжето.

Куздо. Ефендим! Не се гневете. Жена глупава, не знае какво гълчи!

Кърджи Осман. Ха, ха, ха, Куздо! Уплаши те булката! Ти, булка, сега стой настрана и не се бъркай в мъжки разговори... На хубавиците не се пада да се мешат в царските работи, а само да служат ракия с малките си ръчици... Наздраве, булка! *(Пие.)* Ти утре ще видиш как ще капят месата на чапкъните... Аз за твоя любов мога да обеся там на черницата най-виновния, да видиш как се играе френско хоро!

ЯВЛЕНИЕ VIII

Заптиетата водят навързани десетина души.

Кърджи Осман *(към заптиетата)*. Какви са тия?

Едно заптие. Ефендим, комити. Хванахме ги в планината.

Един вързан. Ефендим! Лъжат. На нивата ме хванаха.

Друг вързан. Мене ме грабнаха от воденицата ми.

Трети вързан. Лъжат, ефендим, аз идех от село с брашно.

Кърджи Осман *(пие)*. Я ги положете тия разбойници на двора. По петдесет тояги на всекиго. Всичките са комити! Бой! Бой! *(Към Руска.)* Булка, сега да послушаш една нова песен.

Отвеждат вързаните на двора и захващат да ги бият. Издигат се силни плачове и вик.

Руска. Мамо! Не мога да гледам. *(Тихо.)* Ще писнеш и ти, звяро, тая нощ. *(Излиза.)*

Кърджи Осман. Удряйте, блъскайте! Кожа докле падне! Който жали днес гявурин, и той самси е гявурин!... Удряйте! Блъскайте! Аз съм Кърджи

Осман! Нека помнят Кърджи Османа! Куздо! Какво правиш! Ти задряма. А аз се пък разсъних. Хайде, лягайте си. Вече е късно. А утре имаме много работа...

Куздо *(става сънен)*. Лека нощ, ефендим.

Кърджи Осман *(пиян)*. Добро осъмнование!

Куздо излиза, като залита; утихва на двора.

ЯВЛЕНИЕ IX

Нощ. Кърджи Осман простира се, заспива и хърка. Отваря се полека едно прозорче откъм улицата и една глава се показва там — главата на дядо Лулчо; той държи пушка.

Дядо Лулчо *(приказва тихо)*. Той спи. Сега е среднощ и е тъмно като рог. Не можах да се стърпя, нарамих стълбата и се покачих тука да гледам. Горката невяста! Сърцата е, знам я — втори дядо Димо, но може, кой знай? — да се уплаши или побърка. Тогава аз ще свърша работата с пушката. Че каквото стане, да стане. Нека чуят... Аз не мога да я оставя сама да се бори със звяра.

Кърджи Осман *(протяга си ръцете и се опуля)*. Проклето сънище... задрямал съм! *(Търка си очите и постава.)* Сега трябва да е среднощ... Всичко утихнало. Куздо и той спи. *(Мисли.)* Спи и булката. Булката снощи ме изгори с очите си... И тя спи близо, на̀, зад тая стеница... Чини ми се че и слушам дишането... *(Става и слухти.)* Кръвта ми кипи, сърцето ми бие, та дори ще се пукне... Омайването от лютовицата премина, а сега другото омайване ме обзима, но то не приспива, а пали... Какво мислех аз! Хъ, Руска, тя спи тука... Хубава гявурка... Хубава и толкова близо... Утре рано ми пристигат още петдесет черкези: къщи, жени, всичко плен! И Куздо хъркà... спи. *(Пристъпва към врачкàта и се ослушва.)* Кой тука шава? *(Обръща се назад към прозорчето:)* Никой няма... Всички спят и аз само буден! Защо така треперам? Като че първица става това... А пък не ми се е случило друг път такова нещо: хем се не боя, хем ме е страх... Та от що ме е страх? Утре ще пропищи

дете в майка, и тая нощ всичките се потят и сънуват Кърджи Османа, и имат право. . . *(Оглежда се.)* Па и да ме усетят, какво? За мусулманин чест гявурска има ли?. . . Всичко е в моите ръце! Ами тя? Не, тя се беше нарочно пременила, за да ми хареса. . . Беше дори шеговита и весела. . . Ах, кой няма да я хареса. . . *(Пристъпя вече близо към врачката. На прозорчето пак се показва главата на дяда Лулча и устата на пушката.)* Що? Нещо шушне? Нещо стъпя, иде. . . Тя е. *(Отдръпва се.)*

ЯВЛЕНИЕ X

Руска *(изправя се там бледна, разплетена и с ханджар в ръка се спуща като стрела и му забива ханджара в гърдите)*. Бясно куче! Пукни!

Кърджи Осман пада мъртъв.

Руска изскача из вратата.

ЯВЛЕНИЕ XI

Куздо, пъдарят и слугинята

Куздо *(става бързешком и запалва свещ.)* Ах! *(Вижда Кърджи Османа прострян и облян с кръв и опулва очи страшно.)*

Пъдарят *(влиза тичешком)*. Чорбаджи! Чорбаджи!

Куздо *(все гледа опулен и зяпа)*.

Пъдарят. Чорбаджи! Нещо има на двора. . . вампир. . . покатери се по стената. . .

Куздо *(смее се силно като луд)*. Удряйте! Блъскайте! Аз съм Кърджи Осман!

Пъдарят *(съглежда трупа)*. Ах! Кърджият! Убит!

Куздо *(смее се в лицето на пъдаря)*. Удряйте! Блъскайте! Аз съм Кърджи Осман!

Пъдарят. Чорбаджи! Чорбаджи! Кърджият е

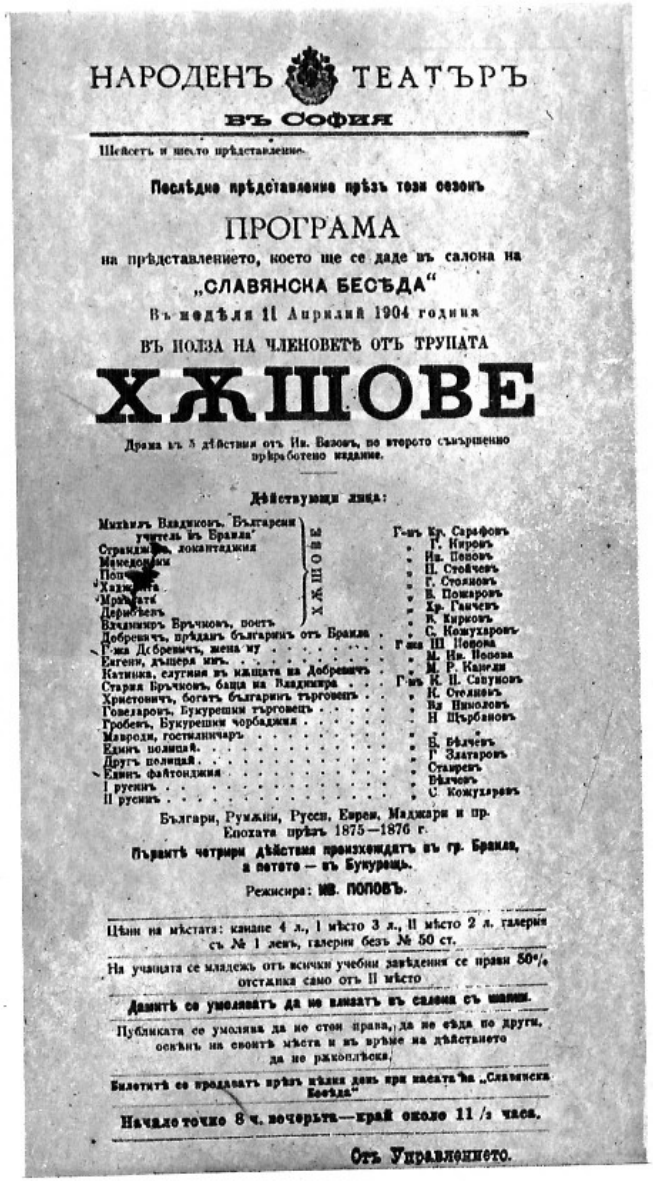

НАРОДЕНЪ ТЕАТЪРЪ
въ София

Шейсетъ и шесто прѣдставление.

Послѣдно прѣдставление прѣзъ този сезонъ

ПРОГРАМА

на прѣдставлението, което ще се даде въ салона на

„СЛАВЯНСКА БЕСѢДА"

Въ недѣля 11 Априлий 1904 година

ВЪ ПОЛЗА НА ЧЛЕНОВЕТѢ ОТЪ ТРУПАТА

ХЖШОВЕ

Драма въ 5 дѣйствия отъ Ив. Вазовъ, по второто съвършенно прѣработено издание.

Дѣйствующи лица:

Михаилъ Владиковъ, Български учитель въ Браила	ХЖШОВЕ	Г-нъ Кр. Сарафовъ
Страндж[illegible], локантаджия		„ Г. Кировъ
Македонски		„ Ив. Поповъ
Поп[illegible]		„ П. Стойчевъ
Хаджи[illegible]та		„ Г. Стояновъ
Мра[illegible]та		„ В. Пожаровъ
Дерибѣевъ		„ Хр. Ганчевъ
Владимиръ Бръчковъ, поетъ		„ В. Кирковъ
Добревичъ, прѣданъ българинъ отъ Браила		„ С. Кожухаровъ
Г-жа Добревичъ, жена му		Г-жа Ш. Попова
Евгени, дъщеря имъ		„ М. Ив. Попова
Катинка, слугиня въ мѫщата на Добревичъ		„ М. Р. Канели
Стария Бръчковъ, баща на Владимира		Г-нъ К. П. Савуновъ
Христовичъ, богатъ българинъ търговецъ		„ К. Стелиевъ
Говедаровъ, Букурешки търговецъ		„ Вл. Николовъ
Гробевъ, Букурешки чорбаджия		„ Н. Щърбановъ
Мавроди, гостилничаръ		„ „
Единъ полицай		„ Б. Бѣлчевъ
Другъ полицай		„ Г. Златаровъ
Единъ файтонджия		„ Ставревъ
I русинъ		„ Бѣлчевъ
II русинъ		„ С. Кожухаровъ

Българи, Румѫни, Русси, Евреи, Маджари и пр.
Епохата прѣзъ 1875—1876 г.

Пърантѣ четрири дѣйствия произхождатъ въ гр. Браила, а петото — въ Букурещъ.

Режисира: ИВ. ПОПОВЪ.

Цѣни на мѣстата: канапе 4 л., I мѣсто 3 л., II мѣсто 2 л. галерия съ № 1 левъ, галерия безъ № 50 ст.

На учащата се младежъ отъ всички учебни завѣдения се прави 50% отстѫпка само отъ II мѣсто

Дамитѣ се умоляватъ да не влизатъ въ салона съ шапки.

Публиката се умолява да не стои права, да не сѣда по други, освѣнъ на своитѣ мѣста и въ врѣме на дѣйствието да не ржкоплѣска.

Билетитѣ се продаватъ прѣзъ цѣлия день при касата на „Славянска Бесѣда"

Начало точно 8 ч. вечерьта—край около 11 ½ часа.

Отъ Управлението.

Програма на представлението на „Хъшове" в салона на „Славянска беседа" на 11.IV.1904 г.

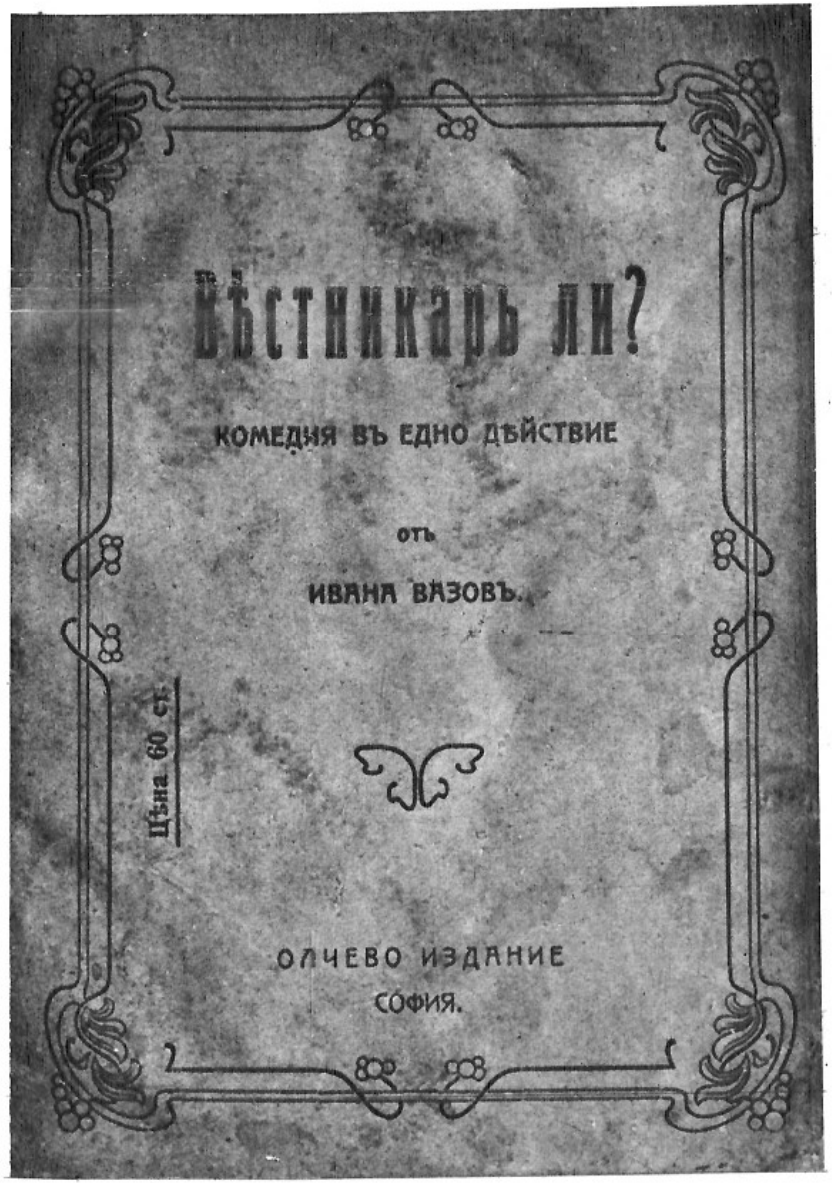

Корица на първото издание на „Вестникар ли?“

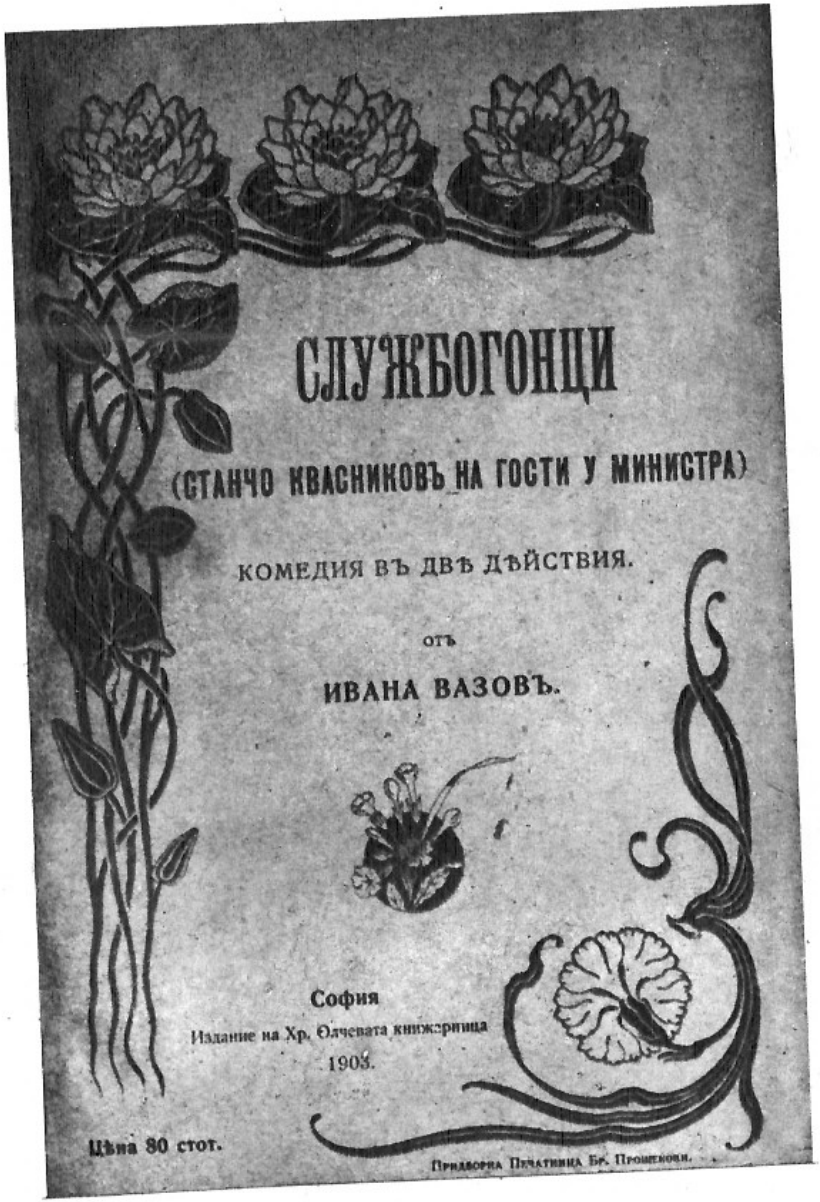

Корица на „Службогонци“, 1903 г.

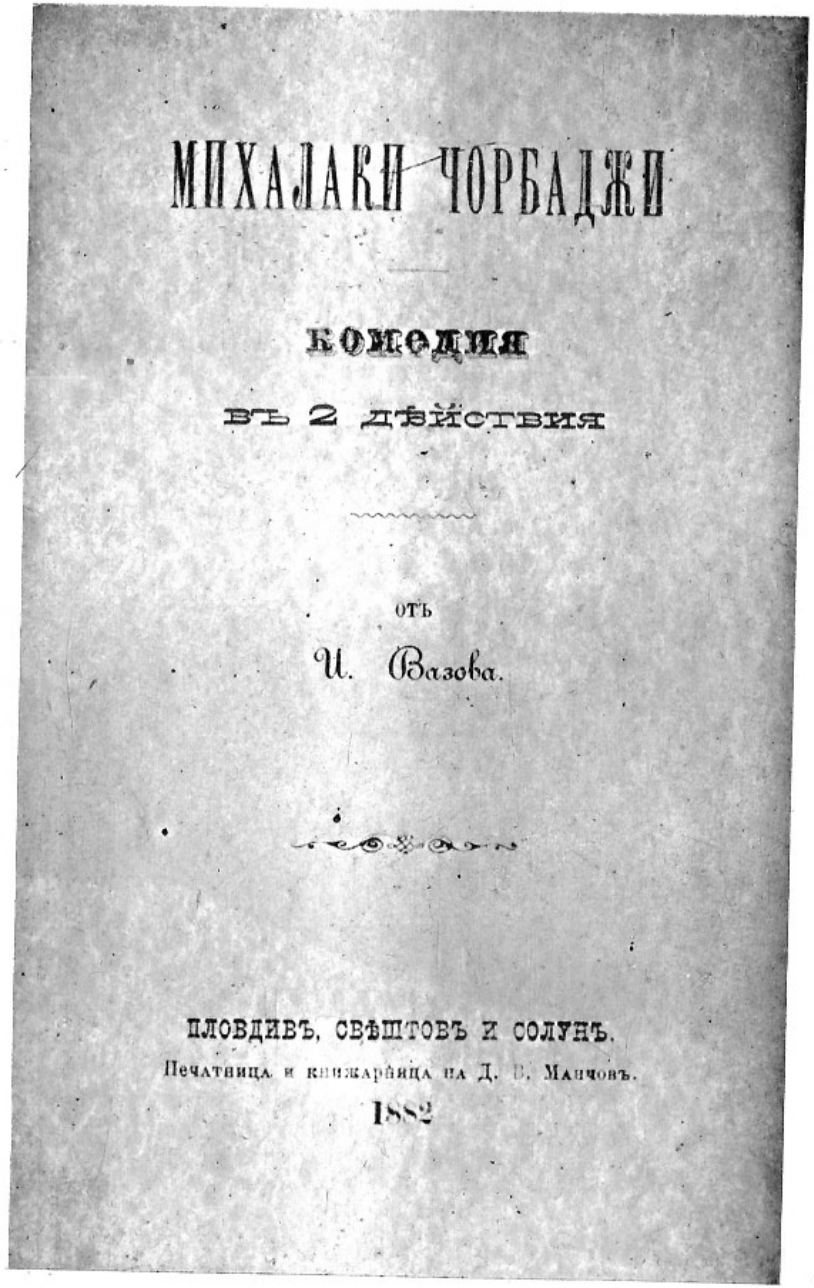
МИХАЛАКИ ЧОРБАДЖИ

КОМЕДИЯ

ВЪ 2 ДѢЙСТВИЯ

ОТЪ

И. Вазова.

ПЛОВДИВЪ, СѢЩТОВЪ И СОЛУНЪ.

Печатница и книжарница на Д. В. Манчовъ.

1882

Титулна страница на „Михалаки чорбаджи“, 1882 г.

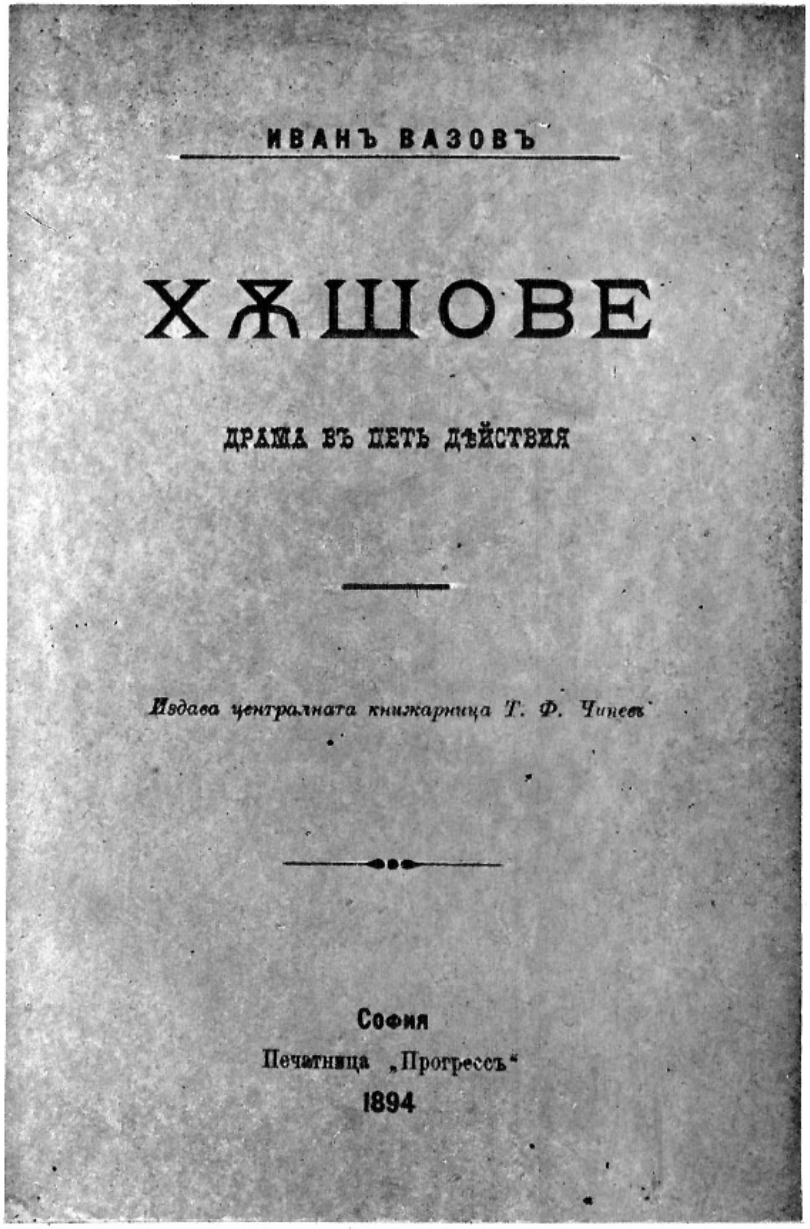
ИВАНЪ ВАЗОВЪ

ХЪШОВЕ

ДРАМА ВЪ ПЕТЪ ДѢЙСТВИЯ

Издава централната книжарница Т. Ф. Чипев

София

Печатница „Прогресъ“

1894

Титулна страница на първото издание на „Хъшове“, 1894 г.

София през 90-те години на миналия век.

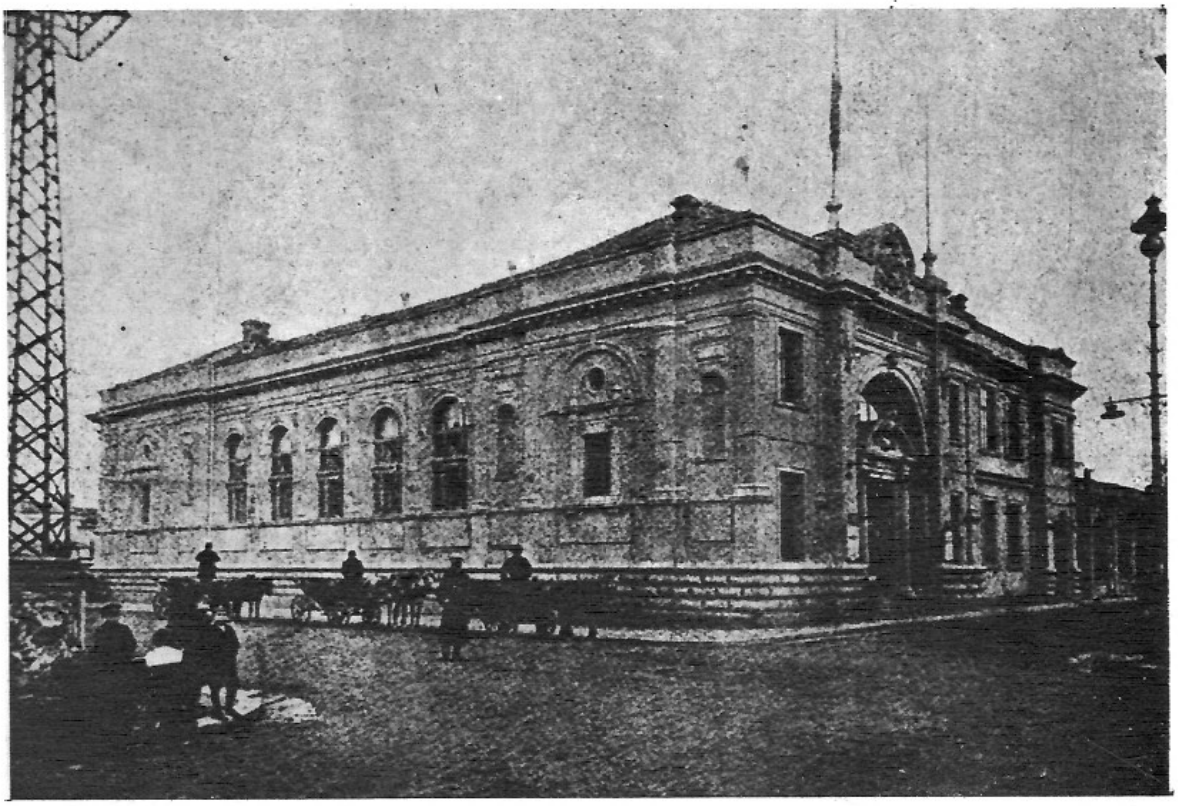

Новата сграда на читалище „Славянска беседа“ в София,
където се играят Вазови пиеси. Снимка 1890 г.

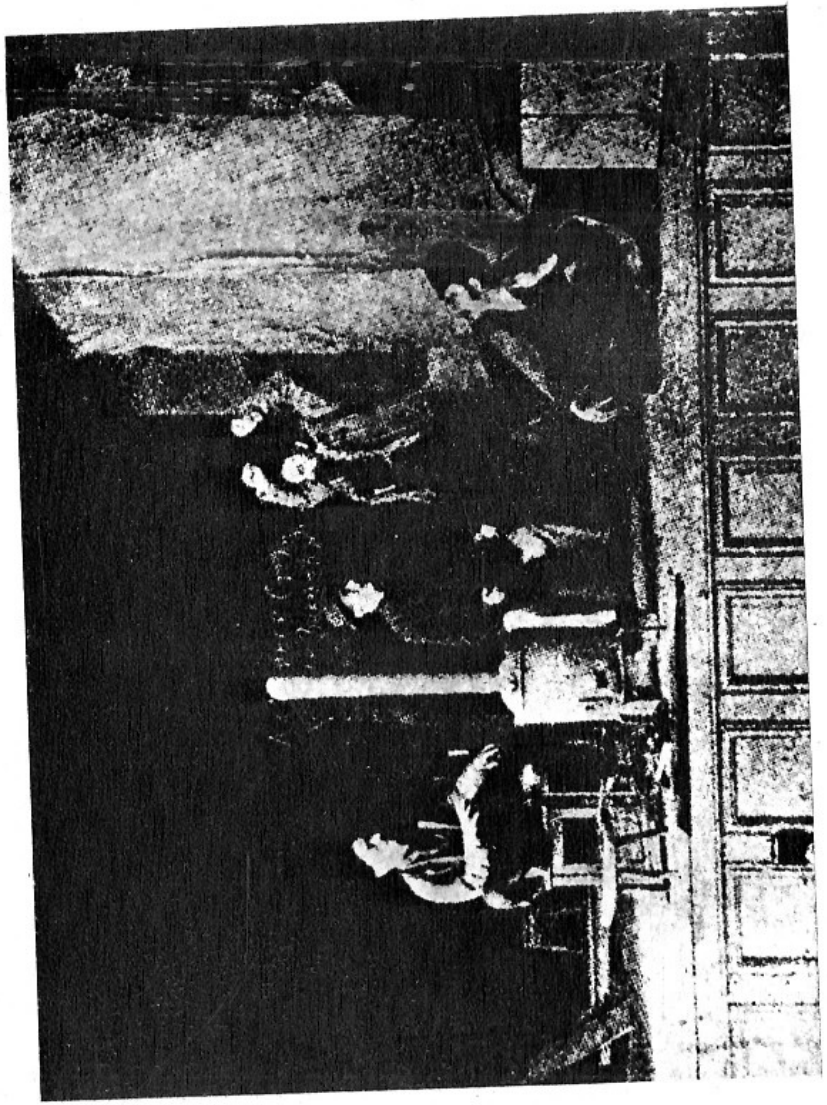

„Хъшове“ на сцената на Столична драматична трупа „Сълза и смях“, през 1894 г.

умрял. Кой го е пребол, чорбаджи? Булката ще се уплаши. Каква ще я вършим!

Кuздо (*смее се и гледа в лицето на пъдаря*). Удряйте! Блъскайте!...

Слугата (*влиза и дърпа за лакът пъдаря*). Какво разправяш? Не видиш ли го? Чорбаджията е луд!

Завесата пада.

ДЕЙСТВИЕ III

ЯВЛЕНИЕ I

Сцената представлява букак, висок и гъст. Р у с к а по един сукман, гологлава, боса, пребледняла. По белите пазви на ризата ѝ червени капки кръв; също и по ръкавите ѝ.

Р у с к а *(сама)*. Не виждам вече нищо освен едно небе. Гората е по-пуста и по-страшна, колкото отивам напред. Превиха ми се краката от ход и не знам ни де отивам, ни къде се намирам. Тия страшни и високи буки ме плашат. Те нищо не ми думат, само шушнат нещо като живи — клон ли се люшне, вятър ли завее, мене ми стои страшно... Струва ми се, че ме гонят. А нищо живо няма, пущинак. Кой ще ме изкара на бял свят. *(Озърта се.)* Навсъде пусто!... Ах! Боже мили! Там човек се е сгушил и стои, не мърда... Де да се потуля?... *(Гледа.)* Ах, то било пън... Жив човек диря, а ме е страх от човеците!... А къде искам да ида аз? На бял свят? Та какво има там добро за мене? Хората няма да се смилят. Щом ме познаят, ще бягат от мене или аз ще бягам от тях. Ах! Чужда самичка останах в тоя свят. Нийде никого си нямам. Тейко и майка отколе гният в гроба. Ангел и той, горкият, се помина на чужда земя. Остали са живи само лошите хора! Къде да ида сега? Къде да се дяна? С тия дрехи раздрани, с тия кървави ръкави и аз ще падна в ръцете на душманите! Не, няма аз да ида да им се дам в мръсните ръце, нека те сами дойдат да ме намерят. Нека дойдат! Аз нямам ни пушка, ни нож да се браня... Имам само една душа: ще мога да се дотътразя до оная яма... и нека тогава да ме хванат! Ох, сънсипана съм. *(Обляга се до един бук.)*

Гладна съм, болна съм. Цяла нощ и цял ден се скитам из тия букаци. Усещам, че кратата ми не могат да мръднат; очите ми тъмнеят, гърдите ми се задъхват и ще се удуша! Ох, а няма никой! Всичко мълчи наоколо и ме гледа страшно!... Само едни орли се вият... Чакат за мърша... няма много да чакат! Скоро ще умра... Да умра още млада и зелена, бял ден невидяла! Да умра и тука в тия диви пущинаци невидена и нечуена... и без гроб и само дивите гадове да ме намерят. Ох, страшно, страшно! Та тая гора е цял гроб! Аз усещам, че няма да изляза оттук жива... Не мога вече две стъпки да сторя... Умирам!... Няма ли човек някъде да ме чуе? *(Ослушва се.)* Стъпки се чуят!... Идат насам... Божице!... Това трябва да са хора!...

Насила отстъпва и се скрива в един гъстак.

ЯВЛЕНИЕ II

И в а н и С т о я н ч о

С т о я н ч о *(върви пред баща си)*. Тате, каква голяма гора... далеко ли е кошарата?

И в а н. Ти клекна още отсега... Седни тук да починем... *(Сядат.)* Да навали слънцето, па тогава ще потеглим... Аз ще подремна на тая сенчица. *(Изляга се до един бук и заспива.)*

С т о я н ч о *(тършува из торбата си.)* Аз пък да посвиря. *(Изважда кавал и захваща да свири.)* Какво хубаво стои в гората! И тя свири с мене... Кавалът тук издава по-хубав глас... да е сега тук моя Радка, да ме чуе... *(Продължава да свири.)* Ех!... Каква хубава гора!... Все буки прави и високи, да ти падне шапката... Не! Чакай Радкината песен да наглася... *(Свири друг мотив. Говори пак.)* Благатки хайдуците, че все в такива гори живеят... Колко е хубаво да си хайдутин! Аз, когато порасна, ще стана хайдутин, ще стана воевода, като Минча воевода! Ех, горо ле зелена! *(Свири.)* Бей, какво има там? *(Взира се втрачено към гъстака.)* Човек! Жена стои там... Самодива! Иде насам! *(Става уплашен и отива до букът, при*

баща си.) Тате! Стани! Самодива. . . Ето че иде! *(Иван става сепнато и се озърта.)*

Иван *(очуден)*. Коя е тая жена?. . .

Стоянчо *(дърпа баща си)*. Тате! Да бягаме! Самодивата!. . .

ЯВЛЕНИЕ III

Горните и Руска

Иван *(учуден гледа Руска, що иде)*. Невесто! Коя си ти?

Руска. Българка съм.

Иван *(в себе си)*. Каква жена чудна! Тридесет години как в гора ходя и жена не съм видял. *(Високо.)* Ами отдека си и що дириш тука?

Руска. Ох, ти си християнин, кажи ми как се излиза из тая гора? Какво да правя?

Иван *(умилостивен)*. Клета невясто, ти си се изгубила тука. Аз ще те изведа из букака. . . Ами отде си?

Руска. Ох. . . Тука, от едно село. . . Чичо, не ме оставяй тука самичка! Помогни ми. . .

Иван. Не се бой, невясто, не се бой. Имаш ли баща, майка?

Руска. Нямам вече.

Иван. Брат?

Руска. Нямам.

Иван. Нито мъж?

Руска. Мъж. . . имам. Не! Нямам мъж!

Иван *(със съжаление)*. Ти си се слисала, клета невясто! Какво дириш тука?

Руска. Бягам, чичо!. . .

Иван. Бягаш? От мъжа си?

Руска. Бягам от лоши хора. . . Чичо! Моля ти се кажи ми какво да правя. . . Страх ме е. Цяла нощ и цял ден се скитам из тая страшна гора. . . Гладна съм... ще умра!. . . Не знам де да ида, не знам що да чиня. . . Боже мили!. . . Чичо! Не оставяй ме! Аз съм сиротица! Аз съм българка. . . Аз бягам. . .

Иван *(учудено говори на себе си)*. Тя се е полишила тая жена. . . Думите ѝ не са свестни. Как гледа уплашена! Горката! Домиля ми за нея. . . Сърцето ме заболя. . . и тя е жив човек. . . *(Високо.)* Чуй, невясто! Не се грижи! Моето село е близо, в планината, аз ще те заведа у дома; моята булка е милостива и ще те гледа като чедо. . . Християни сме. Каква е пребледняла!. . . *(Към сина си.)* Стоенчо, извади малко хлебец и извара да похапне. . . Тя не може да се поклати от слабост, горката. . . седни, невясто! Отпочини си.

Руска *(попосяда на един пън)*. Да си жив, чичо! Бог да ти заплати за доброто ти сърце. . . Ох. . . боже, имало и добри хора на тоя свят.

Иван *(гледа я внимателно)*. А какво е опръскало ризата ти? Капки! Кръв!

Руска. Ох, не питай. . . кръв, кръв ме е попръскала.

Иван *(обезпокоен)*. Отде е тая кръв?. . . Кой те обля с тая кръв?. . . Ти нямаш нищо. Тебе ти не е чиста работата!. . . Коя си ти?

Руска. Аз съм българка! Чичо! Не ме оставяй.

Иван. Но кажи отдека е тая кръв?

Руска. Чичо! Не ме издавай!

Иван *(уплашен)*. Кого си заклала? Ти си убила човек?

Руска. Не съм убила човек.

Иван. А какво?

Руска *(умолително и полека)*. Турчин убих! Чичо, не ме издавай!

Иван. Турчин?. . . А! Ти си убила турчин.

Руска. Най-лошият! Най-проклетият звяр.

Иван *(смутен озърта се наоколо)*. Кой турчин?

Руска *(полека)*. Кърджи Османа! Не издавай ме!

Иван *(става бързо и уплашено. Към сина си)*. Стоянчо. . . ставай скоро! Да вървим! Това място не е за нас. . .

Руска *(простира ръце)*. Недей се сърди, чичо! Не ме оставяй! Аз съм ваша сестра. . . Аз съм българка. . .

Иван *(грубо на сина си)*. Ставай по-скоро бре! Вземи торбата.

Стоянчо. Тате! Тя е гладна. . . да ѝ оставя барем хлебецът.

Иван. Казвам ти да крачиш!. . . Говедо!

Стоянчо *(разсълзен)*. Тате! Я виж как пла-

че! Мило ми е, тате, за нея. . . Тя е добра жена. . . да я заведем у дома, мама ще се зарадва. . . Ще ѝ опере ризата и няма да има кръв. Тя не е убила човек я! Турчин убила! Нека ги убиват! И те нас колят!

И в а н *(блъска грубо сина си в гърба)*. Не бъбри! Върви! Тука не е място за нас! *(Отиват.)*

ЯВЛЕНИЕ IV

Р у с к а *(сама, простира ръце)*. Чакай ме, чичо! Чакай! Да дойда с тебе. . . Да изляза из гората поне. . . Ох, боже! Чакай. . . Аз ще се мъча бързо да вървя. . . *(Тръгва, пристъпя две-три стъпки, преплитат ѝ се краката и пада.)* Ох. . . *(Става и гледа по дирята на овчарите.)* Отидоха, изгубиха се. . . Пак самичка!. . . Ах, боиш се ти от кръв! Уплаши се ти от няколко капки турска кръв по ризата на една слаба жена! Кръвта, дето се пролива на твоите братя като порой всеки ден и всеки час, не те плаши!. . . Българската кръв е евтина! Нека се пролива! Какво струва един българин! Какво струва една муха?. . . Вас ви потискат, вас ви мъчат, псуват ви вярата. . . Омърсяват ви къщите. . . вие мълчите. . . Стига вас да оставят живи!. . . Мило ви е за вашият малък животец! А когато ви вземат и него. . . вие пак мълчите! Но вие пръв път гледате, че е убит един кръвопиец, убит не от вас, вие не знаете да убивате, а от една слаба жена, и ето че бягате като опърлени. . . Бягайте! Това е турска кръв!. . . Това е грях. . . Предайте ме! Целунете краката на турците и молете за прошка. . . Е добре! Аз убих един турчин, без да питам вас! Аз прободох Кърджи Османа да ви избавя от него, без да щете вие. . . Аз му отплатих за толкова свят, дето е разсипал, за стотина майки, дето е разплакал, за стотина моми, дето е обезчестил! За Ангела! И затова трябва да умра тука от глад и да ме разкъсат зверовете. При вас да дойда, вие ще ме предадете на други зверове, по-лоши, по-немилостиви. . . По-добре тука да загина! По-добре да умра под небето, в гората, чиста, на воля, а не в турските ръце, омърсена, подиграчка, робиня като вас и да гледам, като треперите!. . . Ох, премалява ми. . . Притъмнява ми. . .

(Обляга се на един бук.) Скоро ще умра тука и никой няма да знае де е гробът на Руска! *(Чува се силно шумолене из гората; тежки стъпки доближават.)* Ох! Иде нещо! Потеря е! Как страшно шумоли!. . . Какво да правя! Потеря ли! Не! Мечка е! Чернее се зад шумата!. . . Боже! Майчице! По-скоро! *(Иска да припне, но едвам пристъпя.)* Ямата! Иде!. . . Боже! Помогни ми да стигна! Ох!. . . Примирам! Умирам! *(Чува се още по-близо шумът. Руска пада на земята и дига разперени ръцете си към небето.)*. . . Умирам! Ох, Ангеле! Де си сега?. . . *(Чува се висок глас: Тук съм, моя гълъбице!)*

ЯВЛЕНИЕ V

А н г е л *(тича из гъсталака в хъшовски дрехи, с пришито на калпака левче, с револвер, провесен на пояса, и с левски пряпорец в ръка. Спуща се към Руска и я подига)*. Руска, Руска, тука!!!. . .

Р у с к а *(като изумяла)*. Ангел! О, мамо! Що виждам!

А н г е л *(гледа я слисан)*. Пиленце! Какво си? Що дириш тука?

Р у с к а. Ангел! Той!. . . Жив!. . . Ангеле! Ти ли си? Ангеле?

А н г е л. Аз съм, гълъбице!. . . Аз съм Ангел, твой Ангел!

Р у с к а *(хвърля се на врата му и плаче)*. Ангеле! Ангеле!. . .

А н г е л. Руске! Кажи ми, Руске! Какво е това! Ти си кървава! Боже мой! Така ли те намирам, пиленце! Ти не можеш да продумаш! Що? Как? Какво е това? Кървава? Кървава, разплетена? Раздрана! Боже! Ще полудея!

Р у с к а. Ангеле! Ангеле!

А н г е л. Кажи, пиле!. . . Ти си моята Руска. Душице! Ти ме плашиш!. . . *(Прегръща я.)*

ЯВЛЕНИЕ VI

Дядо Лулчо и горните

Дядо Лулчо *(излиза из шумака с пушка в ръка)*. Прегръщайте се, гълъбчета! Дайте и аз да ви прегърна! Дайте да се прегърнем всички. Това е чудо господне. . . *(Прегръща двамата.)*

Ангел *(отдръпва се)*. Дядо Лулчо!. . .

Руска *(смаяна)*. Дядо Лулчо!

Дядо Лулчо. Дядо ви Лулчо! Той, той! Доживя да види две чудеса! Боже. Хвала ти!

Ангел. Отде идеш, дядо Лулчо! И ти тука? Разкажете какво е това! Руске! Кажи ми!

Дядо Лулчо. Виж хубаво Руска! Ето най-достойната невяста!

Ангел *(учуден)*. Невяста! Руска! Що рече ти?

Дядо Лулчо. Така! До снощи беше Куздова невяста. Чу се в селото, че ти си умрял, и баща ѝ насила я даде на Кузда. . .

Ангел. Как? Тя е невяста. . . на Кузда?

Дядо Лулчо. Казах ти: до снощи! Сега Куздо е луд. . . Видял кръвта на Кърджи Османа и полудял!

Ангел *(още повече смаян)*. Кръвта?. . . На Кърджи Османа?. . . Тука има кръв! Отде е кървава Руска?

Дядо Лулчо. Руска прободе нощеска у Куздови Кърджи Османа, за да запази честта си.

Ангел *(към Руска)*. Дай да те целуна по челото, юнашка българко. . . *(Целува я по челото.)*

Дядо Лулчо. Цял ден съм я дирил из букака, господ ме доведе тука да намеря и двама ви.

Ангел. Ами и ти, дядо Лулчо, и ти в тия непознати места?

Дядо Лулчо. Непознати места?!. . . Тук е моето старо царство! Тук е хайдутувал дядо ти Лулчо. Всичките пътеки, долчета и места зная ги науст, като Александрйята. Тая заран и аз се понаквасих с кръвчица: дошло времето да се пуща кръв на тия поганци; разпръснах главите на двама черкези, които искаха да ме уловят. Виж ми пушката. . . Тя е нашарена с червено, като нова хурка!

Ангел. Да си жив, дядо Лулчо! Все тая честна душа, все това юнашко сърце. . .

Дядо Лулчо. Ами ти? С това облекло! С тоя револвер?

Ангел *(посочва му пръпореца, опрян на бука)*. И с това знаме?

Дядо Лулчо *(обръща се, сезира пръпореца, кръсти се и го целува; после го издига)*. Ей, байрак, байрак! Ти ми разпали кръвта! Ти ми разигра сърцето. Носил съм те и аз някога из тия гори зелени, носил съм те и съм умирал за тебе! Когато ти се развееше над главите ни, между тия буки високи, кръвта ни бликаше като луда и ние хвърчахме по гори и планини като орли! Не знаехме ни труд, ни мраз, ни пек. Гората беше бащинията ни, а пушките невестите ни! Живееше се тогава славно! *(Към Ангела.)* Юначе! Кажи ми де се е развявал тоя лев, продупчен с куршуми? Отдека идеш?

Ангел. Ида от Врачанския балкан, дядо Лулчо. Минах с Ботевата чета Дунава, за да помогнем на нашите братя, дето се бият сега в Стара планина. Два дни се бихме с паплъци турци и черкези, трепахме ги, избесвахме ги, додето дойдохме отгоре над Враца. Там, в лозята на Вирслец, турската войска ни загради. . . Ние се борихме отчаяно; виждахме, че няма спасение. . . Но никой не отпадаше. . . Турците налягаха като черни рояци около нас, но ние се държахме по камънаците и умирахме с оръжие в ръка, като викахме: «Свобода или смърт!»

Дядо Лулчо *(трогнат)*. Свобода или смърт! Чакай да те целуна, синко! *(Целува го по челото.)*

Ангел. Най-после падна воеводата ни, храбрият Ботев, и четата остана твърде малка, разби се и се разпръсна. . . Аз едвам оцелях със знамето и се промъкнах дотука, като се губех нощя из тия гори и планини.

Руска *(иде при Ангела и го хваща за ръката)*. Ангеле мой! Сега съм здрава и силна; с тебе мога изброди пак цялата гора, без да се уморя. . . Какъв си юнак, Ангеле!

Ангел. Гълъбице моя! Ние няма вече да се разделяме с тебе. Ние ще оставим тая злочеста земя, дето върлуват тираните и насилието!. . . Дядо Лулчо!

Отдека да ударим за в Сърбия?. . . Ние в Сърбия трябва да идем. . . Там е свобода и правда! Там ще поживеем честити и благополучни подир тия мъки и раздяла.

Р у с к а. В Сърбия, Ангеле! Дето речеш ти. Сега с тебе не се боя наникъде. . . Ако теглим, заедно нека теглим, ако мрем, заедно нека мрем. Нали?

А н г е л. Отсега нататък нашия живот трябва да го пазим за любовта си, само когато отечеството го поиска, тогава ще го отстъпим.

Д я д о Л у л ч о. Вие вървете подир мене. . . Оттук до върха на планината не е много далеч. . . Нека възлезем там преди залез слънце. Хайде, като превалим, ще пренощуваме в някое сръбско село. Напред! *(Дядо Лулчо тръгва със знамето, подире му другите.)*

ЯВЛЕНИЕ VII

Голо място навръх планината.
Същите.

А н г е л. Слънцето захожда вече. То праща последните си лъчи на планините, на полетата и на цяла България като една бледна и умирающа надежда. Скоро тя не ще види слънцето и ние няма да видим нея. Ще изгубим от погледа си земята на теглилата и на сълзите. . . И кой знае кога ще да я видим пак! И кой знае дали ще бъдем честити да я видим някога свободна, да умрем на свободна земя. Още няколко минути и ние те оставяме. . . Твои деца сме и бягаме от тебе, за последен път. Сбогом, сбогом, Българийо, земя погрозняла! Сбогом, майко на робите, майко почерняла. Не за добро, жална майко, чада си родила, но в окови да ги гледаш или на бесила! Пращаш деца по чуждина — скитници — да просят; раждаш щерки белолики, черно за да носят; раждаш жито и трендафил, но гладна сама си; даваш злато и коприна, но ние сме си сиромаси; сбогом, земьо поробена; вие, гори зелени, чудни бразди и полета, с кърви напоени. . . Много жертви свещени за тебе паднаха, и напразно; много младост, много живот, много сили за тебе загинаха и ти си пак робиня. . . Твоите полета са покрити с дим от пожарите; твоите долове са изпълнени с плачовете на майките, младите умряха неоплакани, юнаците загинаха без надежда. И аз се борих за тебе, отечество, и видях другарите си, като паднаха, и видях Ботева, храбрият Ботев, като падна до мене, с чело обляно от гореща кръв. И аз не умрях при тях за свободата! Е добре, роб не искам да живея в тебе. . . Сбогом за последен път. Сбогом! Няма да се върна, Българийо! Никога!. . . Не! Пак ще дойда, когато ми викнеш: С и н е, е л а у м р и з а м о я т а с в о б о д а!

Д я д о Л у л ч о. Сбогом, Българийо!

Р у с к а. Сбогом, Българийо, и добро видение.

З а в е с а т а п а д а.

ДЕЙСТВИЕ IV

ЯВЛЕНИЕ I

Сцената представлява мегдан. В дъното кръчма, обкичена с трицветни пряпорци. Селяни и селянки се трупат там в празнично облекло.

I селянин *(държи чаша)*. Ех, и ние празнуваме, та как да не празнуваме? Господи мили! Как се измени всичко! Какво беше преди шест месеца и какво е сега! Лошото време се забрави, гаче ли беше един сън, гаче не е било. . . сега хубаво. . . все царски празници, все веселби и божа̀ благословия! Де е сега Кърджи Осман да ни види? Клетникът, дали е мислил, че някога ще се развяват тия пряпорци на твоята кръчма, Тодоре? Та и ние не сме се надявали!. . . Ех, наздраве; да живее цар Александър! *(Пие.)*

II селянин. Да е жив! Па да сме живи и ние, да се радваме на царството си. Наздраве. *(Пие.)*

III селянин. Ех, да са живи и нашите братушки. . . Бе, право казваше дядо Лулчо: пак дядо Иван ще ни избави от иго агарянско! И наистина избави ни. Божа̀ работа. . . Историята право казвала, па и дядо Лулчо бил учен човек.

I селянин. А бе за него нищо не се слуша. Кога додоха турците за Кърджи Османа и налегнаха селото ни, търсиха го под камък. . . искаха да го разкъсат! Как бяха побеснели! И сега ми настръхват космите, бог да ги порази! За един келяв турчин разсипаха селото ни.

II селянин. А бе тогава се рече, че заедно с Руска избягали в планината, а оттам в Сърбия. . .

Какво са станали, не се знае. Юнак човек беше! Сега няма такъв човек в село.

I селянин. Ти спомена Руска, та ми дойде на ума за Ангела. . . Бог да го прости! Умря млад и зелен на чуждина. А пък юнак беше и той.

III селянин. А бе чува се, че той бил жив.

Първаница *(развълнувана)*. Кой? Ангел?

III селянин. Той. Дай боже да е истина!

Първаница. Дай боже, ала не ми се вярва, синко. Умрял е, умрял е. . . в книгата писваше. . . Клети Ангеле! Клета щерко! И ти къде ли си! Дали ще те видя някога, преди да умра?

I селянин. Какво, бабо Първанице? Всичко може да се случи. И Руска пак да видим, и Ангел да е жив. Много по-големи чудеса видяхме. . . нищо няма за чудене вече.

ЯВЛЕНИЕ II

Горните и един руски войник, който влиза.

I селянин. Здравствуй, братушка! Ела да те почерпя. *(Подава му чаша с вино, а той взима друга.)* Да живее цар Александър!

Войник. Дай бог, дай бог! Наздраве! *(Пие.)*

I селянин. Дай да се чукнем, братушка! На много лета, братушка! *(Пие.)*

Войник. Наздраве, братушка! Да живее народ православний!. . . *(Пие.)*

ЯВЛЕНИЕ III

Горните и Куздо, луд, с фес

Куздо *(влиза и се покланя ниско на всички, после постоява неподвижен и изеднъж захваща да маха с ръце и да вика силно)*. Удряйте! Блъскайте! Аз съм Кърджи Осман.

II селянин. Ей го, тоя халосник пак дойде. Той ми грабна нивата, а нему господ грабна умът.

Куздо *(маха и вика към войника)*. Удряйте! Блъскайте! Удряйте! Блъскайте! Аз съм Кърджи Осман!

Първаница. Да те порази черната чума! Ти погуби рожбата ми.

Войник. Що ето? Ето турок? *(Спуща се към него.)* Ти турок? Ну убирай се, скатина? Я тебе дам в морду турецкую!

Куздо. Удряйте! Блъскайте!

II селянин. Он луд, братушка, он луд. Не понимае. *(Допира пръста си до главата.)* Он Кърджи Осману когда зарезали и видял кровь, станал полуделый человек.. Не понимае ничево!

ЯВЛЕНИЕ IV

Горните и пъдарят.

Пъдарят *(влиза запъхтян)*. Скоро! Скоро! Да видите!

Селяните. Какво има? Кой иде?

Пъдарят. Ангел, Ангел пристигна!

Всичките. Ангел? Що думаш?

Пъдарят. Ангел като капитанин! И Руска, и дядо Лулчо!

Първаница. Божичко! Чедото ми! Руска! Наша Руска.

Пъдарят. Тя! Тя! Ей ги идат!

ЯВЛЕНИЕ V

Горните, Ангел в лъскава унтерофицерска форма. Дядо Лулчов опълченски дрехи и Руска.

Войникът държи под козирог.

Ангел. Добър ви ден, свободни братя. *(Отива към Първаница и ѝ целува ръката.)* Бабо, добър ти ден, водя щерка ти, прегърни я, прегърни и зетя си.

Руска *(спуща се към майка си)*. Мамо, майчице!

Първаница. Руске! Ела! *(Прегръща я.)*

Всички селяни. Добре дошли! Добре дошли! *(Целуват гологлави ръката на Ангела и се ръкуват с дяда Лулча.)*

Дядо Лулчо. Добре нашли, братя! Да сте живи! Благодарим бога, че се пак събрахме.

I селянин *(към Ангела)*. Ваше благородие! Разкажи ни! Разкажи ни! За бога. Какви са тия чудеса?

Ангел. Братя мили! Всичко ще ви разправя по-после... а сега е празникът на царя... Най-напред за него да се смислим... Напълнете чашите! *(Напълнюват чашите.)*

Ангел *(сваля шапката си)*. Братя! Пия за здравето на великият руски цар, наш избавител!

Войник *(развълнуван)*. И за Болгария! Да живее!

Всичките. Урра!..

Завесата пада.

ГОСПОДИН МОРТАГОН

КОМЕДИЯ В 2 ДЕЙСТВИЯ

ДЕЙСТВИЕ I

СЦЕНА I

Мортагон *(сам)*. Да, мойта слава расте от ден на ден; право имах, дето казвах аз, че човек става голям човек, ако той поиска сам. От него зависи. . . Искай да станеш велик човек, знай да станеш велик човек и ето те велик човек. Ще ми кажат някои, че за това трябват големи работи, заслуги, талант и прочее. . . Вятър и дим!. . . У колко магарета има талант!. . . Казват ми, Галилей, Конфуций, Тамерлан, Навуходоносор били велики человеци. . . Защо?. . . Защото, не знам защо си!. . . Аз да ви кажа защо: защото са си турили гръмливи имена. . . Името прави человека! Да! Да бяха се назовали Михо, Ганчо, Дакито, Павлето, кой щеше да ги знае? Но като бъде друго, например: Навуходоносоор! Тамерлаааан!. . . Вартоломей!. . . Тогава неволно челяк усеща уважение към такива велики имена. Значи, за да добие человек голяма слава, трябва по-напред да си даде голямо име. По тая причина аз твърде остроумно постъпих, господа, дето си дадох име Мортагон! Когато кажеш господин Мортагон! Това те прави да мислиш. . . Впечатление! Да! Първото ми име беше много просто и комунно: Мазников. . . да беше поне Мазниковъ! Но както и да е. . . то се погреба вече. . . Мортагон е и славно, и хубаво, и ново. Кой беше носил това име?. . . Хъъ. . . един японски император, ако се не лъжа. . . На он окончават всичките велики имена: Наполеон, Апоолон, Соломон, Байрон и прочее. . . А знаете ли главната, най-главната причина, дето си прекръстих името Мортагон? Нема мислите, че тъй, от празно тщеславие? Хе, хе, в тая глава има

нещо, чини ми се, че има нещо! Това е един план. Аз искам да стана депутатин; от депутатин нататък пътя ми е оправен вече. . . А нема мислите да стоя с кръстосани ръце? Хе-е-е, криво мислите за Мортагона! Тая глава действува, мисли и бълнува страшни работи. . . Смутил съм с маневрите си цялата страна!. . . Вестници, приятели, писма, Аспаруха, всичко съм турил в действие. . . Вестниците от един месец насам гърмят само с моето име!. . . Искаш ли да се повдигнеш по-горе от простата маса? Наумявай ѝ всеки ден за тебе си, направи, щото някой вестник във всеки свой брой да говори за тебе. Хората, като четат и срещат все твойто име: Мортагон, Мортагон, Мортагон! — ще кажат на ума си: тоя Мортагон действително трябва да е някой Мортагон! А? Впечатление!. . . Ах, колко е сладка славата! Аз сега знам, че мойто име прониква в най-тайните ъгли на държавата, в най-скромните селца и ханища и се чете, и се повтаря, и се слави от всичкия народ. Един път влезе ли твоето име във вестника, ти ставаш безсмъртен вече. . . Хъ. . . чакай да видя последния номер на вестника какво пише за мене. *(Изважда един вестник и чете.)* «Според както бяхме съобщили на читателите си, наший съотечественик г-н Мортагон» *(говори)* дявол да ме вземе какво име си измислих. . . Мортагон! Впечатление!. . . Хъ, ъ, ъ, «наший съотечественик Господин Мортагон» *(говори)* и с голямо Г, прекрасно! *(Чете пак.)* «Наший съотечественик Господин Мортагон беше решил да преведе на български вероучението на Конфуция, но по независещи от него причини, той, за жалост, щял да отложи за понататък превода на това от жизнена важност за отечеството ни произведение.» *(Говори.)* Впечатление!. . .

О слава, колко си сладка!

СЦЕНА II

Мортагон. Влиза хозяйката му.

Хозяйката. Господин Мортагоне, дай си непраните дрехи!

Мортагон *(навъсено)*. Дохождàа ли някои?

Хозяйката. Не, перачката дойде.

Мортагон *(още по-навъсено)*. Ух, ти!. . . Аз те питам пощаджията дохождà ли?

Хозяйката. Не е. . . Ами извади си дрехите. . . че чака. . .

Мортагон. А кмета от село Оряхово и попът от Чатърлий чакат ли ме долу?

Хозяйката. Само перачката чака.

Мортагон. Аз какво те питам, а ти какво ми отговаряш! Ами Аспарух донесе ли новия вестник, дето бях дал да се напечата едно антрафиле?

Хозяйката. Не, той играе с кучето. . . и не пече никакво филе.

Мортагон. Ъх, ти!. . . Аз какво те питам! Боже мой, защо ме си оставил да се задушавам в тая атмосфера от простотия и невежество!. . . Ти чела ли си Конфуция!

Хозяйката. Не, аз по гръчки чета само.

Мортагон. Конфуций знаеш ли какво казва? Той казва: простий человек е дърво неодялано. . . Простата глава е *(туря си пръста на челото)*, е празна кратуна.

Хозяйката. Ех, остави това!. . . Хората нека си дрънкат. . . Перачката чака, ще извадиш ли дрехите? Хайде по-скоро!

Мортагон. Ти винаги ме смущаваш с твоите глупости! Ако няма тебе, котката ти дохожда да мече на прозореца ми. . . Не ме оставяте на мира едно антрафиле да напиша!

Хозяйката *(озърта се)*. Кир Мортагоне, оная работа щем ли да я свършим, знайш?

Мортагон. Каква работа? Каква работа?

Хозяйката. Наша Насташà, дето беше дал дума да я вземеш за жена. Не помниш ли?

Мортагон *(ядосан)*. Каква Насташа? Каква дума? Каква жена? Тебе ти е душа и свят да ме жениш за щерка си. Гаче за това мислят само хората. . . Гаче само жената прави човека голям човек! Хей, друго, друго мисля сега аз. . . Големи работи, дето твоята глава ги не постига. . . Когато говорех за щерка ти, викаха ме Мазников, сега съм господин Мортагон! А господин Мортагон не е Мазников. Разбра ли!

нещо, чини ми се, че има нещо! Това е един план. Аз искам да стана депутатин; от депутатин нататък пътя ми е оправен вече. . . А нема мислите да стоя с кръстосани ръце? Хе-е-е, криво мислите за Мортагона! Тая глава действува, мисли и бълнува страшни работи. . . Смутил съм с маневрите си цялата страна!. . . Вестници, приятели, писма, Аспаруха, всичко съм турил в действие. . . Вестниците от един месец насам гърмят само с моето име!. . . Искаш ли да се повдигнеш по-горе от простата маса? Наумявай й всеки ден за тебе си, направи, щото някой вестник във всеки свой брой да говори за тебе. Хората, като четат и срещат все твойто име: Мортагон, Мортагон, Мортагон! — ще кажат на ума си: тоя Мортагон действително трябва да е някой Мортагон! А? Впечатление!. . . Ах, колко е сладка славата! Аз сега знам, че мойто име прониква в най-тайните ъгли на държавата, в най-скромните селца и ханища и се чете, и се повтаря, и се слави от всичкия народ. Един път влезе ли твоето име във вестника, ти ставаш безсмъртен вече. . . Хъ. . . чакай да видя последния номер на вестника какво пише за мене. *(Изважда един вестник и чете.)* «Според както бяхме съобщили на читателите си, наший съотечественик г-н Мортагон» *(говори)* дявол да ме вземе какво име си измислих. . . Мортагон! Впечатление!. . . Хъ, ъ, ъ, «наший съотечественик Господин Мортагон» *(говори)* и с голямо Г, прекрасно! *(Чете пак.)* «Наший съотечественик Господин Мортагон беше решил да преведе на български вероучението на Конфуция, но по независещи от него причини, той, за жалост, щял да отложи за понататък превода на това от жизнена важност за отечеството ни произведение.» *(Говори.)* Впечатление!. . .

О слава, колко си сладка!

СЦЕНА II

Мортагон. Влиза хозяйката му.

Хозяйката. Господин Мортагоне, дай си непраните дрехи!

Мортагон *(навъсено)*. Дохождàа ли някои?

Хозяйката. Не, перачката дойде.

Мортагон *(още по-навъсено)*. Ух, ти!. . . Аз те питам пощаджията дохождà ли?

Хозяйката. Не е. . . Ами извади си дрехите. . . че чака. . .

Мортагон. А кмета от село Оряхово и попът от Чатърлий чакат ли ме долу?

Хозяйката. Само перачката чака.

Мортагон. Аз какво те питам, а ти какво ми отговаряш! Ами Аспарух донесе ли новия вестник, дето бях дал да се напечата едно антрафиле?

Хозяйката. Не, той играе с кучето. . . и не пече никакво филе.

Мортагон. Ъх, ти!. . . Аз какво те питам! Боже мой, защо ме си оставил да се задушавам в тая атмосфера от простотия и невежество!. . . Ти чела ли си Конфуция!

Хозяйката. Не, аз по гръчки чета само.

Мортагон. Конфуций знаеш ли какво казва? Той казва: простий человек е дърво неодялано. . . Простата глава е *(туря си пръста на челото)*, е празна кратуна.

Хозяйката. Ех, остави това!. . . Хората нека си дрънкат. . . Перачката чака, ще извадиш ли дрехите? Хайде по-скоро!

Мортагон. Ти винаги ме смущаваш с твоите глупости! Ако няма тебе, котката ти дохожда да мече на прозореца ми. . . Не ме оставяте на мира едно антрафиле да напиша!

Хозяйката *(озърта се)*. Кир Мортагоне, оная работа щем ли да я свършим, знайш?

Мортагон. Каква работа? Каква работа?

Хозяйката. Наша Насташà, дето беше дал дума да я вземеш за жена. Не помниш ли?

Мортагон *(ядосан)*. Каква Насташа? Каква дума? Каква жена? Тебе ти е душа и свят да ме жениш за щерка си. Гаче за това мислят само хората. . . Гаче само жената прави човека голям човек! Хей, друго, друго мисля сега аз. . . Големи работи, дето твоята глава ги не постига... Когато говорех за щерка ти, викаха ме Мазников, сега съм господин Мортагон! А господин Мортагон не е Мазников. Разбра ли!

Хозяйката. Ти с мене подигравка правиш. . . Аз не знам ли? Ти с мен всякога това правиш. . . Гаче моята дъщеря съм я намерила на купището. . . Защо я не щеш сега?. . . Какви големи работи правиш сега?

Мортагон. Ти ме не разбираш. . . Аз се готвя да стана депутатин. . . Като ме изберат депутатин, да видиш ти тогава ще ли да познаеш господин Мортагона. Само малките хорица мислят за женитба. . . Депутат! Разбираш ли що е депутат? Идеш да седиш в камарата... стоиш, гледаш, ставаш, сядаш. . . Ако щеш, викаш: изчерпано! Понякога тропат с крака: бу, бу, бу, трррра! Всичките тропат!! Знайш, хубаво стои. После чуваш, че те викат по име: Господин Мортагон! — Тук! — отговаряш; речеш: Искам думата. Председателят рече: Има думата господин Мортагон!. . . Па станеш, па говориш, а пък всичките други те слушат и гледат все на тебе и казват: умна глава тоя Мортагон!. . . А?. . . Впечатление! После четеш във вестниците: Господин Мортагон казал това и това. . . а еди-кой си възразил така и така, а господин Мортагон казал така и така, а други някой си рекъл, че това било инак, а не така, а господин Мортагон казал, че това било така,а не инак,и гледаш: слаава!. . . Впечатление! Искаш ли да те заведа и ти да видиш тия чудни работи?. . . Но не, не прилича!. . . Ти сама иди!. . .

Хозяйката. Та ти не щеш ли наша Насташа?

Мортагон. Остави ме!

Хозяйката. Дай ми дрехите си баре!. . .

Мортагон. Махай се сега! Нито дъщеря ти взимам, нито дрехите си давам. . . Главата ми е пълна сега съвсем с възвишени мисли. . . Аз решавам сега най-голямата задача, която може да има в живота, а тя иска да ме жени за своята дъщеря!

Депутатин жени ли се? И Конфуций е казал, че бог Вишну не бил женен. . . а само имал двеста хиляди наложници.

Хозяйката *(сърдито)*. Ти си луд полудял! *(Излиза.)*

Мортагон *(гледа я със съжаление)*. Beatis spiritus paupertatis!

СЦЕНА III

Мортагон, влиза Брайкович и после Аспарух.

Мортагон *(към Брайковича)*. Добре дошли, Брайкович! Седни де! Добре, че доде да ме избавиш от тая пуста моя хозяйка, която не ме оставя нито една минута да мисля за депутатството си. Представи си, аз правех планове и мислех тъкмо какво ново антрафиле да пратя в идущий брой на вестника, а тя дошла да ми бъбри, знайш ли за какво?

Брайкович. За какво?

Мортагон. За женене бе! Иска да ме жени за своята хубостница — Насташа.

Брайкович. Тя е една безумна жена. . . Как смее да иска да жени господина Мортагона за щерка си?

Мортагон. Виж смелост!

Брайкович. Виж безочливост! Да иска да ти дава жена!

Мортагон. Когато аз искам да стана депутат!

Брайкович. Пристигна ли Аспарух?. . . Що ново?

Мортагон. Пристигна!. . . А ти чете ли новия вестник?

Брайкович. Снощният?

Мортагон. Да.

Брайкович. Да, четох.

Мортагон. Е, антрафилето?. . . Как ти се види?. . . А, впечатление.

Брайкович. Кое антрафиле? Онова ли, което говореше за предполагаемото ти пътуване по Египет с научна цел?

Мортагон. Не, друго!

Брайкович. Онова ли, дето говореше, че тъкмиш да отпътуваш за Панама, за да правиш геологически наблюдения при прокопаването на канала?

Мортагон. Не, не.

Брайкович. Ха, да не е онова антрафиле, в което се казваше, че учений Блунчли те викал в Берлин на публично прение върху теорията на социално-

историческите транзиции в психолого-икономическото състояние на обществата?

Мортагон. Блунчли не струва лула тютюн... Но то не е, друго е... в най-последний брой!

Брайкович. Да не е за превожданието на Конфуция?

Мортагон. Да, то беше предпоследнето, а сегашното ето го. *(Дава му вестника. Брайкович чете със зъбите си. Мортагон говори самодоволно.)* А? Добре ли съм писал? Чудех се какво да пиша... Защото вниманието на публиката требува да се държи постоянно обърнато към моята личност... Популярността не се добива от само себе си. Требува человек сам за себе си да пише, когато другите не щат да пишат за него, от завист... Е, за следующий номер какво да пиша... Аз мисля нещо по-ново, нещо по-извънредно... Ти какво би ме съветвал?

Брайкович. Пиши пак върху някое научно предприятие.

Мортагон. Добре казваш... *(Мисли.)* Хъъъ, да пиша, да пиша, знайш? Да пиша за някое изнамерване в областта на астрономията... Чакай! Доде ми една светлива мисъл. По-добре да я надращя тозчас. *(Взима перото и пише и същевременно изговаря.)* «Научаваме се с извънредно удоволствие, че всеизвестният наш съотечественик Господин Мортагон, през нощта на 22 априлий по седем часът и тридесет и две минути и шест секунди съгледал в системата на планетата Уран, на разстояние 590 607 209 километра от земята, преминуването на една голяма комета, съвсем нова и чудесна, на която опашката била дълга 120 милиона версти!... Тая нова комета тутакси била названа от наший учен съотечественик: Комета Мортагония, за слава на българското име!»

Брайкович. Прекрасно! Това ще порази всичките наши празноглави учени и ще да направи народа да мисли, че си паднал от облаците. В неделя, когато станат изборите, аз съм на мнение да пратиш Аспаруха при бюрото да го чете това на всякой селянин, който ще гласоподава. Аз си въобразявам отсега още как ще хванат да валят бюлетините в кутията: Мортагон, Мортагон, Мортагон... Подир това известие и бабичките

ще хванат да пишат твоето име на бюлетина си... Ах, Мортагоне! Голям разбойник си бил! Знаеш как да заслепяваш света... Умна глава! Това антрафиле на тебе чини петдесет хиляди гроша правителствен курс!

Мортагон *(полузасмяно)*. Е-е-е! А? Впечатление!... Фуррор ще направи това антрафиле! Само едно ме е страх, че простата маса няма да разбере всичкото... много е високо написано.

Брайкович. Няма нищо! Аспарух ще им го тълкува на простобългарски.

Мортагон. Този Аспарух наистина ми е безценен. Той се лута по селата, по кафенетата и агитира като дявол. Аз се надявам първо на антрафилето, после на неговото остроумие. Обещал му съм петдесет лири, ако успее да ме изберат депутатин. Хъ-ъ-ъ, от депутатин ще стана окол. началник, от началник съдия във върховното съдилище, после поддиректор на финанциите, после директор на изкуствата и художествата... подир директор ще стана... ще... стана какво мислиш да стана?... Хъ, знайш ли какво? Ще се оженя! А знайш ли за коя? За госпожица Елена Хаджиархангелова... Хубавичка, нали? И учена, и възпитана, а главното: има богата зестра, но зестрата е третостепенно и четверестепенно нещо... Парите аз ги презирам и ако би да хвана да приимам, когато стана директор, то ще е само от патриотизъм, разбираш?... Депутат! Депутат, един път да стана!...

Аспарух *(влиза)*. Господин Мортагоне! Добър ден!

Мортагон. Що има благополучно, милий Аспарухе? В неделя вечерта, по седем часът, ще имаш в джоба си петдесет лири... разбираш ли?

Аспарух. Дошли са долу кметът и попът, искат да те видят отблизо... Аз им разказах чудеса за вас... да видим, казват, нашия Мортагона!... Известия имам добри: всичките избиратели ще имат в събота вечерта Мортагона в пазвите си!

Мортагон. Аспарухе! Ти си достоен да слугуваш на Мортагона. Кажи ми, като стана депутатин, каква служба искаш от мене? Искай ми и имай я готова.

Аспарух. Най-напред петдесетте лири...

Мортагон. Разумява се... Но служба, служба...

Аспарух. Дай ми срок тая нощ да помисля.

Мортагон *(подава му един франк)*. Добре. Вземи тоя франк да пиеш една бутилка вино да си подкрепиш ума и да спиш добре. Утре ще идеш да занесеш това антрафиле и да благодариш от моя страна редактора господина Никифоровича за гостоприемството, което дава във вестника си на моите от голяма важност съобщения. После ще идеш при Акакия Радославова да му кажеш, че той е мазник, после иди на телеграфа да биеш ей тая телеграма на Ламбри Костова да обяви, че аз ис-[1].

[1] На това място прекъсва текстът на I действие, отпечатан в брой 256 на «Народний глас» от 1882 г. — Б. р.

ДЕЙСТВИЕ II

СЦЕНА I

Аспарух *(влиза и говори)*. О!... Смазан съм... Ходи, миткай по механите, търси по ханищата, разправяй, лъжи, обещавай... Не ти трябва тримиро. И стомахът празен, па и главата. И кладенец да беше, щеше да се изчерпи. Какво не излезе днес от тая пуста тиква. *(Бие се по главата.)* Да напълниш всекиму главата. Ще ти изкарат из носа гласът си. Всеки се надува, всеки пита и разпитва... Мортагон това ще стори, Мортагон онова ще направи... Мортагон... Само остана да им кажа, че за хатъра им Мортагон ще ражда тия дни... И всичко това за кого? За какво? Да възкръснеше майка ми, би се разкаяла, гдето ме е родила... Но чакай, Аспарухе... Търчанието ти не е бадихава... Двайсет лири, като се избере, двайсет, кога се оженя... И аз имам намерение да се женя... Десет, кога ми се роди първо чедо... Пет, избрал се, неизбрал се... Двайсет и двайсет и десет и пет... Сметнато и по новата, и по старата аритметика... петдесет и пет лири. Петдесет и пет лири!... *(Ходи надуто из стаята.)* Да ми дръннат в джеба петдесет и пет лири, па комуто му държи, нека дойде да приказва с мене... И над всичко това една служба... Но това да си остане между нас... Като например судия... Тая стока се търси сега... И се купува с патриотизъм. Патриотизъм, то е пашапорт да минуваш навсякъде, без да ти гледат що имаш в главата и в кесията... Патриотизмът у мене кипи... Е да беше стока... Но не е чудно и да стане и да вземе да се продава тия дни на пазар като халва... Но... Има едно... но. Това но

е по-лошо от пловдивските калдъръми. Накъдето да се обърна, една стъпка да направя, съпвам се от него. . . Всичко това ще ме огрее, ако Мортагон стане депутатин. Отде дяволът ще вземе сега една счупена бодка? Сега е гол като пушка. Джобовете му се прозяват като моите. Като стане депутатин, лесна е работата. . . Ами ако не се избере. . . Ако не се избере?. . . О-хо! хо! Тръпки ме побиват. . . От всичките ми трудове ще ми остане едно име. . . Аспарух. . . Това име прави да мислиш!. . . Но не прави да не чувствуваш гладът, когато няма нищо тука. *(Сочи на стомаха си.)* Хе. . . Хей. . . Аспарухе, за всичко си мислил, но с всичката си хитрина за най-важното не си мислил. . . *(Ходи умислен.)*

СЦЕНА II

Аспарух, хозяйката (която влиза).

Хозяйката. Добро утро ти, Петко. . . Петко, добро ти утро. . . Виж го, че се не обажда. . . Петко. . . Я гледай ти. И той взел да се надига като господаря си. *(Приближава се до Аспаруха и го бута.)*

Аспарух. Кой се осмелява тъй антиконституционно да се прикосновлява до тялото ми. . . Тялото е неприкосновено. . . Органический устав изпраща на бесилка всяко съприкосновление на тялото гражданско. . .

Хозяйката. Иди, та му разбери. Бре, Петко, какъв е тоя папищашки език. Защо си не говориш на български, та да те разбера. . .

Аспарух. Преди всичко всяко животно телесно има име. Мене ме викат. . . Аспарух! Тоест името ми е Аспарух, а не Петко.

Хозяйката. Господ да ви порази с тия имена. Мортагон и Аспарух. . . Гледай имена, гледай ум. Отиде, та уйдиса на заешкият ум на господаря си. Да си остави хубавото християнско име. Видял ли си в календара да има свети Аспарух?. . .

Аспарух. Може да е бил и той голак като мене, та не са го писали.

Хозяйката. По-добре без име, та не с такова име.

Аспарух. Отде ще се познае простият човек? Простий человек яко крава безсловесная. . . Научи се, че калугерите и ний учените имаме по две имена, едното за учените, а другото за простите. . . като тебе.

Хозяйката. Господ да ви е на помощ. Знаеш ли защо съм дошла? Но обещай ми се, че ще ми говориш по български, по християнски.

Аспарух. Като е така, мини от другата страна. Дясното ми ухо е за учените, лявото за простите. . . Впечатление!. . .

Хозяйката. Добре. . . И това да бъде. . . *(Минава от другата страна.)* Трийсет деня само как си у тоя Мортагон и си се умартагонил до ушите. Дали няма да умартагони и къщата ми. Да викам по-скоро попът да ни свети масло. . . Кажи ми, тука ли е той?

Аспарух. Той чете сега Соломонокията или брои звездите през тавана. И тъпани да бият, няма да ги чуе.

Хозяйката. Познаваш ли Брайковича?

Аспарух. Просташко име. . . Кой Брайкович?

Хозяйката. Гдето беше вчера у дома.

Аспарух. Чини ми се да го знам.

Хозяйката. Какво е това чини ми се?. . .

Аспарух. Тоест знам го. То се тъй казва пред прости хора. Езикът ми се е приучил на учено да говори, не може да се отучи.

Хозяйката. Той дохажда при мене.

Аспарух. Хе, хе. . . Да не обиколи за Анастасийка.

Хозяйката. Това му останало. Такъв човек ще помисли за дъщеря ми. . . Той иска да се види с тебе, иска да ти поговори нещо. . .

Аспарух. Тоест с мене. . . Да. . . Съпротивлението, парламентарно да се изразя, от моя страна, понеже в политиката е всичко измерено и премерено, като не може, тъй да река, да бъде оправдано със съображения от почва. . . а всякога е било умно да не се страни от пълните джебове. . . което всякога. . .

Хозяйката. Отиде. . .

Аспарух. Тоест Брайкович може да поговори с мене. . .

Хозяйката. Той казва, че от тебе зависи да те направи най-честитий човек на света.

Аспарух. Хе, слушам с двете уши.

Хозяйката. Той, знаеш какво го казват това... Който отиде там, като воденичен камък дърдори и тропа с краката.

Аспарух. Догаждам се: Тоя синяга мисли да метне крак на Мортагона. Умирам си от смях. Депутатин иска да стане.

Хозяйката. Допотатин, ха...

Аспарух. Сещам се каква е тя. Има ли нещо за пред кума?

Хозяйката. Той не е като твоят хубостник Мортагон. Нему ченетата му не дрънкат като воденични камъни, но сандъците му дрънкат с жълтици. Той ще се отсрами.

Аспарух. Името! Името! Видиш ли какво ще каже името?...

Хозяйката. И отгоре... Помниш ли какво ми говори завчера, като се връщахме заедно от пазара.

Аспарух. Да ти се позлатят устата.

Хозяйката. Тоя халосник ме е само лъгал... Щял да става допотатин, та щерка ми не била като за него човек... Като че аз мрех да му я дам...

Аспарух. Тоя път съвсем хвърлям ученото си ухо на кучетата... Анастасия...

Хозяйката. Ще бъде твоя... Само да помогнеш на Брайковича да изпрати Мортагона да се прозява на припек...

III

ДВУБОЙ

ГЛУМА В ТРИ ДЕЙСТВИЯ

ЛИЦА

ТИХОЛ ЧУШКАРОВ, малък адвокат
РАЧО ДРАГАЛЕВСКИ, малък вестникар и писател
ЦОЧЕВ } приятели техни и съквартиранти
Д-Р ВЕСЕЛИНОВ }
АМАЛИЯ, певачка от Орфеум. Тънкоснага, лекомислена. Съквартирантка тяхна
Г-ЖА ТРИФКОВИЧ, къса, дебела жена, презряла. Хазяйка на горните
РАЙНА ЧАВДАРОВА, годеницата на Драгалевски
КАРАКАЛПАКОВ, пристав. Едър, пълен, червенолик, с черни засукани мустаци
ДЕМИРА, селянка от Белоградчишко. Говор гръмогласен
ЕДИН ЕВРЕИН

Стражари, три певачки от Орфеума, слуга

Действието става през последното десетилетие на миналия век в София.

ДЕЙСТВИЕ ПЪРВО

Вехт мобилиран салон у г-жа Трифковичч. Огледало, столове, портрети, едно изтрито канапе, пиано, маса с писалищни потреби. В дъното отворена врата към антрето, из прозореца на което се гледа небето. Други две врати, отляво и дясно, водят в стаята на Чушкарова и в стаята на Драгалевски.

ЯВЛЕНИЕ I

Чушкаров ходи развълнуван. Цочев седи на канапето и пуши. Отнякъде се чува глухо свирене на грамофон.

Чушкаров. Не, смърт!

Цочев. Помисли по-спокойно, Чушкаров.

Чушкаров. Смърт!

Цочев. Съветвам те като приятел.

Чушкаров. Решен съм.

Цочев. Аз те моля да се тури край на тая неприятна история по един миролюбив начин. Две думи кажи: «Съжалявам, че се увлякох.» И ние всички ще налегнем Драгалевски да подаде ръка.

Чушкаров. «Съжалявам?» Никога. Напротив, съжалявам, че не му лепнах и друга плесница.

Цочев. И той те удари — квит сте.

Чушкаров. Не можа да ме удари, закачи ми само ухото.

Цочев. Видиш? Значи, ти можеш да се считаш удовлетворен.

Чушкаров. Само кръв ще измие обидата, която ми нанесе във вестника си.

Цочев. Е, ти страшно си я преувеличаваш: една невинна и незначителна дума.

Грамофонът спира.

Чушкаров. Невинна дума? Тури се на моето място и представи си какво ще почувствуваш, ако прилепяха на тебе във вестника: «Някой си Цочев.»

Цочев. Ти все това помниш и това казваш. А той после те нарече разбойник.

Чушкаров. Тая дума ме оставя съвършено спокоен. Днес я прикачват на всички високопоставени лица и тя не боли. Аз я считам даже за чест: разбойник — това значи министър или бъдещи министър. Но «някой си Чушкаров» — това е едно презрение, това е едно високомерно пренебрежение, сто пъти по-тежко от най-тежката клевета и псувня. «Някой си Чушкаров», тоест някой си човечец, някоя си нищожна твар, за която никой не знае и не заслужава да се говори. Някой си божа кравица. . .

Цочев. Ти правиш от мухата слон.

Чушкаров. Нарече ме още и «безделник».

Цочев. Виж, безделник не е клевета.

Чушкаров. Защо?

Цочев. Ти си адвокат без дела.

Чушкаров. Това е ругателство.

Цочев. Не, само неприятна истина.

Чушкаров. А «човек деколте в акъла»? Комплимент ли е?

Цочев. Ах, една невинна смешка.

Чушкаров. Остави на мен да съдя за това, то е моя работа. А вие си гледайте вашата работа и изпълнете я докрай.

Цочев *(става)*. Значи, не щеш помирение?

Чушкаров. По никой начин.

Цочев. Искаш дуел?

Чушкаров. Дуел.

Цочев. Тогава слушай какво решихме със секундантите: дуел днес по четири часа.

Чушкаров. Хубаво.

Цочев. Зад бараката в Курубаглар. С пищов. От десет крачки разстояние, с мерене.

Чушкаров. Великолепно, ще го поваля.

Цочев. Ще теглите жребий. Пръв ще стреля, комуто покаже жребият.

Чушкаров. Добре.

Цочев. Знай, че тоя владее добре оръжието.

Чушкаров. И аз имам ръка сигурна.

Цочев. А ако те убие?

Чушкаров. Здраве. Честта е по-скъпа.

Цочев. Дай ръката! *(Стиска му ръката.)* Аз те раздумвах, но на твое място същото бих направил. . . Честта. . . Сбогом. *(Отива до вратата, па се спира.)* Към три и половина часът след обяд ще дойдем да ви вземем. *(Излиза.)*

ЯВЛЕНИЕ 2

Чушкаров, сам

Чушкаров *(запаля цигара и ходи няколко време замислен)*. Свършено вече. Дуел. До четири часа днес съм сигурен, че живея, ходя, мисля, пуша цигара. На четири и пет минути може би да съм умрял, може да съм бездушен труп. Беше Чушкаров и няма го. *(Хвърля цигарата.)* Досега ми се струваше като шега, а сега смъртта ми се изпречва във всичката си ужасна действителност. . . А може би аз ще го убия; но може би той да ме убие. Зависи от жребият. Трябва да съм бледен? *(Погледва се в огледалото.)* Много съм бледен. . . *(Мисли.)* Какво трябва да правя сега? Да ида на полето да направя едно упражнение? Не, развълнуван съм сега. Жребият е хвърлен. *(Гледа часовника си.)* Сега е единайсет часът. Как скоро върви стрелката. . . И майка ми в Ямбол нищо не подозира. Бедната, за нея ми е най-мило. Дали да ѝ драсна няколко прощални думи? Не е зле. Писмото да ѝ предаде Цочев, когато умра. *(Сяда на масата и пише, като изговаря.)* «Драга мале! Когато отвориш това писмо. . .» *(Гледа перото.)* Това перо е изхабено. *(Чете пак.)* «Когато отвориш това писмо, твоят любезен син Тихол ще бъде вече мъртъв». . . Не, това е много сурово. *(Чете.)* «Ще бъде бездушен труп.» Не, и това е жестоко. . . *(Чете.)*

«Ще бъде вече на небето.» *(Клати глава.)* Не се знай, знай ли се. . . *(Мърка котка. Става и сърдито я пропъжда. Чете пак, пишейки.)* «Прости, любезна мале, за моето безумие, че те лиших от единствения син, на когото възлагаше всичкото си упование и сладката надежда. . . Но аз ставам жертва». . . Перото драще страшно и мастилото е пресъхнало. *(Пуща плюнка в мастилницата и разбърква с перото. Пише.)* «Но аз ставам жертва, за да спася от позор името Чушкаров. . . Не плачи, мила мале, за мене.» *(Спира се и си бърше очите. Пише и чете.)* «Прости ме, че те огорчих. . . Аз умирам млад, зелен. . .» *(Към котката, която пак заприда.)* Шт. . . Ох, тая котка! *(Пак пише една минута, като си бърше с лявата ръка сълзите и подсмърча. Чете.)* «И твоите майчини очи, когато ме съзрат в носилото. . .» Тя може да пристигне за погребението ми с утрешния влак. *(Изговаря.)* «Когато ме съзрат в носилото. . . *(Хълца глухо. Изговаря.)* За последен път. . .» *(Пише няколко време мълчаливо.)*

ЯВЛЕНИЕ 3

Чушкаров и Амалия

Амалия *(влиза весело)*. Ах, Чушкаров, какво пишеш? Да не е за някоя любовница? *(Смее се и иска да вземе писмото.)*

Чушкаров *(крие го)*. То не е за тебе.

Амалия Снощи не дойде на Орфеума. Поглеждах до среднощ. . . Да не си болен? Бледен си. *(Целува го.)*

Чушкаров. Чини ти се.

Амалия. *(изглежда го)*. Не, ти не си добре, бледен си, бледен. Снощи пях морсото от «Кармен», онова, което ти обичаш. . . Фурор направих. Ти де беше? И отзарана те дирих.

Чушкаров. Защо?

Амалия. Идвах да си извадя нещо из ковчега, който турих в твоята стая за сигурност.

Чушкаров. Прибери си го.

Амалия. Нека стои и днес, че ключа съм изгу-

била, а моята стая долу няма ключ, толкоз пъти казах на хазяйката. . . Днес ще ми донесат нов.

Чушкаров. Всичко това много важно.

Амалия. Що си сериозен тъй? Ти даже не ме целуна?

Чушкаров *(ниско)*. Да ѝ кажа. *(Високо.)* Днес имам дуел, Амалийо.

Амалия. Дуел?

Чушкаров. С Драгалевски.

Амалия. Ах? Аз не вярвах, че до дуел ще дойде.

Чушкаров. Да, дуел на смърт.

Амалия. Ах! Ти си герой. *(Хваща му ръцете галено.)* И аз съм причина, нали?

Чушкаров. Като-речи.

Амалия. Защото оная вечер аз не щях да напусна твоята маса и да ида при него. . . Помниш ли как позеленя от яд? Носът му стана дълъг, дълъг. . .

Чушкаров. Ти можеш да се гордееш, че за тебе ще се пушкат двама души.

Амалия. Дай да те целуна. *(Целува го по бузата.)* Аз съм честита в това. И в Букурещ имá дуел между двама големи хора: един принц и един полковник. И вестниците писаха за мене.

Чушкаров. Уби ли се някой?

Амалия. Полковникът изгуби края на ухото си.

Чушкаров. Ах! Със саби се биха?

Амалия. Не, със зъби го откъсна принцът.

Чушкаров. Как?

Амалия. Преди да се срещнат на дуел, скарали се пак в кафенето и полковникът измъкнал сабята да го мушне в корема, но не сполучил и му мушнал отзад панталоните, та отворил прозорец. . . И се смели всичките. Тогава принцът го ухапал за ухото. *(Смее се.)*

Чушкаров. И с това се свършило? Подлеци!

Амалия *(гледа револвера на масата)*. С тоя револвер ще стреляш? *(Взима револвера.)*

Чушкаров. Не, с друг, но с тоя се упражнявам в мерене. На двайсет разкрача удрям тиква.

Амалия. Аз те моля да убиеш Драгалевски.

Чушкаров. Това е и моето намерение.

Амалия *(поглежда револвера)*. Няма патрони?

Чушкаров. Няма сега.

Амалия. Ах, герой! *(Усмихнато щрака към него.)* Аз чух, че жените се биели на дуел в Париж. *(Щрака пак.)*

Чушкаров *(трепка се)*. Недей, Амалийо.

Амалия. Празен е. *(Щрака и се смее.)*

Чушкаров *(отдръпва се предпазливо)*. Мери на друга страна.

Амалия *(смее се)*. Не. Чакай, не мигай. *(Щрака.)*

Чушкаров *(отбягва)*. Моля те. Дай го. *(Отнима револвера.)* Разстройваш ми нервите.

Амалия *(жалостно)*. Ах, боже! Ами ако те убият? Ще плача, ще плача... Аз довечера нито ще ида на Орфеума.

Чушкаров. Па скоро ще се утешиш.

Амалия. Не, докато съм жива, траур ще нося... Мен и черното ми прилича. Защо говориш тъй? *(Бърше си очите.)*

Чушкаров. Успокой се, миличка Амалия. Ще се старая аз да го убия... В противен случай, оставям ти за сувенир тоя брилянтов пръстен.

Амалия *(взира се в пръстена на ръката му)*. Ах, колко ми е жално! *(Бърше си очите.)*

Чушкаров. Но ти ме разстройваш, пиле. Остави ме. Имам да свърша някоя работа. По-после ще се видим.

Амалия *(целува го)*. Довиждане, гълъбо. *(Тръгва, като си затваря очите с кърпа.)*

Чушкаров. Но ти пак ще дойдеш? Ела да те видя пак, преди да тръгна за Курубаглар.

Амалия *(от вратата)*. На Курубаглар ли става дуелът?

Чушкаров. Да, зад бараката, по четири часа.

Амалия. И там ще дойдем с файтон.

Чушкаров *(стреснато)*. Кой «ще дойдем»?

Амалия. Аз и моите другарки от Орфеума.

Чушкаров. Не бива, не бива!

Амалия. От симпатия.

Чушкаров. Ах, не бива!

Амалия *(прави му въздушна целувка и излиза)*.

Чушкаров. Как ме разстрои. Вече и тя се готви да държи траур. И той пусти револвер, дето го сочеше към мене? Из устата му вееше един гробен студ. А

знаех, че беше празен. Ох, смаян съм. Да можеше да отмине тая горчива чаша от мене... Пък Амалия как беше хубава!... Но невъзможно, на тоя час цяла София говори за дуела ни, който ще стане днес — и кой дявол кара секундантите да решат десет крачки разстояние. Десет крачки? Това е безчовечно, зверщина. *(Мери десет крачки в стаята.)* Пюх! И ако пръв ще стреля? Може да ме не удари... *(Взима револвера и мери.)* Защо ми трепери ръката? *(Хлопва се врата. Подскача уплашен.)* Кой гръмна с пушка? Не, хлопна се на улицата... Сякаш в гърдите ми вместо сърце туриха заек. *(Влиза в стаята си.)*

ЯВЛЕНИЕ 4

Веселинов и Цочев

Цочев и Веселинов влизат от дъното.

Веселинов. Е? Дуелът?

Цочев. Ще стане.

Веселинов *(усмихнат)*. Как, Цочев, ти вярваш още?

Цочев. Да.

Веселинов *(смее се)*. Чул ли си досега българин да умре на дуел?

Цочев. Не съм чувал.

Веселинов. И няма да чуеш.

Цочев. Но тоз дуел ще стане: решени са и двамата, корави глави...

Веселинов. Не вярвай! Аз искрено бих се радвал да се присадеше в нашите нрави двубоят. Двубоят е нелепост, както толкова други нелепи работи, които сме заели отвънка, но поне в основата му има доблест, рицарско чувство. Двубоят би вчеловечил малко отношенията ни. И когато някой нарече някого «подлец», което сега е обикновено, като едно доброутро, нека да знае, че подир тая дума ще пищят куршуми. Но у нас дуели не стават, макар че много се обявяват. Скараните си пратят секунданти и с това свършва.

Преговори се протакат цели недели, додето дуелът потъне в морето и се забрави.

Цочев. Това е вярно. Но сега е други случай. На. . .

Веселинов *(пресича го)*. Или пък всякой един от скараните ненадейно се досети, че противникът му е недостоен да се дуелира с него, и го изхрачи в някой вестник, като получи същия отговор, и така въпросът се изчерпва. Ами Бъртолов нали държа сказка за благородството и нуждата на дуела у нас, па като го ударихa с бастун в кафенето, той вместо на дуел повика противника си на съд?

Цочев. Но днешния дуел ще стане.

Веселинов. Ще видим и днес, че това чуждестранно растение не се хваща на българска почва.

Цочев. Ще се бият.

Веселинов. Искаш ли бас?

Цочев. Ще го изгубиш. *(Протяга му ръка.)* На какво?

Веселинов. Ще си обръсна мустаците, ако стане дуел. . . *(Стиска му ръката.)* В противен случай. . . ти ще дадеш?

Цочев. Какво искаш? Аз мустаци нямам.

Веселинов. Пет бутилки шампанско.

Цочев. Много прозаичен бас. Добре. . . Но отде си уверен тъй, та рискуваш такива големи мустаци?

Веселинов. Знам психиката на бай Ганя, братко, както познавам инструментите си. Храбър е, но дуел мрази.

ЯВЛЕНИЕ 5

Горните и Амалия

Амалия *(влиза)*. Добър ден. *(Ръкува се с доктора и с Цочева.)* Господин докторе, пак ви моля, дайте ми някой лек. *(Гледа го глезено.)* Нали ми обещахте? Една малка рецепта.

Веселинов *(смее се)*. Да надебелеете? Нали ви съветвах, госпожице? По-редовен живот. Не се уморявайте, не прекалявайте в нищо, лягайте си по-рано, а особено. . .

Амалия. А особено?

Веселинов *(проточено)*. Не се влюбвайте, госпожице. . .

Амалия. Аз не се влюбвам.

Веселинов. А в Чушкарова?

Амалия. Да, той е влюбен в мене. Lui, il est amoureux de moi.

Веселинов. Вий знаете ли, че днес Чушкаров има дуел?

Амалия. Знам. *(Трие си с кърпа очите.)*

Веселинов. Зарадвайте се: няма да го убият.

Амалия *(весело)*. Ах! *(Запушва папироска.)*

Веселинов *(усмихнато)*. Никой няма да се убие, госпожице.

Цочев. Веселинов, ти тържествуваш преждевременно.

Амалия. Вий знайте, господин докторе? Турете само барут в пищовите. *(Смее се.)* В Пеща много често има дуели, и все стават тъй. . . благородно.

Веселинов. Вие сте живели и в Пеща?

Амалия. И в Букурещ, и в Белград, и в Одеса, а в София съм от осем години.

Веселинов *(усмихнато)*. И стана цяла българка? Говориш като българка.

Амалия. Аз знам и руски. Пожалуста, напишете мене рецепт.

Веселинов. О, вие тъй сте по-елегантна, мадмоазел.

Амалия. Нет, нет, нет, напишете мене рецепт, барин. *(Глези се.)*

Веселинов *(усмихнато)*. Ох, как да се избавя от вас, баришня. *(Ниско.)* Да ѝ дам нещо безобидно. *(Пише.)*

Амалия. Също и по-розова да стана.

Веселинов *(показва ѝ рецептата)*. Взимайте от тоя бял прах, госпожице, всяка заран на гладно сърце по една книжка във вода. *(Подава ѝ рецептата.)*

Амалия. Ще надебелея?

Веселинов. *(усмихнат)*. Като госпожа Трифкович.

Амалия. О, не ща като нея. . . И ще добия розов цвят?

Веселинов *(усмихнато)*. За розовия цвят вие си имате специално средство.

Амалия *(смее се)*. Мерси. *(Тръгва.)*

Веселинов *(усмихнат)*. Чакай, плати ми.

Амалия. Аз не плащам с пари.

Веселинов. А с какво?

Амалия. С песни.

Веселинов. Хубаво. Изпей ми «La Tonquinoise».

Амалия *(изпява при акомпанимента на пианото два куплета от песнята; прави на Веселинов въздушна целувка и избягва)*.

Веселинов. Иска да стане по-пластична, а сега у нас, напротив, на мода е мършавостта, нашите дами мършави искат да бъдат. Едно от главните средства за измършавяване е жаждата. Е, знаеш ли, Цочев, какви героини има? По два дни, по три дни и по недели не пият вода. Търпеливи на жажда като камили.

ЯВЛЕНИЕ 6

Горните и г-жа Трифкович

Влиза г-жа Трифкович от дъното.

Веселинов. О, хазяйке, добър ден. Все в цветуще здраве.

Г-жа Трифкович *(ръкува се)*. За жалост, господин докторе. *(Ръкува се с Цочева.)* Како сте?

Цочев *(усмихнато)*. Ще дойдете ли на дуела, госпожо?

Г-жа Трифкович. Па какъв дуел?

Цочев. Не знаете ли? Чушкаров и Драгалевски се бият на дуел днес.

Веселинов. Не е точно: казват, че ще се бият.

Г-жа Трифкович. Па защо? Па они не су платили кирия. *(Отива и чука на вратата на Чушкарова.)* Нема господин Чушкарича?

Веселинов. Какъв Чушкарич? По сръбски? Чушкаров.

Цочев се смее яката.

Г-жа Трифкович. Па защо се смеете? Сви сте вие овде сърби от Адама.

Цочев се смее.

Г-жа Трифкович. А вие како се зовете?

Цочев. Цочев.

Г-жа Трифкович. А я знам по-добре ваше име: Цочич.

Цочев се смее яката.

Цочев. Госпожо, не посърбявайте и мене: аз съм от Тулча.

Г-жа Трифкович. Па защо дуел?

Цочев *(ухилено)*. По любовни причини.

Г-жа Трифкович. А! *(Към Веселинова.)* Господин докторе, молим вас, дайте нещо нама.

Веселинов. Вий сте в цветуще здраве, госпожо.

Г-жа Трифкович *(сочи се)*. Върло сум дебела.

Веселинов *(усмихнато)*. Така сте по-елегантна.

Г-жа Трифкович. Елеганца нема тако. Дайте ми лек да станем по-фина. Тако има елеганца. *(Прави движение с ръце.)*

Веселинов *(усмихнато)*. Госпожо, по-малко яжте, по-малко спете и по-малко пийте вода.

Г-жа Трифкович. Я вода не пием, пием прошеково пиво.

Веселинов. Пиво хич не бива.

Г-жа Трифкович. Ово мене не кажете.

Веселинов. Идете на Мариенбад.

Г-жа Трифкович. О, далеко. Лек дайте из нутро, молим.

Веселинов *(гледа на масата, ниско)*. Амалия забравила рецептата. Друга ще ѝ дам. *(Високо.)* Госпожо, употребявайте тоя прах все на гладно сърце. *(Подава ѝ рецептата.)*

Г-жа Трифкович. Ще станем сува?

Веселинов. Ще заприличате на Амалия.

Г-жа Трифкович *(весело)*. О, добро. А за цвет на лице, господине?

Веселинов. Но вий сте червена като камбулабула, госпожо.

Г-жа Трифкович. О, нечем тако: по-бледа, по-интересантна.

Веселинов *(смее се)*. Влюбете се тогава.

Г-жа Трифкович *(усмихнато)*. Любав? Нечем. Любав лоша ствар. Опростите. *(Излиза от дъното.)*

Веселинов *(усмихнато)*. Вкусове и прищевки различни, Цочев. Виж, ние докторите по неволя ставаме психолози. Сбогом. *(Тръгва.)*

Цочев. Да вървя и аз. *(Тръгва след него.)*

Веселинов *(при вратата)*. И така? Условието ни е условие?

Цочев. Ще загубиш мустаците си. *(Излизат.)*

ЯВЛЕНИЕ 7

Драгалевски

Драгалевски *(излиза от стаята си)*. Стаята ми е тясна, тука има повече въздух. *(Хвърля си шапката на канапето и въздъхва дълбоко.)* И така, дуел. Секундантите ми съобщиха условията. Приех ги. *(Сезира Чушкаровия револвер на масата.)* С тоя револвер се е обучавал. Чини ми се, че ще го пратя на Орландовци. Петдесет гърнета съм избил от двайсет и пет крачки разстояние. *(Мери десет крачки.)* Нека видят нашите българовци какво се вика дуел. Вестникът ми излезе днес и цяла София знае от него за дуела и е нащрек. *(Ходи замислен.)* Одеве свърших завещанието си. То е нужно, защото при най-голямото нежелание, човек може да бъде убит в един дуел. То ще направи ефект. Ще се тури във вестника ми, ако ме убият, и ако оживея, пак ще го напечатам. *(Вади из пазвата си хартия и разгръща. Чете.)* «Да живей дуелът.» Това е началото, хубаво. *(Чете пак.)* «Сега, като се намирам може би пред прага на вечността, желая да кажа на българския народ две кратки думи по дуела. Съществуват в България хора. . .» Не е хубаво: може някои

да го прочетат: хора̀. *(Поправя. Чете пак.)* «Съществуват човеци, които лекомислено хвърлят осъждане въз този рицарски обичай, който се именува дуел». *(Чете с мърморене, после по-високо.)* Ха. . . а. . . «И за тая висока цел реших да дам един бляскав пример на народните маси». . . И маси не е хубаво, необразованите хора ще го земат за дъсчени маси. . . Ама да върви тъй. *(Чете с мърморене няколко време.)* Ха. . . а. . . *(Хлопва се пак врата. Подскача уплашен.)* Някой пушна. *(Озърта се.)* Ах, хазяйката хлопнала вратата. Сега ли намери тя да хлопа, когато имам дуел? *(Пипа си сърцето.)* У, как бий. *(Из отворената врата се чува свирнята на грамофон.)* Пак тоя проклет грамофон! В най-важните ми минути се обажда. *(Затваря грубо вратата. Грамофонът се чува по-глухо. Чете пак.)* «Да живей дуелът в България. . .» С тия думи свършвам. *(Мисли.)* Ще трябва да драсна и няколко думи на Райна. Да. *(Сяда и пише, като изговаря.)* «Драга възлюблена моя Райничке! В минутата, когато четеш тия мои редове, аз няма да бъда между живите. Никога вече няма да видиш моето лице, нито аз твоето прекрасно и любимо лице.» *(Мисли намусен.)* Това не е съвсем точно. Само аз не ще видя нейното, а тя ще види моето, мъртво, пожълтяло. Пхюй! Каква картина ще представлявам! *(Става и ходи няколко време намусен, с ръце отзад.)* Само нейното да остане, а моето да го махна. *(Сяда, зачерква нещо и пак пише, изговаряйки.)* «Знам, драга Райничке, че ще страдаш, виждам твоите сълзи.» *(Бърше си очите.)* «Но честта на името Драгалевски.» *(Вратата се отваря и се чува пак грамофонът. Той става, притваря грубо вратата и пак пише.)* Да приложа и един постскриптум за произведението си. *(Пише.)* «Всичките мои книжовни трудове поверявам на доктор Веселинов с молба да ги издаде. Дай му и «Велзевуловите гащи», които ти занесе със себе си на Горна баня. *(Мисли.)* Какви «гащи» в едно нежно прощално писмо! *(Заличава нещо, после пак пише.)* «Прощавай, драго пиле, прощавай, ангелче! Прощавай, мила Райно.» *(Бърше си очите.)* Това писмо ще ѝ се предаде, ако ме убият.

ЯВЛЕНИЕ 8

Драгалевски и Демира

Влиза от антрето Демира с торба на гърба.

Демира. Помози бог.

Драгалевски. Ти коя си?

Демира. Ти ли си господин Драгалевски?

Драгалевски. Аз съм. *(Сухо.)* Какво желаете?

Демира. Аз съм от Белоградчик. Много ти здраве от нашио кмет.

През всичкото време Демира говори гръмогласно.

Драгалевски. От Тодорова? Добре. Що има? Що не затваряш? *(Отива и затваря вратата.)*

Демира. Каже: иди при господин Драгалевски, разправи работата си. Той, каже, с това борави — с вестници, с книги, учен човек. ... Нему тия работи са нужни, а ти какво ще правиш с тях?

Драгалевски. За какво идеш? Па по-малко викай.

Демира *(разплаква се с глас)*. Остави ме мъжът ми!

Драгалевски. Ах!

Демира. Избяга и вече две години. . .

Драгалевски. Е, какво да ти правя аз?

Демира. Какво ще ми правиш? Няма да ми правиш нищо. Милуваше ме, обичаше ме, додето имахме какво. . . Но уволниха го, беше учител, и той избяга. Не ми остави нищо, нищо. . . Сега не знам мъжатница ли съм или вдовица. *(Плаче.)*

Драгалевски. Иди при владиката.

Демира. Какво ще правя там? Хляб няма да ми дадат, нито облекло, нито дърва през зимата.

Драгалевски *(нетърпеливо)*. Но кажи какво искаш? Аз бързам.

Демира. Та кметът ми каза: «Иди при нашия по-ланшен депутат, дай му тия работи, нему са потребни, и той няма да те върне с празни ръце. И поздрави

го от мене.» И аз натурях всичко в тая торба и ти я нося.

Драгалевски. Какво носиш. Но бързо.

Демира. Да ти кажа. Мъж ми беше учен, много учен. Все купуваше книги, все пишеше големи листове, трупаше, трупаше. И по цели часове ходеше из стаята, махаше с ръце и приказваше високо нещо на въздуха. . . Каквото пишеше, наизуст го гълчеше после. . . Хъ, стихове. Пуяк бил.

Драгалевски. Поет?

Демира. Хъ, тъй му викаха.

Драгалевски. Как му е името?

Демира. Аврам Лучов, но той се прекръсти Аврам Лучезарният.

Драгалевски. Тъй ли?

Демира. И все с книги или с перо в ръка. Чете и пише. . . пише и чете, чете и пише. . . И все се трупат книжа. . . Хванах да се страхувам да не му е нещо. *(Сочи главата си.)* Като го гълчах, той казваше: «Мълчи, селска простакиньо», тъй, простакиня ми казваше, «аз ще се прославя, аз ще стана славен» — кой знае защо му бе да става славен — и все така, додето най-после се прослави: избяга от къщата и влезе в лудницата.

Драгалевски. Как, в лудницата?

Демира. В тукашната, да прощаваш. Чак сега научих.

Драгалевски. Е, после?

Демира. Ходих при кмета да се плача. Той ми каза: «Ти си глупава: мъжът ти избяга, но ти остави цяло имане» — Какво имане? питам. — «Книжата, книжата, те са злато и безценни камъни. Комуто да ги поднесеш, ще ти ги купи, много пари ще ти даде. Но трябва, каже, човек, който знае да цени тия елмази. . .» И тъй предума ме, натурях повечето книжа в тая торба и дойдох при тебе. Той ме прати при тебе и ти праща много здраве. Каже: и той е пуяк като Аврама. Ако господин Драгалевски ти даде за тях пет хиляди лева, вземи ги, ако ти даде четири хиляди, вземи ги, но и хилядо да ти даде, вземи ги — той е наш приятел, та да му не издирваме много. Пък той от тях може да спечели сто хиляди, освен славата.

Драгалевски *(сърдито)*. Булка, Тодоров ти е говорил глупости. Хай иди си.

Демира *(в недоумение)*. Ами тая работа?

Драгалевски. Аз имам цял товар с книжа и не знам какво да ги правя. Сега отгоре и съкровищата на Аврам Лучезарния: хайде, бързам.

Демира. Но прегледай ги барем. Аз ида от толкова далеко.

Драгалевски. Бързам. Па не викай толкова!

Демира. Привикнала съм от малка, когато пасях воловете. . . Тогаз утре да дойда?

Драгалевски. Утре няма да бъда жив!

Демира *(стреснато)*. Няма да бъдеш жив? *(На себе си.)* Този е луд!

Драгаленски *(свирепо)*. Какво чакаш? Всяка минута ми е скъпа!

Демира. Ами защо ще умреш тъй млад и зелен?

Драгалевски. То не е твоя работа. Марш!

Демира *(на себе си)*. Луд е, луд е. *(Като си дига торбата.)* Да ида при другият пък, при оня в лудницата.

Драгалевски *(изважда из пазвата си една хартия и чете мълком)*.

ЯВЛЕНИЕ 9

Горните, Чушкаров, после г-жа Трифкович, Амалия и Цочев

Чушкаров излиза из стаята си, ходи и чете мълком своето завещание. По едно време и двамата се съглеждат и си отправят зверски погледи.
Демира, излизайки, спира се до вратата и ги гледа.

Чушкаров. Четеш си завещанието?

Драгалевски. Чини ми се, че и ти четеш своето. И добре си го направил, защото ще очистя света от тебе.

Чушкаров. Не е писано на тебе да убиеш Чушкарова.

Драгалевски. Ако ти ме убиеш, нека ме хвърлят на купището.

Чушкаров. Голяма чест ще ви направят.

Драгалевски. Ти не заслужваш куршума ми.

Демира *(на Чушкаров)*. Не се закачай с него, луд е.

Чушкаров. Ако ме помолиш, аз ще ти харижа живота, за да овоняваш пак света с вестника си и да те плюе!

Драгалевски. Целуни ми ръката и такова нищожно животно ще го оставя живо, за да си пъпли пак по земята. Червеят не бият с куршум, а минават въз него, без да подозират съществуването му.

Чушкаров. Много ли подозират твоето? Не се бой, не се бой, ако ми се падне пръв да стрелям, аз ти обявявам, че ще гърмя на въздуха, за да бъдеш по-храбър. *(Смее се язвително.)*

Демира *(ниско)*. И тоя не ще е свестен!

Драгалевски. А аз ти обещавам тебе да оставя да стреляш пръв и да се наслаждавам от гледката как пищовът трепери в подлата ти ръчичка. *(Смее се язвително.)*

Чушкаров. Тая ръка не е треперила никога и няма да потрепери. От сто разкрача удрям кратуна, куха като твоята.

Влиза г-жа Трифкович и ги гледа зачудено.

Драгалевски. А тая ръка от двеста разкрача удря яйце и го пръска, както би пръснала твоя мозък, ако го има в главата ти.

Чушкаров. Ти си един бездарен скот и драскач, който позори литературата ни.

Драгалевски. Ти си един подлец!

Г-жа Трифкович *(на Драгалевски)*. Нямате право, овой е върло любезен господин.

Чушкаров. А ти си една низка твар!

Драгалевски. Чакай да ти докажа, че се лъжеш. *(Грабва стола и се спуща въз него.)*

Г-жа Трифкович *(задържа го)*. Немой, господине. Овой е кавалер, я вам кажем.

Чушкаров *(грабва торбата на Демира и се спуща въз Драгалевски)*. Разбойник!

Демира *(иска да си вземе торбата)*. Господине, това е злато, не е да се бие магаре!

Амалия влиза и задържа Драгалевски.

Драгалевски. Шантанке, остави ме!

Драгалевски и Чушкаров се сдавчоват.

Амалия. Полиция! Ще убият Чушкарова!
Г-жа Трифкович *(лута се)*. Полиция!

Демира си грабва торбата и избягва. Влиза Цочев и ги разтървава.

Цочев. Господа, истинските рицари отиват на Курубаглар.
Драгалевски *(към Чушкарова)*. Да, на Курубаглар!
Чушкаров *(на Драгалевски)*. Да, на Курубаглар!

Завеса

ДЕЙСТВИЕ ВТОРО

Същият салон. Из отворената врата се чува грамофона, който свири валс. Амалия и една арфанистка танцуват.

ЯВЛЕНИЕ I

Веселинов, Амалия и Каракалпаков

Веселинов *(влиза с кутия в ръка и гледа няколко време учуден)*.
Амалия *(съзира го и се отдръпва от другарката си смутена)*.
Веселинов. Браво! Тъй ли любим ние? Чушкаров ще иде на дуел, а Амалия танцува!
Амалия. Грамофонът свиреше, а моята другарка рече: «Хайде да потанцуваме.» Иска да се обучава. . . И аз. . . Ах, господин докторе, животът ще е много тежък, ако го прекарваме все във въздишки. *(Смеейки се, влиза у Чушкаров, другарката ѝ излиза към антрето.)*
Веселинов *(усмихнат)*. Свят!. . . Дали е тук Рачо? Искам да се помъча да го раздумам. . . Инак рискувам да изгубя мустаците си. *(Оставя кутията на масата.)*
Каракалпаков *(влиза)*. Добър ден, господин докторе.
Веселинов. Какво има, бай Каракалпаков?
Каракалпаков. Дойдох да ви кажа за госпожата си.
Веселинов. Какво ѝ е?

Каракалпаков. Добре ѝ стана от термометъра.

Веселинов. От термометъра?

Каракалпаков. От термометъра, дето ѝ дадохте да го тури под мишницата.

Веселинов. Колко градуса има?

Каракалпаков. Градусите не гледах, аз бях излязъл. Но работата е, че ѝ стана по-добре. Три часа го крепила под мишницата.

Веселинов. Три часа?

Каракалпаков. Кажи ги и четири. Глупавата! Дойдох да те питам да го държи ли до довечера. Знаеш, има пеленаче, трябва да готви. Пък аз ѝ думам: «Не мърдай, докогато нé каже доктора.»

Веселинов *(смее се)*. Да те поживи господ, бай Каракалпаков! Иди ѝ кажи да го свали, щом тя е оздравяла. Но нека вземе пак праха.

Каракалпаков. Благодаря, господин докторе. Сбогом. *(Тръгва.)*

Веселинов. Бързаш?

Каракалпаков. Бързам, бързам по тая пуста работа, душата ми е дошла в зъбите да търся. *(Амалия излиза.)* А! Ваша милост, коя бяхте? А, сетих се! Добър ден, прекрасна мадамо! *(Ръкува се.)* Не ме познаваш? Каракалпаков!

Амалия *(кикотейки се, излиза)*.

Веселинов. Кое търсиш?

Каракалпаков. Динамитаджиите.

Веселинов. А, ония злосторници, дето бяха се опитали да хвърлят на въздуха къщата на финансовия министър?

Каракалпаков. Те. Но вятър хваща ли се? Ойдоша! А пък градоначалникът на всеки час: «Търсете, ловете.» И в кафенетата — само за тях. И вестници: «Динамитаджиите, та динамитаджиите». Сякаш нямат за какво друго да пишат. Ето и господин Драгалевски, и той! «Нямаме полиция.» Гаче полицията няма по-важни работи. . .

Веселинов. Най-после подушихте ли?

Каракалпаков. Колко пъти подушихме и отдушихме. Казвам ти: вятърът гониме. . . Па остава

това, ами снощи стана една работа. . . да те пази господ. . .

Веселинов. Какво?

Каракалпаков. Още ми идат тръпки. . . Да ти кажа. Снощи по мръкнало, тъкмо на площада пред банята, един непознат господин ме приближава и ми казва: «Господин приставе, полицията търси динамитаджиите?» Да, казвам. «Ето главатарят им. Следете и гледайте да го не изгубите в навалицата.» Каза и се изгуби. Гледам към там, дето ми показа. Забелязвам в мрачината един висок господин с дълго палто, с козя брада, като вашата, и с бастун. Облечен добре. Изкусните разбойници добре са облечени, господин докторе. Крачи там спокойно, като всеки почтен човек, и не се обръща ни наляво, ни надясно. Но гледам — все из оня тортуар, дето по-малко хора. Той е. По всичко подозрително лице. . . Вървя след него. . . Позволявате ли? *(Изважда папироска и запушва.)*

Веселинов. Седнете.

Каракал паков. Мерси. *(Сяда.)* Излазяме от Търговска улица. На площада пред двореца той се озърта малко плахо, па зави към булевард «Цар Освободител». Аз по него. Мина край Народното събрание.

Веселинов. Из най-многолюдните места?

Каракалпаков. Из най-многолюдните места. Истинските злодейци така правят, за да не възбуждат подозрение, ние знаем това. . .

Веселинов. И пак го изтървахте?

Каракалпаков. Чакайте. Оттам влиза в горичката зад Народното събрание. Там се среща с двама души в тъмнината под дърветата и доста дълго нещо приказваха.

Веселинов. Съучастниците му вероятно?

Каракалпаков. Чакайте. Те отидоха някъде, а той продължава нататък. . . «Чакай, жено врачанска, падна ли в ръчицата ми?», казвам си, и подир него. На ъгъла на улица Шипка виждам двама стражари на пост. «Елате с мене, казвам им. Този багабонт с палтото е началника на динамитаджиите. Той ще влезе в някоя къща. . . Влезте и вие след него и го арестувайте. Ако се противи и извади оръжие, стреляйте.» Най-после влезе в една на вид добра къща. Стражарите

след него, а аз на портата. Сърцето ми бие до пукване. Викам си: «Ех, вече. И награда, и повишение. . .» Чакам. Ето дойдоха стражарите уплашени и запъхтени, сами, без него. . .

Веселинов. Избягал?

Каракалпаков. Чакайте. Питам ги: «Какво е, бре?» А те отговарят: «Той не бил динамитаджия, а господин финансовия министър. Той живее в тая къща.»

Веселинов. Ах!

Каракалпаков. Леле, мале! Какво щеше да ми изтегли главата! Как се върнах у дома си, не помня. Всичките ми надежди на вятъра отидоша.

Веселинов *(яката се смее)*. Ами вие не познавате ли министъра?

Каракалпаков. Не. Толкова други залисии имаме.

Веселинов. Нито жилището му?

Каракалпаков. Ни аз, ни двамата стражари. Де ни остая време. . .

Веселинов. Не се клеветете. Ето, вие познавате двореца, Народното събрание. . .

Каракалпаков. Тънкоумна е нашата работа, господин докторе. *(Става.)* Хай, прощавайте, ще ида при госпожата, па ще подхвана ловът. И отдека тия динамитаджии? Досега нямахме такива гадове. Отдека дойдоша? *(Тръгва.)* Това, молим, между нас. . . *(Излиза.)*

Веселинов *(смее се няколко време)*. Офенбахова полиция.

ЯВЛЕНИЕ 2

Веселинов и Драгалевски

Влиза Драгалевски от дъното.

Веселинов. Здравствуй, Рачо. Бодър ли си? *(Ръкуват се.)* Пак ти казвам: тоя дуел е една глупост.

Драгалевски. Аз си направих завещанието.

Веселинов. Към кого?

Драгалевски. Към българския народ.

Веселинов. Глупост, глупост! Ти имаш и годеница. Помисли поне за нея.

Драгалевски. Райна не трябва да знае нищо сега.

Веселинов. Аз ще ѝ телеграфирам на Горна баня, да дойде да ти сбере ума.

Драгалевски. Докторе, заклевам те, не прави това. Аз ѝ оставям прощално писмо. Аз направих и всичките си разпореждания. Да, на тебе поверявам ръкописите си: критиките, разказите, драмите, стихотворенията. Издай ги след смъртта ми.

Веселинов. Под какво заглавие?

Драгалевски. Аз мислех: «Гръмове и ревове!»

Веселинов. Ужасно название.

Драгалевски. Да, от Райна ще искаш комедията ми, моето последньо произведение.

Веселинов. Каква комедия?

Драгалевски. «Велзевулови гащи»!

Веселинов. Тъй ли я нарече? *(Грамофонът засвирва.)*

Драгалевски *(сърдито дръпва вратата)*. Ах, тоя проклет грамофон! Той е моята инквизиция!

Веселинов. И ти по никой начин не желаеш помирение?

Драгалевски. По никой начин. Смърт.

Веселинов. Смърт? За една плесница, която и ти му си повърнал в Орфеума, па напанагон го заля във вестника си и с един потоп псувни. Квит сте.

Драгалевски. Не съм се отплатил с тях, аз му дължа много. Ти знаеш ли, че той бил анонимния автор на ония ехидни антрефилета против мене във вестника «Правда»?

Веселинов. Той ли бил? Ех, бял кахър — заслужава ли това да си рискува писател живота?

Драгалевски. Бял кахър ли? Я си представи, че си писател и някой нищожник излезе и ти каже във вестник, че си «писател — «бозмасъ».

Веселинов. Какво е това?

Драгалевски. Това значи: бездарен драскач, пародия на писател, янлъш писател — не мога да ти преведа турската дума «бозмасъ».

Веселинов. Голяма чувствителност имаш.

Драгалевски. Ами драмата ми «Орлите на смъртта», която се провали само по неговите интриги? И която вместо един път само, щеше да се даде сто пъти в «Сълза и смях»?

Веселинов. Как — сто пъти, когато на първото представление още тя се игра почти пред празни столове? Е, тук не си прав.

Драгалевски. Завистници бяха съдрали обявлението. Ами моята лирическа сбирка «Морски зефири», която той нарече «шашкънска поезия»!

Веселинов. Но ти не допущаш свобода на критиката?

Драгалевски. Критика ли? Та това беше черна завист, изблик на адска злоба, хайдушко нападение из засада, отровен трън, забоден в сърцето ми... Това беше заплювка въз един перл на българската литература, това беше смъртен удар на един талант, това беше предателство, престъпление против отечеството. *(Заморен, отпуща се в креслото, запаля папироска, смуква двaж, триж и я хвърля, тя пада на канапето.)*

Веселинов. Ще изгорим госпожа Трифкович. *(Отива, дига папироската и я стъпква на пода.)* Не съм чел това.

Дргалевски. Не си? Чакай, аз случайно пазя вестника в джоба си. *(Става.)* Слушай! «Господин Драгалевски обогати нашата книжнина с ново поетическо недоносче.» Чуваш ли? «Поетическо недоносче.» «Напразно дирихме там мисъл, чувство, форма, хармония на стиха или поне капчица талант. Отсъствие на всякакво присъствие.» *(Яростно.)* Разбойник! *(Чете.)* «Това е едно състезание на куци стихове с диво безсмислие.» Всяка дума — нож, всяка буква — подлост. «Такава поезия се нарича шашкънска поезия. Ние съветваме тоя жрец на ритмованата глупост...»

Веселинов *(пресича го)*. Зарежи, успокой се, джанъм.

Драгалевски. Бих желал ти да си се родил поет, а не доктор, та да ти кажа «успокой се» в такъв случай.

Веселинов. Та ти не желаеш помирение?

Драгалевски. Не.

Веселинов. Но може да бъдеш убит.

Драгалевски. Честта от всичко е по-скъпа. Смърт — смърт!

Веселинов. Собствено, тъй се дума. Според статистиката на дуелите във Франция на сто кървави дуела само десет са смъртни; останалите са наранявания. *(Отваря кутията.)*

Драгалевски. Какво е това?

Веселинов *(усмихнат)*. Моите музикални инструменти.

Драгалевски. Музикални инструменти?

Веселинов. Да, необходими за всеки лекар, повикан да присъствува на един кървав дуел. *(Вади един по един инструментите и говори, като ги преглежда.)* За жалост смъртните случаи са редки... Изобщо хирурзите имат работа подир един дуел, а не поповете. Получих ги от магазина Labiche et frères в Париж. Сега пръв път ще имам случай да ги употребя...

Драгалевски *(ниско)*. Мравки ми пълзят по кожата...

Веселинов. Постарай се да мериш хубаво... Инак...

Драгалевски. Какво «инак»?

Веселинов. Ти разбираш. Чушкаров няма да направи промах.

Драгалевски. Той е опитен?

Веселинов. Образцов стрелец, казват.

Драгалевски. Той и сега се упражнявал.

Веселинов *(сериозно)*. А, тогава внимавай, брате.

Драгалевски *(ниско)*. Именно ще ми се разтрепери ръката тогава, това зная...

Веселинов *(гледа си часовника)*. Още пет часа остаят. Да те оставя сега. После ще дойдем да ви взема... *(Гледа го.)* Ти си малко бледен? Аз не обичам бледния цвят пред един дуел. Мъж бъди. *(Прибира в кутията си инструментите.)*

Драгалевски. И защо ги извади пред мене тия работи?

Веселинов. Така, случайно... Но не грижи се, уверен съм, че дуелът ви няма да има фатален край.

Живота ви ще бъде запазен. . . Може само някой член да липсва, в най-лошия случай. . .

Драгалевски. Например някоя ръка или крак?

Веселинов. Отсъствието на една ръка може да се прикрие с особена дреха с широк ръкав.

Драгалевски. Благодаря. И кракът също, с широки панталони?

Веселинов. Истина, това би било неприятна случайност — без един крак. . .

Драгалевски (*нервозно*). Неприятна случайност наричаш това?

Веселинов. Да, но не е непоправима загуба.

Драгалевски. Не е непоправима загуба?

Веселинов. Благодарение на съвършенството, до което е достигнала ортопедията, днес един изкуствен дървен крак напълно може да замести естествения, когато липсва. Той може да функционира тъй добре, както и другият. Разумява се, ще има малко танцуване. Има даже генерали с такива крака. Виж славният Нелсон, дето унищожи Наполеоновата флота при Трафалгар, беше с дървен крак и с една ръка. Но това не пречи да му е вечна слава. Хай довиждане. (*Излиза.*)

Драгалевски. Благодаря за такава слава. Нелсон! (*Мръщи се с отвращение.*) Пхюй! (*Хваща се за челото и ходи замислен няколко време.*)

ЯВЛЕНИЕ 3

Драгалевски и Райна

Райна (*влиза развълнувана*). Ти? Дуел?

Драгалевски. Да, Райно, извинявай. (*Стиска ѝ ръката.*)

Райна. Казаха ми на Горна баня и хвърках.

Драгалевски. Напразно си хвъркала. Аз ще се бия.

Райна (*плаче*). Ужасно! Ужасно! Ти нямаш милост за мене!

Драгалевски. Ти сама би ме презирала, ако...

Райна. Дуел с Чушкарова? С приятеля си? (*Плаче.*)

Драгалевски. Ти плачеш повече за него.

Райна. За него?

Драгалевски. Той ти е любимец, зная.

Райна. Любимец? Как те не е срам!

Драгалевски. Ти на последната вечеринка танцува с него. И за това ще го убия!

Райна. Ами ако той те убие?

Драгалевски. Ще се радваш. Той те задиря.

Райна. Твоята ревност е безумна, Рачо. (*Прегръща го.*) Няма да те пусна!

Драгалевски (*отдръпва се*). Остави, Райно. Бързам. (*Тръгва към вратата.*)

Райна (*задържа го*). Не, стой! Аз искам да приказвам с тебе. Аз те моля, помирете се.

Драгалевски. С Чушкарова? Той бил и инак мой враг. Той бил авторът на ония гнусни критики.

Райна. Той не е писател да ти завижда. Само уязвената завистливост може да бъде тъй низка.

Драгалевски. Защищавай го. Мене ме увериха, че той подигна това гонение против мене във вестник «Правда».

Райна. Излъгали са те. Той е зле с редактора и нито би писал там, нито би му приели статиите. Признай се по-добре, че за някоя певачка в Орфеума сте се скарали. Ах, Рачо, как ти позволи съвестта в тия вертепи да ходите?

Драгалевски. Аз съм писател и трябва да изучавам живота.

Райна. Ти ме ревнуваш към Чушкарова, а аз какво да чувствувам при слуховете до твоето поведение?

Драгалевски. Сега не му е времето за подобни разправии. Бързам. (*Тръгва.*)

Райна. Не, ти стой тука, а аз отивам. (*Тръгва.*)

Драгалевски. Къде?

Райна. При градоначалника.

Драгалевски. Райно, ти ще ме опозориш!

Райна. Аз те обичам.

Драгалевски. И уважавай ме малко.

Райна. Боже, боже!

Драгалевски. Ако направиш някаква глу-

пава постъпка, да ме компрометираш пред света, знай, че няма да се видим вече.

Р а й н а. Аз не искам тоя дуел!

Д р а г а л е в с к и. Късно. Целият град го очаква.

Р а й н а. Хората обичат зрелищата, особено такова, хем смешно, хем глупаво. *(Хваща го за ръката и го тегли към Чушкаровата стая.)* Ела да се помириш с Чушкарова.

Д р а г а л е в с к и *(дърпа се)*. Помирение с този идиот? Да беше чула преди един час какви кървави думи ми каза.

Р а й н а. Ах, да имаше някой да затвори в Черната джамия някого от вас, за да не стане днес тоя дуел, да имахте време да изтрезнеете двама от тая нелепа мисъл!

Д р а г а л е в с к и. Но аз бързам за редакцията. Чакай ме в стаята, аз веднага се връщам. *(Тръгва.)*

Р а й н а *(застига го до вратата)*. Целуни ме. *(Целуват се. Драгалевски излиза.)*

ЯВЛЕНИЕ 4

Р а й н а и Ч у ш к а р о в

Р а й н а *(ходи няколко време скръбно, па отива да влезе в стаята)*.

Влиза Чушкаров от дъното.

Р а й н а. Господин Чушкаров, помирете се. Двама приятели. . . Представете си моето отчаяние, когато се научих.

Ч у ш к а р о в. Не мога, госпожице Райно, макар че вътрешно не желая тоя дуел.

Р а й н а. Не го желае вътрешно и Рачо, уверена съм.

Ч у ш к а р о в. Но той не подаде ръка.

Р а й н а. Вие подайте.

Ч у ш к а р о в. Райно, между нас зее пропаст.

Р а й н а. Аз ще ви стана мост, по мен да я минете.

Аз ще ви помиря. Чакайте тука. Рачо ей сега ще се върне. Вие и двамата сте жертва на болезнено самолюбие.

Ч у ш к а р о в *(сочи си гърлото)*. Дотук ми е дошло. Късно е, Райно. *(Влиза в стаята си.)*

Р а й н а *(гледа няколко време след него)*. Казват, че властта на жената е велика въз мъжките сърца. Това е лъжа. Аз съм безсилна. Или пък тези нямат сърца. *(Влиза в Драгалевсковата стая.)*

ЯВЛЕНИЕ 5

Р а й н а и К а р а к а л п а к о в

Влиза от дъното К а р а к а л п а к о в и се озърта.

К а р а к а л п а к о в. Прахът се изсипал, а рецептата пропаднала, та дойдох да ми напише докторът друга. И тука го няма. *(Изправя се пред огледалото и си суче мустаците.)* Колко е жежчина днес. И намериха тия динамитаджии време. *(Бърше си потта от челото.)*

Р а й н а *(излиза, четейки писмо, и си бърше очите)*. И оставил ми вече прощално писмо. *(Съглежда Каракалпаков и се смутява.)*

К а р а к а л п а к о в. Ваша милост коя бяхте?

Р а й н а. Чавдарова.

К а р а к а л п а к о в. А, годеницата на Драгалевски. И ти си плакала? Е, имате право. Дуелът не е шега. Извинете, аз дойдох за доктора. Няма ли го тука?

Р а й н а *(сухо)*. Няма го.

К а р а к а л п а к о в *(гледа я любопитно; ниско)*. Лъскавичка. *(Суче си мустака.)*

Р а й н а. Моля ви, кажете ми, господин. . . господин. . .

К а р а к а л п а к о в. Господин Каракалпаков. *(Кланя се.)* От Трън.

Р а й н а. Господин Каракалпаков, нали законите забраняват дуела?

К а р а к а л п а к о в. Забраняват, забраняват. Конституцията го забранява, там пише черно на бяло:

«Дуелът строго се забранява.» А ако стане убийство, и двамата осъждат на доживотен затвор.

Райна *(учудена)*. Как?

Каракалпаков. Но никой днес не почита законите... Нà, например и динамитаджиите запрещава.

Райна. Какви динамитаджии?

Каракалпаков. Не си ли чула?

Райна. Аз не бях тука.

Каракалпаков. Пò оная вечер са искали да хвърлят на въздуха къщата на финансовия министър. Отнякъде тия маскари дойдоха. Ти, госпожице, си учила геометрия. Какво е това динамит?

Райна. Не съм виждала.

Каракалпаков *(ниско)*. А пък аз съм виждал. *(Високо.)* Но извинявай, бързам. Госпожата ми е малко неблагоразположена.

Райна. Градоначалника знае ли за дуела?

Каракалпаков. Знае. Но недей ходи да го молиш. Когато чу, той каза: «Нека си трошат изкуфелите глави.»

Райна *(скръбно)*. Боже, боже!

Каракалпаков. Не се разстройвай толкова, госпожице. Дуел имат, но няма да се убият за жалост.

Райна. Как «за жалост».

Каракалпаков. Че кой се е убил досега на дуел?

Райна. Немà никой не се убива на дуел?

Каракалпаков. Не, защото никой не е се бил на дуел. Позволявате ли, ако обичате? *(Изважда папироска и запушва.)* Па и какво е дуел? Много страшно? Един куршум само... Ами в сръбската война? Хиляди, хиляди, ти ги речи милион... Тъй, като град. Бях в боя пред Пирот. Фу-у! Буу-бу! Куршуми, гранати въз Каракалпакова. А Каракалпаков хабер си няма, пуши си цигарата като сега. Генералът иде и ми казва: «Каракалпаков, ти си един герой!» «Да, ваше благородие, аз за отечеството...» И както видиш, не умрях. *(Райна си бърше очите.)* Защо плачеш? Няма нищо, казвам ти, никой у нас не се е убил на дуел.

Райна. Ох, дано бъде тъй, господин Калпаков.

Каракалпаков. Каракалпаков.

Райна. Извинете.

Каракалпаков. Сбогом. *(Тръгва към вратата на дъното. Извръща се и поглежда Райна, която пак отваря писмото, ниско.)* В чаша да я изпиеш. Тоя Драгалевски е един будала! *(Излиза.)*

Райна *(сгъва писмото и го туря в пазвата си)*. Няма го още. Ще ида и аз в редакцията. *(Туря си шапката и излиза.)*

ЯВЛЕНИЕ 6

Чушкаров, после г-жа Трифкович и евреинът

Чушкаров *(влиза)*. Не ме побира стаята, тук има повече въздух. *(Издиша отдълбоко.)* Колкото мисля пò се замислям... пò се тревожа. Главната причина е Амалия, дето ме плашѝ с револвера... Па защо ще влачи целия Орфеум там? Минутите и часовете хвърчат. *(Гледа часовника.)* Да има някому да изкажа какви борби има в душата ми. Но, напротив, аз трябва да лицемеря и да се показвам бодър, както одеве при Райна. Бодър съм, да, колкото една овца, която повалят да я колят. Тая нощ сънувах, че се борих с една котка. Тоя сън е на лошо... Да попитам хазяйката?.. Тя отбира от сънища и на карти гледа... Ах, ето я.

Г-жа Трифкович *(влиза)*. Я сум дошла да вам кажем, господине, да ви немойте да пущате Амалия отдолу във вашу собу, ни овде у салон.

Чушкаров. Амалия дойде да пита нещо.

Г-жа Трифкович. Я знам, не сум кукава, господине, мислим да морате да помните наша кондиция: ни ви да у нейну собу да улазите, ни она код вас. Моя куча е честна куча.

Чушкаров *(навъсено)*. Какво желаете още?

Г-жа Трифкович. Е ли истина да ви се дуелирате с овой господин. *(Сочи Драгалевсковата врата.)*

Чушкаров. Истина.

Г-жа Трифкович. А, ово е върло лепо. Па защо?

Чушкаров. Така.

Г-жа Трифкович. Молим, платите си наем.

Чушкаров. Защо така бързате?

Г-жа Трифкович. Ово е дуел, господине.

Чушкаров. Това е съвършено справедливо. Нá ви стойността. *(Дава й пари.)*

Г-жа Трифкович. Вие сте пощен човек, бога ми. *(Бърше си очите.)*

Чушкаров. Какво се натъжихте?

Г-жа Трифкович. За вас, господине.

Чушкаров. Глупост.

Г-жа Трифкович. Ами ако умреш?

Чушкаров. Ще ме закопаят.

Г-жа Трифкович. Не говорете ово, господине, вие ме мушите у сърце.

Чушкаров. Празна работа. Не ви муша никак.

Г-жа Трифкович. Не, мушите, мушите. *(Усмихнато-нежно.)* Не знайте ли да я вас любим?

Чушкаров. Госпожо, не е време за сантименталности.

Г-жа Трифкович. Немойте се дуелира, господине. Сърце ме боли... Я у Београд сум любила младеж — како вас... И колчем видим вас, въздишам, немойте, господине.

Един евреин поглежда от антрето.

Чушкаров. Déclaration d'amour?

Г-жа Трифкович. Ест амур, любав... Тако млад, зелен... Али не вярвате да имам я сърце. *(Иска да го целуне. Чушкаров се отдръпва.)*

Влиза евреинът.

Чушкаров. Какво дириш?

Евреинът. Тук ли е къщата на госпожа Трикофи?

Г-жа Трифкович *(сърдито)*. Какви три кофи? Я сум госпожа Трифкович. Па ща дириш овде?

Евреинът. Нося й ключа, дето си ми заръчала госпожицата.

Чушкаров. Дай го.

Евреинът *(дава му ключа)*. Два лева.

Г-жа Трифкович *(сърдито на евреина)*. Кукавецо, па защо не почукваш на портата?

Евреинът. Няма срамота. Мъж и жена тъй си се целуват.

Г-жа Трифкович *(иска да го удари)*. Я тебе лола, кукавецо! *(Излиза.)*

Чушкаров *(търси в портмонето си, на евреина)*. Нямам дребни. Ела по-после. *(Евреинът излиза.)* Дявол взел го! *(Влиза в стаята си.)*

ЯВЛЕНИЕ 7

Драгалевски, после Цочев

Драгалевски *(влиза от дъното развълнуван, отива бързо в стаята си и пак излиза)*. Де е отишла Райна? Тя ми хленчеше тука, а моите мисли и тука, и в редакцията бяха все там... «Широк ръкав, каже, и дървен крак, който ходи добре, но покуцва малко.» Да те убие господ! Иди ти да се биеш на дуел. *(Мисли.)* Дали Райна нямаше право? *(Мисли и пак ходи.)* Да беше за една идея например, за отечеството... И защо? Да си кажем правото, за един глупав инат. Райна имаше право. Ударили ми плесница, а това за смърт ли е? И на Исуса са ударили плесница, па е претърпял... Чушкаров не ще да ми подаде ръка от честолюбие или глупост. Е, заслужава ли за една скитница шантанка да се пушкат двама образовани българи? Напред, Драгалевски! Кураж! Ти направи стъпка за помирение. Сега ще имам възможност да си довърша и трагедията. Па и Райна ще зарадвам. *(Ослушва се на Чушкаровата врата.)* Тука си е... Как да захвана? «Чушкаров, не отричам, че дуелът е кавалерско нещо, но аз, като кавалер, считам, че...» *(Сепва се.)* Ами ако ме изгледа презрително и ми каже: «Е, пиле, аз нали ти казвах, че си подло човече?» Сто пъти смърт, но не това унижение! Поне да се появеше сега някой от секундантите, да посредствува за помирение. Ще покръшкам, разбира се, но ще приема... Но де ги тях, подлеците? Иска им се и тям зрелище. *(Ослушва се.)*

Чувам стъпките на Цочева. Сигурно с тая мисия иде. *(Поглежда към антрето.)* Усмихнат е, носи маслиновото клонче.

Цочев *(влиза)*. Здравейте, Драгалевски. *(Ръкува се.)*

Драгалевски. Какво има ново?

Цочев *(сяда и запушва папироска)*.

Драгалевски *(на себе си)*. Благоразположен е. За това иде.

Цочев. Новото ли? Целият град приказва за вашия дуел.

Драгалевски. Е, осъждат?

Цочев. Не, препират се. Едни казват — ще се бият, други казват — няма да се бият, ще изклинчат от дуела. Някои се хващат на бас по за пет бутилки шампанско, бръснат си мустаците...

Драгалевски. Тъй ли? Е, защо?

Цочев. Пък аз им казвам: напразно, господа. Чушкаров и Драгалевски са хора с характер, аз говорих с тях...

Драгалевски *(ниско)*. Аз очаквах гълъб с маслиново клонче, а то дойдé зловеща врана.

Цочев... Особено за Драгалевски, казвам, главата си давам.

Драгалевски *(ниско)*. Да ти я ядат псетата.

Цочев. Драгалевски е, казвам, още писател, поет, човек на идеята и крайно самолюбив.

Драгалевски. Това е вярно. *(Ниско.)* Я виж ти дурак недни.

Цочев. И аз сам го поздравих за решението му да излезе на рицарската арена.

Драгалевски *(ниско)*. А ти да гледаш...

Цочев. Приведох им примери на Пушкина, на Лермонтова, които в разцвета на младостта си и на върха на славата си отидоха на дуел, не се побояха от смъртта.

Драгалевски *(ниско)*. Запя си той... *(Високо.)* И аз се не боя от смъртта. Благодаря ти за доброто мнение, което имаш за мене.

Цочев. Аз знам, че ти ще го оправдаеш и няма да ме посрамиш.

Драгалевски. О, не се бой. *(Ниско.)* Да те вземат дяволите.

Цочев *(става)*. Но аз да вървя, ще се видя пак със секундантите. *(Ръкува се и тръгва. От вратата.)* Видвá ли докторът?

Драгалевски. Не

Цочев *(смее се)*. Той си остая неверующ Тома.

Драгалевски. Няма ли да дойде?

Цочев. Не, имаше визити... Довиждане. *(Излиза.)*

ЯВЛЕНИЕ 8

Драгалевски, сам

Драгалевски *(проклина го с ръка)*. И тая последня надежда изчезна. Пушкин, Лермонтов... Пхюй! Идиот, иди умирай ти! *(Ходи няколко време в мълчание.)* Не! Тоя дуел няма да стане. Няма да бъде!... *(Мисли.)* Ами как? Само едно има, един от нас да отсъствува на уречения час... А като отсъствува, няма да стане дуел днес, отложен... После ще видим... Но нито той, нито аз ще се решим да се покрием с позор. Сега трябва една честита случайност например, като слазям из стълбите, г-жа Трифкович да се случи да иде подире ми и някак да се сгромоляса въз мене, да ми навехне дясната ръка и да я направи неспособна да държа оръжие... Или пък файтонджиите да направят веднага стачка и да няма файтони за Курубаглар... Или пък небето да ми помогне: да завали град, голям като яйце, и да трае до довечера, да не може никой да си покаже носа... *(Гледа из прозореца към небето.)* Но никакъв признак няма за подобно събитие, небето е съвсем безоблачно... Има друго едно възможно обстоятелство: да ме затвори за дълга ми Зилберщайн, той има изпълнителен лист за това... Но де го сега подлецът? Главното е с чест да се измъкна из тая работа. *(Търка си челото и мисли.)* Одеве Райна ми казваше: «Бих желала да затворят някого днес, за да изтрезнейте!» Ха чакай, тя ми дава една прекрасна идея. Да направя донос въз Чушкарова, че е замесен в комплота на динамитаджиите. Търсят ги навред сега.

Веднага ще го арестуват. Трябва само някои улики. Един какъв-годе подозрителен предмет да мушна в сандъка му. *(Сяда на масата и взима перото.)* Анонимно и с черковни букви за предпазване. *(Затапя перото и пише. Грамофонът отдолу засвирва силно.)* Ох, тоя грамофон. Разбърква ми мислите, когато пиша литература. *(Става и притваря вратата към антрето и пак сяда и пише няколко време.)* Хубаво. Сега да взема някакъв предмет. *(Влиза в стаята си, след една минута излиза с шапка на глава и с едно стъкло до половината жълто.)* Вземах го днес от съседа ми, у мене нямаше нищо друго подходящо. . . *(Увива стъклото в хартия, слухти.)* Чушкаров сега излезе на балкона си. По-скоро. *(Влиза в стаята му и излиза пак, като притваря тихо вратата.)* Мушнах го в един сандък незаключен. Да изпратя по-скоро писмото до градоначалника. . . С някое момче, което ме не познава. Чушкаров е опозиция. Ще повярват. *(Туря в плик писмото и взима перото да го надпише.)*

ЯВЛЕНИЕ 9

Драгалевски и Амалия

Амалия влиза.

Драгалевски *(бързо надписва плика и го гужда в пазвата си. Ниско)*. Тя не трябва да подозира, че пиша някому писмо. *(Става.)*

Амалия. Господин Драгалевски, защо си не кажете един другиму пардон, па довечера да дойдете в Орфеума като приятели и да се повеселим?

Драгалевски. Не може, Амалийо, жребият е хвърлен.

Амалия *(отива и бута вратата на Чушкарова)*. Не се обажда.

Драгалевски *(на себе си)*. Да побързам. *(Излиза.)*

Чушкаров *(из стаята си)*. Кой чука?

Амалия. Аз съм, mon amour.

Чушкаров *(из стаята си)*. Амалийо, остави ме сега.

Амалия. Тогава au revoir! *(Излиза.)*

ЯВЛЕНИЕ 10

Чушкаров и Амалия

Чушкаров *(влиза и се озърта)*. Нещастен аз! *(Гледа се в огледалото.)* И защо всичките тия ужаси, страхове, мъки? За една глупост просто, за един глупав инат. Оскърбил ме във вестника. Е, смърт ли трябва подир това? Оскърбяват министри и царе, и императори. И по коя причина да мра? За една Амалия, която утре пък в Букурещ ще се хвали, че двама български големци: един министър и един фелдмаршал се били на дуел за нея в София. . . Една лъжлива гордост спира Драгалевски пръв да иска извинение. . . Кураж, Чушкаров. Ти направи първата кавалерска стъпка, строши на дявола крака. *(Отива към Драгалевсковата стая и се ослушва.)* Как да кажа сега? «Драгалевски, не е ли цял абсурд това? Ние и двама сме потребни на отечеството. . . Затова реших пръв да. . .» *(Сепва се.)* Ами ако ме прониже с един ироничен поглед и ми каже: «Подарявам ти живота, но съм ти длъжен една плесница. На́ ти я.» Никога! Но аз дуел не ща! Не ща дуел! Това е решен въпрос. Но как да се откажа, без да бъда опозорен навеки? Сега целият град знае, че има дуел. Та и Амалия, която одеве ми каза, че се наговорила с другарките си да дойдат да гледат дуела. Ще стана за смях. Проклятие! Да можеше да ми се случи някакво непредвидено препятствие. Какво не бих дал да се продънеше сега подът и да падна да си повредя някой член. Но тоя дяволски под е здрав. *(Тупа дъските с крака си.)* Или пък да получа телеграма, че майка ми се е поминала. Не. Това е гнусно желание! *(Мисли.)* Има само едно средство да се измъкна с почет из това безизходно положение: да ме арестува полицията. Но тя няма никаква причина да ме арестува. . . Да ѝ съобщя анонимно за дуела, да го спре? Но тя знае за него и няма да го спре. Аз чух оня

ден градоначалника, че по повод на нашите безкръвни дуели казваше: «Подлеци! Петимен съм да видя у нас кавалерски дух.» Е, иди се бий ти на дуел, господине! Не, няма надежда от това средство. . . Чакай, по друг начин да поискам помощ от полицията: да се обвиня в някое страшно престъпление. Например в комплота на динамитаджиите, дето се опитаха да хвърлят на въздуха къщата на финансовия министър и които полицията безуспешно дири сега. Веднага ще ме арестуват, а утре лесно ще се разбере, че съм жертва на гнусна клевета. После ще видим. По-скоро. Но с черковни букви. *(Сяда на масата и пише.)* Прекрасно. Сега да го изпратя чрез някого. *(Гужда писмото в плика и взема перото да го надпише. На вратата се показва Амалия.)* Една минутка, Амалийо, седни там. *(Бързо надписва плика, гужда го в пазвата си и става.)*

Амалия. Кому пишете пак?

Чушкаров. Съвсем не е важно за тебе. *(Целуват се.)* Но аз трябва да изляза, драга.

Амалия. Толкова бързаш? *(Гледа го внимателно в лицето.)* Сега ми се виждаш по-бодър.

Чушкаров. Привикнах на идеята за смърт.

Амалия. Ах, не говори така.

Чушкаров. Какво ще ми кажеш, Амалийо?

Амалия. Аз поканих другарките си, но те за жалост не могат да дойдат на Курубаглар и се извиняват.

Чушкаров. По никой начин да не отиват. Не ще е нужно, тоест не е нужно.

Амалия. Ни аз?

Чушкаров. Ни ти.

Амалия. Тогава тук ще дойдем да се простим.

Чушкаров. И това е излишно.

Амалия. Как? Не може!

Чушкаров. Най-после, както искате. . . Но аз бързам сега. *(Подава ѝ ръка.)*

Амалия *(усмихната)*. Слушай, миличкий, да ти кажа едно нещо.

Чушкаров. Не слушам нищо. Ако ми е писано, нека умра.

Амалия. Не, ти няма да умреш. Всички ние в Орфеума ще молим бога да останеш жив и здрав и той ще чуе нашия праведен глас.

Чушкаров. Дебел е покрива на Орфеума, та надали гласът ви ще стигне до небето. Сбогом, бързам.

Амалия. Слушай, моля.

Чушкаров *(нетърпеливо)*. Казвай.

Амалия. Но няма да ми се сърдиш?

Чушкаров. Ще ти се разсърдя, ако още ме спираш тук.

Амалия *(хваща го за ръцете, нежно)*. Защо ти трябва тоя дуел?

Чушкаров. Честта ми го налага.

Амалия. Аз намислих един начин и тебе да спасим, и честта ти да спасим.

Чушкаров. Любопитно.

Амалия. Аз да напиша още сега с изменени букви писмо до полицията, че си главния динамитаджия.

Чушкаров. Е, после?

Амалия. После ще те арестуват и няма дуел.

Чушкаров *(ниско)*. Да я вземе дявол! *(Високо, сърдито.)* Амалийо, как смееш?

Амалия. Но аз тебе обичам.

Чушкаров. Как можеш да си допуснеш, че аз ще се съглася на такава. . .

Амалия *(хваща го под мишница, приказвайки, отиват към антрето)*. Не се сърди.

Чушкаров. Че Чушкаров е способен да. . .

Амалия. Но никой няма да знае. . .

Чушкаров. Че аз бих могъл да. . .

Амалия. Не се сърди. Аз от любов. . .

Чушкаров. Ти сама би ме презирала!

Амалия. Аз да те презирам?

Чушкаров. Да си позволиш да мислиш, че аз мога. . . че аз бих се съгласил. . . че аз. . . *(Излизат.)*

Завеса

ДЕЙСТВИЕ ТРЕТО

Същият салон.

ЯВЛЕНИЕ 1

Драгалевски, после Амалия и г-жа Трифкович

Драгалевски *(влиза от антрето)*. Свърши се благополучно. Вестникарчето не ме познаваше. То занесе писмото на градоначалника. Каза ми, че щом го прочел, повикал бързо пристава. Вероятно, заповед му е дал да арестува Чушкарова сега... Ура! Дуел няма! *(Танцува.)* Но аз да се не намеря тук. *(Излиза пак.)*

Пауза.

Амалия *(влиза)*. Трябва тук да съм забравила рецептата си. *(Гледа по масата.)* Дека се е дянала? Изгуби се. Да помоля доктора за друга. Само да не стана като г-жа Трифкович, биволица. О, лошо. *(Поправя се пред огледалото и тананика, правейки грациозни движения.)*

Кога бяхме, кога бяхме
мънички дечица,
обичахме да ходиме
в нашата градинчица.

(Извръща се насам.) Тая капела с белия страус много я обича Чушкаров. Ах, боже, ами ако го убият? Той

е толкова добър и кавалер! *(Ослушва се.)* Друска се земята, госпожа Трифкович иде. Да си бягам. Пак ще се закара и ще ми запей пак: «Моя куча честна куча!» Рекла е котка да не пуска при Чушкарова. Иска да вкара хората в раят. Ще ли бъде тя там? На масата си държи албума с фотографиите на своите любовници в Белград от младо време. Всеки ден ги гледа и въздиша... Има цивилни и офицери, и млади дякони.

Г-жа Трифкович *(влиза)*. Госпожице, немой овде, я не позволявам да улазите код господин Чушкарич.

Амалия. Дирих една рецепта. *(Гледа на масата. Вижда рецептата в ръката на госпожа Трифкович.)* Ах, дай ми я.

Г-жа Трифкович. Ова не е ваша.

Амалия. Мойта е!

Г-жа Трифкович. А я вам кажем да моя е... Вам защо е рецепта?

Амалия. За попълняване.

Г-жа Трифкович *(смее се)*. Ти си кукава. Ова рецепта е за пустало да станеш. От ова рецепта човек стане како сламка. А ти и сад си сламка. А що дириш по-рано у собу на Чушкарича?

Амалия. Нещо си.

Г-жа Трифкович. А я знам: любав.

Амалия. Каква любов?

Г-жа Трифкович. Вам любав не требва, а пари. Какво он вам оставя?

Амалия. Нищо.

Г-жа Трифкович. Нѝща? Па ти си кукава. Само любав?

Амалия *(усмихната)*. А вие знаете ли какво е любов?

Г-жа Трифкович. Я не знам ща е любав? На младост како сум любила я, како е мен любил един врло и достоен господин. Я не знам ща е любав?

Амалия. Е, защо не се оженихте за него?

Г-жа Трифкович. Па он е био сиромах... А какъв красен господин беше. *(Въздиша.)*

Амалия. Оня дебелият, в албума?

Г-жа Трифкович. Он е мой муж.

Амалия. Или оня с читалястата брада?

Г-жа Трифкович. А, лепа брада, ала не он.

Амалия. Или оня с бухналата коса, паднала по раменáта?

Г-жа Трифкович. Па-ща велиш? Он е дякон Джорджевич. А како леп и он... Е, сви се уздисали за мене, госпожице.

Амалия. Всичките в албума?

Г-жа Трифкович. Сви, сви. И колко йощ извън албума... *(Ослушва се.)* А, чуем стъпки, Амалийо, пойди у свою собу. Овде не оставям мушка и женска, они су као барут и огън... А моя куча е честна куча... *(Излиза.)*

Амалия. Чушкаров още няма. Да си взема шалчето из сандъка си. Той все е отключен. Оня евреин още не донесе ключа. *(Влиза в Чушкаровата стая.)*

ЯВЛЕНИЕ 2

Амалия и Демира

Демира *(влиза от антрето с торба на гърба си, сваля я на канапето, отива при огледалото и си поправя нещо главата. Отива при пианото и го гледа с любопитство)*. Какво ще е това? Не прилича на нищо: ни на стол, ни на стан, ни на сандък. *(Натиска един клавиш, той иззвънтява, тя се отдръпва изплашена.)* Ух! Като живо! Но де ще е адвокатино? *(Гледа към Драгалевсковата врата.)* Тук не ще е, тук е лудият. *(Отива към Чушкаровата врата.)*

Амалия *(излиза, като си намята червено шалче)*. Какво искаш?

Демира. Тук ли си е стопана ти?

Амалия. Кой стопан?

Демира. Ами Чушкаров. Ти нали си негова стопанка?

Амалия *(шеговито)*. Тъй, тъй, аз съм.

Демира. Познах те изведнаж, че си ти.

Амалия. Няма го сега. Защо ти е?

Демира. Аз нему ще разкажа. *(Сяда.)* Ами дечица имате ли си?

Амалия. Осем, невесто. *(Смее се.)*

Демира. Да ти ги поживи господ. Па толкова млада още.

Амалия. А ти имаш ли?

Демира. Кой? Аз ли? Три.

Амалия. И мъж имаш?

Демира. Че без мъж може ли? *(Пъшка.)* Ох, мъжът ми! Какъв мъж е той! Господ да пази твоят.

Амалия. Какъв е?

Демира. Пу... пует.

Амалия. Ах! Как го викат?

Демира. Че нарекъл се е Аврам Лучезарния. А християнското му име е Аврам Лучов. Сега иди от него. Не ме познава. Познава ме, ама ме мисли за царица. Като ме видя: «О, царице!» Каква царица! Аз нямам кърпа на главата, дето се вика.

Амалия. Чудно. Де е той?

Демира *(поверително)*. В лудницата.

Амалия. Ах, в лудницата?

Демира. От много ум. Виж. *(Сочи ѝ торбата.)* Това все е писано от него. Деня-нощя, деня-нощя... Казвам ти: от много акъл полудя! «Аз, казваше, искам да се прославя и тебе ще прославя!» И прославихме се: той сега в лудницата, а аз — царица. Ами де е мъж ти?

Амалия. Защо ти беше?

Демира. Да ме разведе.

Амалия. Че той не е владика?

Демира. Знам, ама да ми напише книга до владиката. Пратиха ме при него. По-рано бях при този — лудия. *(Посочва Драгалевсковата врата.)*

Амалия. Драгалевски? Защо «луд»?

Демира. Ами луд. Казва ми, че утре няма да е жив.

Амалия. Ах, за дуела. Имаш право: луд е.

Демира. Ох, аз днес, клетата, все с луди се срещам. Ами де е мъж ти? *(Влиза евреинът.)*

ЯВЛЕНИЕ 3

Горните и евреинът

Амалия. Ти ли беше? Направи ли ключа?

Евреинът. Дадох го на господаря преди един час. Каза: «Ела по-после.»

Амалия. Колко искаш?

Евреинът. Че аз да ти си искам три лева, ти дай два. . .

Амалия (*търси в портмонето си*). Нямам сега дребни. Ела по-после. . .

Евреинът (*сърдито*). «Ела по-после!» Всичките: «Ела по-после.» А жена му една лоша. Пцува̀ ме! пцува̀ ме!

Амалия. Коя «жена му»?

Евреинът. Ами оная, дебелата, каже си на мене: «Куковице! Защо не потропа на портата?»

Демира (*на евреина*). А бе, пъси сине, тази е жена му. (*Сочи Амалия.*)

Евреинът (*на Демира*). Аз знам коя е.

Амалия. И защо те псува̀?

Евреинът. Разсърди се мене, че си ги видях (*след колебание*), да прощаваш, че си се целуваха.

Демира. А бре, поганецо, как може мъж да целува чужда жена?

Амалия. Кои бяха?

Евреинът. Ами авокатино с брадичката и жена му. Как я викаха? (*Мисли.*) Три-кофи!

Амалия (*гневно*). Целуваха се?

Евреинът. При тая врата.

Демира. Не вярвай, булка. Тоя иска да разваля къщата ви.

Амалия. Ах, предателят! Ах, изменникът! Ще умра, ще умра. (*Тръшва се на канапето ридающа.*) Сега не ми е мило за него, нека умре! Нека сто куршума да го опушнат, нека видя гроба му на Орландовци — но няма да ида там! Нека да иде да плаче над него сръбкинята, неговата любовница биволица. Ах, безсрамницата! Тя и неговия портрет ще тури в албума си!

Демира (*отива при нея*). Недей, булка, лъже тоя поганец!

Амалия. И как ми се е присмивала! Ах, не мога, ще полудея. . . И когато го убият, ще се напия тая нощ с шампанско и ще танцувам, ще танцувам, и с Драгалевски ще танцувам, за да се пукне от яд в гроба си. Аз ще му разкъсам и портрета и не му ща брилянтовия пръстен, нека го носи биволицата, ако може да се хване на пръста ѝ. (*Скубе си косата.*) Ох, да умра!

Демира. Пий малко вода. (*Носи ѝ чаша с вода.*)

Амалия. Искам да го убия аз сама!. . . Дай ми един револвер бре! Проклетнико, защо ми обади! (*Лисва водата въз евреина. Евреинът плахо излиза.*) Ох, изменникът, ох, мръсникът! Вероломник!

Демира. Булка, стегни си сърцето. Тия проклети мъже са луди или са свини.

Г-жа Трифкович (*влиза и гледа учудена Амалия*).

Амалия (*скоква и се спуща към нея*). Ах, моя куча, честна куча! Моя куча честна куча! (*Иска да я хване за гушата.*)

Г-жа Трифкович (*отбягва уплашена*). Ова е луда!

Амалия. Чакай, чакай! Моя куча честна куча. (*Като я гони.*) Ах, целуваш се, а, с Чушкарова, а?

Г-жа Трифкович (*като бяга*). Па ща е ова?

Демира. Удряй. (*Гони я и тя.*)

Амалия (*следи я с разпусната коса и с яростен поглед*). Целуваш се, а? Дърта вещице, а? Крадлата на чужди любовници, а? На които може да бъде баба! (*Грабва торбата на Демира и я заблъсква по главата. Част от ръкописите се изсипват на пода.*)

Г-жа Трифкович (*като бяга към вратата*). Полиция, полиция!

ЯВЛЕНИЕ 4

Г-жа Трифкович, Каракалпаков и Чушкаров; Демира, Драгалевски

На вратата се изпречва Каракалпаков. Г-жа Трифкович се сблъсква с него, той неволно я прегръща, па сърдито я отминава.

Каракалпаков. Хей, локомотив! Проби ми гърдите!

Г-жа Трифкович изскоква, гонена от Амалия.

Каракалпаков. Какво правеха тия жени врачански?

Демира *(като събира пръснатите книжа)*. Не знаеш ли? Дълга коса, къс ум — такива са жените... Чакай, настъпи тая книга! *(Изтегля хартия изпод кракът му.)*

Каракалпаков. Защо събираш тоя боклук?

Демира. Не е боклук, ами е злато. *(Събира пак.)*

Каракалпаков *(на двамата стражари, които се показват на вратата)*. Мишо, ти да пазиш на вратата, а ти, Ненчо, влез тук.

Стражарят влиза и след него Чушкаров.

Чушкаров *(сочи вляво)*. Ето я. *(Ниско.)* Слава богу.

Каракалпаков. Имам заповед да я прегледам.

Чушкаров. Моля, обадете защо.

Каракалпаков. То не е ваша работа..

Чушкаров *(препречва му входа на стаята си)*. С какво право?

Каракалпаков *(ниско)*. Гузен. *(Високо.)* Това ще узнаете подир малко в полицията.

Чушкаров *(ниско)*. Спасен съм. *(Високо.)* Не разбирам.

Каракалпаков. Моля, отстранете се. *(Към стражаря.)* Ела с мен.

Чушкаров. Протестирам! *(Отстранява се.)*

Каракалпаков. Чушкаров, ти ще чакаш

тука, докато те повикам. Мишо, ела с мене. *(Влиза със стражаря в стаята.)*

Чушкаров *(поглежда из вратата)*. Искат да правят обиск. За какъв дявол? Нищо няма да найдат. Тършуват... Ах, отиват право към Амалиния сандък. Какво ще дирят в Амалините дрехи? Стражарят взима сандъка и го носи насам. Какво значи това?

Каракалпаков *(излиза и говори към стражаря в стаята)*. Изнес тука сандъка, че е видело. *(Стражарят изнася сандъка.)* Полека. Внимателно. *(Ниско.)* Дявол го взел, възложиха ми такава опасна работа. Нито съм виждал динамит, нито го знам какво е. Знам само,че прави взрив и че цяла София може да хвърли на въздуха. *(Високо.)* Положи го полека тука, много полека, едвам. Ха тъй. Отвори го.

Стражарят отваря сандъка. Драгалевски поглежда от прозореца.

Чушкаров *(учудено)*. Господине, не позволявам: тука са дамски дрехи.

Каракалпаков. Стойте настрана. *(Чушкаров се отстранява.)* Вадй едно по едно тия неща, полека!

Чушкаров. Какво дирите в тоя сандък?

Каракалпаков. Динамит. Не се втелявайте.

Чушкаров. Динамит?

Каракалпаков. Чии са тия женски дрехи?

Чушкаров. Това не ви интересува. *(Ниско.)* Трябва да бъда груб... Но какъв динамит? И право в Амалиния сандък. Аз не им писах такова нещо. О, да имаше. Но няма, няма...

Каракалпаков *(на стражаря)*. Я дръпни тая търкаляста червена кутия. Полека. *(Стражарят вади кутията и я слага на масата.)* Отвори я полека. *(Отстранява се. Към Чушкарова.)* Какви са тия зърна?

Чушкаров *(сухо)*. Маргарит, имитация от скъсан наниз, видите.

Каракалпаков. На такова прилича, но е сумнително. Тури това там настрана.

Стражарят пренася кутията на канапето.

Г-жа Трифкович *(влиза и наднича над сандъка)*. А! Овде женски работи.

Каракалпаков. Госпожо, настрана.

Г-жа Трифкович *(към Чушкарова)*. На Амалия ово? Господине, моя куча. . .

Демира *(ниско Чушкарову)*. Булката хубаво я напердаши одеве. *(Сочи г-жа Трифкович.)*

Чушкаров. Коя булка?

Демира. Твоята. Ами аз дойдох за една работа при тебе.

Чушкаров *(нетърпеливо)*. За какво?

Демира. Искам да се разведа.

Чушкаров *(намусва се и маха с ръка)*.

Каракалпаков *(на г-жа Трифкович, която си опира ръката на масата)*. Госпожо, пази се да не натиснеш тия работи. *(Към стражаря.)* Мишо, я занес тия опасни зърна по-далеко. *(Стражарят взима маргарита и го оставя на креслото.)*

Каракалпаков *(надзира в сандъка)*. Тук има друга кутия, атлазена. Отвори я. *(На Чушкарова.)* Разправи ми, любезний господине, какви са тия шарени топки?

Чушкаров. Топки? *(Отстъпва.)*

Каракалпаков *(също отстъпва)*.

Г-жа Трифкович. Ово е бонбони, господине.

Каракалпаков. На бонбони прилича, но възможно е в тях да се крие нещо опасно. Злодейците са изкусни да прикриват оръдията си. . . Тури и това настрана.

Стражарят отнася бонбониерата на канапето.

Г-жа Трифкович. Я върло ги волим. *(Хрусва няколко.)*

Каракалпаков *(отскача уплашен)*. Безумнице, ще стане взрив в устата ти.

Г-жа Трифкович. Ща е взрив?

Чушкаров. Експлозия.

Г-жа Трифкович. Експлозия? *(Смее се.)* Глътнах све. Експлозия слезе в корема. *(Бара си корема.)*

Каракалпаков. Госпожо, не пипайте. *(Към стражаря.)* Измъкни под дрехата оня топчест ящик Полска. *(Стражарят го слага на масата.)* Отвори.

Г-жа Трифкович. О!

Демира *(дърпа за лакет Чушкарова. Ниско)*. Хайде, че аз бързам. Да ти кажа тук, пък ти напиши, аз после ще дойда да взема книгата. Пиши, че мъжът ми е луд, изгубен човек. . . Пък аз съм още млада, грехота е да си вечно тъй. . .

Чушкаров. Невясто, остави ме сега!

Каракалпаков. Тука някакъв бял прах. *(Ниско.)* Дявол ме взел, не знам какво нещо е динамита: в зърна ли е, в прах ли или във вода? *(Високо.)* Чушкаров, какво е това?

Чушкаров. Не знам. *(Отстъпва.)*

Каракалпаков. Що се плашиш? *(Отстъпва и той.)*

Г-жа Трифкович *(към пристава)*. Ово е за ово. *(Прави движение с ръка, като че си пудросва лицето.)*

Чушкаров *(държи я за лакета, тихо)*. Ти си се заклела да ме погубиш днес.

Г-жа Трифкович. Како?

Каракалпаков *(ниско)*. Тази му е ятак. Иска да ме излъже. *(Към стражаря.)* Вади другите. *(Стражарят изтегля корсет и го държи високо.)*

Г-жа Трифкович. Корсет!

Каракалпаков. Корсет, ама чакай, тука има нещо вътре. *(Бара.)* Трябва да се разпори да видим.

Г-жа Трифкович *(смее се)*. Има, има: бамбук. Да стоят груди полни. Мужи полни груди обичат. *(Посочва себе си.)*

Демира *(сърдито)*. Я я виж!

Каракалпаков *(ниско)*. Тука вече няколко подозрителни работи, които трябва да се изследват. Чушкаров е много гузен. *(На стражаря.)* Вади всичко, да видим какво има отдолу.

Стражарят вади и показва една нощна риза — деколте, един синтер, дълги черни чорапи; едни бели гащи, с тантелени крачоли.

Г-жа Трифкович. Срамота... Толкова мужи *(показва към публиката)*, да гледат ови тайни женски ствари.

Демира. Пък ние там не носиме такива маймунски работи. Гащи са само за мъжете.

Каракалпаков *(на стражаря)*. Вади, вади. *(Стражарят вади едно огледало, разноцветни ленти, кърпички, сърмени пантофки.)*

Г-жа Трифкович. О, лепа ствар.

Драгалевски *(влиза)*. Какво става тука, господин Каракалпаков?

Демира *(ниско)*. Лудият!

Каракалпаков. Драгалевски, не приближавай.

Драгалевски *(ниско)*. Но що дирите?

Каракалпаков *(ниско)*. Динамит.

Драгалевски. Тогава ме няма тука. *(Тръгва към стаята си, като гледа уплашено.)*

Каракалпаков *(ниско)*. Отде ми дадоха тая проклета работа? *(Надзира в сандъка.)* Там има нещо увито в хартия. Прилича на шише. Чакай, това ще е. Отвий го. *(Отстранява се.)*

Стражарят хвърля хартията на пода.

Чушкаров *(също се отстранява)*. Какво е там?

Каракалпаков. Ето динамита.

Чушкаров. Динамит? *(Отбягва.)*

Драгалевски *(също отбягва)*.

Каракалпаков *(отбягва)*. Остави го полека на оная маса, да не стане взрив. *(Към Чушкарова.)* Господин Чушкаров, гледам, че и ти се плашиш. Заповядайте с мене на полицията, а тук ще заключим и ще оставим стража.

Драгалевски *(на Каракалпаков)*. Господин Каракалпаков, но ние имаме дуел подир малко.

Чушкаров *(на Каракалпаков)*. Да, дуел имам. Протестирам!

Каракалпаков. Не ми трябва дуела ви. *(Към г-жа Трифкович, която се оглежда в огледалото.)* Госпожо, и вие ще дойдете като съучастница.

Г-жа Трифкович *(очудено)*. Како?

Каракалпаков. Елате на полицията.

Г-жа Трифкович. Я? Па защо?... Господине, моя куча честна куча.

Демира *(ниско)*. Честна, честна, твоята къща. А изгалатваш чуждите мъже! Но аз да си изляза. При тия хора нямам работа. *(Излиза.)*

Каракалпаков. Не ми трябва вашата куча. Динамитът се намери в тоя сандък.

Г-жа Трифкович *(слисана)*. Како? Ово мой сандък?

Влиза Амалия от дъното.

Амалия *(спуща се към г-жа Трифкович, която държи още огледалото)*. Ах! Ти ли ги доведе да ми гледат в сандъка? Всичко разровено, разхвърлено. Ох, боже!

Г-жа Трифкович *(гневно)*. Вам не е ли срамота у мужку собу свое рухо да криете? Моя куча е честна куча.

Амалия *(съглежда белите си дрехи)*. Ах, и гащите ми, и ризите ми. *(Хвърля се яростно на г-жа Трифкович.)*

Каракалпаков *(отдръпва Амалия)*. Стой, госпожице, да се разберем.

Чушкаров. Амалийо, нищо няма да ти се изгуби.

Каракалпаков *(на Амалия)*. Как, ваш ли е тоя сандък? И вие ще дойдете на полицията. *(Ниско.)* Аз открих цял комплот.

Драгалевски. А! Комплот!

Г-жа Трифкович *(на Каракалпаков гневно)*. А вие мене не можете да на полиция водите. Вие не можете. Аз имам конзула мой, аз ще телеграфирам на министра в Београд, на краля, на Франц Йозифа, на цар Немачки. Вие мене ме не знаете коя сум. Я сум г-жа Трифкович, господин пристав!

Каракалпаков *(съглежда торбата и вади книжата)*. Какви са тия ръкописи?

Чушкаров. Не знам.

Каракалпаков *(изглежда го подозрително, ниско)*. Изчерви се, гузен. *(Навежда се, взима един лист и чете.)*

От никого се не боя,
за славата живея аз,
за славата ще да умра
и нека чуй светът тогаз.

(Към Чушкарова.) За-каква слава се говори тука?

Чушкаров. Съвсем не знам чия е тази торба.

Каракалпаков *(вдига друг лист и чете)*.

Нека гинат враговете
на народния олтар,
ах, на змийте домовете
чака гибел и пожар.

(Към Чушкарова.) За кои врагове се пише тука, кои домове очаква пожар? Какви са тия змии?

Чушкаров. Отде да знам, аз не пиша стихове.

Каракалпаков. Тук има подпис: Аврам Лучезарний. Кой е този Лучезарен?

Стражарят се навежда и събира книжата.

Чушкаров. Вие видите, че това е някой луд човек. . .

Каракалпаков *(ниско)*. Кому ги дрънкаш ти, байно? Това е от някой динамитаджия, твой съучастник. *(На стражаря.)* Събери тия книжа в торбата и нея ще носиме на полицията.

Драгалевски *(ниско на Каракалпакова)*. И мене ми се види подозрителна тая работа.

Каракалпаков *(ниско)*. Аз още от първата дума, която прочетох, разбрах това.

Драгалевски *(ниско)*. Аз ми се чини, че този Аврам Лучезарния. . . трябва да е някой. . .

Каракалпаков *(тупа го по рамото, ниско)*. Знам, знам, знам.

Демира *(връща се)*. Забравих торбата. Пак са ги пръснали. *(Събира книжата.)*

Каракалпаков. Ти, булка, от кого имаш тия опасни ръкописи?

Демира *(клекнала)*. Ами те са от мъжа ми. Какво ги разпръсна тъй? Това е не боклук! Това са скъпи

работи. Аз от тия книжа искам да живея и да храня децата си. *(Нарамва торбата на гърба си.)*

Каракалпаков *(ниско)*. Как се преструва. *(Високо.)* Булка, и ти ще дойдеш на участъка.

Демира. Аз, защо?

Каракалпаков. Там ще бъдеш разпитана.

Демира *(става)*. Господине, ще ме докачиш на честта! *(Плаче.)* Ах, горкана аз, какво ми дойде на главата! *(Енергично.)* Аз бунтовница ли съм, комита ли съм, хайдуткиня ли съм? Мъж ми, мъж ми е болен сега в ума — разболя се, за да пише за народа, но той е славен списател, който го знай цяла България!

Каракалпаков *(ниско)*. Дявол да ме земе, не чета книги, та не знам нищо за тоя Аврам Лучезарният.

Демира *(поглежда Драгалевски)*. Питайте негова милост, който го познава, били са приятели.

Каракалпаков *(на Драгалевски)*. Вие сте приятел с Лучезарния?

Драгалевски *(смутен)*. Някога сме се познавали. . . Но нито зная, че той е писател.

Демира. Как не знаете? Нали ти носих днес книжата му и ти ги видя?

Драгалевски. Много ми трябваха неговите книжа. *(Гледа яростно Демира.)*

Демира *(ниско)*. Как се пули! Да стоя настрана. *(Отстъпва.)*

Каракалпаков *(ниско)*. Смути се. Одеве казваше, че не познава Аврама Лучезарният. *(Високо.)* Господин Драгалевски, и вие ще дойдете на полицията!

Драгалевски. Защо?

Каракалпаков *(на себе си)*. Кой ще е тоя Аврам Лучезарният? Ще питам дома децата. Те са поучени от мене. *(Високо на стражаря.)* Мишо, подкарай ги.

Стражарят бута Чушкарова и Драгалевски към вратата: прави знак и на жените да вървят. Всичките едновременно викат сърдито.

Драгалевски. Протестирам, това е насилие над почтен човек!

Чушкаров. Вие нямате право. Протестирам!

Г-жа Трифкович. Я код Франца Йозифа! Я сум госпожа Даница Трифкович! Я, моя куча... Ово е безобразлук.

Амалия. Това е скандал! Аз в Букурещ с принцове и министри...

Демира. Чак при княза ще ида, да ви кажа аз вам!

Каракалпаков. Молим, марш! *(Разперя ръцете си и ги кара към вратата.)*

ЯВЛЕНИЕ 5

Горните и Цочев

Цочев *(влиза)*. Какво има тука?

Каракалпаков. Участниците на комплота. *(Сочи съм четворицата.)*

Цочев. Комплот?

Драгалевски *(на Цочева с отчаян вид)*. Дуела пропада. Ще ни карат на полицията.

Цочев. Какъв комплот?

Каракалпаков. Комплота с динамита. *(Посочва шишето на масата.)*

Цочев *(взема шишето да го гледа)*.

Каракалпаков. Предпазливо.

Цочев *(смее се)*. Това е английска горчица, в прах.

Амалия *(очудена)*. Горчица в моя сандък?

Каракалпаков. Как? Горчица? Динамит?

Цочев. Такъв динамит аз го ям всеки ден на трапезата си. *(Лизнува праха.)* За това ли бе тая врява?

Каракалпаков *(шепне нещо на Цочева, после по-високо)*. Господин градоначалника получи два доноси.

Цочев *(ниско на пристава)*. Някои шегаджии са се подиграли с вас. Потъпчете тая работа, че ще ви се смеят гъските. *(Шепне му пак.)*

Каракалпаков *(ниско)*. Аз съвсем се изгубих в тая каша. *(Към г-жа Трифкович и Амалия.)* Вие сте свободни.

Г-жа Трифкович *(гордо)*. Уплаши се.

Цочев. А Чушкаров?

Каракалпаков. Той ще дойде с мене.

Драгалевски. Това е невъзможно!

Демира взима си торбата и тихо излиза.

Цочев. Невъзможно. Господин Чушкаров има дуел сега. Ако ви потрябва, от мене го искайте. Аз впрочем сам отивам при градоначалника сега.

Каракалпаков. Тогава вие отговаряте за неотклонението му. *(Ниско.)* Всичките ми трудове на дявола отидоха. *(Излиза.)*

Чушкаров *(ниско)*. Цочев, изяде ми душицата. Адът те прати...

Драгалевски *(ниско)*. Цочев, да те убие господ.

Цочев *(извръща се)*. Какво?

Драгалевски. Псувам пристава... Щеше...

Цочев *(на Чушкарова)*. Насмалко щяхме да пропуснем дуела.

Чушкаров. Да... Аз се бях уплашил... *(Ниско.)* Иска ми се да му изкарам гръкляна.

Цочев *(гледа си часовника)*. Подир малко ще потеглим на Курубаглар. Секундантите вече са долу. *(Запушва папироса.)*

Чушкаров *(ниско, с отчаян вид)*. Сега излезте мъртви, да влезем живи.

Чушкаров *(ниско с отчаян вид)*. Тоя проклет Цочев. Аз съм пропаднал човек.

Цочев *(извръща се.)* Какво казваш: «Цочев»?

Чушкаров. Казвах си: да не беше Цочев — пропадна дуела.

Цочев *(гледа го ухилено)*. Чушкаров, ти ми наумяваш Рошфора.

Чушкаров. Рошфор?

Амалия излиза.

Цочев. По някои чърти в лицето... Той е имал може би сто дуела.

Чушкаров *(ниско)*. Аз, Рошфор? Удари го глезена.

Г-жа Трифкович *(на Драгалевски)*. Госп - дине, платите си наема.

Драгалевски *(сърдито)*. Нямам сега време.

Г-жа Трифкович. Мои пари по-напред, па тогава умирайте.

Драгалевски. Не ме безпокой, че ще те удавя.

Г-жа Трифкович. Ща? Я не се боим, господине. Я от пристава не сум се побояла. Я можем код Франца Йозифа... Код царя немачкаго... Аз съм госпожа Трифкович. Па йош и друго да вам кажем: убиен си или наранен само, кажи да те влачат на друго място, нечем моя куча да плещете. Моя куча честна куча. *(Излиза.)*

Чушкаров ходи развълнуван, Драгалевски седи на кресло, навел глава към земята. Цочев шуми и ги поглежда сегиз-тогиз.

ЯВЛЕНИЕ 6

Цочев, Веселинов, Чушкарови Драгалевски

Веселинов *(влиза, взима Цочева настрана, отпред на сцената и му шушне оживено)*.

Додето трае разговора между Цочев и Веселинов, Чушкаров продължава да ходи развълнуван, а Драгалевски гледа към земята. Чушкаров отива да седне на отсрещното кресло, но като вижда там шапката на Драгалевски, захвърля я, па сяда. Драгалевски след малко става, взима шапката от главата на Чушкарова, захвърля я и пак сяда. И двамата си разменят зверовити погледи.

Цочев *(ниско на Веселинова)*. Що думаш?

Веселинов *(също ниско)*. Да, да. Отидох при градоначалника и щом чух, че полицията отишла да арестува Чушкарова, разбрах, че тука има интрига. Градоначалникът ми показа два анонимни доноса. Доносите са писани нарочно с черковни букви. Аз го помолих и той ми ги даде временно. *(Разтваря едното писмо и чете ниско.)* «Господин градоначалник, вие

търсите хората на динамита? Побързайте още сега да повикате адвоката Чушкаров на полицията и да го разследвате. Чушкаров е душата на тая престъпна банда. Погрижете се за неотклонението му. Един приятел на правосъдието.»

Цочев *(гледа внимателно писмата)*. По това мъчно може да се заключи.

Веселинов. Не бързай. Пък единия плик е написан с обикновени букви. *(Показва му един плик.)* Виж. Теб те вика съдът за експерт.

Цочев *(гледа плика, стреснат)*. Ах! Чушкаровият почерк. Но какво значи това? Аз съвсем не разбирам?

Веселинов. Това значи, че в някакъв момент на бързина или залис забравил и плика да надпише с преправени букви.

Цочев. Ах! *(Гледа смаян Чушкарова. Ниско.)* Ти обади ли подозрението си на градоначалника?

Веселинов. Не, защо ще позоря нашия беден приятел!

Цочев *(вдига хвърлената от стражаря хартия и я чете)*.

Веселинов. В тая хартия беше увито шишето с горчицата.

Цочев *(отива настрана и чете ниско)*. «Велзевулови гащи», комедия в четири действия от Р. Драгалевски.

Веселинов. Това е черновка на началния лист на комедията на Рача. *(Усмихнат.)* Разбра се работата. *(Към Драгалевски и Чушкаров.)* Господа, готови ли сте?

Драгалевски. Готов съм.

Чушкаров. Готов съм.

Цочев *(на Драгалевски, показвайки му засмян листът)*. Ти неблагоразумно си постъпил, като си увил листът във «Велзевуловите гащи»!

Драгалевски *(поразен)*. Кой? Аз? Кой е влязъл в стаята ми да бърника.

Цочев. Същият, който е писал писмото с черковните букви!

Драгалевски. Не! Аз!... Как може?... Това някой...

Цочев. Тс... Мълчи!

Драгалевски *(ниско)*. Как не съм забележил, че увивам в тоя лист?

Чушкаров *(на Драгалевски иронично и тържествующ)*. Ах ти, герой!

Веселинов *(на Чушкаров, показвайки му писмото и плика)*. Това твое ли е?

Чушкаров *(поразен)*. Ах! *(Ниско)*. Пустата Амалия, подаде се тогава и в бързината забравих...

Драгалевски *(на Чушкаров иронично и тържествующ)*. Ах, ти, рицарьо!

Веселинов. Стига взаимни комплименти, господа. Никой друг няма да узнае тайната! Скъсвам писмата. *(Скъсва ги.)* Сега направете ни удоволствието да ви видиме, че геройски си подавате ръка и рицарски се целувате.

Драгалевски и Чушкаров си подават ръка и се целуват, после прихнуват да се смеят. Смеят се и Веселинов, и Цочев.

Веселинов. Тъй конец дело украшает.

Цочев. Значи дуелът...

Веселинов. Отлага се за други век. Сега иди долу и поръчай шампанското.

Цочев *(излиза, смеейки се с глас)*.

Веселинов. Подир толкова душевни тревоги, господа, които изпитахте, заслужава да си чукнете чашите с шампанско.

ЯВЛЕНИЕ 7

Горните, Амалия и г-жа Трифкович

Влизат г-жа Трифкович, Амалия и три други певачки

Веселинов. А, драги гостенки, вие идете да изпращате приятелите? Не става нужда. Чушкаров и Драгалевски се помириха благодарение на нашите големи усилия.

Певачките *(радостно)*. Да живеят!

Г-жа Трифкович. Живео! Сега и мой наем.

Амалия се спуща и прегръща Чушкарова.

Г-жа Трифкович *(отдръпва я строго)*. Госпожице, немой, моя куча...

Райна *(влиза запъхтяна)*. Рачо, истина ли е, каквото ми каза долу господин Цочев?

Драгалевски. Ние се примирихме.

Райна се хвърля на врата му и го целува.

Г-жа Трифкович. Ето и тая. Госпожице, моя куча...

Веселинов. Честна куча! *(Смее се.)* Госпожа Трифкович, тя му е годеница.

Г-жа Трифкович. А!

Цочев *(влиза, сподирен от слугата, носещ бутилки с шампанско)*. А, имаме и други гостенки?

Веселинов *(на слугата)*. Наливай.

Слугата отпушва с шум бутилката и налива чашите с шампанско. През това време Чушкаров и Драгалевски сбират по пода късовете от писмата. Слугата подава чашите.

Веселинов *(вдига чашата)*. Да пием за здравето на приятелите, които в последния момент разбраха, че само отечеството има право на техния живот и кръв. Ура!

Чукат се и пият. Грамофонът отдолу засвирва валс.

Цочев. Чувате ли? Валс! Тъкмо навреме. Хайде

Хваща се за една певачка и валсира. Чушкаров се хваща с Амалия, Веселинов с друга певачка и валсират. Драгалевски хваща Райна да играят. Тя след малко колебание приема и валсира с него. Г-жа Трифкович няколко време се озърта за кавалер, па се хваща със слугата.

Завеса.

БЕЛЕЖКИ

СЪКРАЩЕНИЯ

НГ — вестник «Народний глас». Издател и притежател Д. В. Манчов, Пловдив, г. I—VII, юли 1879—август 1885.

БСб — списание «Българска сбирка», Пловдив — София, 1894—1915, редактори: С. С. Бобчев, Маджаров, Н. Бобчев.

С — Ив. Вазов, Съчинения, т. I—XXVIII, София, Книгоиздателство на Ал. Паскалев, 1921/22 (т. I—III са излезли под заглавие «Пълно събрание на съчиненията»).

Х—I — «Хъшове», драма в пет действия, Издава централната книжарница на Т. Ф. Чипев, С. 1894 г., 148 с.

Х—II — «Хъшове», драма в пет действия и една жива картина. Второ, съвършенно преработено издание. Издава Книжарницата «Българска литература» в София на Т. Ф. Чипев, 1899 г., 121 с.

Р—I — «Руска», драма в четири действия, издание и печат на Д. В. Манчов, 1883 г., 76 с.

Р—II — «Руска», драма в 4 действия от Ив. Вазов. Второ издание. Пловдив. Издание и печат на Д. В. Манчов. 1889 г., 60 с.

Р—III — «Руска», драма в 4 действия от Ив. Вазов. Трето издание. Пловдив. Книжарница Драган Манчов, 1907 г., 44 с.

МЧ—I — «Михалаки чорбаджи», комедия в 2 действия от И. Вазова. Пловдив, Свещов и Солун. Печатница и книжарница на Д. В. Манчов, 1882 г., 54 с.

МЧ—II — «Михалаки чорбаджи», комедия в 2 действия от И. Вазова. Второ издание. Пловдив. Печатница и книжарница на Д. В. Манчов, 1891 г., 46 с.

Иван Вазов е автор на шестнадесет драматургични творби — революционни, битови и исторически драми и комедии. Всички те са органично свързани с поезията и белетристиката му по отношение на тематиката и идейното си съдържание и носят същия

патос. Пет от тях са преработки на епични творби: «Хъшове» — драматизация на повестта «Немили-недраги», «Под игото» — на романа «Под игото», «Руска» — на поемата «Загорка», «Казаларската царица» — на романа «Казаларската царица» и «Към пропаст» — на повестта «Иван Александър». Както в преработките, така и при създаването на оригинални драматически произведения, Вазов се проявява като майстор на сценичната конструкция и на диалога в духа на романтичната драматургия — с подчертана склонност към сценично ефектни и психологически напрегнати ситуации.

Като драматически писател Вазов е тясно свързан със състоянието и задачите на българския театър от онази епоха. Той основно познава неговите проблеми и активно участвува като писател и общественик в борбите за изграждането на български национален театър.

На театъра той възлага извънредно големи задачи за израстването на младата българска култура. Неговата роля определя в една своя статия (Съб.съч., 1957, том 18,стр. 15) по следния начин: «Театралните представления и в древността, и в новите времена са се считали и се считат като най-прями средства за образованието на народната маса, за запознаването ѝ с нейните вероизповедни възрения, с нейните политически съдбини, с нейното социално положение. Те са най-лесен начин да се изобличи един обществен порок, да се осмее една глупост, да се прослави една гражданска добродетел. Театърът е най-достойний способ, чрез който може да се възпроизведе, изтълкова и проведе в народната среда една патриотическа мисъл и да се възбуди в нея въодушевлението и пламенът на решителността и самопожертвованието.» На тези демократични и патриотични принципи е подчинено и собственото му драматургично творчество, те го ръководят и при участието му в дискусиите около проблемите и състоянието на тогавашния театър.

Вазов многократно се е изказвал по проблемите на драматургията и театъра. Всичките му оценки са обосновани от нуждите на времето: «Трябва да се признае, че Шекспир ме е остаял хладен. Удивлявам се на тънкостта на психологическия му анализ на човешките страсти, на дълбоката му философска мисъл и на всичко шекспировско у него, но при гледането неговите пиеси съм остаял хладен. . . Аз оставих театъра с неговите трупове на сцената, душевно сломен и разнебитен (по повод на представлението на «Отело» в салона на Славянска беседа през 1899 г. (бел. ред.) и енервиран, и недоволен. Не, класически пиеси у

нас още е рано да се играят. Що не ни дават Сърдарачка, поне ще се смеем. Груб смях наистина, но весел. Ние нямаме комедии български. Зла орисия виси над нашата драматическа литература. Тя се захвана едно време с комедии и свърши почти с нищо. Нейната яловост и безсилие в това отношение е поразителна. Има часове, когато съжаляваш, че нямаме поне един Станчев. Та Станчевските панаирски комедии днес би имали повече оправдание от ония чужди уродливи и цинични фарсове, които сегиз-тогиз се дават на нашата сцена. Изключение прави Гоголевия Ревизор, пиеса вечно хубава, дишуща висок комизъм, горната струя в който е понятна само на руския човек. . .» (из «Ситнежи», подписани Н-чев, 2. II. 1899 г. — в. «Мир», бр. 642 от 6. II. 1899 г.). В писмо до редактора на в. «Развигор» (писано на 17. IV. 1920 и публикувано през март 1921 г.) Вазов пише: «Имам само един укор да направя на Народния театър: защо той ни дава и пиеси като «Мъртвешки танц», «Адам, Ева и змията», «В ноктите на живота» и други подобни символични дивотии — извинете за израженията! Кому са нужни те? Кой разбира тия мъгливи шаради? Какво възпитателно, облагородяюще влияние могат да упражнят те въз сърцето и душата на българина? Защо се изтезава вниманието на зрителите, които си дават парите за друга духовна храна, отговаряща на развитието им и на нашите нравствени нужди? Защо се трепят с тях и силите на артистите, които се мъчат като дяволи да предадат живот на безжизнени и нелепи творения, родени от болнави въображения, жадни да поразят с нещо ново, чудато и странно блазираната публика на Запад? Нека си ги играят там. Нам не ни трябват. Нам е нужно нещо здраво, човешко, действително художествено. Поврага тия чужди пиеси!. . . Ето например тоя Хамсунов психологически булгур — «В ноктите на живота». . . Убеден съм, че всички почти, които са видели тая пиеса, са скучали, недоумявали и са си били главите да отгатнат кое е достоинството на тая забъркана символизация на нещо непонятно нам и като мене са излазяли от театъра разочаровани и отегчени. Такъв е случаят и с другите символически пиеси, даже и с някои от Ибсеновите, изгонени вече из повечето театри в Европа. Убеден съм, че всички споделят моето «еретическо» мнение, но не дръзват да го изразят гръмко от страх да не минат за малокултурни — бай Ганю е много честолюбив!

Това исках да кажа.»

Особено голямо внимание Вазов отделя на българската драматургия, която според него в най-висока степен може да задово-

ли нуждите на обществото: «. . .Желателно е да видим на сцената и български пиеси — пише Вазов в «Беседи под зимното небе» (подпис Белчин, във в. «Мир», бр. 1724 от 11. XII. 1905 г.) Слаби са ще кажете, но какво от това? След слабите ще дойдат силните. Нашата литература даде хубави неща в областта на повестта, лириката, сатирата и пр. Защо да не е способна да даде и в драмата? Нима И в а н к о, едничката, която се представлява, не е една слаба драма? А вижте с какъв възторг се посреща и днес представлението ѝ. Защо това? Защото е б ъ л г а р с к а. Колкото хубави и да бъдат чуждите драми, колкото и съвършени да бъдат по техника и психологически анализ, те изобразяват чужди хора, чужди среди, чужди атмосфери. Българската душа жаднее да види и своя, да се повълнува от радостите и скърбите, които пълнят нашия живот.»

В интервюто «Из интимния живот на нашите знаменитости» (печатано в сп. «Светлина», год. XIII, 1905, кн. 11—12 и год. XIV, 1906, кн. 2, дадено от Вазов по повод беседата на д-р К. Кръстев за него, произнесена в град Елена и публикувана в сп. «Мисъл», 1905, кн. 7) се казва: «За нашата съвременна драма г. Вазов мисли, че тя е замръзнала на една точка, че тя е мъртъв род. Причината състои в това, че нашите театри, столичните и провинциалните, са изгонили из репертоарите си български пиеси. А понеже драматическото произведение се пише главно не за четене, а за представляване, то никой не пише драми само за да има удоволствието да ги гледа по полиците на книжарниците.

Истина е, че това афоресване на българските драми от театралните трупи се дължи много на «маханджийската» наша пазиборе критика. Тя се нахвърля с канибалско остървенение против всичко българско, що се появи на сцената. Тоя страх парализира и авторите. Ние, по старобългарски глупави и низки привички, гоним всичко наше. Чуждото ни е по-мило и винаги по-добро, било то и смет. Ний видяхме да се дават у нас чужди драми, често никакви по идея и изпълнение, и нищожни или вредни по морала си, от които публиката, сред гръмките ръкопляскания, които им се дава от снобизъм и от приличие, завръща се у дома си разочарована и угнетена, и с тягостни впечатления. Това се случва даже когато е присъствувала и на драми, признати от чуждата критика за художествени. Ибсен, Хауптман, Горки, Чехов са добри, но те са добри и понятни у дома си, за нас са чужди, малко понятни и ненужни. Бездарната Войникова комедия «К р и в о р а з б р а н а т а ц и в и л и з а ц и я» днес по би имала оправдание на нашата сцена поради идеята си, та ако ще и поради ко-

мизмът си, груб наистина, но комизъм верен, български. Това е, разбира се, един парадокс и никой не би съветвал да се дават подобни слаби пиеси. Но новите ни писатели са способни да напишат несравнено по-добри, но и като напишат, ще бъдат захвърлени. «Въобще, продължи г. Вазов, аз не намирам добре да ни хранят с разни немски и руски драми, в които се изкарват пред нас субекти ненормални, психопати, морално разбити, нищожни и полуидиоти, с една реч: болни хора, с каквито са напъстрени главно руските драми, що видяхме на сцената. Защо ни е да гледаме тия изкилени същества? Каква нравствена полза можем да извлечем от подобни драми, каква естетическа наслада и какво облагородяюще? Нашият живот е съвсем друг, нашият живот е млад, кипящ, полето ни е открито за всякакви пориви и благородни стремежи. Нека ни бъдат като пример за подражание не изкълчени натури, болнави и сломени души, а силни образи, а хора със силни воли и с железни характери. Това трябва да ни даде нам драмата, това трябва да ни дава и литературата изобщо» (настоящото издание, т. X, 369—370 стр.).

Вазов е запазил жив и неотслабващ интереса си към драмата и театъра до края на живота си. Посещавал е почти всички представления на Народния театър — в спомените на проф. Шишманов са запазени неговите бележки и коментари за техните литературни и театрални качества. Пред своя биограф той е правил изказвания и върху по-общи проблеми на драматургията, например: «18. IV. 1910. Вазов иска да напише един увод към една от драмите си, в който да изложи своите възгледи върху ролята на драматическото изкуство.

Драмата трябва да действува възпитателно.

— «Мислиш ли, че аз не бих могъл да напиша някоя драма à la Петко Тодоров или Страшимиров? Не искам.

Ибсена не го разбират у нас. Нашата публика е за романтични драми. Но аз ти обещавам, че ако съм жив, след една-две години ще ви дам и една с о ц и а л н а драма. Да видят, че аз не съм само тесен националист» (Иван Д. Шишманов. Иван Вазов. Спомени и документи, София, 1976, стр. 383).

Вазов е следял отблизо театралния живот в Пловдив след Освобождението и във вестник «Народний глас» е давал оценки почти на всички театрални прояви, като е отделял особено внимание на проблемите на националния български репертоар и на сценичното майсторство. Основна предпоставка за успех той вижда в създаването на професионален театър; ето защо многократно и в

различна форма настоява да се отпуснат субсидии за изграждането на държавна театрална трупа. Водеща идея на многобройните му изказвания по театрални въпроси е стремежът към висок професионализъм, борбата срещу пошлостта и посредствеността.

Към собственото си драматургично творчество Вазов се е отнасял с изключително чувство за отговорност. Пиесите си той е преработвал основно, съобразявайки се със забележките, които е получавал; той е работел върху тях до последния момент, внасял е промени и поправки в процеса на репетициите до самата премиера.

Той е бил особено взискателен към сценичните реализации на своите творби и е вземал дейно участие при тяхното поставяне. По сведения на Ив. Попов и на други театрални дейци от онази епоха той е следял работата на театралния колектив през цялото време — като се започне от разпределението на ролите, което много пъти е правел сам, използувайки в пълна степен традиционното право на автора, при което не е отстъпвал от своите решения дори влизайки в конфликти с дирекцията на театъра (поради такъв конфликт е отложено представянето на пиесата «Престолът»).

Вазов се е вълнувал от обществения отзвук на поставените негови пиеси, следял е представленията и е поддържал тесни връзки с режисьорите и актьорите. Този негов интерес, при огромния му авторитет на народен писател, е бил извънредно полезен за развоя на българския театър, тъй като е стимулирал творчески театралните дейци. Така например, по спомени на Иван Попов, извънредно благотворно се е отразило следното писмона писателя до колектива, реализирал постановката на пиесата «Б о р и с л а в»:

«До Господина директора на Народния театър

Господин директоре,

Чест имам да Ви помоля да съобщите на артистките и артистите, вземали участие в представленията на драмата ми «Борислав» следните ми редове:

Драги артистки и артисти,

След петдесетото представление на «Борислав» чувствувам потреба да ви изкажа публично колко съм задължен вам за успеха, който вчера отпразнува Народният театър; ползувам се от сегодния случай да ви повторя и днес, чрез печата, израза на благодарността си, която толкова пъти лично съм ви изказвал при постоянния и растящ успех на пиесата ми, защото той главно се дължи на вашите благородни усилия да я одухотворите на сцената, да заразите душите с ония благородни вълнения, които сами преживявахте.

Вие, драги артистки и артисти, вложихте в своята игра всичката си енергия и въодушевление, за да въплотите с рядка изящност и вярност създанията на моето въображение, повече от това: вие успяхте чрез своя талант да предадете на скромната ми творба по-висока ценност и красота, вие допълняхте, вие също творихте.

Но вашата заслуга се удвоява с това, че при естетичната наслада, която доставяхте на зрителите, вие възкресявахте пред очите им с рядък реализъм виденията на едно славно минало, тъй мило на всяка българска душа.

Отпразнуваният вчера юбилей на първата драма, и то домашна драма, достигнала 50-то си представление, е радост и моя, и ваша, и на Народния театър, който вие и вашите колеги направихте да бъде обикнат.

И благодаря Ви, благодаря Ви горещо Вам, Огнянов, тъй безукоризнено художествен в Асеня II, Вам, госпожа Стойчева, неизразимо пленителна и нежна в Тамара, Вам, господин Т. Танев, тъй силно изразяващ Борислав, Вам, господин К. Стоянов, великолепно въплощаващ Кир Тодор, вам, г-жи Зл. Недева и Николова — първата тъй артистична в Зоя, втората тъй страстна в Ирина. И вам също моята признателност, г. Кирков, тъй силен и правдив в ролята на Гавраила, и г. Стойчев — с такъв безизкуствен хумор оживил веселия образ на деспот Слава. И на вас, артистки и артисти, изпълняващи останалите роли с такова старание и сполука, моята признателност.

Стискам другарски на всички ви ръцете.

1 юни 1917 г., София И. Вазов.» (По Ив. Попов. «Миналото на българския театър», т. III, стр. 40 от изданието 1953 г.)

Тясно свързан с традициите на реалистичната литература, един от създателите на оригинална българска драматургия, Вазов, който основно познава духа и нуждите на своето време, естетическите му вкусове и предпочитания, е и до днес един от най-значителните ни драматурзи. Драматургическото му творчество е основа на националния ни театрален репертоар. За това свидетелствуват и редицата преработки от съвременни автори на негови пиеси.

Тъй като пиесите на Вазов са писани много често за определени художествени състави или изпълнители, той е правел редица промени в текста. Освен това при всяко ново издание той е

осъвременявал езика, отразявайки интензивното развитие на нормативния комплекс. С нарастването на неговото майсторство на драматург са се налагали и някои основни преработки на творбите му (какъвто е случаят с драмата «Хъшове»)

Вазов проявява интерес към драматургията още от младежките си години. През 1868 г., след завръщането си в Сопот, той започва да пише историческа драма със заглавие «Светослав Тихо». Пред проф. Ив. Д. Шишманов той казва: «Но аз имах вече и по-високи мечти. Почнах да съчинявам именно и една драма «Светослав Тихо», предполагаем син на Константин Тиха.

Не помня вече плана на първия си драматически опит, а само едно-две имена: войвода Дан и царица Ирина. Върху тая драма работих много, но и тя изгоря в Сопот» (настоящото изд., т. X, стр. 469).

За ранния интерес на Вазов към драматургичното изкуство свидетелствува и следното признание, отнасящо се към същия период (1868—1870): «Но което беше особено от голямо значение за мене, то е че «Courrier d'Orient» даваше на абонатите си и няколко книжки подарък (премий) от една малка френска библиотека. Аз си избрах следните: «Федра» от Расина (от нея и днес помня още монолога на Терамена), «Разбойниците» («Les Brigands») от Шилера и «Внукът на Рамо» (Le neveu de Rameau) от Дидеро. А не помня кой ми донесе тогава подарък и двата тома от Молиера, които четях с увлечение» (настоящото изд., т. X, стр. 469).

Още първите драматични произведения на Вазов — «Михалаки чорбаджи», 1882, «Господин Мортагон» (в съавторство с Константин Величков), 1882, и «Руска», 1883, въпреки своите недостатъци се посрещат добре от публиката. За представленията на Вазовите пиеси «Руска» и «Михалаки чорбаджи» вестник «Съединение» (бр. 36 от 3 септември 1883 г.) пише: «Изобщо драмата се изигра с разбирателство и с пълна сполука. Въодушевлението, което бе обзело публиката, в никое друго представление не се е забележило. Че драмата е изящна и добре съставена и че тя се изигра тъй бляскаво, за доказателство служи и това, че при всяко падание на завесата публиката извикваше актьорите, за да им благодари.»

Насърчен от успеха си, Вазов продължава упорито да работи в драматургичните жанрове. През 80-те години той пише пиеса със заглавие «Скиптър и сопа», която не е запазена. Сведения

за нея намираме в кореспонденцията на Вазов с Константин Величков. «От драмата «Скиптър и сопа» до нас не е достигнал нито един лист. За нея научаваме от писмата на К. Величков. В първото от тях четем: «Съградвам те за драмата, която си написал. Защо не пишеш други работи, некасаещи се до политиката? Исках в това писмо изключително за литература да ти пиша, политиката ме пак отвлече.» Писмото носи дата 25 януари (6 февруари) 1887 г. Вазов ще е уведомил своя приятел за драмата си навярно през декември 1886 г. Пред вид на това трябва да заключим, че тая творба, поне в първата й редакция, е била написана още докато Вазов е бил в Цариград. Близо след половин година Величков иска отново сведения за драмата, чието заглавие съобщава за пръв път: «Пиши ми, ако си напечатал драмата си «Скиптър и сопа». В нито едно от намерените досега и обнародвани Вазови писма до К. Величков народният поет не говори за това си произведение, не споменава за него и в разговорите си с Шишманов. Изглежда, че по внушение на своя приятел той е изоставил «Скиптър и сопа». «Може би добре си сторил — пише му Величков по-късно, — че си турил под ключ последната си драма. За съвременните работи да се пише литературно не заслужава много. За тях приляга само газетната маниера за писание» (Величко Вълчев. «Иван Вазов. Жизнен и творчески път», С., 1968, стр. 310—311). Заглавието на неизвестната Вазова пиеса говори недвусмислено, че тя е била насочена срещу Батенберг, олицетворяващ тогава държавната власт и терора над русофилите в България.

На тая мисъл ни навежда и една анонимна дописка на «Свобода» от лятото на 1887 г., която отчасти допълня оскъдните сведения за «Скиптър и сопа»: «Г. Ив. Вазов, певецът и писателят на предателите, написал една драма «Падането на Батенберга» в четири действия. Понеже в тая драма г. Вазов псува и черни всичката българска интелигенция и хвали всичко руско и продажно у нас, то водителят на руските мракобесни полицейски вестници г. Катков напечатал в своята печатница труда на Вазова, като му издействувал едно възнаграждение от фонда на тайната полиция» (в. «Свобода», I, бр. 68, 27. VI. 1887, стр. 2).

«Бихме могли да свържем тия редове с клеветническото съобщение на «Свобода» от февруари същата година. И двете информации са навярно следствие от душенето на правителствените шпиони, пуснати сред емигрантите в Цариград и в Одеса. Агентите на Стамболов ще са се добрали навярно до някои данни за Вазовата пиеса. Стихотворения в Цариград Вазов едва ли е тво-

рил, но сатиричната драма «Скиптър и сопа», изглежда, наистина е била написана в Цариград и първото съобщение може би говори само за част от истината — че Вазов бил създал произведение, насочено срещу хората, които са го прокудили от родината му. Колкото се отнася до сведението, че Катков е отпечатал Вазовата драма, спомената тук със заглавието «Падането на Батенберг», ако не е резултат на умишлена интрига, то може да е плод на лоша осведоменост на агенти и доносчици. Защото преди още да се появят горните редове в печата, Вазов уведомява Величков, че бил сложил «под ключ» драмата си «Скиптър и сопа». Да дезинформира своя приятел, след като на няколко пъти му бил вече разказвал за това си произведение, поетът не е имал никакви основания» (Величко Вълчев, пак там.)

През втората половина на 90-те години най-силно привлича вниманието на зрителите първата му голяма драма — «Хъшове», 1894 (второ изд. 1899). И останалите драми и комедии на Вазов са будили оживени спорове — особено шумни около «Борислав», 1909 г.

По свидетелство на проф. Ив. Шишманов, Вазов е правил опити и в областта на киносценария: «6 април (1917). На кинематограф в Модерния театър. Даваше се някаква идиотска криминална драма.

Вазов ми разказваше, че някой си Куюмджиян отдавна бил го молил да му стъкми сценариото за една кинодрама из българския живот.

Съгласил се и цяла нощ не спал. Сюжетът щял да бъде от последните войни: един румънски офицер, изнежен, развратен, идва в 1913 с румънските войски в България — в Тутракан. Тук той задиря една българка. Но в 1916 год. Тутракан е превзет. Мъжът (или годеникът) на българката улавя в плен румънския офицер. Той е в неговата власт. Може да го убие, но на края великодушно му прощава. — За жалост, не харесах работата си и още през същата нощ я скъсах. И тогава само можах да заспя. Иначе щях да страдам от една натрапчива идея.

Тъй бях направил впрочем и с драмата си «Борислав». Бях я скъсал, защото не ми харесваше, а после я събирах парче по парче от коша. Ако не бях я скъсал, щеше да ме измъчи» (Ив. Д. Шишманов. «Спомени и документи», С., 1976, стр. 156—157).

В този и в следващите два тома от настоящото издание са включени печатаните приживе на автора пиеси от 1882 г. до

1921 г., издадената след смъртта му драма «Престолът» (публикувана за пръв път през 1947 г. от проф. Михаил Арнаудов), комедията «Двубой» (по ръкопис, съхраняван в музея «Иван Вазов»), както и намерените през 1967 г. два ръкописа: драмата «Тиран», 1894 г. и комедията «С чужди драг, в къщи враг». Написаният от Вазов (по поръчка на Ив. Д. Шишманов) за откриването на Народния театър «Пролог», 1907 г., е отпечатан в т. III от настоящото издание, стр. 307—318.

Текстът на драмите се печата по последния вариант, върху който авторът е работил. Не се взема пред вид изданието на Ал. Паскалев от 1921/22 г., тъй като не може да се изясни дали авторът е подготвил томовете с драмите; редица езикови промени представляват отклонения от практиката на писателя.

В ремарките езикът е осъвременен. Разликите с по-ранните редакции се посочват в бележките.

ХЪШОВЕ

(стр. 7)

Драмата е публикувана за първи път през 1894 г. под заглавие: «Хъшове». Драма в пет действия. Издава централната книжарница Т. Ф. Чипев, София, печатница «Прогрес», 148 стр. След това драмата се печата през 1899 г. под заглавие: «Хъшове», Драма в пет действия и една жива картина. Второ, съвършенно преработено издание. Издава Книжарница «Българска Литература» в София на Т. Ф. Чипев, Печатница на Георги А. Ножаров, 121 стр. Третото издание е направено пак от Т. Ф. Чипев през 1914 г. по изданието от 1899 г. и носи същото заглавие. За четвърти път драмата е отпечатана в том XVIII на С.

Драмата «Хъшове» е съвсем близка до повестта «Немили-недраги». При преработката Вазов е бил улеснен от това, че повестта е силно драматична, със стройна композиция и драматургично развитие на образите. Ето защо той е можел да вземе оттам не само основните сюжетни линии, но в редица случаи — и готови реплики и диалози. От повестта драмата се отличава с по-голяма стегнатост, напрежение и сгъстен ритъм.

Нова сюжетна линия в драмата е любовта между Владиков и Евгени. По-широко са разгърнати и образите на чорбаджиите.

Пиесата завършва с битката при Гредетин (живата картина), без да се проследява по-нататъшната участ на Македонски, с което се засилва романтичният патос за сметка на изобличителния (както е в повестта).

Отношението между повестта «Немили-недраги» и драмата «Хъшове» е обект на внимание още след първата постановка на пиесата. То е изследвано подробно от проф. Ив. Д. Шишманов в статията му «Хъшове», публикувана в сп. «Български преглед,» 1894 г., кн. I, 175—180 стр.

Първият вариант на драмата е поставен на сцената най-напред на 6 октомври 1894 г. от трупата «Сълза и смях» с огромен успех. Постановката е издържала петнадесет представления, което Иван Попов преценява като «нещо невероятно, небивало дотогава с никоя българска оригинална или преводна пиеса, която трупата «Сълза и смях» е играла в «Славянска беседа» (Юбилеен сборник «Иван Вазов», под редакцията на Хрисан Цанков, 1920, стр. 78). Постановката е осъществена с помощта на автора, който сам е разпределил ролите и е присъствувал на всички репетиции. «Ролите бяха грижливо разпределени от самия автор. Репетициите почнаха през септември, които Вазов с особена любов редовно посещаваше и правеше своите бележки, на актьорите. Всички артисти се подчиняваха на авторските забележки, с изключение на Сапунов, който играеше ролята на стария Бръчков» (пос. съч., стр. 76).

След преработката ѝ пиесата е играна многократно от редица професионални и любителски трупи в страната. Тя е една от първите постановки на новооткрития Народен театър. Премиерата се е състояла на 11 април 1904 г. Режисьор Иван Попов..

И г р а н а: 1904 г. — 1 път; 1907/1908 — 5; 1908/1909 — 3; 1909/1910 — 2; 1910/1911 — 4.

Представлението през 1904 г. е дадено в полза на членовете на трупата.

У ч а с т в у в а т: Михаил Владиков — Кръстьо Сарафов; Странджата—Гено Киров; Македонски — Иван Попов; Попчето—Петър Стойчев; Хаджията — Георги Стоянов; Мравката — Борис Пожаров; Дерибеят — Христо Ганчев; Владимир Бръчков — Васил Кирков; Старият Бръчков — Константин Сапунов; Добревич — Стоян Кожухаров; Г-жа Добревич — Шенка Попо

ва; Евгени — Мария Ив. Попова; Катинка — Мария Канели, Христович — Коста Стоянов; Говедаров — Владимир Николов; Първи руски доброволец — Белю Белчев; Втори руски доброволец — Стоян Кожухаров; Гробев — Неделчо Щърбанов; Мавроди — Неделчо Щърбанов; Един полицай — Белю Белчев; Друг полицай — Георги Златарев; Един файтонджия — Ставрев. (По-подробно за останалите постановки на «Хъшове» виж: «Летопис на Народния театър «Иван Вазов» (1904—1970) С., 1971 г.

В *X—I* след Ж и в а к а р т и н а Вазов дава следните Н я к о л к о у к а з а н и я:

«При представлението на Х ъ ш о в е, третето действие, като чисто епизодическо, може да бъде изпуснато без ущърб за драмата, в случай, че г-да актьорите ги затрудняват сценически мъчнотии, или намерат за нужно да съкратат времето.

Така също може да се изостави и живата картина, ако липсват нужните за нея декоративни принадлежности.

Поради относителното множество на действуващите лица в драмата (20 души), което ще надминува наличния състав на съществующите у нас театрални трупи, две или повече роли могат да бъдат изпълнени от един и същ актьор, съответствено предрешен и загримиран. Например, ролите на Странджата, Старий Бръчков и 2-рий руски доброволец (дей.1, 2 и 5) (в случай на пропущане 3-то действие); ролите на полицеинът, Гробева и 1-й русски доброволец (дей. 1 и 5); ролите на Мавроди и Христовича (дей. 1, 2 и 5) и пр.

Желателно е обстановката на сцените, както и вънкашността на действующите лица да бъдат т о ч н о т а к и в а, каквито са означени в текста на драмата — за да се запази и външний колорит на епохата и средата, които тя изобразява.

Ролята на Македонски непременно да се вземе от лице обладающе силен глас и дарбата на самороден, непринужден комизъм.

Поради относителното множество на действующите лица в

драмата (22 души), което ще надминува наличния състав на съществуващите у нас театрални трупи, две или повече роли могат да бъдат изпълнени от един и същ актьор, съответственно предрешен и загримиран. Например ролята на Мавроди (в I действие) и на Старий Бръчков (във II и V действие); ролите на Добревича или на Странджата (във II—IV действие) и на Гробева (в V действие); ролите на Крецулеско (във II действие — той само излазя на миг там), на Христовича (във II и V действие), на Първия ромънски стражар (в I действие), на Втория руски доброволец (в V действие); ролите на Втория стражар (в III действие) и на Първия руски доброволец (в V действие). И пр.

Разумява се, че при това комбиниране трябва да се зима пред вид не само външността на артиста, но и драматическата му дарба и особеност, които да отговорят на представените характери. И пр.

Ролята на Македонски непременно да се земе от лице, обладающе силен глас и дарбата на самороден непринужден комизъм. В трупата «Сълза и смях» тая роля е неподражаемо изпълнявана от г. Ив. Попов.

Желателно е обстановката на сцените, както и вънкашността на действующите лица, да бъдат точно такива, каквито са означени от автора — за да се запази и външний колорит на епохата и хората ѝ.

Живата картина подир последнето действие е обязателна. Актьорите, които ще фигурират в нея, са длъжни още от по-рано всякой да знае положението си и да се е упражнил в него. Това е необходимо, за да не става голямо забавяне подир спускането завесата и дигането ѝ пак. За тая цел насипа на укреплението и топа (те могат да бъдат направени от картон) трябва да стоят готови зад декорациите, и след падането на завесата, веднага да се изкарат на сред сцената, а около да стане групировката — при освещението на бенгалски огън.»

Свидетелство за Вазовия интерес и загриженост към сценичното осъществяване на драмата е и следната бележка към списъка на действуващите лица, добавена в *X—II*: «При раздаването ролите да се обърне внимание на Я к о л к о т о у к а з а н и я в края на книгата.»

В *X—I* на последната страница е поместена и следната поправка: «На стр. 1, в списъка на действуващите лица, думите: Д и м и т р а к и, н е й н о т о б р а т ч е се изхвърлят.»

X—II се отличава основно от *X—I*. Изменени са цели явления и действия. Изцяло са преработени действие III и явления 10, 12, 13 и 14 от V действие; във II действие е допълнено явление 12, в IV действие — явление 9 и 10. В цялата драма има редица допълнения, изменения, поправки и съкращения. Те са направени с оглед разширяването на характеристиките на героите и уточняването на драматургичната им роля.

В с п и с ъ к а н а д е й с т в у в а щ и т е л и ц а са направени следните промени. В *X—I* Михаил Владиков е 30-годишен момък, а в *X—II* и следващите издания — 28-годишен. В *X—I* Странджата е «облечен във вехти дрехи и с къс кожух влашки (полушубка)», а в *X—II* — «облечен във вехти дрехи и с къс кожух». В *X—I* Македонски е определен като «самохвалец и шутник», а в *X—II* — «самохвалец и шегобиец». В *X—I* Дерибеев, а в *X—II* — Дерибеят.

В *X—I* има още едно действуващо лице: Димитраки, братче на Евгени, на 12 години, за когото в края на *X—I* Вазов прави цитираната по-горе поправка. В *X—I* Христович е означен «Богат българин търговец», а в *X—II* и следващите издания — «богат български търговец». В *X—I* липсва: «Крецулеско. Повлашен българин, богато и модно облечен, човек млад и пълен, с бакембарди. С цилиндър.» В *X—I* «Помощник на полицейский пристав. Стар, брадат ромънин в полицейски дрехи, с каска», а в *X—II* и следващите издания — «Двама ромънски стражари».

Текста печатаме по *X—II* със следните поправки:

Стр. 13, р. 15: паметта ти отслабнала вм. паметта си отслабнала (по *X—I*)

Стр. 38, р. 6: Добревич вм. горните (по смисъл).

Стр. 45, р. 25: не сте ли му баща вм. не сте ли баща (по *X—I*).

Стр. 54, р. 3: Запалих се вм. Запазих се (по смисъл).

Стр. 54, р. 30: как се правят вм. как се нравят.

Стр. 63, р. 36—37: както казва вм. какво казва (по смисъл).

Варианти в *X—I*

Действие I

Стр. 13, р. 13: три години /две години* р. 16: Попчето (на Дерибеева) / Попчето (на Дерибеева, с когото играят на една маса)*

Стр. 14, р. 2: беят / селският бей* р. 6: като тръгвахме / като тръгнахме* р. 34: все бохча-тютюн ще пушите / сѐ бохча-тютюн от мене даром ще пушите*

Стр. 15, р. 5: аз предлагам / аз ви предлагам* р. 10: богатите / богаташите* р. 22: Аз съм се бил / *липсва**

Стр. 16, р. 1: Странджа, колко франка / Аз тебе колко франка* р.6 — 14: Хаджият: Странджа, докато ме ∾ като бабичка// Хаджият. Странджа, земи си думите назад. Аз утре не — други ден — ще ти се наплата, като честен търговец. Странджата. Че от коя мушия очакваш доход? Хаджият (тупа си пазвата). Ето я. Попчето. От книгите. Хаджият. Един хаплю от Тулча е дошъл и него ща оскуба в Янакевото кафене. Попчето. Рибата още в морето. . . (вдига чашата). На здраве! Да пукне Мидхад паша! Дерибеев. Дай Боже да пукне. . . Попчето кълне, като бабичка* р. 29: *след* «Няма друго спасение»: Дерибеев (раздразнено). Работи, господине, по-изпоти се. . . Ако хората са напечелили пари, то са ги спечелили с труд и мъка, а не са стояли по кръчмите да пият вино, — давно пукне Мидхад-Паша.

Попчето. Кой? аз съм работил и съм се потил в Балкана, аз съм заслужил на народа. . . А ти тогава носеше лакейската униформа отпред колата на Маргулеска.

Странджата. Попче, ти нямаш право, дето думаш тия приказки. Че Дерибеят беше служил у Маргулеска лакей, то е вярно; но той трябваше да живее с труда си, както и аз сега съм припасал кухарската престилка. Но Дерибеят, той беше с четата на Панайот войвода. . . Та и за това го изпъди Маргулеско, щом узна тая работа. . .

Мравката. А защо защищава чорбаджиите?*

Стр. 17, р. 24: с нас наедно / с нас заедно*

Стр. 18, р. 1: знак за началото / знак в началото* р. 4: целува го бързо по челото / целуват се* р. 18: Юначе, жив да си / Юначе, дай да те цалуна* р. 36: признава / припознава* р. 44: ние се принесохме жертва / ние си принесохме живота*

Стр. 20, р. 14: Горните и един стражар / Горните; помощник полиц. пристав*

Стр. 22, р. 1: одърпан / опърпан* р. 27: Полицеинът. (усмихнат пинва от чашата и тупа го по гърба/. Добре, добре, байно. Но тихо вече, без скандал! (тръгва да излезе) / Полицеят. Са траяска Булгариа!* р. 31 — стр. 23, р. 18: и го целува) ∾ силата на вашето изкуство / и се цалуват.) Сичките. Вива! (чукат чешите и пият. Полицеят кланя се усмихнато и излазя.) Добри християни* В *X—I вместо* Явление 1 *стои* Сцена 4*

Стр. 23, р. 23: (турга си цилиндъра) / *липсва** р. 28—29: *след* «Чирак те изкара той тебе...»: Какво е това?* р. 30: Я тури тая закуска на полицата / А бе малко закуска. . . я я тури на полицата* р. 32: един полицеин / тоя полицаин*

Стр. 24, р. 8: знаете ли, момчета, защо ида? / споменахте Султана, та се сетих. . . Знаете ли, момчета, защо ида?* р. 39: Владиков. Бръчков? / Владиков (гледа го очудено). Бръчков?

Стр. 25, р. 5: от Свищов / от Свищов (Бръчков се чърви)* р. 21: Странджата (фърля феса на Бръчков и му туря на главата една капела) / *липсва**

Стр. 26, р. 15: когато ходех / когато бродях* р. 24: бабичка / бабичката* р. 37: Хаджият. А бе Станка ∾ бащината ѝ къща, с кирия / *липсва**

Стр. 27, р. 28: А нази забрави ли / А нази забрави ти*

Стр. 28, р. 14: Ще поискам от Добревича някое вехто сетре, по-прилично / *липсва** р. 38: Имаш право за обесване / имаш право за убесване. Аз добре права, че у дома затварям с ключ долапа; от твоите грабителски ръце нищо не може да се отърве* р. 42: потекоха / протекоха*

Стр. 29, р. 12: лихварството / лихварство* р. 15: Комуна!. . . Хайде! / Комуна!. . . Хайде! (излазят)* *В X—I вместо* Явление 5 — Сцена 5*

Стр. 30, р. 8: Този е! Вагабонти! / Този е! Вагабонт! разбойници* р. 12: (Македонски шепне нещо на Мравката) / (Македонски шепне нещо на Дерибеят)* р. 26: заплати / заплати ти* р. 27: Направи разписка / Да плата. Направи разписка* р. 32—33: благородни българи / благодушни българи*

Стр. 31, р. 20: и само парите ми дайте, че бързам / и само парите ми дайте, че вече мръква и бързам* р. 26: Извини, господине / Извини, господине, аз съм сериозен човек. Съвсем лесно нещо ти искам* р. 27: Кажи и дай ми парите / Кажи да видим, и дай ми парите* р. 29: че си един голям хапльо / че си един голям хаплю. Мавроди. Не те разбирам* р. 37: Вагабонти! / Вагабонти, чапкъни!* р. 38: ще спи в затвора / ще спи

в затвора за вагабонтлук* р. 38—39: и за оня — другаря му / и за оня нехранимайко — другаря му* р. 39: обирници / обирници и нищожни скитници*

От стр. 32, р. 1 *до края на действието* Мравката / Дерибеят* р. 1: Пожар! Пожар! / Пожар! пожар! пожар!* р. 6: М р а в к а т а. Пожар! Пожар! / Д е р и б е я т. Пожар! Пожар! (по улиците се чуе шум, врява и тропот)*

Стр. 33, р. 2: Богато мобилирана стая в Добревичевата къща. Две врати / Богато мобилирана стая в Добревичевата къща* р. 5—22: Няма Димитракя~се заплете дяволската / Урока с Димитракя свърших. Той отива добре по българската история: разпален патриот ще бъде. Сега мога да си вървя. Трябва да се намера подир един час на репетицията на «Изгубена Станка» (зима си бастуня). Аз нарочно скратих изпита на Димитракя, за да не пропусна репетицията. . . Забравих за Бръчкова: господин Добревич е стар бащин му приятел и ми заръча завчера да го доведа тука. По случай, и Добревич е излязъл семейно на разходка, та нямаше да се намерат. (Чуват се звукове от роял в съседната стая). Ах, Евгени е тука. . . Значи, тя не е излизала. . . Ето ме пак, че полека лека ставам гъска и се смущавам. .. Неволно губа бодрост и всяко самообладание в присъствие на това момиче. Напада ме някаква глупава свенливост. И да кажеш, че съм още неопитно хлапе! Не, минал съм през вода и през огън, на сичките браилски хъшове съм оракул, слова съм държал пред голяма публика, а пред една нежна девица съм срамлив, като чорт знай що. . . Какво е това? Глупост ли, простотия ли, любов ли?.. . Любов? Има хас тоя червей да проникне и се загнезди в моето скоравяло, като гьон, хъшовско сърце. . . Любопитен съм тогава на каква куриозна птица ще се преобърна. . . Не, глупост говора. . . А при всичко това, трябва да ида да ѝ се явя, преди да изляза. Учтивостта го изисква. (Чуват се стъпки.)*

Стр. 34, р. 3: Владиков / Господин Владиков* р. 5: Не, чакам Димитракя, после ще ида на репетиция / Вярно, но по-напред исках да дойда да ви кажа сбогом: тая вечер пак имаме репетиция* р. 7: В л а д и к о в (сяда)~че съм Евгени / В л а д и к о в (сяда). В неделя ще дадем представлението. . . Разумява се, вие, госпожице, ще ни почетете с присъствието си* р. 16: Евгени, аз и други път / Госпожице, аз и други път* р. 19—20: Владиков / Господин Владиков* р. 21: оригинална / оригинал* р. 28: останала / остала* р. 30: «Песни на окован лев»? Аз я чета сега /«Песни на окований лев»? Димитраки я купил днес и аз я чета сега* р. 38: само в свободата~бие за България / *липсва**

Стр. 35, р. 18: Сядайте, сядайте!. . . Д о б р е в и ч. Какво ново-вехто, Владиков? / Сядайте, сядайте!. . . Е в г е н и. Ами де мама? Д о б р е в и ч. Вътре е. Остана да се преоблече. Какво ново вехто, Владиков?* р. 21: Владиков / господин Владиков* р. 30: (към Евгени) / *липсва**

Стр. 36, р. 2: Елате в неделя на българското представление / Отложете отиването на операта, и елате в неделя на българското представление* р. 9: Д о б р е в и ч. Освен да поканим и него на българското. . .? / В л а д и к о в. Има друго средство: поканете и него да дойде с вас* р. 14: *след* «Изгубената Станка»: Тя още не са е давала в Браила* р. 28: и по месечина / по месечина, от любов* р. 29: европейско нещо / европейски неща* р. 34: свободните народи / слободните народи* р. 41: *след* «и други не ни трябват» *следва:* Д о б р е в и ч. Аз това разбирам: каквото си имаме, с него излазяме. . . Но думата ми беше да се земе и от чужди язик нещо по-изтънчено и по-тихо и да се изиграе на български. . . А то във вашите представления от трясък на пушки и пищови забръмчават ушите, а кюкюртевия дим задавя госпожите*

Стр. 37, р. 24: *след* «представление?»: Г-ж а Д о б р е в и ч. Добре, ще видим, може и да дойдем, господин Владиков. В л а д и к о в. Благодаря ви* р. 25: (към Владикова) / *липсва** р. 28: В л а д и к о в. Разпоредено е. (Става.) Сбогом. Отивам при Димитракя. (Кланя се и излиза.) / В л а д и к о в. Разпоредено е. Сбогом. (Става, ръкува се и излазя.)* р. 34: да явя на Крецулеска / да прата билетче на Крецулеска* р. 35: Евгени, прати му известие / *липсва**

Стр. 38, р. 1: Д о б р е в и ч. Ех, казваш глупост / Д о б р е в и ч (пресича я). Ех, казваш глупост* р. 2—4: домът си~(Излиза). / *липсва**

В Х—I след Явление 3 *по грешка следва* Явление 5, *което в Х—II е съкратено. Ето неговия текст:*

К а т и н к а, после С т а р и я Б р ъ ч к о в

К а т и н к а (влазя от ляво). Аз слушах, слушах. Госпожата е хитра птица и вижда по-далеко от носа си. Тъкми Крецулеска за Евгени, кани Крецулеска в операта, в тяхната ложа. И Крецулеско се примилкува. А Евгени не желае; убеждава ги, че Крецулеско ще се отегчава в българския театър. А Евгени няма да се отегчава, разбира се, щом там е и Владиков. Евгени нито иска да мисли за Крецулеска, с многото пари и с големия корем. . . А госпожата крои ли крои да си направи Крецулеско зет!. . . Какво ли ще рече, ако ѝ кажа, че Евгени всеки ден по

това време поглежда из прозореца иде ли Владиков, че когато закъснява, тя се щуря, като болна, из къщи? И че докат той предава на Димитракя тя в другата стая стои и слуша уроците му? Госпожо, ти си хитра женица, хитра си, но дявола е по-хитър от тебе и той шъпне не на едното ухо само, ами и на двете на младата господарка. Ух, любов, любов, сладка думица. . . и още по-сладко нещо. И моят Василчо така ми е мил, и сърцето ми се стиска от мъка кога го не вида два дена. . . Завчера ме срещна на портата и ми обади, че днес или тая вечер ще донесе нещо на господаря? Де го дяволът? Чакай, някой иде.

Старий Бръчков (влазя). Момиче, тука ли е господаря ти?

Катинка. Сега тука беше. В стаята си влезна.

Старий Бръчков. Момиче, я повикай господин Добревич. Кажи му един човек от Свищов е дошъл. (Катинка излазя.)

Няколко изречения от това явление (от монолога на Катинка) Вазов е прехвърлил в Явление 10 от същото действие.

Действие II

Явление 4 *съответствува на* Явление 5*

Стр. 38; р. 6—12: Добревич, Катинка и Старий Бръчков~Е, кога допаднахте / Старий Бръчков и Добревич. Добревич (влазя). Добре дошле! (стиска сърдечно ръцете на госта) Седнете, господин Бръчков*

Стр. 39, р. 13: тоя чапкънин / Владимира* р. 14: (сяда). Добре заварил. . . / *липсва** р. 15. Постой, Бръчков ~ под кожата на Владимира / Постой. Утре рано ща провода за Владикова, а ти ми си гост тая нощ. Старий Бръчков. Остави се, недей, брате. Аз ща си нощувам в хотела. . . Добревич. Успокой се, Бръчков, положението не е такова, дето да се съкрушаваш извън мярката. Владимира ти от тука ще си го заведеш право на Свищов; пък ако по някой начин доброволно не ще, то ще се обърнем към помощта на полицията. . . (Вика). Катино! Донес по една ракия и тури да направиш кафе. (Към Бръчкова). Та казваш побягнал скришом. . . Но как разбираш ти? Коя е причината? Зер, трябва да е влезнал някой под кожата на Владимира* р. 21: Пò мога~даскала / Пò мога да кажа, че причината е самата му жилка, естеството му проклето. . . времето, нá — сичко това събрало се е, то му е даскала* р. 30: все това

четене, па удари на писане / сè това четене, та четене, пък удари на писане*

Стр. 40, р. 5: Нито ги чета / Нито ги чета вече* Явление 5 (Горните и Странджата) / *липсва** Явление 6/ Явление 7*

Стр. 42, р. 2: Добревич, Старий Бръчков и Христович / Горните и Христович * р. 7: Христович (ръкува се) / Христович*

Стр. 43, р. 6: *след* «Единият е вестникар»: Преди десетина дена в една кръчма, дето я държи някой си Странджа — стар вагабонтин направят пък други скандали. Полицеи биле влезнали в кръчмата да закарат някои от тия патриоти в дупката за някаква кражба, а едни се спуснали та набъхтали полицията, а пък други завикали от вън: Пожар! Пожар! И в неразборията виноватите офейкали. Сега още ги дират. Ето ти хъшовете, господине мой! Разбойници и вагабонти* р. 13: Той е депутат~че си българин / Той е депутат, както знайш, и е на мнение да предложи в камарата за изгонването на всички българи, които се скитат без работа из Влашко. И най-умна мярка е тя. . . Така ще само мирясат търговците и почтенните хора. А то сега срам те е да кажеш, че си българин* р. 15: Старий Бръчков~хора/ *липсва** р. 37 —39: Христович. Вие правите зло~с нея) / Христович. Вие правите зло, и вие помагате на тие господа, за да имат пари, за да пият по механите, вместо да се уловат на работа. А ако питаш тях — сè за освобождението на България. . . Пазете си само часовниците* Явление 8 / Явление 9*

Стр. 44, р. 5: Ида да ви поканя фамилиарно / Ида да ви покана семейно* р. 8—9: Добревич (поима билетите). Добро. (Дава му парите.) / Добревич (поима билетите). Добро. И ваша милост ще играйш ли?* р. 10: Попчето. Благодаря / Попчето. Да* р. 18: Евегени (към Старий Бръчков)~за борба и за свобода / *липсва** р. 25: (прекъсва~към Попчето) / *липсва**

Стр. 45, р. 3: по-малко / по-тихо* р. 4—5: (Христович пак~тихо) / (Христович се приближава до г-жа Добревич и се разговарят тихо през всичкото време до дето трая тая сцена)* р. 8: Старий Бръчков (дава му пари). Вземи, за книжката / Старий Бръчков. Тука цялото име! Попчето. Да, господине: Бръчков, един даровит български поет. Добревич. Ах! Старий Бръчков (дава петофранк). Вземи за книжката* *В X—I при втората реплика на Попчето по грешка*

*не е означено действуващото лице** р. 40—41: *след* «(Обърсва с кърпа очите си)»: Добревич. Момче бре, ти гледай още тая вечер доведи Владимира при баща му, и от мене ще имаш награждение. Евгени! Я дай на това момче за билетите двайсет франга!*

Стр. 46, р. 5—6: Христович (оставя разговора си с г-жа Добревич) / *липсва** р. 16: Вий от кои сте? / Излезе си одеве. Вий от кои сте?* р. 34. «Песните на окован лев» / *липсва** р. 35: Старият Бръчков / Старий Бръчков (поима книгата)*

Стр. 47, р. 5: Взехме си / (купува си книгата)* р. 6 да го насърча. (Дава му в ръката нещо)/ да го насърча. Македонски. Благодаря ви, родолюбивий господине, че искате да помогнете на този приятел; защото на тая минута няма ни счупен мангър: имал малко парици, ама ги изпуснал в Дунава. Старий Бръчков. Заведете ме при него. Аз желая да му помогна* р. 13—14: Добревич∾франк) / *липсва, след което в Х—I продължава:* Македонски (ухилено към Бръчкова). Купете си и тия книжки барим (дава му останалите книги). Старий Бръчков (брои му парите)* р. 23: Ще да бъда∾господин Македонски / *липсва** р. 32—34: Евгени∾са бедни / *липсва** р. 38: *след* «шарлатански лъжи. . .» *следва:* Познавам техните машинации. . .*

Стр. 48, р. 7: *след* «тукашните емигранти»: Па остави другото, ами на́, успял вече и да напечата с подписа си тая опасна книга и връщането му в България става опасно. . . Та може и на баща му да стáнат някои неприятности. . .* р. 9: мустаци едвам поболи? / мустаци няма още?*

Стр. 48, р. 23 — стр. 49, р. 20: към г-жа Добревич∾добър ден, драголице! / Явление 10. Попчето после Катинка.

Попчето. Да почакам една минутка госпожицата. Това шкембе Христович много ме ядоса. . . От негова причина три мои другари стоят затворени от толкова време. Мен още не са ма пипнали. . . (озърта се). Дека е Катинчето, та го не виждам още? (Гледа из вратата.) А тоя беден Бръчков баща! Дожаля ми за него. Ще ли Владимир да го послуша? Не вярвам. Както и да е, още тая вечер трябва да го намера и да му дам наполеона, та да поотговей. Измършавели сме като сукашки кучета от сухоежбина и от недоидане. Десетина души сме се обесили на врата на Странджата — той скоро ще фалира с такива мющерии: сè на юнашка вересия. Бръчков много честолюбив, не приема повече

да ограбва труда на тоя добър Странджа. Предпочита да гладува. Едвам го убедих да земе от поемите си, за да продаде някоя на родолюбците, пък и аз на друга страна да продавам. . . Не ще, срам го. Па виж, попаднал на този мазник Христовича! Та и книги колко имаме?. . . Скоро ще прекратим търговията; повечето останаха у Мавруди — срещу дълга ми. . . (Влазя Катинка.)

Катинка. Едвам сега можах. . . Аз се боях, че няма да ме почакаш, доде си свърша работата! (Хваща го за ръцете.)

Попчето. По щастие, позабавих се, Евгени ме помоли да почакам*

Стр. 50, р. 18: *след* «неделя вечер?»: Катинка. Не знам. Друг път ме водат, за да помагам на коконата да се съблече и да ѝ нося дрехата. Попчето. Господин Добревич зе пет билетя — и тебе ще доведат* р. 24—25: (Иска да я прегърне). Ах, Владиков иде! (чуват се стъпки от дясно) / Катинка. Евгени иде. (Изскоква.)*

Стр. 50: Явление 11 / в *Х—I текстът е съвсем различен:*

Евгени и Попчето

Евгени (на себе си). Тоя Христович. . . Боже мой, колко лоши работи изговори за тия бедни хъшове! Какви гнусни преувеличения и клевети? Та тез нещастни скитници, вместо гонения от българите заслужват състрадание и братско съчувствие. . . И Крецулеско също се бил канил да ги изгони! Какво му чинат пък нему? До тоя час беше ми студен тоя надут човек, а от сега ми стана умразен. (Съзира Попчето.) А, господин Попов, извинете, че ви задържах. . . (дава му наполеон). За билетите.

Попчето. Госпожице, грешка имате: дванайсет франга само. . .

Евгени. Дванайсет франга са от баща ми, осталите са от мене. Разделете си ги с другите момчета.

Попчето. Премного ви благодара от тяхна страна, госпожице.

Евгени. Няма защо. . . Гледайте само да изиграйте бляскаво Изгубена Станка. Сбогом. (Излазя.)*

Попчето. Сега мога да купа ботинки с лустрев нос на бъдащата русчукска префекторка. (Излазя.)*

Стр. 52: Явление 12 / *липсва**

Действие трето в *А—Г има съвсем различен текст:*

Явление 1

Сцената представлява част на театрална зала. Три реда столове се видат обърнати на ляво към посока на с ц е н а т а, която се предполага, че се крие зад кулисите. По стените ламби и фенери, незапалени още. Две розови афиши с названието на пиесата и актьорите с големи букви.

С т р а н д ж а т а; В л а д и к о в; Б р ъ ч к о в, Х а д ж и я т, М р а в к а т а, П о п ч е т о, Д е р и б е е в.

С т р а н д ж а т а (подава се от кулисите, облечен в чисти дрехи и с нова капела) (сам). Султан Азиз е пропаднал човек: билетите сичките са разправени. (Ходи малко време замислен). Яд ме е само на Владикова, че можеше да даде на мене по-благородна роля; па аз после, като мислех по-дълбоко, убедих се, че можеше да се тури байряктар в битката. Ефект по-голям щеше да има — да се развей оняти левски пряпорец — нали е да се разпалят младежите — па и аз нямаше да бъда онеправдан. А сега ще продавам коняк и бутерброди на браилските лоясти търбухи, които носят името «нотабили», когато сърдцето ми притреперва от жажда да изгърма барим веднаж револвера, макар въз лъжливи чалми. Барутец не съм помирисал от толкова време. Както и да е, ази съм научен да се самопожертвувам за по-младите — нека моето славолюбие да се покори пред по-високите народни интереси. Главното е, че султан Абдул Азиз е загинал човек!

В л а д и к о в (влазя облечен, като селянин с дълга бяла брада, на която ясно се виждат вървите, що я задържат на лицето му). Дявол я зел из брада (поправя си я). Хем се криви, хем ми пристяга долнята челюст, та не мога да приказвам свободно. Има още време, да я свала. (Сваля я). Странджа, буфета е вече натъкмен?

С т р а н д ж а т а. Сичко е готово.

В л а д и к о в. Я виж какво конте си сега! Ще обърнеш вниманието на дамите. Само тия две резки на лицето намажи ги с нещо, казах ти. Лошо впечатление правят.

С т р а н д ж а т а (понавъсва се). Комуто правят лошо впечатление, той да ме не гледа. . . Но аз, напротив, мисла, че те ми са слава и гордост, и са моите ордени, спечелени в честен бой.

В л а д и к о в. Ти, Странджа, си много сериозен сега. Ех, ти мене ли ще казваш това? Твойте резки са твоя гордост, а ти

сам си гордост на емигрантите (изгледва го). Дявол да те земе тебе, ама пък си конте бе!

Х а д ж и я т (влиза от кулисите предрешен, като татарин, с начернено лице). Селям-алеким! (прави темена).

В л а д и к о в. Хаджи, ти прекрасен ефект ще произведеш в татарската си рол.

С т р а н д ж а т а (усмихнат). Само гледай, Хаджи, и другата роля да изпълниш добре?

Х а д ж и я т. Коя?

С т р а н д ж а т а. Магарешката.

В л а д и к о в (смее се). Да, да, това да се не забравя. В драмата реве магаре, ти обеща да го замещаш, че си дарен с глас. (Смеят се).

М р а в к а т а (влазя предрешен на гърбава бабичка селянка). Е, как ме намирате? (Върти се около себе си).

В л а д и к о в. Мравка, я го виж каква кокетка е станал!. . . Най-паче с тая огромна буца на гърба, ще уплени даже и господин Крецулеска. . .

С т р а н д ж а т а. Какво ще прави тоз влашки чокоин тука?

В л а д и к о в. Така предполагам. (На себе си). Пратиха от Добревича за още един билет. Може да са поканили Крецулеска. . . на последния момент. . . (високо). Мравка, на тебе, като те съсичат татарите, представи си смъртта истинска, да не легнеш изведнаж, като камък, ами да шаваш, да се местиш, да риташ, като заклан вол. Ами да е Македонски?

М р а в к а т а. Той още се тъкми, с неговите ризници, ментан арнаутски, паласки, пищови. — Няма още за един час да бъде готов. Пищовите и арнаутската пушка тъпка́ така много с дрипи, за да гърмат повече, щото може да пукне някоя цева на сцената.

С т р а н д ж а т а. Аз да бях Желю, нямаше да зема такъв каяфет. Молим ви: дека там, в Делиорманско, има хайдути в арнаутски ризници?

В л а д и к о в. Няма вреда. Ризницата прави по-голямо впечатление, ориентално нещо. Па Македонски си я е носил в македонските планини, когато е хайдутувал.

В л а д. Б р ъ ч к о в (влазя облечен, като селско момиче, силно чървисан и белисан). Ето ви и изгубена Станка.

В л а д и к о в (кланя се). Bon soir, mademoiselle Stanka! Mes compliments.

Х а д ж и я т. Сега и баща ти, например, да дойде на представлението, не може те позна, Бръчков.

С т р а н д ж а т а. Да ми беше някой отрязал главата, нямаше да позная, че гледам пред себе Бръчкова, а не момиче. Иде на човека да го поощипне за червената бузка.

В л а д и к о в. Странджа, и у тебе такива донжуански мисли? А бе вече мръква. Я да се запалят фенерите над портата! Подир половина час публиката ще хване да дохожда. Хай, момчета, преговорете си за последен път ролите. (Към Попчето, който влазя преправен на татарин). Попче, много си се нацапал със сажди. Па тие дълги мустаци! Татарите имат къси мустаци. Това е несъобразност. . .

П о п ч е т о. Нарочно. Днес ме дири полицията, че скубах брадата на Бояджияно. Нека сега намери кюсето.

Д е р и б е е в (влазя). А мен как намирате? (пери се).

В л а д и к о в. Хубав си. Ти добре, че фърли брадата си, че на нея имаше и от великденско яйце и от гергьовско агне. . . (пляска с ръце). Ето Македонски! Браво!

М а к е д о н с к и (изскача в хайдушката си форма; между другите оръжия, и една крива сабя е провесена на кръста му; въз ризницата му висат няколко паласки и други принадлежности хайдушки. Спуща се с изваден калъч и прави вид, че сече човешки глави). Гиди агарянци проклети!

Х а д ж и я т. Ти така ли отсече едно време главите на двамата драмалийски турци?

М а к е д о н с к и. Чакай да ти кажа. Стой тука: (Нарежда Хаджият и Попчето един до друг).

Х а д ж и я т (отбягва). Хей, хей!

В л а д и к о в. Македонски! Сичките тие фишеци ще ли ги изгърмиш на сцената?

М а к е д о н с к и. Ами за какъв дявол ги носа?

В л а д и к о в. Тогава ти ще доведеш полицията тука; да ни изпъди и затвори залата.

М а к е д о н с к и. Нека само да посмеят тие мамалигари да ни закачат нещо. — Хей, майка му стара, убивам някого. Странджа, от мене заповед имаш: никакво полицейско животно да не пущаш тука, додето се не свърши боят! Тая вечер на кръв ми гледат очите.

В л а д и к о в. Македонски, ти преди малко беше съвсем почтен и хрисим човек.

С т р а н д ж а т а. А бе какво питаш, одеве ми направи той

пръв сефте. — Па аз бях любопитен да узнам да не са ми дали лош коняк.

В л а д и к о в. Колкото за тая работа, ти можеш да се положиш на изпитания вкус на Македонски.

М а к е д о н с к и. Конякът е славен. Пари на язика, гъдличка гърлото и ти топли жилите. А пък и миризмата му е: тука ли си. Мирише. . . на младо момиченце. . . А бе де Станка? Ах, ето те! О, какво си лъскавичко, и бузичките червенки, като божурчета, и устцата румени, като триндафилче, и брадлето — дявол да го земе. . . (Гали Бръчкова по брадата).

В л а д и к о в. Македонски, моля те, бъди сериозен. . . По щастие, в твоята роля няма май говорене. А то Странджовия коняк можеше да те накара да пейш арнаутски песни.

Дерибеев запаля светилата.

П о п ч е т о. Бръчков, днес пак ме срещна баща ти. . . Какво е твойто намерение?

Б р ъ ч к о в. Моето решение е никога да не влазям в България, освен с оръжие в ръцете. Та освен това, и да искам сега, аз си затворих вратата с моята книга.

П о п ч е т о. Как, ти никак няма да се видиш с баща си?

Б р ъ ч к о в. Не желая. Каква полза? Той няма да ме убеди, само ще се мъчи и мене ще разтревожи напразно. И страх ме е, и срам ме е от него. — Не, не искам да се видим. Моят баща и майка са отечеството.

П о п ч е т о. Но ти, Бръчков, знайш ли колко добър човек е баща ти? Мене ми много домиля, когато ми каза: «Помислете, че съм баща!» Не, ти трябва да му се явиш. И да го не послушаш, трябва да се видиш с него.

Б р ъ ч к о в. Нямам кураж.

П о п ч е т о. Трябва, джанъм! Ти можеш да му поискаш и пари, той не може да ти не даде. . . Ами тоя живот търпи ли се! Ти не си навикнал като нас, на лишения и теглила.

Б р ъ ч к о в. Ще навикна. Аз нито се разкайвам, нито искам да се унижавам.

С т р а н д ж а т а. Така те харесвам: упоритост, воля, решителност. . . Ти си моят човек. Който прегърне кръста Христов за отечеството, за него не съществува вече мама и тате! Да върва, че публиката иде (изчезва в десните кулиси, а другите в левите).

Явление 2

Г-н Добревич, г-жа Добревич, Евгени, Старий Бръчков и Катинка (влазят).

(Семейството Добревич и старий Бръчков сядат на първия ред; на вторий и на третий — сяда Катинка и други непознати лица, мъже и жени. Чува се глъчка, тропот и местене на столове зад тях.)

Добревич (гледа назад). Публиката се сбира.

Старий Бръчков. Не вярваш ли, че Владимир наш може да е между актьорите?

Добревич. Не ставай дете, Бръчков; той бяга от тебе и се крие, кой знай из кои дупки по тувларските колиби на краят на Браила, пък ти мислиш тука да го видиш. . . Той ще си покаже рогата, само когато ти напуснеш Браила. Аз и Владикова питах, но той ми каза, че откак Владимир е чул, че си дошъл, изгубил се е някъде.

Старий Бръчков. Та звяр ли съм, брате, да го изям, ли какво съм, та е това криене? Аз искам само да го вида, да ка на майка му, че съм го видял жив и здрав, па воля му. Ако е ще да се върне и не ме припознава за баща, и аз ще се откажа от него, па тогава да върви по̀врага!

Добревич. Аз пак ти казвам: той ще се яви, когато ти си идеш. Остави на мене, аз да подействувам на него със сичките си сили. Уверявам те, че ще го докарам в съзнание, и той сам ще се засрами за неприличната си постъпка. Той, както разбирам, е навейничав, както секи наш български младеж, но е развит и ще разбере положението си.

Г-жа Добревич (на Евгени). Евгени, вижд там, голямата разкрачена сянка на пердето! Той ще е оня поразеник, Македонски.

Евгени. А ти отде знаеш, че тая сянка принадлежи на Македонски.

Г-жа Добревич. Защото е страшна. . . Е, изгуби се.

Добревич. Защо поразеник? Македонски е беден емигрантин и е бил в четите. Защо го поразяваш?

Г-жа Добревич. Аз два пъти съм го виждала до сега и какъвто се пули страшно, с червеното си лице, сѐ ми се е струвало, че ще се спусне да ме давчи.

Добревич. Бабини глупости.

Г-жа Добревич. Ами Станка кое момиче ще бъде?

Евгени. Една девойка българка.

Добревич. Та от де знайш, Евгени?

Г-жа Добревич. Девойка българка! Коя девойка българка ще дойде между тие ездоколници да представлява роля? Такава луда няма още.

Евгени. Не знам, мале, повече. Владиков ми каза, че някое българче момиче било приело да земе Станка.

Г-жа Добревич. Не вярвай.

Евгени. Защо? първица ли е, дето излазят в Браила на сцената българки? Ами Войников когато даде «Велеслава» и «Райна Княгиня»? Тогава играха от първите госпожи. . . Това даже е благородно.

Г-жа Добревич. Тогава беше. Но сега не вярвам да се намери вече свясна дама да играй с Македонски.

Добревич. Мълчете! Музиката ще засвири! (Музиката засвирва в кулисите; подир малко време млъква).

Добревич. Завесата се вдига. Ето ги.

Евгени. Ето, познах го стареца, с голямата бяла брада: господин Владиков. (Чуват се из кулисите, дето се тули сцената, разговори, но не ясно; понякога уединени извиквания и думи посилно се чуват).

Добревич (на себе си). Горкият даскал, тая брада както го е стегнала не го оставя да говори свободно. . . Хъ, сега пък ще ядат. Да видим как ще отвори устата си да тури залъка. . . Хлебец и лучец, каквото си имат хората.

Г-жа Добревич. Аз право имах: селащина и нищо повече. . . чак тук ми замириса на чеснов лук! (Обръща се към Евгени). Евгени, я дай стъкълцето с амониака да мирисна малко, че ще ме задави тая воня от лука им.

Евгени (подава й стъклото и гледа с бинокла към сцената). Мале, тебе по погрешка ти се чини, че ядат чесън; те сирене ядат, и то не дъха на чеснов лук. (На себе си). Ах, ето и Станка! Колко е хубавичка! Коя ли ще да бъде? Владиков непременно трябва да ми обади кое е това момиче. . . Дали не ще е някоя ученичка? Тя произнася така правилно и гладко! Само много се стеснява. Очевидно е, че пръв път излазя на сцената.

Добревич. Евгени, позна ли щеш я?

Евгени. Не мога, тате. Но предполагам, че без друго ще е някоя ученичка, по нейното правилно изговаряне, и срамежливост и деликатни чърти.

Г-жа Добревич. Ами ако е някой момчурляга хъш от колчии вже? (Зима от Евгени бинокла и гледа към сцената).

Евгени. Е, какво разбра?

Г-жа Добревич. Нищо. Лицето е нацапано така с белило и чървило, щото нищо не познавам. Истина, има хубави черни очи.

Старий Бръчков (на Добревич). Щерка ти позна ли кое е това момиче?

Добревич. Евгени е уверена без друго, че е момиче, но кое е не познава. Хубава девойка. Заповядайте. (Подава му бинокла).

Старий Бръчков. Няма нужда. Аз го познах.

Добревич. Браво! коя е тя?

Старий Бръчков. Син ми!

Г-жа Добревич. Ваший син нема?!

Евгени. Поетът! (повдига се да види по-добре).

Добревич. Нямаш ли грешка? погледни през стъклото. . .

Старий Бръчков. Няма нужда. Бащините очи по-добре виждат. (Става).

Добревич. Къде сега?

Старий Бръчков. Ща ида при него. Ако го изпустна сега, де ще го търса после?. . . Той е, той е!

Добревич (дърпа го да седне). Мола те, господин Бръчков, ако направите това, цяла публика ще забележи, може и да развалите представлението, без пак да сполучите да одържите сина си. Слушайте мене и трайте още.

Ст. Бръчков (сяда). Слава тебе боже пак!

Добревич. Аз хич ми се не вярваше, че ще е тука Владимир. По-добре. Той е в ръката ни. Ти само кротувай тука до края. От сцената, по причина на осветлението, мъчно може да те познае син ти. Па и да те познае, той по никой начин не може да липса, преди края.

Евгени. Ах, ето какво светна. Къщата се запали. Татарите!. . . Ето ги дохождат. . . Как плаче горката бабичка!

Катинка (високо). Ах, Думнезеу меу!

Сичките (обръщат се към нея).

Добревич. Какво те уплаши, Катинке?

Катинка. Кокона, уплаши ме Васил, като закла бабичката с брадвата!

Г-жа Добревич. Кой е тоз твой Васил?

Евгени. Ето грабнаха и отведоха Станка. . . Ах, и аз каква станах мижава и смешна да се божа, че Станка е момиче! Боже, как ми стана срамно одеве, когато излязох тъй глупава!

Добревич. Завесата се спуща. (Шумни ръкопляскания в цялата зала. Евгени и г-н Добревич също ръкопляскат. Музиката засвири подир малко млъква).

Явление 3

Горните и Странджата

Г-жа Добревич. Евгени, това дълго ли ще бъде още?

Евгени. Особено дълго не е: два акта има още, но те са особено занимателни.

Г-жа Добревич (иронически.) Хъ, разбирам, че ще има гърмежи и ще се изгори много барут.

Добревич (към Евгени). Е, миличка щерко, ти го позна, че е момиче Станка по женските чърти?. . . Ти толкова отгада, колкото майка ти чесновия лук. (Смее се).

Евгени. Наистина, човек не трябва да вярва на очите си.

Добревич. И на носа си! (Смее се като поглежда към жена си).

Г-жа Добревич (сопнато). Така, Евгени, не трябва човек да вярва сякога онова, което виждат очите му. . . Помни ся мъдрост!

Явление 4

Горните и Странджата

Странджата (дохожда). Добър вечер, господин Добревич! (Ръкува се).

Добревич. А, Странджа, добър вечер, как си? Ами ти де си ли на сцената да бийш татарите? Или не щеш да си припомняш веке стария занаят?

Странджата. Аз съм нареден на буфета. Знайш, и то ми е занаят, сегашния занаят. Като се научих, че сте тука, рекох си: чакай да ида за минутка, да се вида с господин Добревич. . . Не минувате никога край нас.

Добревич. Благодаря, че ме помниш. Много съм заликан, Странджа. Нали знайш, ние сме роби на себе си. . . Кажи, Странджа, кой е дето играе Станка? Момче ли е, момиче ли е?

Странджата. А, нямам право да ви кажа това. — Лицето, дето е зимало Станка, желае тайна. А ти ме знайш, че аз тайна, като бъде, не издавам. Ние, революционерите, господин Добревич, знаем какво свято нещо е тайната. (Взира се към стария Бръчков). Кой е негова милост?

Добревич. Един приятел. . . дошъл от Турско. . .

Странджата (към стария Бръчков). Турчáта беснуват

в България, господине, нали? Скоро има да станат чудесии по вас. Помнете ми думата. (На себе си). Тоз господин дали не е бащата на Бръчкова? Той е, мязат си. . . А, трябва да прата хабер на Бръчкова. (Към г-жа Добревич). Ваша милост как сте, госпожо? Угоди ли ви представлението?

Г-жа Добревич (към Евгени ниско). Кой е тоз?

Евгени (шъпне й). Знаменосецът, прочутия Странджа; отговори му!

Г-жа Добревич (към Странджата). Добро, добро, господине.

Странджата. До тука беше тъжно и скръбно, госпожо, и сърдцето болеше човека, като гледа какви варварщини е теглил нашия беден народ. Татарите изгориха къщата на дяда Стояна, избиха светът и грабнаха хубавото момиче. . . Но сега дето иде, ще познаят тез поганци майстора си. Куршуми ще ядат! Ще видите Македонски как унищожава тие подли грабители и варвари. Той ще отмъсти, както трябва, за пролятата кръв. . . Госпожо, и за Станка не се грижете: тя ще бъде избавена жива и здрава, и целомудрена, и ще се ожени за годеника си радостно. . . Правдата най-после си е правда и господ не оставя слабите до край. Той им помага, ама когато и те искат да си помогнат. . . Да живей пушката и ножът!. . . Така ли, господин Добревич? (Към Евгени). Госпожице, един куп благодарства. . . за великодушието. . . от моя страна и от страна на момчетата.

Евгени (изчървява се). Няма защо, бай Странджа.

Странджата. Да си ида на буфета. Сега ще видит-Македонски, във всичкото му хайдушко величие. Сбогом! (Отиева си).

Явление 5

Горните (без Странджата).

Г-жа Добревич. За какво ти благодари тоя?

Евгени (смутено). Ах нищо. . . Защото ръкопляскаx живо на актьорите. . . Това ги насърдчава, мамо. (Гледа към сцената). Дигна се завесата. Ей и годеникът на Станка. Плаче и охка за нея.

Г-жа Добревич. Евгени, какъв беше тоя пожълтял българин с нарязаната буза? Какъв го казваше ти?

Евгени. Странджата, мамо, знаменосецът в една българска чета. Той е носил байряка в България, и там в битките е приел тия зараснали сега рани по лицето. С тати, видиш, се познават. . . Секи го уважава. Ти трябва да си го видяла вече на картината в Димитракевата стая. . . Там е представена срещата, която прави на четата един турски бей в чифлика си. Сред юнаците стои един исполин и държи байряк. Той е Странджата.

Г-жа Добревич (гледа към сцената). Хай сега стига вече. . . Какви са там тие, дето се подават из гората?

Евгени. Те са годеника на Станка и чича й. Идат тука да търсят двамата хайдути, които ще им помогнат.

Г-жа Добревич. Сиромасите хорица, гледай какви дрипави. . . Ах, какво искат да прават сега? Сядат. Ще ядат. . . Пак ядене!

Добревич (смее се). Огладнели са хората, толкова път са били през Дели-Орманът. . . А! тие сега пък си вадат лучец.

Г-жа Добревич. Като бъде за селянин и за простотия, нашият българин добре го представя. Няма нужда да е бил в театрално школо. А какво е това нещо, Евгени? (Чува се от кулисите магарешки рев).

Евгени (смее се). Ах, това го има в пиесата.

Г-жа Добревич. Как, довели са магаре на сцената? Боже господи мой, и такива неща на света не бях чула! Магаре да играй роля!

(Ревът се повтаря. В залата се повдига смях и кикотене).

Добревич (смее се тоже). Аферим на тоя, който има такъв ангелски глас. Много изтънчено представление, не ще дума, Евгени.

Евгени. Тате, прощавайте такива простодушности. (Закрива си лицето с ветрилото, защото ревът се потретюва. Ръкопляскания и викове отзад: бис! бис!) Ах, ето Македонски!

Старий Бръчков (става). Прощавайте!

Добревич. Как, отивате си, господин Бръчков? Недейте, моля ви.

Старий Бръчков. Молим, молим, не ме спирайте. Ти сам усещаш на моето сърдце каква тегота е, та да ми бъде весело от такива смешки и смехурии. Па ми е болно нещо. . . Подобре да си почина.

Добревич (става). Чувствовам, чувствовам. . . Не мога да ви задържам, господин Бръчков. За Владимира — утре рано ще се найдем. Сбогом, лека нощ.

Старий Бръчков. Лека нощ! Сбогом ви на сички! (отива си).

Добревич (на жена си). Има право човекът. Аз сега виждам, че сбърках, дето го присилих да дойде с нас. Исках да го поразвлеча. . . Надявах ли се да види тука сина си!. . . Е, ама и нашите българи го прекалиха с магарешкия рев!

Г-жа Добревич. Слава богу,че се спустна завесата. (Гръмливи ръкопляскания по цялата зала, викове: Магарето! Магарето!).

Добревич. Дълго ли е другото, Евгени?

Евгени. Малко. Третия акт е по-къс от този. . . Той представлява сражението. . . (Музиката в кулисите засвирва; след малко млъква).

Явление 6

Горните (без старий Бръчков), Владиков и Странджата.

Владиков (влазя в обикновените си дрехи и отива при семейството на Добревич, ръкува се. Сяда на мястото на стария Бръчков. Усмихнато.) Аз нямам роля вече, както знайте, аз съм убит. Е, как ви се вижда до тук представлението?

Г-жа Добревич. Сичко хубаво, Владиков, а най-много музиката, с която ни угостихте одеве. . .

Владиков. Ах, магарето ли? (смее се). Имате право, неуместно излезе. . . Тоест, един магарешки рев беше нужен, та по него да се найдат хайдутите с годеника. Но тоя дявол Хаджият заслади от първия успех, па повтори още няколко пъти.

Евгени (смее се). L'appétit vient en mangent.

Г-жа Добревич. Има ли пак някой куриоз в третия акт?

Владиков. Има бой между българи и татари. Завесата се вдига.

Всички (впиват очи в сцената). Ето Македонски! Македонски!

Добревич (смее се). Арсенал, страшилище! Какво се нишат там сега из дърветата?. . . Хъ, хъ, татарите издебват. . . Гледай само как е намръщен Македонски. . .

Евгени. Сега ще се сбият, татарите се показват.

Владиков (на себе си). Само и тука да го не прекалят. . .

Катинка (извиква). Ух! Васил!

Г-жа Добревич. Кой е този твой Васил, Катино?

Владиков. А, ето татарите съглеждат нашата дружина, решителния момент настава. (Чуват се две пушки.) Бой! (гърмежите се повтарят).

Добревич. Ето запушкаха и от двете страни. Е, ама мене ми се пукат ушите! (гърмежите следват; Катинка се изправя, за да види по-хубаво).

Г-жа Добревич. Я виж Македонски колко е ужасен!

Владиков. Давно не продължават много. Димът от сцената фана да влазя в залата. (Гърмежи, пронизвани от викове на команда и уплашени писъци.)

Г-жа Добревич (затика си ушите). Боже, страхотия!

Владиков. Време е да турят точка вече. (Става прав и прави знакове на актьорите на сцената.) Македонски е пощръклял и се е настървил, като тигър! Сега никой не може го спре дори си не изфърля сичките фишеци; та па и другите се заразиха. . .

Добревич. Та то става ад!

Владиков (сърдито). Това е безобразие най-после! Димът напълни залата!

Г-жа Добревич (в негодование). Страшинё! Варварски работи! Аз нали казвах? (стиска си носа; Евгени си затуля с ръце ушите и се смее).

Владиков (излазя пред самата сцена и маха внушително на актьорите). Стига, стига!

Странджата (невидим от отзад вика гръмогласно). Дръж се, Македонски!

Владиков (вика). Македонски, спри!

Странджата (вика отзад). Македонски, кураж! (доходжа тичешком при Владиков и го дърпа). Остави ги, брате, да си изиграят ролята!

Владиков. Каква роля? Това е истинско сражение! (маха към сцената).

Странджата (маха към сцената, в противоположен смисъл). Удряй, Македонски! Трепи без милост тие поганци проклети! Пли! пли! пли! пли!. . .

Владиков (маха към сцената). Доста, бре магарета!

Странджата (маха към сцената). Момчета, браво! Карайте! Пли! Огън! (Гърмежите продължават; залата трепери от шум и ръкопляскането).

Катинка (изпищява). Ах! Васил падна умрял! (Странджата неистово ръкоплещи).

Добревич. Ах, ето Македонски е прегърнал Станка и я носи!

Странджата. Победа! Победа! (ръкоплещи).

Владиков. Слава богу, стига само да няма някое нараняване.

Добревич (наднича). А там свети нещо, какво е то? (Из кулисите свети).

Владиков. Бенгалския огън не е! Да не се е пък запалило нещо? (отива тичешком в сцената).

Добревич. Анастасия, Евгени, Катино! Хай, ставайте да се намерим по̀ към вратата!

Г-жа Добревич (уплашено). Пожар! (Обаждат се от разни места на залата гласове «пожар!» Произхожда вълнение).

Владиков (връща се и прави знакове на публиката). Господа! Успокойте се, нищо няма! (Навожда се към Добревич). Запалила се ризницата на Македонски, като фърлил сетният си фишек. Но изгаси се. Чакайте, сега бенгалския огън, който ще осветли бойното поле! (Светва бенгалския огън в кулисите). (Нови ръкопляскания и викове «Македонски»).

Добревич и Евгени. Македонски! Македонски!

Владиков (вика). Македонски! излез! Публиката желае!

Македонски (показва се от кулиса и се кланя на публиката с ризница отпреде изгоряла).

Гласове. Браво! Браво! (ръкопляскания. Завесата се спуща).

Добревич. Най-голям фурор направи Македонски.

Г-жа Добревич. Почернял беше, като дявол, от барут. Такова звярско лице не съм виждала!. . .

(Последни ръкопляскания. Публиката излазя).

Явление 7

Владиков, Странджата, Бръчков, Хаджият, Мравката (подават се из кулисите). Дерибеев (иде откъм залата).

Владиков (към Македонски, който е още в театралният си костюм). Македонски, мойте комплименти, ти произведе най-силно впечатление и обра лаврите. . . Но позволи ми да ти кажа, че си едно голямо клепоухо магаре.

Македонски. Магаре! Ти я благодари на Македонски! Без тая славна битка «Изгубена Станка» беше изгубена. Колко ръкоплеска публиката на твойта козя брада?

Странджата. Аз пък ми идеше да те целуна, Македонски. . . Като гледах, оживяха ми на сърдцето юнашките битки в Балкана. Ти добре води сраженисто; само пусията ти не беше

стратегически избрана. Тъй, като ти по едно време гърмеше, беше изложен на татарските крушуми. Трябваше да им дойдеш от страната, да ги бийш на фланг. . . Сбърка там. . .

Македонски (поразсърден). Странджа, ти не учи баща си как се правят деца.

Владиков (към Бръчкова). И тебе, Бръчков, мои е искренни комплименти. Ти произведе силна сензация, особе о между красния пол, в ролята на Станка. . . И слава богу, ти сам о хвърляше една деликатна нота в тая грубичка, и право да си кажем, просташка пиеса. . . Но нямаше какво: за другите — историческите — нямахме костюмите тука. А бе знайш ли, че баща ти беше тука?

Бръчков (стреснато). Как, и вие ми не обадихте?

Странджата. Аз го познах, но слисах се на буфета. Довел го беше господин Добревич.

Владиков. Когато аз узнах за това, той беше вече излязъл. Счетох безполезно да ти обаждат и те смущават.

Бръчков. А де е сега? Може да ме чака на пътя.

Владиков. Не, отишъл си още през втория акт, когато магарешкият рев. . . Горкият ти баща. Аз влазям в положението му и много скърба за него. . . Ти трябва да се видиш с баща си, Бръчков. Твоята постъпка, от една страна е напечатана с героизъм, но от друга страна е безчеловечна. . . Помисли си. . . Впрочем, аз нищо не ти казвам, и нищо не съветвам. Не желая да се поставям между тебе и него. Ти си съзнателен човек и сам можеш да си решиш. . . Каквото и да решиш, сигурен си в нашето уважение. (Към Странджата). Странджа, в буфета всичко продадено ли е?

Странджата. Останаха двайсетина бутилки пиво и половината закуски — те трябва да се повърнат на Николеска — с такова условие сме ги зимали.

Македонски. Ти такива подлости, Странджа, не прави.

Странджата. Невъзможно! Трябва да се повърне непродаденото (ропот).

Владиков. Странджа, видиш ли, че мирише на революция, ако се върнат бутилките и закуските?

Странджата. Като решава болшинството. . . да му е наздраве!

Владиков. Това е спечелено право. Да, и всеки актьор да земе по пет франка награждене. . .

Македонски. Владиков е благороден човек!

В л а д и к о в (към Дерибеева). Дерибеев, ти си касиер: представи сметка.

Д е р и б е е в. Готова е. От билети са получени 508 франка.

В л а д и к о в. Как? Аз смятах най-малко 1,500 франка! Залата беше пълна, грешка имаш.

Д е р и б е е в. Разправени са наистина 400 билетя, но повечето на кредит.

П о п ч е т о. Какво да сторим? Секи казва: — Ела утре, — други ден — да ти плата. (Владиков прави гневни движения; също и Странджата).

Д е р и б е е в. Като извадим от 508 франка разноските за буфета, за осветление, за печатане билети и афиши, за музика, за наем на зала, костюми, оръжия, за барут, за гримировки и награждение на актьорите, бенгалски огън, остая ни чиста печалба. . . Ето я! (показва хартията със сметката).

В л а д и к о в. Осем франга! А нам трябват най-малко шейсет наполеона! Огромен резултат! Скандал над скандалите! Какво значи това?

С т р а н д ж а т а. Това значи, че султан Абдул Азис е спасен!*

Д е й с т в и е IV

Стр. 71, р. 5: *след* «на шише»: Крайно тъжна и нещастна обстановка* р. 9: *след* «от главата до краката»: Македонски, и дрипите му са Македонски* р. 26: зимъска / през февруария*

Стр. 72, р. 6: Две недели те няма! ∾ на Дунава / Ами що дириш тука? Ние те мислим още в Русчук, я в дъното на Дунава* р. 6: И бесило щях да видя / И на Русчук бях* р. 21: Дадох на слугата му писмото / Дадох на слугата му писмото от Дякона*

Стр. 73, р. 12: Х а д ж и я т. Не е магия. М а к е д о н с к и. Чакай да преброим! / М а к е д о н с к и. Или се подиграва някой с нас? Х а д ж и я т. Кой ще се подиграва със златен кемер? Давай, давай! На половина!* р. 18: Сто и десет наполеона / сто и два наполеона* р. 23: подигравка / сурприз* р. 27: в митрополийската градина / при крайната градска градина* р. 30: Той издаде в Тулча Инджето / Той издаде в Тулча Инджето наш* р. 32: *след* «Инджето»: М а к е д о н с к и. На сякъде казват, че са корфиоти пунгашите, но полицията не е фанала никого* р. 32—33: Главата си отрязвам ∾ попара / Главата си отрязвам, Македонски, че тая попара Попчето и Мравката са я забъркали* р. 34: кемера / кемера на турчина* р. 36 — стр. 74,

р. 11: М а к е д о н с к и. Аз счупих вратата ∾ като гугумани / Аз счупих вратата. Попчето и Мравката казваш? Как, че тие галфони достойни ли са такова нещо тъй майсторски да извършат? Ами сега ние тука ли ще стоим, като гугумани*

Стр. 74, р. 23—25: (излизат ∾ на Странджата) / (излазят)* р. 28: В л а д и к о в. Няма никой / В л а д и к о в (влиза пръв). Няма никой, а вратата отворена* р. 29—31: (Поглежда ∾ полека / *липсва** р. 36—стр. 75, р. 2: да накладеме огнец ∾ Собата се запали / да накладеме огнец. Тия господа където и да са тука ще дойдат. (И двамата клякат да кладат огън.) Попчето и Мравката ще си дойдат в колибата, и Македонски също. . . Ами Хаджият и Бръчков де ще намерим? Тая нощ неотхо имо е да направим събрание. Писмата от Русчук са много важни. Нека тука да стане събранието. . . А! Собата се запали*

Стр. 75, р. 6: Там трябва да са и другите / *липсва** р. 13—14: Искат ни да бъде готова ∾ Тя ще чака / Искат ни от там и от Букурещ, най-късно до петнайсет-двайсет дена, да бъде готова четата ни, та да потегли за Букурещ, а от там за Гюргево. Там ще чака* р. 20—24: Залибихме се с Евгени ∾ дума да й кажа / Залибихме се с Евгени. . . И защо тая любов? Какво мога да мечтая, да се надявам аз — един бездомен голак и хъш — тя една богатска дъщеря, една аристократка. Дявол знай — как стана тая любов! Завчерашното й писмо бе пълно с огън и страст. . . Сега чувствувам, че една дума да й кажа* р. 31; най-малко шестстотин наполеона за оръжието и за другото / най-малко шестотин наполеона*

Стр. 76, р. 15—16: (Евгени влиза наметната със скъп кожух). / В л а д и к о в. Госпожа? Каква госпожа? Г л а с ъ т. Не знам (говори с някого)* р. 18: В л а д и к о в и Е в г е н и / В л а д и к о в и Е в г е н и. Е в г е н и (наметната с шал и със скъп кожух, влазя развълнена)* р. 19—20: (прегръщат се бързо) / *липсва** р. 22: Пак нощя! / *липсва** р. 27—28: В л а д и к о в ∾ . . . за мене. / В л а д и к о в. Какво има? Някое нещастие? Е в г е н и. Да, нещастие за мене!* р. 35: Г л а с отвън / В о з а ч ъ т (отвън)*

Стр. 77, р. 6—8: В л а д и к о в. Евгени, не говори тъй ∾ но кажи ми / В л а д и к о в. Евгени, аз те обожавам! (Навожда се, дига ръката й и я целува. Тя не я одърпа). Евгени, ти си за мене идеално и благородно същество. Но кажи ми* р. 8: Но кажи ми ∾ кола, които се отдалечават) / *до края на* явление 5 *следва текстът:*

Е в г е н и. Владиков, какво е твоето мнение за Крецулеска?

В л а д и к о в. Евгени, разбрах. . .

Е в г е н и. Кажи ми, какъв човек го мислиш?

В л а д и к о в. Един богат, поромънчен българин, студен, ограничен, надут — телом и по характер — това е доста да бъде антипатичен за една интелигентна мома. За мене частно той е ненавистен още поради глътването четрийсетте хиляди франга завещани на България от покойния Бендовича. . . ти може да си чула за това злоупотребление?

Е в г е н и. Сичко знам. . . Ах, как тати се заслепява и не види страшната разлика между такъв човек и тебе!. . . Слушай. След два дена, в неделя, той, Крецулеско, прави предложение за годеж.

В л а д и к о в. Не може да бъде!

Е в г е н и. Това внезапно предложение и мене поразява. Баща ми и мама скланят. Аз по никой начин не мога да се пожертвувам. Не го ща!. . . Чакай! Да не мислиш, че ида да ти предложа да си пожертвуваш свободата? или. . .

В л а д и к о в (пристъпва към нея). Евгени, да!

Е в г е н и. Михаиле, аз не ща Крецулеска! Ща се фърла в Дунава, но няма да дам ръка против съвестта си и сърдцето си.

В л а д и к о в, Евгени, ти сама реши въпроса. Щом не щеш Крецулеска, сичко е свършено. Никой не може да те насили.

Е в г е н и. Да! Но аз не искам да огорчавам баща си, ти знаеш колко е добър и колко го обожавам. На тебе е известно, че по търговски несполуки неговото състояние се малко разстрои. Той и сега е богат, но не е първия. На тая сватовщина баща ми възлага големи надежди. За големи предприятия му говорил Крецулеско. Той вярва, че и дъщеря му се възхищава. Не говоря нищо за мама: тя е хлъцнала от радост, че ще има Крецулеска зет. Моя отказ ще бъде за тати внезапен и жесток удар. Аз ща стоя пред него, като разрушителка на неговото положение в света. Не, аз нямам кураж да наскърба баща си.

В л а д и к о в. Евгени, какво решаваш?

Е в г е н и. За това дойдох, Михаиле: помогни ми със съвета си, като свой, като приятел, като любим. Аз ти излях цялото си сърдце. Как да се отстрани това потресение в нашия дом? Как да не стане, да се отложи това предложение Крецулесково б е з м о я н а м е с а? Моят ум не стига. . . Главното е да спечелим време, а времето е всичко. . .

В л а д и к о в. Евгени, да, да спечелим времето. — Благодара, това упование ме окриля. То прави чудеса и невъзможното възможно. . . Евгени, на твоята сърдечна откровеност и аз съм

длъжен същата откровеност: ща ти разкрия с две думи моето полсжение, и това ще ти обясни защо още тая минута не грабам такъв пленителен ангел и да бягам на край света с него. . . Евгени, ние се готвим отдавна да минем в България със знамето. Случай се скоро представя: организуваме чета, и аз съм се цял посветил на това дело. . . Върна ли се жив от похода — нищо не може ни раздели през живста и ще делим заедно грижи, радости и идеали. . . Дай ръка. . . приимаш? (тя подава ръка). Благодара. (целува и ръката). Това е нашият съюз пред бога. . . Сега на въпрсса. Докато ти ми обясняваше аз още от първата дума разбрах положението. . . и обсъдих и померих средство.

Е в г е н и (фаща го за ръката.) Кажи, Михаиле!

В л а д и к о в (натъртено). Ето какво имам да ти кажа: след два дена, нито след двайсет, нито след два месеца Крецулеско няма да направи предложението си. Ако стори това, баща ти, без да ти обади даже, ще му откаже.

Е в г е н и (зачудено). Това е много загадъчно. Но аз повече не желая да зная, ако ти не намираш за нужно да ми кажеш. . . Само, ах извини ме, да не би в горещината си да прибегнеш до безразсъдности, или заплашвания, или насилие над когото и да било? За такава цена, вярвай, никога не бих щяла да купа спокойствието си.

В л а д и к о в. Бъди спокойна от тая страна (на себе си). Шàндор-Новицки ми тряба, още тая нощ.

Е в г е н и. Дълбско ти благодара, Михаиле. . . Сега аз да вървa! Нашите са на сперата, без мене. Аз се отскубнах от дома и дойдох да те подира на училището, — там слугата казал на возача, че си тука. . . Утре не можах да имам тоя таен разговор.

В л а д и к о в. Евгени, за тая среща никъде ни дума!

Е в г е н и. Никому, ни аз, ни ти! Прощавай! Моята вечна признателност и вечна любов.

В л а д и к о в (туря си шапката). Аз ще те придружа до дсма ти. . . Позволяваш? (излизат)*

Стр. 78, р. 25—26: (в съседната стая се кашли). / *липсва** р. 27—стр. 28, р. 4: Б р ъ ч к о в. Ниско, да не обезпокоим знаменосеца ~ Въз развалините на това общество да се съгради царството на равенството и на правдата! / Б р ъ ч к о в. Сега с Македонски, и с Крумова и Димитрото, които вчера пустнаха от затвора, пак сме цяла дружина. Изгубихме само Странджата преди два месеца. Бог да го прости: умря на ръцете ми. Само аз бях на погребението му. Ти тогава де беше? Продадохме му за това съ-

довете и паниците на кръчмата. Та какво фанаха? Нищо. Добре, че Владиков се улучи с малко пари — и той беше болен.

Д е р и б е е в. Горкият, той беше, като наш баща. Нямаше ни едного от нас тогава: едни отсъствуваха из Браила, други бяха в затвора. Ща ида някой ден да се поклона на гроба му, той е светец.

Б р ъ ч к о в. Той няма гроб. Помна му думите, преди да умре. Как ми се скубеше сърдцето! — «Юначе, каза ми, благодара ти, че не ме остави. Ща умра при българин и ще има кой да ми затвори очите на тая чужда земя. . . О отечество!» — «Не се вълнувай, казвам му, ще дойде пролет и ти ще се поправиш. . .» — «Не, каже, аз скоро ще си ида, аз съм пътник.» — И рони сълзи. Той предчувствуваше, горкият, . . Жално му беше, че се разделя от живота, без да дочака нова борба. Аз го утешавам: — «Твоето име, Странджа, ще остане славно, казвам; — ти си един герой! България няма да забрави своите славни синове. . .» Тогава той се още повече просълзи, поподигна си главата от възглавницата и ми фана ръката с костеливата си ръка. — «Вижд, каже, Бръчков, аз нямам нищо какво да ти остава за спомен.» — «Оставяш ми твоя пример!» отговарям. Той ми показва ковчега. — «Отвори го, каже, там на дъното има една връзка, донес ми я.» Аз отварям: във връзката имаше две неща: една хартия, и една дрипа. Хартията беше мемоара на тайния революционен комитет, а дрипата — къс от вехто знаме. Той я цалуна, подаде ми я и каза: — «Задръж това нещо. Помни Странджата, умри за България!» Вечерта той умря. Аз постоянно носа с мене славната светиня. Ето (изважда червената дрипа из пазвата си).

Д е р и б е е в. Дай да я цалуна (цалува я).

Б р ъ ч к о в. Така мизерно умират днес героите*

Стр. 79, р. 34—35: да искам абонамента / да го покана за абонатин*

Стр. 80, р. 9—10: Б р ъ ч к о в. Срам ме е. По-добре умирам от глад, но безхарактерност не направям. / Б р ъ ч к о в. Срам ме е. Аз го зарязах без да го питам; а кога беше тука — избягвах го да се не срещнем. Сега как да ида да се унижавам? По-добре умирам отгладе, но безхарактерност не направям* р. 12—13: Б р ъ ч к о в. Тая пролет ∾ в България. / Б р ъ ч к о в. На пролет без друго ще има чета, шушне се вече. Аз ще вляза в нея и ща мина в България с байряка* р. 20—21: Б р ъ ч к о в. Хубаво правиш ∾ със скромността. / Б р ъ ч к о в. Браво, радвам се. Я прочети* р. 36: зарад топла мамалига? / зарад топла мамалига? (чуват се стъпки и песен)* р. 37: Б р ъ ч к о в (ослушва се). Идат. / Б р ъ ч к о в. Идат*

Стр. 81, р. 13: Огънят запален / Огънят запалил* р. 19: лъскави / кокотки* р. 33: (Влиза в другата стая.) / *липсва**

Стр. 82, р. 12—26: (кашля се в съседната стая) ∾ М а к е д о н с к и. За Петреска ли? / М а к е д о н с к и (замислова се; тъжно). Аз имам още един дълг, дето ми тегне. Един голям дълг!

Б р ъ ч к о в. Кому?

М а к е д о н с к и. На Странджата. Покойният ме храни и черна толкова време на вяра; а кога умря нямало с какво да се погребе. Той и днес няма гробнина, а заслужва мраморен паметник. (Към Дерибеева). Дерибей! Земи тия шест наполеона! Заръчай един хубав гроб за знаменосеца; и плати на попове да му четат парастас таз неделя в черква, ама голям, славен парастас, такъв какъвто не се пее на гръцкия патрик! — Да се зачудат сичките! Па викай сичките ония магарета, Попчето и другите, да се намерат в черква и да се помолат за грешната душа на знаменосеца (по-ниско), че и той като моя милост — бог да го прости — не вярваше до там. . . ни в бога. . . ни в дявола.

Д е р и б е е в (изважда ръкописа). Господин Бръчков, слушай ща ти прочета сатирата за Петреска, та ако я одобриш за тоя брой

М а к е д о н с к и. За Петреска ли?*

Стр. 83, р. 6: чучулиги / гарвани*

Стр. 84, р. 37—42: С т р а н д ж а т а (вика извътре) ∾ неусетно повишава гласа си) / *липсва**

Стр. 86, р. 1: прескочих бездната / я прескочих* р. 4: Войникът / Заптие* р. 10: пита втори път / пита втори път. (Чуват се човешки гласове от вън.)* Явление 8 / *погрешно означено като явление 7** р. 13—14: с уплашен поглед) / с полубезумен поглед)* р. 16: отчаяно) / вика отчаяно)* р. 31—33: Я следвай историята. Д е р и б е е в. Ние заедно / П о п ч е т о. Бръчкова? Ти ли дойде пръв тука? Б р ъ ч к о в. Не, Дерибеев ме вика от кафене «Галац», че ме чакал тука Владиков. Но какво има чудно та е това пулене и изпитване? Д е р и б е е в. Да, Владиков ме прати оттука да повикам Бръчкова и другите, за да стане заседание. М р а в к а т а. Та Владиков ли най-напред тука е бил?*

Стр. 87, р. 10: *След* «Пепел»: М р а в к а т а (удря се в гърдите). Ами тука нямаше дърва? Д е р и б е е в. Имаше, седем осем дървета. Б р ъ ч к о в. Това е истина. Но какво е, джанъм?*

р. 29: Кемерът! / Кемер или смърт!* р. 31—стр. 88, р. 34: отърват Дерибеева) ∽ Да вървим (излизат) / Бръчков (спуща се към купа). Господа, господа! Безобразне! Назад! Какъв кемер сънувате? Аз сам видях един наполеон, който мислехме, че е паднал от Владикова! (Мъчи се да разтърве Мравката и Попчето от Македонски и Хаджият, които си нанасят юмруци и плесници.)

Дерибеев (вика отчаяно). Полиция! полиция!

Бръчков (на Попчето и Мравката). Срам, господа! Като зверове се фърлихте въз Дерибеева. Аз сам видях, че една жълтица намери. Щяхте да го удушите. (Към Дерибеева). Повредиха ли те нещо на гушата? Я вижд какво посиня от пръстите им!

Дерибеев (плачливо). На гушата ми няма нищо, ами ми разкъсаха с краката си сатирата, пък копие от нея нямам! (почуква се на вратата).

Македонски (отваря и поглежда навън). Павли, училищния слуга донесе писмо от Владикова.

Бръчков (зима писмо и чете на свещта). «Тръгнете веднага за училището. Ако някой от вас липсва, друг да иде да го извести. Не бавете се. Всяка минута е скъпа!»

Македонски. Господа, хайде. Аз знам защо е.

Хаджият. Хайде!

Бръчков. Сички сме събрани (на вратата към слугата). Господин Владиков сам ли е?

Гласът на слугата. С русинът.

Македонски. С какъв рус?

Бръчков. Абе, Шáндор-Новицки!

Македонски (на себе си). А, комуниста? Обичам го този брат аз. Няма от него по-изкусен хирург да прави операции на железни каси. Протомайстор по занаята, само като погледа касата, тя се отваря. Наша милост цървулите не може да му върже. Метани му чина до земята. . . Сечивата му и инструментите му, да ги видиш, да се смаеш. . . Защо го е викал Владиков? А, ще има нужда пак от операция. Да спи куче под камъче. . .

Попчето (на Мравката ниско). Е, думай сега!. . . Нали ти казвах да го не крием в собата?

Мравката (ниско). Сега късно. По-добре. . . Сега няма да се боим и да ни уловат — никакво доказателство не могат да фанат. . . Всяко зло за добро. Стига пак някой наш брат да е дскопал кемеря, да не е чужди.

Попчето. Ами ако ни извадат пред очите на Хаджи Ибрахима? Дявол да те земе, аз добре ти викаx да го превършим съвсем. Но ти — милостив — гаче турците в България имат милост за нашия народ.

Бръчков (гледа пак записката). Чакайте! Тук има още нещо писано (чете): «Реших събранието да не става в колибата, защото, като излязох одеве, видях двама полицеи, че обикалят около колибата. Владиков.»

Попчето (уплашен). Полицеи?

Македонски (поглежда безпокойно Хаджият). Какво ще дират тук полицеите? Няма какво да дират полицеите!

Бръчков. Какво сте се такива втрещили, господа! Първица ли е полицията да следи емигрантите?. . . Това навярно е пак за вчерашният турчин, дето го душили и обрали при вънкашната градина.. . . Разумява се — и нам се съмняват (поглежда към Попчето и Мравката, внушително). Абе, вие одеве приказвахте кемер. . . Сериозно ли беше това? Я ми кажете да не сте се вие пошегували с турчина?. . . Дявол ви зел; тогава сички сме компрометирани.

Македонски. Вие ще ми изгорите душицата, господа. . . Покрай вас и па мойта чест ще падне пятнò.

(Попчето и Мравката крадишком изчезват.)

Дерибеев. Проклетници! Щяхте да ми изтръгните грък-ланя и ми разкъсахте поезията (търси ги с поглед). Ах, побягнаха!

Бръчков. Хайде напред! (излиза с другите).

Македонски (гледа към вратата и вика). Предатели! (излазя също).

(Завеса)*

Стр. 89—91: Явление 9 и Явление 10 / *липсват**

Стр. 92, р. 4—5: и там стоят неколцина души, мъже и жени / *липсва** р. 10: един час по-късно / един час и половина по-късно* р. 11: Трябва да се чака / Няма какво: трябва да се чака* р. 22: (донася се бира) / (пие)* р. 25: да ги видим нашите чапкъни? / де ги нашите чапкъни?*

Стр. 93, р. 13—14: Изпъдих го. / Изпъдихме го* р. 17—18: Тоя Македонски ∽ и мене? / Тоя Македонски прилича повече на разбойник. Самото му лице ти вдъхва подозрение* р. 19: Знам. . . Бербанти / Бербанти* р. 40: четири години / три години* р. 40 — стр. 94, р. 1: Влазят ∽ отварят. . . / Влазят в кантората на Крецулеска, един от първите и влиятелни браилски граждане, и депутат още, отварят. . .*

Стр. 94, р. 4: *след* «вестниците»: Как? тие ли са емигранти,

дето ги улови тогава полицията? (изглежда ги с любопитство)* р. 10: нямало улики / нямало достаточно улики* р. 10—11: Стоя само шест месеца предварителен затвор / *липсва** р. 20—22: Само три месеца∾имá / Само една година и половина стоя там: по-слаба му била уж вината. А според мене, трябваше него в каторга* р. 30: представиха / представили*

Стр. 95, р. 3: беше истина / е истина* р. 5: *след* «всичките»; Аз ти казвам, че клеветиш* р. 9: *след* «механите»: (Чува се глъчка на другия край на буфета)* р. 10: към буфета) / към там)* р. 11: с някои чужденци / с двама чужденци* р. 11: Идат насам и викат / *липсва** р. 13: Да излезем, Гробев! (излизат). / Да минем в другата стая, господа! (Христович и Гробев излизат от ляво.)* р. 14—18: Говедаров∾Какво викат! / *липсва** р. 21—22: (влизат∾облекло) / (полека влазят от дясно на сцената, като гледат към кулисите)*.

Стр. 96, р. 4: *след* «Безсрамници!»: Человекоядци* р. 12—13: Ще се вайкаш/ Ще се разкайваш* р. 13: Вразумете се, господа/ Вразуми се* р. 18: *след* «една маса»: Говедаров (Бръчкову, като си чукат чешите с бира, донесени от келнерите). На здраве, бог да помага. Добра сполука и победа славна! (чука се и с другите хъшове)* р. 18—20: Бръчков∾Русия! / Бръчков. Да живей славянството!* р. 27: Да оно одно и тоже / *липсва** *Тук в X—I свършва* Явление 3 *и следва* Явление 4: Горните и Македонски. Македонски (втурва се в буфета с един лист в ръка). Момчета, новини: Вчера първий бой при Бабина глава! Сърбите победили! Вива! Всичките. Война! Война!* р. 33: (Поздравява русите по военно.) / съглежда русите и сваля шапка)* р. 35: Сърбите победили / *липсва** р. 36: 1-й русин / Руситe*

Стр. 97, р. 1: Хаджият (чете листа заедно с другите) / Хъшовете (четат листа)* р. 3: Македонски (към русите) / Македонски (фърля си шапката на горе; към русите)* р. 9: Пиво! / Принесите ещé пива* р. 12—14: От Сърбия∾ Излиза) / *липсва** р. 32: гюргевския трен / крайовския трен* р. 34: някои наши / някои познайници* р. 34—35: (Хъшовете и Говедаров излизат). / излазят от дясно)* р. 36—40: 2-й русин∾ (Стават.) / *липсва**

Явление 4 / Явление 5*

Стр. 98, р. 2—3: Двамата руси∾ като русите. / Владиков и Бръчков (влазят от ляво)* р. 13—14: Дойдоха още∾да извадим ли? / Владиков. Бръчков, иди нареди момчетата да си извадат сичките билет. Бръчков. За тебе да извада ли?* р. 18—21: Бръчков ∾ Излизат) / Бръчков. Отивам!

(излазя)* р. 22—23: Явление 5: Владиков, после Попчето и Катинка /Явление 6: Владиков (сам)* р. 33: *след* «Русия»: дето никой ме не познава. . .* р. 34—стр. 99, р. 4—5: честно∾обичам я страстно / честно за свободата на България. Но Евгени, Евгени! Да умра без да я вида! без да се оправдая? Аз съм пропаднал човек в нейното мнение. . . Немáх кураж да ида в Браила. . . Та и щеше ли да допусне да приказвам с нея? Аз я избавих от Крецулеска, но аз не съществувам за нея. Моят спомен ще изкарва на челото ѝ червенина от срам и негодование. Как ли се стиди от себе си, когато си припомни дохождането си, нощя, в колибата на хъшовете, и целувките, които си дадохме в колата! Подир три деня тя узнаваше, че си е давала сърцето на един нощен разбойник и касотрошител! Каква подла фигура съм пред тая доверчива, благородна девойка! А аз на тоя час — срам ме е да кажа — обичам я страстно*

Стр. 99, р. 11: Но да ида при Говедарова / (излазя от ляво)* р. 12—37: Попчето∾трендафил / *липсва**

Стр. 100, р. 1: Явление 6 / Явление 7* р. 5: (Към Катинка). Катинке, намерих я! / *липсва** р. 6: Да пием по една лимонада / По една лимонада* р. 8: *след* «Горещо!»: дойдох да изпратя господина Гробева. . .* р. 15—16: (Гарсона донася питието.) Наздраве! (пият) / Да се видим пак, ще ида малко при господин Гробев (ръкува се с тях и излиза). Г-жа Добревич. Имало днес да пристигнат нови руски доброволци* р. 23—24: Евгени, тая капела∾харесваш / *липсва** р. 27: *след* «Да са живи!»: (Влазят двамата руски доброволци, покланят се и сядат на друга маса да четат вестници). Евгени (взира се в тях, към майка си). Мамо, погледай оня, по-високия, чернокия, отсам. . . Г-жа Добревич (гледа). Вчера ми казаха, че бил един руски граф. Евгени (по-ниско.) Можеш ли позна на кого прилича? Г-жа Добревич. Не. На кого има прилика? Евгени (изчървява се). Хъ. . . на никого, тъй ми се пристори нещо. . . (на себе си). Боже, колко тоз млад русин прилича на Владиков! Сърцето ми трепна, като го видях. . . Но той само прилича, а не е Владиков. . . Владиков сега е в Москва. Дали и тези от Москва идат? (остая замислена). Г-жа Добревич. Какво се пак замисли, Евгенице? Евгени. Нищо (гледа във вестника)* р. 28: Явление 7 / Явление 8* р. 36: друга дружина / първата дружина*

Стр. 101, р. 7—9: Днешната дружина ∾ да подигне народа / *липсва** р. 13: *след* «за бога»: Жежко, задуха тука* р. 16: *след* «насам»: тука ще влязат* Явление 8 / Явление 9*

*В X—I Мравката не присъствува** р. 22: да ни се стягат душите / да се стягат душите* р. 33: да те гледа! / да те гледа, като едно чудовище!*

Стр. 102, р. 1—2: И почтената ви майка. Благодарим ви. (Ръкува се с г-жа Добревич.) / Благодарим ви (ръкува се с тях.)* р. 8: помниш ли? / помните ли?* р. 12: *след* «татарите!»: Как не помна?* р. 15: само аз / на сцената само аз* р. 17—19: какво не е видяла ~ България! (Пие. / какво не е видяла и къде не е ходила и какво ще види още. . .* р. 19: *след* «България» : Да пукне Туркия!* р. 24: ги натъпка / натъпка гордостта им* р. 29: Доядя ги, че сърбите победили / И фалат проклетите башибозуци, че биле истински герои и не знам какви си. . .* р. 32: —стр. 103, р. 32: Европейци още! Срам! ~се не чува/ Европейци още! Срам! Ах Евгени, четохте ли вчерашний брой на «Свободна България»? Какви думи казва там към Европа Бръчков? Да потрепериш!

Говедаров. Да: Възванието към Европа! Чудесно стихотворение. Издекламирай го Бръчков, ти си знайш творенията на изуст.

Бръчков. Всичко що пиша, остая ми в ума.

Хаджият. Бръчков. . . Молим те.

Македонски. Бръчков, зафащай! (към Евгени). Госпожице, всяка дума е като топ!

Евгени. И аз ви мола, господине Бръчков.

Македонски (маха да млъкнат). Слушайте! (Влиза Христович тихо).

Бръчков (зима тържествен вид).

Сега, кат'Емус старий от страх се цял потресе
И турската свирепост премина секи край,
И ужас, възмущене по целий свят пронесе, —
Попитал бих Европа вечь може ли да трай?

Тя верува ли още, че тоз народ умразен,
Научен кръв да пие и с пот да се кърми,
От дивите пустини тук нявга дотатразен,
Ще може ли напредне, да се опитоми?

Попитал бих яази възможно ли е вече,
След тия страшни зверства да вярва пак сега,
Че тигъра ще нявга да се очеловечи,
Че брат ще да ти бъде тоз, който е ага?

Ще може ли раята да найде състраданье,
Раята, що работи, оре и се поти,
От тие паразити, аги, кадий, тирани,
Хайдуци и черкези, дервиши и софти?

Що гледам аз! Европа, да спази мир злокобен,
Съзира хладнокръвно как падаме и мрем,
И не простира ръце на наш народ поробен
Да го избави веке от срамния ярем!

И дума, като мисли за плячка само тлъста:
«Хасан е нам потребен, нам требува мирът».
И гледа как коранът безчести, тъпче кръста
И милиони души как в робството пищат.

Македонски (към Евгени). Госпожице, тие думи се казват зарад дето Дизраели каза в английското парламенто, че по-добре е санким да измрат сто хиледи българи, за да се запазат британските интереси. . . Ща му кажа на тоя охтичав чифутин едни интереси!

Говедаров. Не пресичай, Македонски!

Бръчков.

Какво! Дали грехът ни се йоще не изпати,
И с наш'та кръв и сълзи ще правят вечно пир?
Дал'трябва да сме роби — мирът да се не клати?
О с толкова ли жертви? Проклет да е тоз мир!

(Христович се изправя при другите и слуша внимателно; също и двамата руси).

О европейци, вие живейте на свобода,
Не като нас под иго, във този край проклет,
Де грозните убийства станáли са на мода,
Де жертвите, що падат от нази са без чет!

О европейци, вие не сте кат'нас злочести.
В домът си не видяхте зъл варварин такъв,
Кой ваш'та челяд мила без страх да обезчести,
Да ви удави в сълзи, да ви обагри с кръв.

Я вижте как страдайме, в какви беди примеждий,
Как плачат наш'те майки и как бащи ни мрат,
Как гинат на бесило нам скъпите надежди,
Момй ни как се робат, ил'в пламъка горат!

О срам за нашът век е така да се остават
Мильони християни, родени за прогрес,
На варварите жертва и за напред да стават,
О срам е на Балкана да влада турчин днес!

Говедаров. Браво! Прекрасно! (ръкоплещи; ръкоплещат и другите; русите стискат ръката на Бръчкова).

Евгени (стиска му също ръката).

Христович. Да ида да му кажа! Да ида да го викам! (излазя).

Македонски. От тие стихове камъка ще потрепери, но европейците са глухи. . .

Попчето. За това и ние сме зели оръжието и сами отиваме да извоюваме свободата си. . . (изсвирва се; русите излазят).

Говедаров. Момчета, кажете и на другите да се не пръскат. Ами дека Владикова? Аз го видях, че идеше с вас. Пусти Владиков! от Москва — право за Сърбия! — Гореща кръв.

Бръчков. Да идем да видим кои наши идат още (излизат).

Явление 10. Г-жа Добревич, Евгени и Катинка.

Стр. 103, р. 34: четири години / три години*, р. 39 — стр. 104, р. 2: Христович ∾ излиза / *липсва**

Стр. 104, р. 13: Сега ∾ на бой / Сега сичките отиват с възторг на бойното поле* р. 16: *след* «мамо»: затуй го оправдаха* р. 21: *след* «позорна работа»: Г-жа Добревич. И аз тъй го мисла. Такъв умен човек. . . Евгени. Бъди уверена. Той заслужва сичкото ни уважение и симпатия* р. 22: Той е все в Русия? / Той сега е в Москва?* р. 25—26: Г-жа Добревич ∾ отляво) / Г-жа Добревич. Хубаво стори, вместо да се скита с хъшове пак. Сега ще има кариера. Да поизлезем малко. (излазят от ляво)* р. 27: Явление 9 / Явление 11* р. 35: *след* «отечеството ни»: Стотини емигранти очакваха тоя ден от години. Пред дълга към България сички други интереси трябва да млъкнат*

Стр. 105, р. 1: Сърбия / бойното поле в Сърбия*, р. 1—2: и самите ми професори тръгват / и самите ми професори тръгват за него* р. 14: реших да напусна / реших да напусна универси-

тета. Може ли да се учи човек при такива условия?* р. 17: петдесет рубли / осемдесет рубли* р. 23 — стр. 108, р. 41: Владиков. Знам ∾ (излиза отляво) / Владиков. Знам, неделикатно е било да нарушиш условието. Но сега, когато отивам на бойното поле, ти нямаш право да утайваш. Аз трябва да знам името на великодушния си благодетел, на благородния човек, който ми подаде ръката си в най-критическа минута, без да съм просил. Говедаров! Заклевам ти се в името на България — а от нея нямам нищо по-свято на света — че ще занеса тайната в гроба! Кажете ми името! Да го благославям, да го слава, да го обичам!. . . Тая неизвестност ми тежи като страшен товар на душата. Говедаров, чуй последната молба на един човек, когото смъртта очаква може би след няколко дена!

Говедаров. Ти ми правиш тая молба в една тържествена минута. Аз ща си позвола да ти обада секрета. Твоят благодетел е Евгеница Добревич! Сбогом! (излазя).

Владимиров. О, Евгени, как да ти се отплата за твоето благородно, възвишено сърце!. . . (мисли) Тя? Тука?. . . Възможно ли е?. . . Не, това е безумие!. . . Тя не е тука. . . Но как много приличаше онова момиче на Катинка!. . . Не, тъй ми се пристори... Какво си бръщолевя?. . . (излазя от дясно).

Явление 12

Евгени, Катинка (влазят от ляво)

Евгени. Омбрелата си тука бях оставила, (гледа в ъгъла). Ах, ето я. Сега, Катино, да идем в градината, дето ни чака мама и г-н Христович.

Катинка. Евгенице, забравих да ти кажа: преди малко аз видях тука на гарата браилския учител, дето се изгуби от три години насам! помните? (гледа внимателно в лицето на Евгени).

Евгени (сепнато). Браилский учител? Владиков?

Катинка. Той.

Евгени (смее се). Ти имаш грешка, Катинко: Владиков е сега далеко, в Москва.

Катинка. Аз ти казвам, че го видях, самичък той беше.

Евгени. Грешка имаш ти казвам: другиго си видяла. . . Какъв беше?

Катинка. Висок, черноок и малко бледен, какъвто си е. . . Беше облечен като русин: със сив кител и с фуражка.

Евгени (смее се). Мижава си, нали ти казвам? И аз го

видях същия, но той не е Владиков, ами си е цял русин. Одеве стоеше тука с едного още.

Катинка. Аз Владикова видях, Евгенице, той се здрависваше с други българчета доброволци. Стори ми се даже, че той ме съпикаса в наваляка и така се вгледа в мене!. . .

Евгени (смутена). Ти сънуваш, мълчи! Глупава си. . . хай да вървим (гледа из прозореца). Ах! (на себе си). Видях Владикова! той същият! иде насам! (високо). Катинке, аз имам да напиша тука при буфетя едно спешно писмце, за да пратя по пътник на Димитраки. . .; а ти иди при нашите та им кажи, че веднага ида. . . и ме чакай там. Веднага ща свърша. (Катинка излазя. Евгени гледа из прозореца.) О той е, той! Как се разтупва сърдцето ми! И нарочно насам иде, насам гледа, за мене иде. . . И защо е сега тука с тие дрехи на руски доброволец. Боже, да не отива за Сърбия? За там! за там! За какво друго ще напусне по това време Москва?! (Фаща се за сърцето.)

Явление 13

Евгени, Владиков (влазя)

Владиков. Госпожице! (отива към Евгени с движение да се ръкува, но се спира смутен на известно разстояние).

Евгени. Владиков! Вий тук? (фаща го за ръцете).

Владиков. Пристигнах сега от Русия. . . Госпожице Евгени! Моята признателност, вечна, безкрайна признателност!. . . Аз едвам одеве узнах, че всичко съм длъжал на вашето чудно великодушие. . .

Евгени. Моля, моля. . . Какво? Но обяснете ми, с какво намерение сте тука?

Владиков. Отивам за Сърбия. Аз съм щастлив, че се срещам с вас тука, та заедно с моята признателност да ви кажа и сбогом. Още край Браила когато минувах — аз не знаях нито какво ви длъжа, нито, че отсъствувахте — силно, неодолимо желание имах да се отбия, да ви вида, преди да отпътувам за бойното поле. . .

Евгени. Благодара, че сте ме спомнили. . . Но помислихте, че може и без това, и продължихте пътя си.

Владиков. Не смеях!

Евгени. Не смеяхте?

Владиков. Госпожице! от оная нещастна случка насам аз се считах опозорен пред вашите очи.

Евгени. Сега вие виждате, [illegible] правосъдието ви оневини и вие сте остали чист пред мене. . . Моето уважение и съчувствие са същите.

Владиков. Как да ви благодаря, че пазите добри чувства към мене! В продължение на три години мисълта, че вие ме презирате, не ми даваше мир на душата. Сега пък мога да умра от щастие!. . . Госпожице!

Евгени. Владиков, говори ми просто: Евгени! както други път. . .

Владиков. Евгени, аз, ако и очернен за някои си, съм честен человек и затова имам длъжност да те осветла повече върху мене. Аз с това права най-великата жертва, която е възможно да направи человек, защото бедствувам да изгубя твоето уважение.

Евгени. Но какво има, Владиков? Говори!

Владиков. Ти ме считаш оправдан и невинен?

Евгени. Аз ти казах това. За такъв те счита и закона. Бъди спокоен. Само клетите оние момчета. . . пропаднаха. . . Бедността какво не прави! Лично за мене, тоя обир има благотворни сетнини: той ме избави от Крецулеска. В това съвпадение аз видях пръста на провидението.

Владиков. Ето защо се повръщам на тая работа: ти я не познаваш добре. Опропастяването Крецулесково не беше проста случайност, нито щастливо съвпадение; и не бедността беше съветник на нещастните младежи, които паднаха в затвора.

Евгени. А аз тъй мислях.

Владиков. Аз те уверявам, че тия момчета, правяха кражба не за личен интерес, а с идеална цел: да образуват и въоружат чета и да минат в България. Това е самата истина.

Евгени. Владиков, вярвам сега и благодара ти. От тебе пръв чувам великодушни думи за нещастните. Но ти каза, че обира на Крецулесковата кантора не било случайност. . . тоест, как да разбера това?

Владиков. Никак не бе случайност. За да се достават нужните пари имало се е най-напред пред вид друго време, друго лице. . . друго място, по-лесно може би, с много по-малък риск. .. Но прибързали и решили за Крецулеска, макар че опасността там била по-голяма.

Евгени. Но кое ги е накарало на това?

Владиков. Вдъхновителят им. Защото той мислеше, заедно с постигането главната цел, да направи едно добро дело.

Евгени. Какво дело?

Владиков. Да избави от крайно трудно положение една благородна девица, за което ѝ се бил обещал в една Браилска колиба!

Евгени (отстъпва поразена). Владиков! тогава ти!. . .

Владиков. Същият, Евгени. Сега виждаш в мене моралният, сиреч истинският, виновник на обира! Сега знаеш цялата истина. Преди да се разделим, кажи ми има ли възможност да ме простиш?. . . Ако ми е съдено да умра, то така ще умра по-спокоен.

Евгени (улавя го за ръцете, тържествено). Михаиле, ти няма да тръгнеш!

Владиков. Как? Решен съм.

Евгени. Михаиле, обичаш ли ме?

Владиков (нежно). Мила Евгенице, питаш ли още?

Евгени. Ти няма да тръгнеш, слушай! Остани, бъди мой, вечно мой.

Владиков. Евгени!

Евгени (прекъсва го). Слушай, знам какво ще ми кажеш, знам, ще ми приведеш разни причини, за да ми докажеш, че не трябва да те задържам сега.

Владиков. Тя е само една, Евгени: длъжността към отечеството.

Евгени. Знам. И тая длъжност е велика. Но слушай. Аз те обичам, Михаиле, аз без тебе не ща мога да живея. Аз не мога да те оставя да идеш. . . сега когато те видях след тригодишна раздяла. Ако ме напустнеш в тая минута, ти ще ми нанесеш смъртен удар. Казваш, че ме обичаш. Аз вярвам. Направи тая жертва за мене: откажи се да търсиш смъртта. . . Бъди жив, бъди щастлив, направи и мене щастлива. Има време и хиляди случаи имаме още да се отплатим на отечеството. Аз съм богата сега, много богата. Покойний ми баща, през последната година на живота му, съдбата му помогна в търговията и той утрои богатството си. Аз и Димитраки сме едничките наследници и моят дял е огромен. Аз ще въоружа на мои разноски двайсет, трийсет момчета, цяла чета! Но ти раздели живота си между мене и отечеството, на което и с мене можеш да бъдеш пак полезен, много полезен. . . Михаиле, не се колебай, не ми възразявай. . . Аз ща дела с тебе сичко: ако не желаеш да останем в Ромъния, да идем дето искаш. Моята любов е готова на сичките жертви, нека и твоята поднесе жертвата, която прося. Това не е ни срам, ни престъпление. Не, не, не, не отказвай (затуля му устата). Ако

кажеш някоя дума, то тя да изражава твоето съгласие. Твоето съгласие. Не упорствувай! Остани! Искам!

Владиков. Евгени, аз те обожавам. . . Но чувай! аз не мога да остана!

Евгени (прекъсва го пак). Михаиле! Послушай ме! Боже мой, не остая време вече. . . Кажи: остаям! Давам ти утре рандеву по туй време в градина Чишмеджиу. Там сичко ще изприкажем. . . Реши веднага и ме направи най-щастлива на света!

Владиков (смутено). Остаям. . . за няколко дена само.

Евгени. Победа! Утре в Чишмеджиу. Сега да се разделим, че иде свят.

Владиков. Ангеле! (прегръща я страстно и я целува. Излазя от ляво).

Стр. 109: Явление 12 / Явление 14. *Текстът е различен:*

Явление 14

Евгени, г-жа Добревич и Катинка, после Говедаров.

Г-жа Добревич (влазя от дясно с Катинка). Написа ли, Евгени? Какво си така развълнувана? Цяла зачервена! Зле стори, че остана тъй дълго в тая задуха. . . (Чува се първий звънец.)

Говедаров (влазя). Първий звънец удари; след осем минути ще бие вторий; а след третий — влакът ще тръгне за Турну-Северин с нашите доброволци. Да им пожелаем добър час.

Г-жа Добревич (към Евгени). Ти знайш ли, Евгени? Владиков е тука: видяхме се одеве в градината: отива за Сърбия. Ето ги, влазят при нас.*

Явление 13 / Явление 15*

Стр. 109, р. 27: Сбогом, господин Говедаров! Благодарим ви! / Сбогом, господин Говедаров!*

Стр. 110: Явление 14 / Явление 16. *Текстът е различен:* Горните и Владиков.

Г-жа Добревич (на Евгени). Евгенице, подай цветенце и на господин Владикова: и той пътува.

Евгени (гледа го очудено).

Вл.адиков. Не, аз остаям в Букурещ за няколко дена!

Македонски. Когато ни каза одеве много ни наскърби. Ама като няма как. . . Ще се видим там.

Евгени (усмихната). Земете пак! (Подава Владикову цвете. Владиков приима цветето и ѝ целува ръка.)

Говедаров (приима нещо от Евгени). Юнаци, госпожица Добревич благоволи да подари всекиму от вас по три наполеона! (Подава всекиму парите.)

Хъшовете. Благодарим ви, госпожице!

Евгени. Добро видение, юнаци!

Македонски (на Владиков). Сбогом, Владиков... Холан, защо не тръгна с нас? Щях да те моля да ме научиш московски, та като изляза пред Черняева да не стоя, като тонку... (целуват се).

Бръчков (Владикову). Сбогом, Владиков! Жалко, че остаяш...

Владиков (смутен). Нямаше как... Случи се важна причина... ща тръгна подир вас — сбогом (целуват се) (поглежда Евгени, която му се усмихва нежно и му прави заканителен знак с ветрилото си).

Един глас (на перона). Важни депеши! Генерал Черняев напредва към Ниш! Турците бягат! Българите въстанали при сръбската граница!

Бръчков. Чувате ли? Въстание!

Хаджият (на Владиков). Добро видение в Сърбия! (целуват се).

Владиков. Добър час! Добро видение, братя! (на себе си). Защо ми се чини като че права нещо позорно? Не, аз съм страшно подло човече!... (промушва се тихо между другите).

Попчето (на Катина). Прощавай, любезна моя. Моли бога да се върна жив: ща ти донеса скъп армаган, какъвто и царица не носи: цял гердан турски уши!*

Стр. 111: Явление 15 / Явление 17* р. 13: *след* «от баща си!»: Аз не ида да та върна назад* р. 17: толкова години срамили от хората / Три години сме тъгували за тебе. Три години сме се срамили от хората. Вчера дойдох на Букурещ по работа — не за тебе! И да ми не бе обадил Христович, нямаше да зная какво става изгубения ми син...* р. 21: Лош си син, ама си добър българин / Лош си син, ама си добър българин! Бог да те закриля! (Брише си очите)* *Оттук до края на явлението текстът е различен:* Не те спирам, а ти казвам: напред! И аз да бях млад щях да стора, като тебе и тия юнаци (изважда и му дава пари).

Млад. Бръчков (целува на баща си ръка). Тате! Благодаря, тате!

Христович (покъртен). Момчета, па прощавайте, ако някога сме биле много строги и несправедливи... Желая ви честито завръщане! (раздава им пари)

(Вторий звънец.)

Говедаров: Момчета, бързайте! (нови възклицания «Сбогом» и «Добър час!») (изфръкват из вратата).

Евгени (гледа из вратата към трена). Господин Владиков! слезте по-скоро от вагона! (третий звънец) По-скоро! (маха му)

Говедаров. Слазяйте, господин Владиков, тренът ще потегли!

Владиков (чува се гласа му от кулисите). Сбогом!

Евгени (вика уплашено). Михаиле! Михаиле!

Владиков (чува се гласа му от кулисите). Евгени! Отечеството преди всичко! Сбогом!

(Влакът потегля — чува се шумът на колелетата — Евгени с отчаяние простира ръцете).

Г-жа Добревич (към Евгения). Що правиш, Евгенице?

(През гръмотът на влака пробива слабо мотива на «Шуми Марица», която доброволците подфащат във влака).

(Завеса.)

Стр. 113: Жива картина

В X—I текстът е различен:

Сърбия. Гредетинското укрепление на една камънлива висота. На върха на насипа положен топ. Около — нападали в разни пози Владиков, Мравката, Хаджият, Попчето, Дерибеят; двама черногорци, един умрял, други облегнат до окопа с ятаган в ръка. Лицето му изражава страдание. Един чер азиатец (арапин) на едно коляно с пушка с байонет гледа към Бръчкова, възседнал топа с клюмнала и отпусната на гърдите глава. Македонски само прав със страдалческо изражение на лицето, с ризница, подпира се на пушката.

Из кулисите се чуват мътни шумове на отдалечена битка.

Стр. 15. *Пунгаш* — нехранимайко.

Стр. 17. *Каталани* — византийски наемници от Каталония, които върлуват като разбойници през XIV век из нашите земи.

Стр. 94. *Изгалатвам* — развалям, развращавам някого.

(Стр. 115)

Пиесата е издадена за пръв път под заглавие: «Вестникар ли?», комедия в едно действие от Ивана Вазов. София. Издание и печат на П. М. Бъзайтов, 1900 г.,79 стр. За втори път се печата в С, т. 18, стр. 111—152 със заглавие: «Вестникар ли?», драма в едно действие.

На корицата на първото издание е означено: «Олчево издание, София». На последната страница е напечатана следната «П о п р а в к а.

На най-първата страница, при изреждането на действующите лица, са пропуснати най-отдолу думите: Е д и н р а б о т н и к».

На 26 юни 1900 г. Вазов пише следното в писмо до Ив. Д. Шишманов:

«Драгий Шишманов,

Един издател ще туря утре под печат комедията за вестникарите. Затруднявам се в избора на названието, затова искам и вашето мнение, тъй като един вий сте чели комедията и можете да съдите, кое е по-подходяще от тие:

Вестникарски дядо,

Вестникари,

Делафът,

Не ще да ги чуй (т. е. Мишеморов не ще да чуй за вестниците), или пък ако вам хрумне някое по-пригодно название.

Ако можете, пратете ми отговора до утре вечер, като извините, че ви безпокоя за такава дреболия.

Ваш Ив. Вазов.» (проф. Ив. Д. Шишманов, «Ив. Вазов. Спомени и документи», стр. 286).

В изказване пак пред Ив. Д. Шишманов (28 януари 1920 г.) Вазов казва, че «Вестникар ли?» е написал «по подражание на сърбина Трифкович».

Още през октомври 1900 г. излиза рецензия на Константин Величков за комедията (в сп. «Летописи», I, бр. 23—24, стр. 479—480), в която се отбелязват някои сериозни нейни слабости и се казва, че тя не обхваща в цялата му широта злото, срещу което е насочена.

Вазов по повод на комедията си «Кандидати на славата» казва пред проф. Шишманов следното: «. . .Тя принадлежи към цикъл комедии, писани все по онова време: «Вестникар ли?» и други три, които изгорих, защото ги намирах много тенденциозни.» (Ив. Д. Шишманов, пос. съч., стр. 272). Допълнителни сведения получаваме от записки в архива на проф. Шишманов:

«Вестникар ли? — 1900.

«Двубой» — 1902.

«Службогонци» — 1903.

«С чужди драг, в къщи — враг».

Каквито са новите наши българовци.

«Негово Величество народ».

Из нашия пол. живот. Как опозицията в една страна експлоатира с името на народа и как после, като дойде на власт, забравя това, за кое[то] [е обещавала] на народа.

Изгорил ги. След като Пенчо Слав[ейков] излязъл в «Преглед» (?) против «Вестникар ли?»

Има моменти, когато гори.

Вж. «О, пламък, ти ми знаеш гроба» («Люл. ми зам.»)

Бил горил и «Борислав», после го възстанов[ил].» (АБАН, ф. № 11, оп. № 1, арх. ед. 413, л. 45). В горните бележки Шишманов е поставил въпросителен знак, защото в «Преглед» няма никакъв отзив от Пенчо Славейков за «Вестникар ли?» Вероятно Вазов има пред вид някое друго отрицателно мнение на Пенчо Славейков за своите комедии.

Текстът се печата по изданието от 1900 г.

С Л У Ж Б О Г О Н Ц И

(Стр. 159)

«Службогонци» (Станчо Кварников на гости у министра), комедия в две действия», издадена от книжарницата на Хр. Олчев, София, 1903 г., 80 стр. В «С ъ ч и н е н и я» на Иван Вазов, издание на Ал. Паскалев, *С.*, 1921 влиза в том XIX — Комедии, от стр. 3 до стр. 54.

Материала за написването на комедията Вазов натрупва по времето, когато е бил министър на народното просвещение (от август 1897 до септември 1898 г. в народняшкото правителство на Константин Стоилов). Иван Попов си спомня: «Когато през м. февруари 1898 год. постъпих пак наново в трупата «Сълза и смях», аз имах една продължителна среща в министерството с г. Вазова. Разговора ни бе много сърдечен. Между многото въпроси, които Вазов е имал да разрешава със своите подведомствени началници от служебен характер, разбрах, че него най-много са го измъчвали разните с л у ж б о г о н ц и, които не са го оставя-

ли на мира нито в министерството, нито пък в къщата му. Даже и по улицата не са го оставяли спокоен. До такава степен беше потресена и измъчена неговата душа, че когато станах да си отивам, той, вижда се, да му олекне, неволно направи пред мен една искрена изповед:

— Големи неприятности и главоболия имам като министър, бай Попов. . . Що ми трябваше да се залавям с такава неблагодарна работа. . . Хеле тия нахални службогонци: омръзнаха ми! Кой знае колко неприятели съм си спечелил?. . .» (Иван Попов. «Театрални спомени» — в сб. «Помен за Ивана Вазов», Сборник за траурните чествувания на народния поет от 22 до 28 септември 1921 год. По поръка на г-на министра на народното просвещение състави Ст. Чилингиров, стр. 469).

Сведения за поставянето на комедията дава пак Иван Попов: «. . .комедията «Службогонци», която веднага след падането на кабинета от власт се появи на бял свят и се постави на сцената от народната трупа в «Славянска беседа» (пос. съч., стр. 470).

Можем да допуснем, че спомените на Иван Попов за написването и представянето на пиесата не са съвсем точни, тъй като в края на първото ѝ издание е поставена датата януари 1900 г., а първите отзиви за постановката се появяват в края на 1902 г. и началото на 1903 г. Познавайки нравите на тогавашния печат, можем да предположим, че комедията се е появила на сцената в края на 1902 г. (Виж отзиви за «Службогонци» във в. «Свободна дума», II, бр. 270 от 19 октомври 1902; сп. «Демократически преглед», I, кн. 6—7 от декември 1902; сп. «Летописи», IV, кн. 2 и 3 от декември 1902;, сп. «Българска сбирка», X, кн. 1 от януари 1903 и др.).

«Службогонци» е една от първите постановки на новооснования Народен театър, където е играна на 16 януари 1905 г.; постановка на Ив. Попов с участието на Васил Кирков, Мария Иванова Попова, Екатерина Златарева, Иван Попов, Коста Стоянов, Христо Ганчев, Гено Киров, Мария Хлебарова и др. (виж «Летопис на Народния театър «Иван Вазов», стр. 34).

Печата се по първото издание.

[КАНДИДАТИ НА СЛАВАТА]

(Стр. 215)

Пиесата е печатана за първи път в списание «Българска сбирка», VIII, 1901, кн. 4, 9 и 10 под заглавие: «В царството на славата», глума в три действия от Ивана Вазов; след текста е

означена датата, [illegible] 30 май 1900 г.

Сведенията за написването на пиесата са оскъдни. Разполагаме с единствено изказване на писателя пред проф. Ив. Д. Шишманов: «В тая комедия-глума в три действия въображавам грандоманството на някои български писатели, свързано със завистта им против други.

Тя принадлежи към цикъл комедии, писани все по онова време (началото на XX век — бел. ред.): «Вестникар ли?» и други три, които изгорих, защото ги намирах много тенденциозни» (Ив. Д. Шишманов, по съч., «Вазов за своите творби», стр. 272).

Текстът се печата по сп. «Българска сбирка» със следните поправки по смисъл:

Стр. 220, р. 5: разрезалото вм. разрязаното.

Стр. 236, р. 34: жилетката вм. сетрето.

Стр. 238, р. 30—31: Блянове на любовта вм. Мечти на любовта.

Стр. 238. *Стърга* — тесен проход, през който минават овцете при доене.

Стр. 253. *Хелбете* — то се знае, безсъмнено, разбира се.

Заглавието «Кандидати на славата» даваме в скоби, тъй като под това заглавие комедията е вече станала много популярна у нас.

II

МИХАЛАКИ ЧОРБАДЖИ

(Стр. 263)

Издадена за пръв път под заглавие «Михалаки чорбаджи, комедия в две действия от И. Вазова», издание на печатница и книжарница на Д. В. Манчов, Пловдив, Свещов и Солун, 1882 г., 54 стр. За втори път, почти непроменена, е издадена също от Д. В. Манчов през 1891 г. в Пловдив, 46 стр.

Вазов написва фарса «Михалаки чорбаджи» за няколко дена в Русе през 1878 г., за да подпомогне развитието на местната театрална трупа. «Един ден русенският губернатор Акимов, в канцеларията на когото служех, реши да се даде литературно-музикална вечеринка с благотворителна цел и ме покани да напиша някоя лека пиеска за случая. Аз приех и написах за ня-

колко дена фарса «Михалаки чорбаджи», в които всичко е фикция (един чорбаджия, скъперник, има дъщеря, за която се оженва един беден младеж). При съставянето на тоя пръв мой драматически опит аз нямах никакви образци, затова «Михалаки чорбаджи» е една слаба работа, без никакви художествени достойнства. Написана по поръка и много набързо, тя даде материал на някои мои злобни критици да ме цитуват дълго време (още в Пловдив) само като автор на «Михалаки чорбаджи», макар че бях станал вече отдавна известен като автор на «Пряпорец и гусла», «Тъгите на България», «Избавление», «Видул», «Грамада», «Гусла» и пр.» (проф. Ив. Д. Шишманов, пос. съч., 271 стр.)

Първото сведение за пиесата намираме във вестник «Народний глас» от 11 ноември 1881 г., където се съобщава, че пиесата ще бъде играна от местната театрална трупа. Според краткия отзив на в. «Марица» (бр. 336 от 13 ноември 1881 г.) представлението е имало голям успех. Вероятно този отзив е подтикнал Вазов да издаде пиесата си (виж Милена Цанева. «Иван Вазов в Пловдив», 1966 г., 194 стр.) Оценката на останалите рецензенти обаче е отрицателна (в «Съветник», «Смешлю», «Периодическо списание на българското книжовно дружество» и др.). Независимо от отрицателните отзиви «Михалаки чорбаджи» се играе с успех в редица градове от много театрални трупи — дори от основания от Димитър Благоев през 1898 г. в Пловдив «Работнически театър».

Текстът се печата по изд. от 1891 г. със следните поправки:

Стр. 267, р. 25—26: изпуснато в *МЧ—II*, възстановено по *МЧ—I*.

Стр. 275, р. 26: Сцена VIII вм. Сцена II (по смисъл).

Стр. 280, р. 6: Сцена IX вм. Сцена III (по смисъл).

Варианти в *МЧ—I*

Стр. 265, р. 6: дъщеря му / дъщеря им* р. 15: ме изкара из глава / ме изкара из ум* р. 16: тия / те* р. 25 Господине Михале / Господин Михале*

Стр. 266, р. 10: докле се скъсат / доде се скъсат* р. 14: за нещо да ви се моли / молба да ви се моли* р. 19: Михалаки / Михалакя* р. 28: да й изкажа / да й кажа*

Стр. 267, р. 7: дошел съм на гости / дошел съм ви на гости* р. 29: че не мога / щото не мога* р. 39: злочестий аз / лощастний аз*

барим* р. 19: С и й к а. Идете / С и й к а (следва го) Идете* р. 22: С и й к а. Сполай ти / С и й к а (последва го до вратата). Сполай ти* р. 29: атмосфера / задушена атмосфера* р. 33: стари познайници / вети познайници*

Стр. 270, р. 7: се блъснува / се сблъскува* р. 29: учуден) / удивлен)* р. 32: проклетнико / проклетника*

Стр. 271, р. 24: Слушай / Чувай (*и нататък*)*

Стр. 272, р. 1: че завчас / щото завчас* р. 10: докле им даде / додето им даде* р. 14: ми се чини / ми се варди* р. 20: тия / те* р. 29: падишахът се е разсърдил / падишахът пак се е разсърдил*

Стр. 273, р. 1: въврял / уврял*

Стр. 274, р. 19: Доста вече / Доволно вече* р. 19: ако / макар* р. 34: честит / щастлив*

Стр. 275, р. 22: така правите! / тъй правите!* р. 27: тебе се моля / на тебе се мола*

Стр. 276, р. 11: на Дунай / в Дунай*

Стр. 277, р. 27: сегаз-тогаз / сегиз-тогиз*

Стр. 279, р. 14: съдбина: и терзания / участ и терзания* р. 16: злочест / нещастен*

Стр. 282, р. 28: честита / щастлива* р. 31: надежда / надежди*

Стр. 284, р. 29: От ония, дето / От тие, дето*

Стр. 285, р. 38: *след* «чорбаджи Михалаки»: Чуваш ли? Аз съм чорбаджи Михалаки!*

Стр. 288, р. 19: на двора / в двора* р. 42: Райна Царкиня / Райна Княгиня*

Стр. 289, р. 31: прости ги / опрости ги*

Стр. 294, р. 25: дяда поп / дядо поп*

Стр. 295, р. 19: казах / казвах*

РУСКА

(Стр. 297)

Драмата е печатана за пръв път във вестник «Народний глас», Пловдив, бр. 447—453 от 19—30 ноември и бр. 455—457 от 3—24 декември 1883 г. под заглавие «Руска», драма в четири действия. Същата година драмата излиза отделно, издадена от Д. В. Манчов под заглавие «Руска», драма в четири действия,

76 стр. Следващото издание е също от Д. В. [illegible]
Пловдив, 60 стр. Още едно издание е направено от книжарница Драган Манчов в Пловдив през 1907 (годината не е означена на изданието), 44 стр.

За написването на пиесата авторът си спомня следното: «На 1882 г. в Пловдив приятелят ми И.[ван] Л.[илов] влезе в стаята ми, която гледаше към Орта мезар, и ми каза:

— Четох новата ти поема «Загорка». Хубава. Но от нея би излязла още по-хубава драма. Би я играла тукашната трупа. Опитай се.

Тия думи ме накараха да се замисля. «Загорка» наистина беше драматична. От техниката на драмата нямах хабер, нито ми минуваше през ума да пиша драми. Нищо, младостта е самонадеяна! Аз реших да се опитам, на шега. И на следующия ден написах драмата, която нарекох «Руска», по името на героинята в «Загорка», написах я със светкавична бързина и без да прочета ръкописа си, пратих го на директора на трупата, г. Стефан Попов.

Г. Сапунов пък, единственият тогава школуван артист, ученик на великия румънски комик Мило, бе режисьор на тая първа театрална трупа, образувана в Пловдив, ядката на днешната трупа в Народния театър. Той ме намери след два дена, благодари ми горещо и обсипа с похвали драмата ми, която решили веднага да приготвят за представяне. Той намери само един кусур на драмата: свършвала се без ефект. Ефектен край ли искаш? Прекрасно. Взема края на поемата «Грамада» и го прикача нàдве-нàтри на «Руска,» а той представя дохаждането на освободителните руски войници, поздравлявани от селяните с възторг. Култът към освободителката беше тогава още пресен, интензивен, безпределен. Г. Сапунов остана възхитен от тоя патриотически край на пиесата» (Ив. Вазов. «За Руска» (спомени)— сп. «Знание», кн. 2 от 1911, стр. 85; виж т. X от настоящото изд., стр. 342).

Поради бързината, с която Вазов е написал «Руска», в нея има една несъобразност в хода на действието: «На едно място там се казва, че Първаница, Рускината майка, умряла от скръб а после пак излиза жива на сцената и продължава да играе! Забележил ли е това някой, не зная. Аз само подир 14 години узнах за тая несъобразност от г. Илия Миларов в София. Той ми каза, че бил превел на хърватски и напечатал «Руска», като си позволил да махне думите за смъртта на Първаница» (т. X от наст. изд., 343 стр.). Във всички посочени по-горе издания тази

нява, променяйки текста в изданието на «Факел» от 1909 г.

В началото на септември 1883 г. се е състояла премиерата на «Руска»: «Въодушевлението, което бе обзело публиката, в никое представление не се е забележило. . . При всяко падание на завесата публиката извиква актьорите, за да им благодари, а найсетне след свършването на четвъртото действие из публиката се чуваха гласове между шумните ръкопляскания и викания браво: «авторът», и г-н Иван Вазов се появи на сцената. Публиката го сърадва за трудът му с ръкопляскания, а някои от актьорите го вдигаха на ръце. . . По желанието на публиката снощи театралната трупа даде повторно представление на новата драма «Руска». Театра пак беше пълен» (вестник «Съединение» от 8 септември 1883 г.) За небивалия успех на пиесата говорят и редица други спомени, като например този на Б[орис] Митов: «Особено се хареса края на представлението, завършено с посрещането на руските войски, защото събитията от Освободителната война бяха още много пресни. . . В края на представлението всред гръм от ръкопляскания поетът бе извикан на сцената, дето му беше поднесен голям венец от живи цветя. Величков развълнуван се притече на сцената и разцелува поета» (Б. Митов, «Иван Вазов в Пловдив» — вестник «Литературен глас», бр. 122 от 27 септември 1931 г.). Повече данни за отзвука на пиесата виж у Милена Цанева». «Иван Вазов в Пловдив», 1966, стр. 196—199.

По времето на Стамболовия режим «Руска» не се играе на сцената. «Една подробност още. «Руска» игра малка роля и в политиката. През Стамболовия режим тая служеше с последнята си сцена за изражение на русофилските чувства на народа, понеже в печата не можеха да се проявят. Намериха опасна за независимостта на България драмата и покойний Захарий Стоянов с циркуляр до всичките якобински клубове «България за себе си» даде заповед да се забрани даването ѝ. И «Руска» влезе в мартиролога» (Иван Вазов. «За Руска». Т. X от наст. изд., стр. 344—345).

Текстът се печата по *Р.—III*. Тъй като в *Р—I* и *Р—II* има само незначителни промени, предимно правописни, тук се привеждат само вариантите в *НГ*.

В НГ Явление I *и* Явление II *от първо действие са слети.*

Стр. 298, р. 4: Р у с к а / Р у с к а и А н г е л* вече се стъмни / веке стъмни се* р. 5: дохождаха, пак си отиваха / доходиха, пак си отваждаха* р. 15: нещо се чуе / нещо се чува* р. 15: Не е той / Не, не е той* р. 15: се мамя / се моля*

р. 19: защо се бавиш / що се бавиш* р. 26: Що си така загрижен? / Що си такъв кахърен?*

Стр. 300, р. 8: Но / ама* р. 9: Няма, гълъбице / Няма гълъбице, няма гълъбице* р. 17: поп Тодор, какво / поп Тудур, как че* р. 26: проклетникът / поразеникът* р. 28: хора / люде* р. 29: Те: Тий* р. 36: народни / народски*

Стр. 301, р. 1: Майка ти ще-те навиква / Майка ти пак ще те навиква* р. 12: да дойде / да иде* р. 20: намерих / найдох* р. 21: Работата е спукана / Работата спукана* р. 27: камък / камен* р. 34: току-тъй / като тъй*

Стр. 302, р. 11: юнашство / юначество* р. 12: кости / кокали* р. 13: хай, стегни се, дойде нашето време / хайде, стегни се, дойде време да колим* р. 28: Зер, по Гергьовден / По Гергьовден*

Стр. 303, р. 1: докле аз съм на чуждина / дорй аз съм на чужбина* р. 14: затуля си очите с ръце / плаче* р. 18: се къса / се раздира* р. 32: злочестината / нещастието* р. 36 живота / душата*

Стр. 304, р. 2: сега дори / чак сега* р. 5: къщица / хижа* р. 19: Първан, Гмитра / Рускин баща Първан, Рускина майка Гмитра* р. 22: да се сродим / да искам да се сродим* р. 25: Кой я е научил да не ще / Кой я научил нея да не ще* р. 30: ами да й напълниш главата / ами иди й напълни главата*

Стр. 305, р. 3: или мене рече / или на мене рече* р. 4: да държат еди-кого си комита / да държат еди-кой си комита* р. 7: Но тя не го харесва / Нъ тя го не харесва* р. 8: да я правя / да я чина* р. 11: обича / люби* р. 13: обичам го / люба го* р. 14: не давам / няма да дам* р. 15: хайдутин / чапкънин* р. 26: из градината и мълчи / из градината мисли и мълчи.*

Стр. 306, р. 30: камък / камен* р. 37: мислил си, пиле мое, мислил си / мислил си, пиле мое.*

В НГ явление I на действие II започва със следния текст, който липсва в Р—I, Р—II и Р—III:

У Куздови. Куздо, слугата му Петко и Руска.

Куздо. Петко! Викай Руска.

Петко (появява се) Добре, чорбаджи! (излазя.)

Стр. 309, р. 18: след една неделя и Руска стана булка Куздовица / след една неделя — свадба и Руска стана булка Куздовица*

Стр. 310, р. 17: на умът си / в умът си* р. 28: Що ми трябва мене / Що ми трябова на мене* р. 32: цар Поро / цар Пора.*

злато, сребро и с безценни камене* р. 7: изгубиха и сараи, и всичко / изгубиха и сараи, и царство и всичко* р. 22: Мълчи!/ Млък!* р. 29—30: Ти с читаците ядеш и им помагаш да ти помагат и те / Ти с читаците ядеш, пиеш и им помагаш, да ти помагат и тии* р. 35: костите / кокалите* р. 38: срещу царщината / против царщината* р. 39: Оня хайдутин избягна от бесилката / Оня хайдутак избягна от бесилницата*

Стр. 312, р. 12: големи турци / големци турци* р. 17: докле / доде* р. 19: докле / доде* р. 26: харно знам / харно знам аз.*

Стр. 313, р. 3: затова сега изпащам / затова сега и изпащам* р. 5: разсърден / разяряен* р. 8: по-добре е / по е харно* р. 9: докле и него убият, отколкото да стои / доде и него убият, а не да стои* р. 12: Руска, хайдутската внука, не е от онии, които послушно седят / Руска, хайдутска внука, не е от онии, дето послушливо седат* р. 16: драговница / любовница* р. 27: после за. . . сега му е времето / после за Райковий син и за. . . сега му е времето*

Стр. 314, р. 8: които Куздо му посочи / които Куздо ще му насочи* р. 25: аз умирам, но помни / и аз умирам, нъ помни* р. 26: внуци / внуки* р. 32: чини ми се / и чини ми се* р. 32—33: Писанието казва, че тая година ще стават кръвнини. Аз вече / Писанието казова, че тая година ще стават големи кръвнини. Аз веке* р. 37: невинни / невиновни*

Стр. 315, р. 12—25: Дядо Лулчо. Те що се напият ~и аз ще тръгна и ще те намеря там / Дядо Лулчо. Тии ще се напият като бесни и двамата! Мъж ти ще си стори углишки. Тии куцовласи за пари си продават и душата. Руска. Ще се напият като бесни с лютовицата. Дядо Лулчо. И среднощ или когато ще дръзне да приближи при тебе Кърджи Осман. . . (бърка си в пояса). На ти тоя ханджар. Руска (зема голия ханджар и го скрива под забунчето си). После? Дядо Лулчо. После. . . Подир това. . . Ако ще поиска да те пресили, свърши го и. . . дръж букака. . . и аз ще тръгна и ще те намеря там* р. 32: бих / бил* р. 34: добре ли си / добре ли*

Стр. 316, р. 3: изпращаме / заточаваме* р. 4: какви бяха / какви люде бяха* р. 24: хора / люде*

Стр. 317, р. 40—41: оголват сиромашта / оголяват сиромашията*, р. 42: хората / людете*

Стр. 318, р. 2: добри хорица / чисти хорица* р. 11: ще видиш как ще капят месата на чапкъните / ще погледаш как ще капят месата от бой на чапкъните* р. 13: най-виновният, да видиш как се

та / заптиета* р. 16: Какви са тия / Какво са тия* р. 28: булка / булко* р. 32—33: да гледам∾(излиза.) / *липсва** р. 35: докле / доде* р. 36: Блъскайте∾Нека помнят / *липсва**.

Стр. 319, р. 6: като залита; утихва на двора / като полита; също утихват и на дворът* р. 10: там — главата на дядо Лулчо; той държи пушка / там. Това е главата на дядо Лулчо* р. 16: работата / работа* р. 17: Нека чуят / *липсва** р. 23: Спи и булката / Сега му е времето* р. 30—31: Утре рано ми пристигат още петдесет черкези: къщи, жени, всичко плен! / Какво ще бъде, ако отворя врачката. . . тя е там, заспала* р. 37 — стр. 320, р. 2: Утре ще пропищи дете в майка, и тая нощ всичките се потят и сънуват Кърджи Османа, и имат право / Не, не ме е страх, ами ако ме види някой... то кой ще види ако отворя врачката? (оглежда се.)*

В НГ явление X е означено погрешно като 11.

Стр. 321, р. 1: пробол / заклал* р. 4: Блъскайте!. . . / Блъскайте!. . . (повтаря няколко пъти)*

Стр. 322, р. 4: пазви / ръкави* р. 6: виждам / вида* р. 9: буки / букови* р. 10: Те/тии* р. 16: пън / угорял бук* р. 24: с тия кървави ръкави и аз ще падна / с тия кървави ръкави аз ще падна* р. 26: те / тии*

Стр. 323, р. 13: чуят / чуват* р. 29: букове / буки* р. 32: колко хубаво е / колко е хубаво* р. 34: Минча / Динча*

Стр. 324, р. 8: гледа Руска / гледа към Руска* р. 11: как в гора ходя / как в тая гора ходя* р. 32: из тая страшна гора / из тия гори страшни* р. 36: говори на себе си / говори в себе си*

Стр. 325, р. 11: хора / люде* р. 20: Не ме издавай! / Не издавай ме!* р. 27: Ти си убила турчин / Ти си турчин убила* р. 42: Я виж как плаче / Я я виж как плаче*

Стр. 326, р. 2: мама ще се зарадва / мама ще се радва* р. 3: човек / българин* р. 4: И те нас колят! / И те ни нас колят* р. 6: Тука не е място за нас! / Тая работа не е чиста* р. 9: поне / бари* р. 14: Пак самичка!. . . Ах, боиш се ти от кръв! / Пак самичка!. . . Ах! Оставяш ме ти, българино!. . . Ах, боиш се ти от кръв!* р. 32: моми / българки* р. 32: За Ангела! / *липсва** р. 36: По-добре тука да загина! По-добре да умра / По-харно тука да загина! По-харно да умра*

Стр. 327, р. 16: пряпорец / знаме*

Стр. 328, р. 15: учуден / удивлен* р. 24: прободе / закла* р. 25: за да запази честта си / за да запази честта си. Дядо Димо

оживял в Руска* р. [illegible]
знам ги науст / зная ги наизуст* р. 37: разпръснах / разтроших* р. 37: черкези, които искаха / черкези, дето искаха*

Стр. 329, р. 5: пряпореца / знамето* р. 9: пряпореца / знамето* р. 30: трогнат / разтроган* р. 33: четата остана твърде малка, разби се и се разпръсна / четата, остала твърде малка, се разби и разпръсна* р. 37: с тебе мога / с тебе заедно мога* р. 41: Ние ще оставим тая злочеста земя / Ний ще оставим тая злополучна земя*

Стр. 330, р. 3: честити / щастливи* р. 5: заедно нека теглим, ако мрем, заедно нека мрем / заедно ще теглим, ако мрем, заедно ще мрем* р. 12: преди заход слънце. Хайде, като превалим / преди захождането на слънцето. Като превалим* р. 14: тръгва със знамето, подире му другите / тръгва с байрякът, следват го* р. 23: земята на теглилата и на сълзите / земята на люлката на страданията и на сълзите* р. 28: земя погрозняла / земьо погрозняла* р. 31: чуждина / чужбина*

В НГ в действие IV майката на Руска е наречена Първановица, вместо Първаница.

Стр. 333, р. 17: руски войник, който влиза / руски солдатин като влиза* р. 32: пак дойде / пак иде*

Стр. 334, р. 28: Дядо Лулчо в опълченски дрехи и Руска / Дядо Лулчо в опълченски дрехи и Руска. Войникът държи под козирог*

Стр. 335, р. 9: царя / императора* р. 13: Войник / Солдатин* р. 15: Ура!. . . / Да живей!*

ГОСПОДИН МОРТАГОН

(Стр. 337)

Печатана без подпис в подлистник на вестник «Народний глас», Пловдив, бр. 255 от 6. I, бр. 256 от 13. I и бр. 258 от 20. I. 1882 г. под заглавие: «Господин Мортагон», комедия в две действия. Публикацията е придружена със следните редакционни бележки: Към действие I — «За да удовлетворим любопитството на мнозина приятели, ний решихме да вместим тука двете първи сцени от непечатаната още комедия «Господин Мортагон», която наскоро, надяваме се, ще може да се представи в местний театър»; Към действие II — «Ний обнародваме първите сцени и от второто действие на комедията «Мортагон», която скоро ще излезе цяла от печат.»

За създаването на комедията и за нейното представяне в Пловдив авторът разказва следното: «Един ден на трапезата у Величкова (аз се хранех у него) решихме да напишем фарс, за да бъде представен. Направихме плана и си разделихме работата; аз пишех първата половина, която се печаташе в подлистниците на «Народний глас» и се четеше с жажда. Величков другата. Фарсът се наричаше «Мортагон», по името на героя, тип на грандоман с нищожна душа и ум. Скоро пиесата се заучи от трупата. Обяви се денят на представлението. Четен вече, в по-голямата си част, от публиката, която бе разсмивал, «Мортагон» привлече в театъра голям свят. Дойдоха и европейските консули. Но една неприятна изненада: актьорът, който бе приел да играе героя Мортагона, неизвестно защо — не се яви. Напразно го очакваха, нетърпението на зрителите растеше всеки миг. Откъслеци от влашки псувни долитаха през завесата в залата. Дипломатите ставаха нервозни. . . Как да се отложи представлението? Това би било скандал!

За общо облекчение завесата най-подир се вдигна. Но на сцената като Мортагон се яви сам Величков! Без да е заучвал ролята си, само по припомняне и по канерването на суфльора, той я изигра. Духовит, както беше, той се не придържаше винаги о текста и прибавяше от себе цели фрази, но хармониращи с действието. Успехът беше голям. . . «Мортагон» не излезе на отделна книга — той си остана заровен в подлистниците на «Народний глас», и заслужено» (Ив. Вазов. «Нашата Мелпомена в люлката си», т. X, стр. 271).

Два противоречиви спомена за постановката на пиесата е оставил Иван Попов. В първия (от 1920 г.) той пише: «Първото драматическо произведение, което Ив. Вазов написа със сътрудничеството на К. Величкова, бе сатирическата комедия «Мортагон», която за пръв път се появи на бял свят в подлистник, през 1882 година във вестник «Народен глас». . . Тази пиеса се игра в пловдивския театър «Люксембург» и направи такова силно впечатление, че някой зевзек, когато искаше да подиграе някой свой приятел, който много дрънка и иска да се наложи със своето глупаво и несъстоятелно мнение по някой въпрос, ще му възрази:

— Хайде, не ставай втори Мортагон!. . .» (Юбилеен сборник «Иван Вазов», 1870—1920, под ред. на Хр. Цанков, стр. 74).

През 1949 г. Иван Попов пише: «Мортагон» — тая сатирическа комедия на Вазова, която бичува известни недъзи из живота на народните представители на тогавашното О б л а с т н о с ъ б р а н и е — се игра за пръв път в театър «Люксембург» от актьори-любители, а по-късно от новосформираната румелийска

«Българска театрална трупа». Пиесата нямаше никакъв успех. Самият Вазов не държеше на нея, понеже сам съзнаваше, че е лишена от художествена стойност и носи повече локален характер. . . Подир тая комедия, която мина почти незабелязано, към края на 1883 година или в началото на 1884 се появиха на сцената от Вазова две нови пиеси: «Руска» и «Михалаки чорбаджи» (Иван Вазов. «Сборник от спомени, материали и документи», София, изд. на БАН, 1949, стр. 128—129).

В хумористичните вестници и списания от онази епоха името Мортагон се среща като нарицателно, което свидетелствува за популярността на комедията. Сам авторът казва: «В Пловдив Мортагон беше дълго време нарицателно име за претенциозни и безскрупулни политици» (Ив. Д. Шишманов, пос. съч., стр. 68).

Текстът се печата по НГ.

ДВУБОЙ

(Стр. 350)

Комедията е запазена в машинописен препис, върху който са нанесени поправки с ръката на автора. Ръкописът е озаглавен «Двубой, глума в три действия» и се пази в музей «Иван Вазов». Върху началния лист авторът е написал: «Писана през 1892 г., преработена през 1919 г. И. В.» С чужд почерк с черен молив годината 1892 е поправена на 1902. Със същия почерк е нанесена годината 1902 и в края на ръкописа. Приживе на автора комедията не е издавана. За първи път е публикувана през 1939 г. в библиотека «Иван Вазов», издание на «Факел» с № 107, под редакцията на Борис Вазов. Същият текст е отпечатан и в «Иван Вазов, Събрани съчинения, том 12, 1950 г.» под редакцията на проф. Михаил Арнаудов. И Борис Вазов, и проф. Арнаудов не вземат под внимание разликата в почерците и приемат, че комедията е написана през 1902 г. За предатирането не са меродавни и записките на проф. Шишманов: «13.XII.1917: Вика ме да ми чете новия си фарс «Дуелът» — собствена преработка на една комедия отпреди дванадесет години.

Иска да знае струва ли си и време ли е да даде новата си пиеса на театъра.

«Искат ми го. А аз се стеснявам. Питам се, едно, дали му е времето и после, бива ли на стари години да пиша фарсове» (пос. съч., стр. 160).

19. XII. (Никулден) 1917

Преработил е някои работи в «Дуела» (ролята на Амалия и на Каракалпаков). Наместо евреин, х а м а л и н внася в стаята зловещия кифор.

26. XII. 1917

Продължаваме да четем «Дуела». Бях питал една позната дама, която знае маджарски, за маджарски ругателства и галени фрази, които Амалия ще употребява (baszarkánу и пр.)» (пос. съч., стр. 161).

През 1920 г. Вазов е предложил «Дуела» в Народния театър, но комедията не била харесана от актьорите, които чрез посредничеството на проф. Шишманов помолили автора да си я оттегли. Вазов охотно се съгласил на това: «Ти знаеш, че аз много не държа за тая пиеса. . . Тъй че ти собствено ме спасяваш, като ми предлагаш да оттегля или да отсрочa пиесата си» (проф. Шишманов. Пос. съч., стр. 197).

Тук печатаме автентичния текст на машинописния препис с окончателните поправки на автора. Взети са пред вид само онези поправки със синьо и червено мастило и със сини, черен и оранжев молив, които със сигурност принадлежат на автора.

В машинописния текст явленията не са означени. Номерацията им е нанесена на ръка. В списъка на действуващите лица е добавено на ръка: «слуга». Името А в р а м в действие I е И в а н.

Поправки върху машинописния текст:

Стр. 360, р. 23: «Аз мустаци нямам» — *добавено на ръка**

Стр. 362, р. 21: *върху* «г-жа Трифкович» *поправено* «хазяйка»*

Стр. 363, р. 2: *след* «сърби от Адама» *добавено, а след това задраскано:* «я знам ове йощ от Београдска школа»*

Стр. 365, р. 24: «Пхюи» — *вмъкнато на ръка** р. 27: «изговаряйки»: Прости ме, драга годенице, че прекратявам писмото си. Душата ми се вълнува, че никога, никога няма да те прегърне, нито да произнесе твоето сладко именце. . . (мисли)» — *добавено на ръка и задраскано**.

Стр. 366, р. 9: «Цариброд» — *поправено на* «Белоградчик»*

Стр. 369, р. 29: «и драскач» — *вмъкнато допълнително** р. 30—31: «Д е м и р а (ниско). Има право. Наш Аврам къде е. . .» — *добавено на ръка и задраскано**

Стр. 371, р. 6: «с кутия в ръка» — *вмъкнато на ръка** р. 13: «Ах, господин докторе» — *вмъкнато на ръка** р. 15: (Смеейки се влазя у Чушкаров, другарката ѝ излазя към антрето) — *вмъкнато на ръка**

Стр. 372, р. 7: «*следахме*» *поправено на* «лязъл» — *вмъкнато на ръка** р. 9: «крепила» — *поправено на* «крепи»; *върху* «добре» *поправено на* по-добре* р. 11: «глупавата» — *добавено на ръка** р. 23: «А! Ваша милост, коя бяхте? А, сетих се. Добър ден, прекрасна мадамо! (Ръкува се.) Не ме познаваш? Каракалпаков.

А м а л и я (кикотейки се, излазя) — *добавено на ръка**

Стр. 373, р. 12: «козя» — *добавено на ръка**

Стр. 376, р. 5: «в «Сълза и смях» — *добавено на ръка**

Стр. 378, р. 16: «механиката» — *поправено на* «ортопедията»*

Стр. 380, р. 27: «моята скръб» — *поправено на* «моето отчаяние»*

Стр. 381, р. 14: «до тук ми е дошло» — *вмъкнато на ръка**

Стр. 383, р. 10: «Туря си шапката ѝ» — *добавено на ръка**

Стр. 384, р. 23: «също вас» — *поправено на* «како вас»*

Стр. 387, р. 23: «подир мене» — *поправено на* «подире ми»*

Стр. 388, р. 19: *след* «ще повярват» *следва задраскан текст:* (ч е т е) «Уважаемий господин градоначалнико, вие дирите динамитаджийте? На правете веднага обиск в стаята на адвоката Чушкаров. Прегледайте особено какво има в зеления му сандък до вратата. Ще видите, че там именно се съхранява опасния динамит. Погрижете се веднага за неотклонението на престъпника. Един гражданин.» Прекрасно. Да изпратя по-скоро писмото до градоначалника. . . С някое момче, което ме не познава.»*

Стр. 390, р. 12: *след* «(сяда на масата и пише)» *следва задраскан текст:* «Господин градоначалник! Вие търсите хората на динамита? Побързайте още сега да повикате господин Чушкарова на полицията и да го разследвате. Чушкаров е душата на тая престъпническа банда. Един приятел на правителството.»

Стр. 396, р. 12: «дебела» — *поправено на* «лоша»*

Стр. 404, р. 13: «Какви са тия змии?» — *добавено на ръка**

Стр. 406, р. 32: «от две места донос» — *поправено на* «два доноси»*

Стр. 409, р. 34: «засмян» — *добавено на ръка**

Стр. 410, р. 2: *след* «увивам в тоя лист» *следва задраскан текст:* «(Високо към Цочев и Веселинов). Моля не ме погубвайте» *и добавено на ръка:* «Чушкаров (на Драгалевски, иронично и тържествуващ). Ах, ти герой!» р. 11: «Драгалевски (на Чушкаров, иронично и тържествуващ). Ах, ти рицарьо!» — *добавено на ръка, след което има задраскан текст:* (Веселинов и Цочев няколко време се кикотят, гледайки Чушкаров и Драгалевски.)

Драгалевски (ниско). Моля, не ме позорете [illegible] «Успокойте се» — *поправено на* «Стига взаимни комплименти»* р. 13: «и аз ще скъсам тие книжа» — *поправено на* «скъсвам писмата»* р. 14: «направете ми» — *поправено на* «направете ни»* р. 15: «видя» — *поправено на* «видиме»; «мъжествено» — *поправено на* «геройски»; «братски» — *поправено на* «рицарски»* (после прихнуват да се смеят. Смеят се и Веселинов, и Цочев) — *добавено на ръка** р. 16: *след* «Тъй кôнец дело украшает» *следва задраскан текст:* «Цочев (смаян): Как? Ами дуела? Веселинов: отложи се за двайсетия век. Цочев: Значи. Веселинов: Значи, ти изгуби баса» *вместо който е добавено на ръка следното:* «Цочев: Значи, дуела. Веселинов: Отлага се за други век.» *Следва задраскан текст:* «(Драгалевски и Чушкаров се гледат един друг няколко време, но прихнуват да се смеят високо. Смее се и Веселинов) Цочев: И по един бляскав начин.»*

На същата страница от ръкописа на полето е написано и след това задраскано: «Г-жа Трифковичч (на Драгалевски). Господине, аз те арестувам тука. Наемът, па после иди умирай.»*

Стр. 410, р. 21: «Веселинов: Подир толкова душевни тревоги, господа, които изпитахте, заслужава да си чукнете чашите с шампанско» — *добавено на ръка**

Стр. 411, р. 15: «госпожици» — *поправено на* «гостенки»* р. 17: «с шум бутилката и» — *добавено на ръка** р. 27: «кани Райна» — *поправено на* «фаща Райна»*

Елка Константинова
Методи Лилов

СЪДЪРЖАНИЕ

I

Хъшове 7
Вестникар ли? 115
Службогонци 159
[Кандидати на славата] 215

II

Михалаки чорбаджи 263
Руска 297
Господин Мортагон 337

III

Двубой 351

ИВАН ВАЗОВ

СЪБРАНИ СЪЧИНЕНИЯ В 22 ТОМА

ТОМ XVI ДРАМИ

Редактор Славка Иванова
Художник Евгени Клинчаров
Худ. редактор Елена Маринчева
Техн. редактор Цветана Арнаудова
Коректор Виолета Димитрова

Формат 89/108/32; тираж 60 113 екз.; печатни коли 30.75; издателски коли 25.83; л.г. VI/32; изд. № 4960; поръчка № 69/1978 г.; дадена за набор на 28. I. 1978 г.; излиза от печат на 30.VII.978 г.
Цена 3·51 лв.
Код 9536172511
5510—5—78

Издателство «Български писател» — София
ДПК «Димитър Благоев» — София